

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 1.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA KIRÁLY ISTVÁN

1. KÖTET

REGÉNYEK
és
NAGYOBB ELBESZÉLÉSEK
I.
1871—1877

1956

MIKSZÁTH KÁLMÁN

AMI A LELKET MEGMÉRGEZI
A BITYUS ZSIDÓ LÁNYA
A LUTRI
A VÁRMEGYE RÓKÁJA

FÜGGELÉK:
VÁZLATOK ÉS VÁLTOZATOK

1966

Sajtó alá rendezte:
BISZTRAY GYULA

Lektorok:
KIRÁLY ISTVÁN
RUBINYI MÓZES

57939

© *Akadémiai Kiadó, 1956*

A költőnő Csillag Vera munkája

A kiadásért felel: az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Vezér Erzsébet Műszaki felelős: Fülöp Antal
A kézirat beérkezett 1956. február 8. Példányszám: 10 200—18 200
Terjedelem: 19 1/4 (A/5) ív + 8 melléklet

46101/58 Akadémiai Nyomda, Bp., V., Gerlőczy u. 2. — Felelős vezető: Bernát György

AMI A LELKET MEGMÉRGEZI

NÉPIES BESZÉLY

— *Tíz aranyat nyert pályamű* —

1871

JELIGE: *A népnek a legjobb
olvasmány sem elég jó.*

A Jancsi gyerek fölkapaszzkodott esténként a boglyas kemence tetejére, a pislogó mécses mellé és mutogatta azt a tudományt, amit három hosszú télen szedett magába nemzetes Bibicz András rektor uramtól.

Rettenetes nagy tudomány volt! Az egész család jólakott vele minden este.

— Ebből a gyerekből, akárki meglássa, pap lesz! — mondogatta az öreg Gyurka bácsi, égő pipája hamuját megnyomogatva.

A Jancsi gyerek ilyenkor megörült a szónak, s még harsányabb hangon olvasta a fülbemászó történeteket Bogár Imre haláláról, Zöld Marci kalandjairól, híres Rózsa Sándor világraszóló dicsőségéről.

Bizony, csak szépek azok a rablóhistóriák!

... Az ember odaáll a puszták végtelenébe és elkiáltja magát: »Itt én vagyok az úr!« — aztán megadóztatja és megjutalmazza az utasokat, mint egy király a jobbágyait; ezer forintos bugyellárist vesz el a gazdag zsidótól, s tíz rőf posztót mér ingyen a szegény utazó diáknak ünnepi öltözetre. Az aztán a valami! Hát még az az ezer meg ezer cifrábnál cifrább voszedelem, mit az igazi betyár hettyke legénykedéssel lábol át mindannyiszor: belefut a zsandár markába, s mikor már az azt hiszi, hogy kezében van, akkor rendesen kisiklik valami furfangos módon, felpattan a tüzes fakó hátára s addig vágat, míg nem végképp elnyeli a puszták délibábja...

A körülülők úgy elhallgatják a Jancsi gyereket, hogy majd a szomjuk dülled ki bele; csak néha szólnak egyet-egyet közbe:

«Pompás! derék! aki árgyélusa van...»

Azután megint tovább olvas a gyerek: szép, derék legény volt, mint a liliom, felcsapott betyárnak, kalandos életet élt, a sok korcsmárosné mind beleszeretett, a fonóban

nótákat csináltak rá . . . Aztán a vége is majd mindeniknek ugyanaz : megfogták, elítélték — akasztófára, a nép kikísérte a vesztőhelyre és megsiratta, mint a nagy vitézeket szokás.

És a fiú olyan tűzzel tudta olvasni ezeket a történeteket, hogy a sok vénasszony, aki odajárt Kerekes uramékhoz fenni, ríva fakadt a szebb helyeknél, mintha csak a tiszteletes uram nagypénteki prédikációja lett volna.

— Pap lesz ebből a gyerekből — dünnyögte közbe Gyurka bácsi, a másik szájaszélébe igazítván a csutorát.

A hallgatók helyeslőleg biccentettek fejükkel, egy-egy jóízűt pillantva a nagyreményű gyerekre, csak maga a nagyreményű gyerek nem hagyta jóvá a jövődölést : ő sokkal magasabbra vágyott annál.

— Azért is zsvány leszek! . . .

Ez még csak gondolat volt, mely azonban napról-napra növekedett lelkében, abból a csírából, melyet a rossz könyvek olvasása szórt el a fogékony talajban.

Oh! Mint vágyott egy tüzes paripa után, mely bizonyosan oda fogja őt vinni, ahová éppen vágyik.

Gyorsan nőtt a gyerek, hanem még gyorsabban nőtt benne az a kimagyarázhatlan vágy ; olyan híres ember lenni, mint aminő Bogár Imre. Pedig milyen szelíd, szófogadó fiú volt, az egész falu mutatónak szokta felhozni ; maga az apja is, Kerekes Miklós, nem egyszer mondta el kevélyen :

— Bíró lesz valaha!

Nem is volt abban semmi lehetetlen, hiszen olyan értelmes, okos feleletei vannak, hogy a tiszteletes úr is megbámulja ; sőt a múltkor világosan mondta a számtartó úr : »Ejnye! be kár, hogy parasztnak született ez a Jancsi.«

De miért is ne lehetne ő még a falu bírása? Az igaz, hogy az apja csak egyszerű földhözragadt béres az uraságnál, de hát jó az Isten, jót ad, ami alul van, az jöhet felülre!

S Jancsi nem is pirította meg dicsérőit ; szelíd, másokat megbecsülő, sugár, szép legénnyé nevededett fel, aki nappal szorgalmasan dolgozott ; este pedig ahelyett, hogy korcsmába ment volna, olvasgatott azokból a tündérváltozatokból, miknek minden sora lelkébe fűrődik. Csak az az egy dolog tűnt fel sokaknak, hogy örökké foltos csizmában járt, foltzott mellényt hordott, s ha az isteni tiszteletre ment vásár-

nap, nem volt egy becsületes gúnyája, amit nyakába akaszt-
hatott volna ; pedig hiszen szép fizetése van, mint béres
legénynek, aztán nem is issza el, mint a többi.

»Az onnan van, mert még nincs szeretője.«

Később azután az is akadt, csak utána kellett nyúl-
ni. Molnár Erzsikének hitták ; a legszebb és a leggazdagabb
leány volt a faluban. — De Kerekes Jancsi mégis csak úgy
nőzött ki, mint az ágrólszakadt.

A földesúr nagyon jó ember volt ; egyszer azt találta
mondani :

— Jancsi fiam! Nem szeretem, ha koldusnak nézik a
családomet. Miért nem jársz tisztességesebb ruhában?

— Nem telik, nagyságos uram. Nagyon szegény ember
az édesapám.

— Hát a magad bére mire való?

— Azt másra szoktam elkölteni.

— Miro?

A legény fülig elpirult erre a kérdésre, és kénytelen volt
igazat mondani.

— Könyvre, nagyságos uram!

Az öreg földesúrnak olyan jólesett ez a szó, mintha
csak megcirógatták volna ; odalépett a fiúhoz s jóakarólag
veregette meg vállát :

— Okosan teszed, fiam! Többet ér az a cifra szűrnél.

És azután azt sem kérdezte meg, milyen könyvre
szokta költeni pénzét. Oh, miért is nem kérdezte meg?

— A mai naptól kezdve te leszel a gyalogpostás s a
fizetésedet még egyszer annyival toldom meg.

A legény megköszönte a nagyságos úr kegyességét,
s ezzel fel volt avatva az új hivatalba.

Aztán megint csak olyan szorgalmatos, pontos volt,
mint azelőtt ; sohasem késett el ; tíz órára mindennap otthon
volt a székvárosból, és teljesített mindent, amit rábíztak.
A ruházatján is meglátszott az új szolgálat, szép kerek árva-
lányhajas kalapot hordott, aminőben Rózsa Sándort látta
lefestve a nagyságos kisasszony képes könyvében, cifra debre-
coni gubát vett a kék dolmány tetejébe, éppen mint Zöld
Marci, aki olyan legény volt, amint a könyvben van leírva,
hogy a sok szép menyecskét a hideg lelte utána.

No, a menyecske dolgában Kerekes Jancsinak sem volt fogyatkozása, válogathatott bennök akár két kézzel. — Hát még a sok lánynép, hogy bolondult utána. Utolsó farsangkor tíz-húsz bokrétát is kapott tőlük de ő csak egyet tűzött kalapjára, a — Molnár Erzsikéét.

Ezt az egyet is talán csak úgy szokásból, hogy ne legyen egészen pusztá a kalapja.

Oh, bizonyosan semmi másért!

Mert ott van megírva azokban a könyvekben, hogy az igazi betyárnak nincs kedvese, csak szeretője; őt szeretetik forrón, nagyon, hanem őneki nem szabad szeretni senkit, neki röpködni kell, mint a méhnek, egyik virágról a másikra, neki nem szabad törődni vele, ha elhervad az elhagyott, mézétől megfosztott virág. Mert jaj az olyan betyárnak, aki egy virághoz tapad! Az lépre kerül. Rigó Ferkót is kedvese árulta el, Galamb Pistát is a szeretője öléből hurcolták a kötélre.

A szerelem viasszá változtatja a szívet, pedig a betyár szívének kőből kell lenni! . . .

Oh! Nem szabad annak szeretni senkit!

Hanem mikor aztán elkövetkezett a farsangi, vagy húsvéti tánc, a Jancsi gyerek úgy a csizmaszárban feledte a betyárfilozófiát, hogy egész lelke tele volt Erzsikével.

— Azért is szeretlek nagyon szeretlek.

A szép Erzsike szemérmatosan hajtotta vállaira szőke fejcskáját, és azt súgta neki vissza:

— Én is kendet, a sírig.

A legény egyet csattantott ujjával, összeitütötte bokáját, aztán szilajon elkurjantotta magát, ahogy még sohasem hallotta senki: »Húzd el cigány a nótámat!«

Majd lehajlott ő is a leányhoz s odasúgta:

— Még a síron túl is . . .

Egyet fordult a szép leánnyal, körülölelte karcsú derekát, aztán, mint aki egyszerre ébred fel mámorából, bágyadtan igazította ki magát:

— Ne higgy nekem, édes rózsám! . . . hitegetlek, csalogatlak! . . .

Szomorút húzott közbe a cigány, olyan szomorú nótát, hogy könny gördült ki a Molnár Erzsike szép kék szeméből.

Azt csak ők ketten tudták, hogy egy egyszerű száraz mondat fájóbb lehet a legszomorúbb nótánál is.

— Igazán mondja kend? — rebegé Erzsike.

— Majd megtudod, majd megtudod. Ne kérdezz semmit!

Meg is tudta nemsokára.

*

Az öreg Gyurka bácsi, aki testvérbátyja volt Kerekes Miklósnak, ott pipázott a ház előtti lócán; nagyon bólintgatott maga-magának, ami világos jele annak, hogy valami nagyban törte fejét.

— Hány éves is volnál már, Jancsi öcsém?

A legény behajtotta a könyvet, amiből olvasott, aztán felnézett az öreg szeméibe

— Huszonegy.

— Hát én bizony annak a mondója vagyok, öcsém, hogy az Úristen nem azért teremtette az embert, miszerint egész élte fogytáig kalendáriumokat olvasgasson. Meg akarlak házasítani.

Jancsi szomorúan mosolygott.

— Nem lehet.

— Ne rezonérozz, öcsém, mert megharagszom. Tudod is te, mi a csizió. Azt csak mi értjük, akik huszárok voltunk. Hát a csizió nem egyéb, mint az, hogy addig kell a körtét lerázni a fáról, míg meg nem rothad.

— Az ugyan nem sokból áll. Aztán mit ért kegyelmed a körte alatt?

— Hát kit értenék? — Molnár Erzsit.

— Szegény legény vagyok én ahhoz: nem az én számomra érik az meg. Sohasem egyezne bele házasságunkba az apja. Aki azt gondolja magáról, hogy ő a világ eleje. Az lehetetlen ...

Az öreg Gyurka bácsi nagy nyomatékosan megpiszkálta a hamut pipájában, szép lassan lenyomta rá a sárgaréz kupakot s előjáróba egy-két bodor karikát eresztett a pipaszárból.

— Tanuld meg azt az egyet, öcsém, hogy a huszárregula szerint semmi sem lehetetlen.

A legény gépiesen gyúrte össze a kezében lévő »verses krónikát«, míg mereven, némán nézett a semmibe.

Gyurka bácsi méltóságán alulinak tartá még többet is mondani, minélfogva ő is némán ült Jancsi mellett, arról gondolkozva : »hej, mikor én ilyen legény voltam, akkor nem voltam ilyen legény«.

És bizony tán eltartott volna ez a némaság száz miatyánkhoz is, ha hogy közbe nem szól Sára asszony a pítvarajtóból :

— Az ám, édes Jancsim! Új borra meg kell tartani a lakzit.

Jancsi ijedten kapott fülével a hang felé ; úgy tetszett neki, mintha valaki nyakon ütötte volna, mintha azt a szilaj paripát, mely még nincs felkantározva s melynek »vágy« a neve, farkánál fogva akarnák alóla kihúzni.

Nem lehet azt kihúzni többé, oda van már ő ahhoz nőve . . .

Szomorúan rázta meg a fejét és azt mondta kemény, határozott hangon :

— Ne beszéljenek nekem az ilyenről többé ; nem lehet abból semmi.

— De már akkor csakugyan nem tudod, mi a csízió — mond elbúsultan a vén huszár, olyat harapva a szopókába, hogy majd benne maradt emlékül a foga.

— — — — —

Midőn egy nap az urasági leveleket és hírlapokat hozta a postáról Jancsi, a napihírek közt hátul egy pár sort pillantott meg, melyen úgy megakadt a szeme, mintha valami gyönyörű képre tévedt volna. Tízszer is elolvasta egymásután.

»A kakasi erdőben egy jól szervezett rablóbanda van. A nép szereti, s ahelyett, hogy üldöznék, még inkább gyámolítja a felsőbbtség ellenében. Oh népfelvilágosodás, jöjjön el a te országod!«

A jámbor újságíró, aki e sorokat komponálta, sohasem hitte volna, hogy olyan nagy hatást csinál velök.

Ahogy hazatért, az volt a legelső szava Jancsinak :

— Gyurka bácsi! Merre van a kakasi erdő?

Gyurka bácsi azután megmagyarázta, hogy a benyelei pusztától jobbra, a cseperi hegyeken innen fekszik. Jó huszárló megjárná öt óra hosszat.

Jancsi pedig, mint ki egyszerre fejében érzi az egész geográfiai tudományt, vígan, füttyörészve ment a Molnárék szilvásába; ilyenkor estefelé ott szokott lenni Erzsike.

A leány nem vette észre, amint feléje közeledett, vagy talán észre is vette biz az, hanem nem akarta mutatni, mert mind hamis a lányféle.

— Erzsikém, galambom, azért jöttem, hogy még utoljára elmondhassam . . .

— Mit akar utoljára mondani? — vágott közbe a leány, elfelejtvén csodálkozó, meglepett arcot csinálni a legény jöttére, pedig hát úgy kalkulálta ki magában.

— Azt, hogy áldjon meg az Isten!

— Csak nem viszi el kendet az ördög? — pattant fel a leány, azon hitben, hogy a legény szava nem egyéb bolondos tréfánál.

— De bizony elvisz, — mondá a fiú sötéten — olyan messze visz, hogy többé vissza nem találok hozzád. Ahova én szándékozom, onnan csak egy helyre lehet még elmenni; oda is csak akkor, ha visznek, hanem azért mégis elmegyek.

Erzsike megdöbbenve nézett a legény arcára: ott az volt írva, hogy nem hazudik.

— Én Istenem! Kend nem szeret engem.

— Verjen meg az igazságos Isten, ha nem téged szeretlek.

— Minek hagy el, ha szeret?

Jancsi zavarba jött. Erre a kérdésre nem volt felelete.

— Én nem tudom, minek hagylak el, hanem azt érzem, hogy el kell mennem. Mintha kergetne valaki, mintha a föld égne a talpam alatt . . .

— De hát hová megy kend? — kérde a lány zokogva.

— Isten annak a megmondhatója. Világot megyek próbálni. Adj valami emléket!

Erzsike kivette kendőjéből a nagy ezüstös gombostűt, amelyben valami szent nő arcképe volt látható. Szomorú, fájdalmas arc, merengő kék szemekkel, tömött arany hajakkal. Olyan nagyon hasonlított Erzsikéhez.

— Itt van. Az édesanyámtól kaptam. Emlékezzen rám. Én örökké kendre fogok gondolni és nem megyek férjhez soha. Ha valaha visszatér, meg fogja látni, hogy igazán szerettem.

A legénynek olyan nagyon jól esett ez a szó . . . Némán tapadt oda tekintete a halvány arcra. Istenem, hogy ezt a mennyországot itt kell hagyni!

— Tehát megvársz? Úgy legyen aztán! Én is rád fogok gondolni mindig. Isten engem úgy segítjen.

Egy forró ölelés, egy búcsúzó csók, s a legény erőszakkal bontakozott ki az ölelő karokból.

»Áldjon meg az Isten!«

A kerítésen kívül azután az jutott eszébe, hogy ő hűséget esküdött a lánynak, pedig hát a betyárnak nem szabad szeretni senkit.

Visszafordul, szemére húzza vadul a kalapját, az egyik kezét szívéhez szorítja, hogy meg ne repedjen, a másikkal görcsösen kapaszkodik a kerítés karójához s félénk, tompa hangon kiáltja a síró leánynak :

— Hallod-e, Erzse? . . . Nem szóltam igazat. Ne szeress, ne várj engemet, mert én nem szeretlek téged.

Nagy megerőltetésbe került kimondani ; de már ki mondta. Sebesen megfordult, elkezdett futni.

Egy fájó sikoltást hallott, . . . olyan fájót, aminő egy széttépett szív panasza lehet, mint aminő a tündérhegedű végső hangja, mely mikor már kifogy a lelketreszkettető szomorú méla dallamból, egyet nyög — és elhal.

De ez nem hal el, hanem vele futott mindenüvé s úgy ránehezedett szívére, mintha kőből lett volna.

Még a halálos ágyán is a fülében fog csengeni . . .

Minden csendesén volt a faluban, még a Kerekesék háza tája is, úgyhogy Jancsi észrevétlenül ment be a szobába s akasztotta le a cifra szűrt, melynek ujjában ott volt begöngyölgetve egy golyoskendőben néhány megtakarított forintja.

A szoba egyik szögletében feküdt édesanyja, a jó Sára asszony. A hold éppen odavilágított az arcára ; milyen kedves, áldott jó vonások.

Talán éppen fiáról álmodik!

A fiú lehajolt hozzá s egy könnyű csókot s egy nehéz könnyűt hagyott hátra arcán . .

Távolabb Gyurka bátya hortyogott, végigterülve egy óshta bundán, nagyokat hadonászott kezeivel álmában, mert hát természetesen ő ilyenkor valahol Taljánországban szokott hadakozni. Mellette a kimaradhatatlan sárgarézakupakos pipu hevert : bizonyosan alvás közben esett ki szájából.

(Édesapja odakinn a pusztán szokott éjszakázni.)

Jancsi erőt vett elérzékenyülésén, sietve ment a hátulsó kijáráson keresztül az urasági istállók felé.

Az istálló küszöbén feküdt az igás kocsis. Jancsi felköltötte s azt mondta, hogy a nagyságos úr megparancsolta, menjen le a kertbe s lesse meg, ki szokta éjjelenként összevissza taposni a virágágyakat. Jó borralaló jár érte!

Világos, hogy ennek az utolsó mondatnak következtében nyomban elkotródott az igás kocsis, Jancsi pedig bement az istállóba, kivette a legszebb fakó lovat, felnyergelte annak rendje és módja szerint s felült a nyeregbe.

Egyet dobbant örömében a szíve, mint a trónvágyóé, ha végre fején érzi a koronát.

Megdöfte csizmasarkával a tüzes ló hasát, s az olyan kevélyen ficáncolt alatta, mintha tudná, hogy nem valami közönséges ember ül rajta, hanem igazi, valóságos betyár.

Az urasági kastély alig volt ötven lépésnyire. Jancsi odavágtatott s csak amúgy lóhátról megzörgette a nagyságos úr hálószobájának ablakát, melynek külső szárnya ki volt nyitva.

— Ki az? — kérdé a nagyságos úr álmos hangon belülről.

— Én vagyok. Kerekes János — kiáltott be a legény harsány hangon. — Felcsaptam zsiványnak s viszem a »Mucic« lovat magammal. Száz forintot itt hagyok érte az ablakban, a többivel adós maradok. Nyugodalmas jó éjszakát kívánok nagyságodnak!

A legény az ablakba dobta a kendő csücskében levő száz forintot, aztán végigvágva szűrsallangjával a lovat, elszáguldott.

Gyű, te fakó! . . . köd előttem, köd utánam! . . .

Hej! nem olyan ám igazán a zsvány-élet, mint aminőnek a könyvben van leírva! Nagyon szomorú élet az a valóságban!

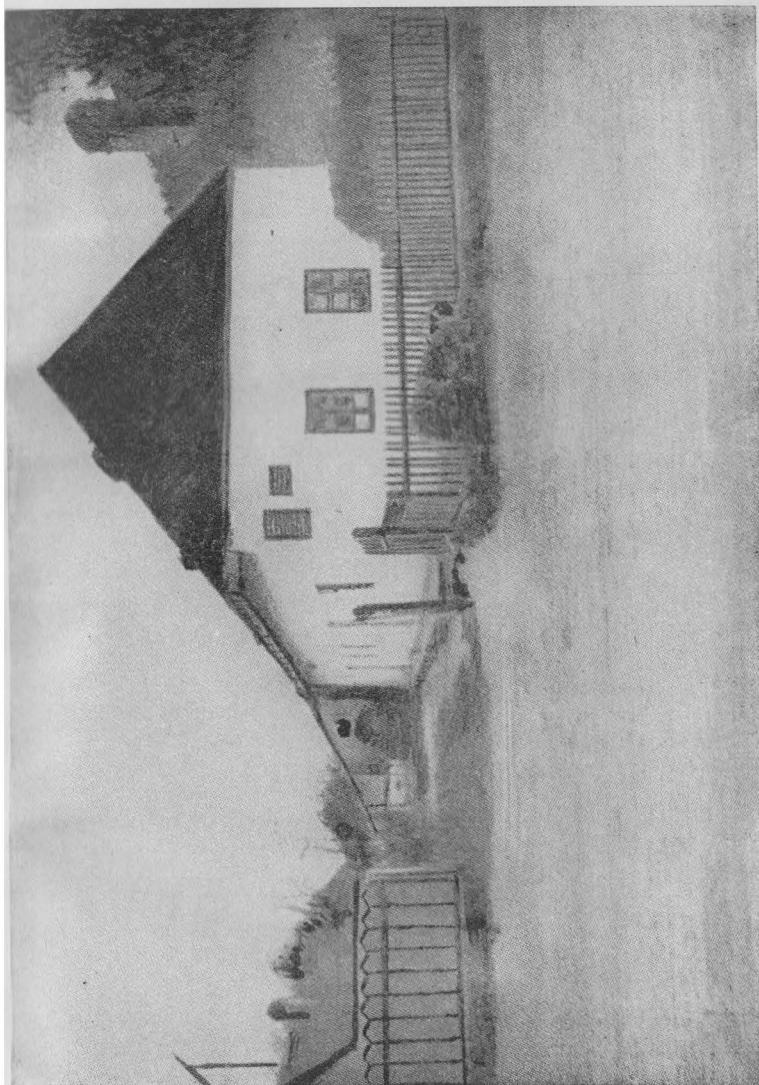
A könyv csak azt mondja el, hogy Macsvánszki a százforintos bankót használta fojtásnak puskájába, de azt nem beszéli el, hogy a bankó némelyikéhez vér, másikához könny és mindnyájához átok volt tapadva; elmondja, hogy Csillag Gábor kimenekedett a zsandár markából, de azt nem mondja el, hogy a saját lelkiismerete elől nem menekedett meg, az pedig jobban kínoztá, mint kilencvenkilenc zsandár; elbeszéli, mint csalta meg Mákos Palkó a bírót, úgy igazítván el előre furfangosan a dolgot, hogy minden körülmény ártatlansága mellett bizonyítsa, hanem azt elfelejti megemlíteni, hogy a legfőbb bírót, az Istent, nem csalta meg, s hogy jaj annak, kire ránehezedik büntető balkeze.

Pedig kár azokból a könyvekből az ilyet kihagyni, mert az ostoba ember fel nem éri ésszel, s ha cukorral vegyest találják elébe a mérget, csak a cukrot látja meg a tányéron.

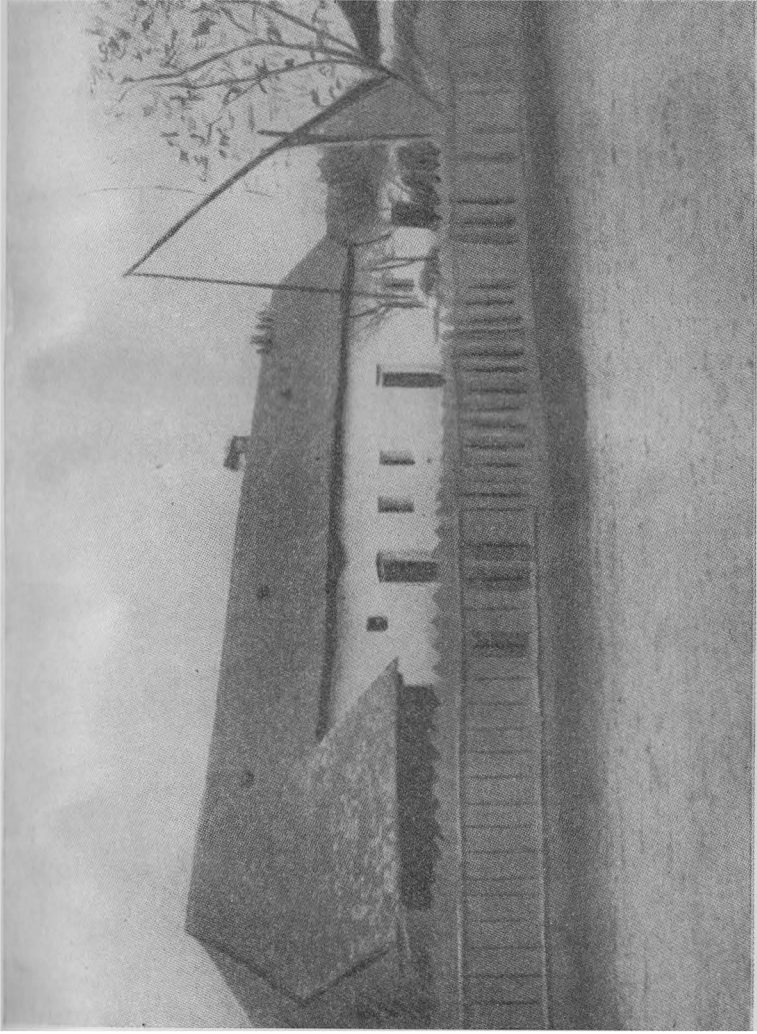
Hát mondom, bizony csak szomorú élet a szegénylegényeké!

Egy olyan ember, akinek hajléka nincs, aki erdők vadaival alszik egy ágyon, aki megijed a levélsuhogástól, kit a nyúl is felver, a kezére ragadt vért lemossa az erdő patakjában és aztán iszik a patakból . . . Isten elhagyta már, emberek iszonyodnak tőle, nincs szerető nője, otthon váró gyermekei, nincsen jó barátja. A természet és a népköltészet is csak két lényt rendelt kísérő társául, két fekete madarat, a hollót és varjút, mik ott kárognak baljóslatú ijesztő hangon a füle mellett és követik mindenüvé; de ezek is csak azért, hogy majd a húsából ehessenek. Elaludni nem mer, nehogy holtan ébredjen fel valahol a pokolban, — mert a zsványt szabad akárkinek leszúrni — és ha merne is, tudna-e aludni saját lelkiismeretétől, mely felráncigálja szendergéséből és azt kiáltja neki a fülébe mennydörgő, irtózatos hangon: reszkeess!

És mennyivel nehezebb még annak ébren lenni, aki aludni nem bír! Mi hasznát veszi annak a nyomorult életnek, melyet kegyelemképp bír mindenkitől, az Istentől s az embertől. Mi élvezetet talál elrabolni a mások pénzét, mikor azon

Mikszáth Kálmán szülőháza Szklabonyán

Mikszáth Kálmán szülőháza az udvar felől

a pénzen ő nem vehet birtokot, tiszteltetést, kényelmet, boldogságot, amit más ember talán megvehetne. Az ő keze el van átkozva annyira, hogy az arany is fává változik benne.

Igazá van a magyar embernek, ha a zsványt »szegény« legénynek nevezi, mert bizony igazán nagyon szegény az, akinek a sorsán nem akkor kell könnyezni, mikor akasztani viszik, hanem mikor még nincs elfogva.

Kerekes Jancsi is ott volt már köztök néhány nap óta, hanem még nem lehetett nevezni szegénylegénynek, még nem volt legény, csak inas ; mert hát az is olyan mesterség, mint a többi. Az elejéről kell kezdeni.

No, ez meg éppen olyan jóra való céh volt, amelybe Jancsi került, hogy értett ahhoz, mint kell valakit rendszeresen zsványynak csinálni. Szép lova, jó ruhája volt, hát szívesen elfogadták cimborának, másnap meg elzalogosították szép, cifra szűrét a »Kikirics«-csárdában, s az árából megitták a barátság poharát. Egészen a maga rendén ment. Az elején atyafiságosan összecsókolództak, a végén pedig agyba-főbe verték egymást. Ez volt az ünnepélyes felvétel.

Jancsi egy kicsit furcsának találta azt is, hogy a szűrét clitták, azt is, hogy a fejét bevették, hanem a nemes kompánia igyekezett őt megnyugtatni :

— Lopjál magadnak, öcsém! A jövő hetekben úgyszólván vásár lesz Losoncon ; a hazajövők hoznak majd elég szűr.

Ami pedig fejét illeti, az magától is begyógyul.

Nyolcan voltak a társaságban, az egyik elvetemedettebb a másiknál, akik nem értettek ahhoz a tudományhoz, mint kell valakit »nobel« módon kizsebelni úgy, hogy népszerűséget arassanak vele ; ők úgy raboltak, ahogy jött, asszonyt, gyereket, szegényt, gazdagot egyiránt, ha nem használt embereknek a szép szó, attól sem ijedtek meg, hogy főbe üssék egy kicsit, ki törődik az ilyen csekélységgel? A zsványynak egy paragrafusból áll a tízparancsolatja : »Lopj, ahol lehet és ahogy lehet«.

Ehhez az elvhez ragaszkodtak is ám keményen, mi abból is kilátszik, hogy többet ne említsek, miszerint a Jancsi »Muci« lovát is ellopták egy éjjel. No, de természetes is, az asztag alatt szedni a kalászt. Még csak gyanakodni sem lehet.

Nem is gyanakodott szegény Jancsi, hanem azt mégis észrevette, hogy komisz emberekkel van dolga. Nem így képzelte ő azt otthon. Hiszen ezek csak olyan közönséges rablók, akik nem néznek semmit a becsületre, akik lábanymóba sem hághatnak egy Zöld Marcinak.

Gondolt is rá néha-néha : nem jó volna-e megszabadulni tőlük, visszatérni a nyugalmas faluba, Erzsike ölébe.

»Nem lehet, ez csak az igazi élet!« — súgta egy hang felülről.

És Jancsi engedelmeskedett e hangnak : úr volt az fölötte.

Egy pár kirándulásban, holmi kisebb birkalopásokban részt is vett már ; ott is csak olyan órszem-féle volt. Nagyobb dologgal nem merték megbízni. Hiába, újonc még az ember.

Lón azonban, hogy bekövetkezett a losonci vásár ideje, ami sátoros ünnepe a kakasi szegénylegényeknek. Rojtos Pista már egy fél esztendeje ígéret egy selyem keszkenőt a kikiricsi csaplárosnénak, azt most okvetlenül meg kell szerezni, mert hát becsületszavát adta rá ; Pintyőke Jóska, aki a híres Pintye Gregor dédunokájának vallja magát, egy kis pénzmagra akar szert tenni, Bagós Miska — a főkolompos — téli ruházatra gondol . . .

Eljött a nagy nap. A derék emberek három-négy kisebb csoportra osztván magukat, lesték az utazókat, megállapítván a titkos »tolvajnyelvet«.

Egy fütty annyit jelent: »vigyázz!«, két fütty : »baj van!«.

Este lett. A széles dűlőúton, mely a kakasi erdőt éppen a közepén szeli ketté, gyérülni kezdtek lassankint a szeke-
rek és az utazók ; az a legalkalmasabb idő a dologra.

A holdvilág is orgazdának csapott fel ezen az estén ; bebújt a sötéten tornyosuló felhők alá, mintha azt mondta volna ; miattam ugyan tehetek akármit.

Jancsi két társával egy nagy bükkfa alatt heverészett, várván valami alkalmas zsákmányra ; szíve hangosan dobogott, mint a katonáé a csata előtt.

— Nem hallasz valamit, Jóska? — kérdé Pintyőkétől Rojtos Pista, erősen hegyezve a füleit.

Jancsi egész testében megrezzent, a megszólított azonban hidegen felelt:

— Egy magányos fütty! Annyit jelent, hogy dolga akad a cimboráknak,

— Ühüm! Megeszik előlünk a tejfölt.

Pintyőke nem felelt semmit. Olyan embernek tartotta magát, aki nem szokott a levegőbe beszélni. A betyárnak némán kellene születni. Akkor aztán elvihetné a mennykő a vállató szolgabíró.

E pillanatban két egymásután következő éles fütty hangzott az erdő alsó részéből. »Baj van!«

A három betyár villámhirtelen ugrott fel, hogy veszedelemben forgó társai segítségére siessen.

— Utánam! — kiáltá Rojtos Pista, nekivágva tüskönbokron keresztül az erdőnek.

Jó sokáig szaladhattak nyomában, míg végre Pista megállapodott s bevárta Pintyőkét és Jancsit.

— Pszt! Ez aztán derék. Nézzetek oda.

Az úton, amennyire a homályban kivenni lehetett, egymással birkózó alakok voltak láthatók. Ember ember ellen, vad kétségbeesett tusában. Zavart kiáltások, pokoli lárma, asszonyi jajveszékélés hallatszott ki... Ne hagyj magad! Megfútság! Üssed, nem apád!...

— Itt asszonyok is vannak, — okoskodék Rojtos Pista — kikerül a selyem keszkenő. Menjünk segítségére társainknak! Mégpedig a legjobb lesz nagy lármat csapva három oldalról rohanni egyszerre. Te, Jancsi, távolabb megkerüld az utat és a túlsó oldalról vágsz feléjük, Jóska pedig balról.

A társak elismerték, hogy ezt Moltke generális sem bírta volna jobban kigondolni.

Jancsi megkerülte az utat s várt a jelre.

A jel elhangzott. Egy taps volt a jel.

Jancsival egyet fordult a világ, magasra emelte fokomat, majdnem önkénytelenül futott a küzdelem helyére, midőn egy női sikoltást hallott.

Ez a sikoltás annyira megrázta, hogy térdre rogyott tőle.

Olyan nagyon hasonlított ahhoz az egyszerihez. Talán kiáltó úrnak? Olyan csak egyszer hallott az életben, de az is elég volt egy egész életre...

A szíve összeszorult tőle, a karja lehanyatlott, lába megtört alatta, megüvegesedett szemei merően bámultak a birkozókra.

E percben villám cikázott végig a beborult égen. Oh, bár csak ne cikázott volna!

A villám megvilágította Jancsi előtt a rablótusát egy percre. De ez az egy perc is elég volt, hogy mindent lásson.

Földre gyűrt alakokat, kiknek testét egy vad társa dömöcköli, egy öreg, ősz hajú embert, aki kezét összetéve könyörög életéért s nyújtja feléjük pénzét. És senki sem hallgat rája. De ez nem minden. Az öregembert egy fiatal leány takarja el testével, szomorú, kétségbeesett arccal . . . Rojtos Pista éppen most szaggatja el kebléről a selyem keszkenőt. . . Irtóztató . . . Ez a leány Molnár Erzsike, az öregember pedig az apja . . .

Jancsi reszketve takarta el szemeit kezével, majd megimára kulcsolta össze azokat, mély fohászt küldve a sötét, haragos égbe.

— Én istenem, megbocsátasz-e nekem?

Aztán, mint akinek egyszerre visszatér elgyengült haladók ereibe a friss vérpezsgés, hirtelen felugrik a földről s torkaszakadtából elkiáltja magát:

— Zsandárok jönnek! Fussatok cimborák!

A gomoly egy pillanat alatt tágulni kezd. Rettenetes bomba ez az egy szó, melynek hallatára mindent elfelejt a rabló, csak azt nem, hogy »futni kell«.

— Honnan jönnek? — kiált vissza futás közben Bagós Miska.

— A benyelei puszta felől — felel rá Jancsi s aztán ő is elkezd futni.

Ő jól tudta ugyan, hogy nem jönnek biz ott sehonnan zsandárok, de neki sem szabad ott maradni. Ne tudja meg Erzsike soha, hogy ő is látta azt, ami ma itt történt.

S amint fut, egyszerre megbotlik valamiben. Lehajol érte, hát egy csíkos paraszt-tarisznya; bizonyosan valamelyik előtte szaladó társa dobta el, mert nincs benne semmi, csak egy csomó frás s egy darab kemény kenyér. Minek azt cipelni?

De ő mégis felveszi. Úgy van rászokva gyermekségétől, hogy még a talált patkószeget sem hagyja ott, hanem elviszi luza; mert az édesanyja arra tanította őtet: »aki a keveset nem tudja megbecsülni, nem érdemes a sokra«.

Az pedig nagyon elbúsította, hogy eszébe jutott az édesanyja mondása. Szegény asszony! Szegény asszony!

Az édesanyjáról azután eszébe jutott minden, a jó női földesúr, a mesélgető Gyurka bácsi, a csendes alacsony húzikó... meg az a magas eleven sövény is a szomszéd kertjén... Az eleven sövény mellett egy nagy borzag bokor, azon pedig a tömérdek veres falú, fekete pontos katicabogár, melyekből otthon csendes estéken bizony sokszor közébe vesz nem egyet édesanyja s könnyezve biztatja: Repülj, repülj! Vagy nyugotra, vagy keletre az én elveszett fiamhoz! Vigyél neki üdvözetet!...

A paraszt-költészet azt hiszi a katica-bogárról, hogy elszálltja a szerelmesek üdvözetét, az anyák sóhajtását, ahová parancsolják. Oh, bizonyosan.

Nagyon szívébe sütött a visszaemlékezés, úgy elkezdett abban fájni valami édes gondolat.

Visszamenni, leborulni a lába elé és olyan emberré lenni, akire büszke lehet az ő anyja.

— Azt teszem.

Megfordult. Ez a fordulat mentette meg.

Aztán tájékozni kezdte magát, merre volna legközelebb haza. Sötét volt, de ő jól ismerte már az erdőt, biztos, siető léptekkel ügetett tehát a sűrű bozóton, csaliton keresztül.

De mit fognak mondani otthon? Őt ott meg fogja vetni mindenki. Mindenhova, csak haza nem lehet mennie.

Fejét csüggedten hajtja le s egy szomorú sóhajtás tör ki belőle. Abban a sóhajtásban benne van a pillangó története, mely nem tud kirepülni a hálóból. Egy veszendő lélek panasza, aki a folyam tisztább partjára kíván evezni és kettéhasítva látja maga előtt a csónakot.

Egyszerre felrezen gondolataiból.

Valaki közeledik feléje.

A haraszt megzördül, mindig közelebb-közelebb. Már a lépéseket is ki lehet venni. Ember jár itt.

Jancsi megállt és hallgatódzott.

Csakugyan jön valaki.

Hátha a társak közül valamelyik? Vagy talán valami üldöző zsandár? Mindenképp baj. Egyikkel sem szeretne találkozni.

Kerekes Jancsi nem fordult ugyan vissza, elkezdett balfelé szaladni, koronként megállapodván hallgatózni; hanem biz azok a lépések megint csak ott hangzottak mellette, mégpedig azok is sebes léptek voltak már. Aki utána jött, az is szaladott.

Egyszerre aztán a nagy sötétségben azon vette észre magát Jancsi, hogy szemközt áll egy emberrel. A másik ember is észrevette Jancsit és megdöbbsent tőle. No, ezek ugyan egymásnak szaladtak szegények!

Némán állottak ott egy percig s hihetőleg azon gondolkozott mind a kettő, hogy mint lehetne most egy merész ugrással megszökni egymás elől, mikor egyszerre kibújt az ezüsthényű hold, szelíd fényt vetve a két ember megijedt, sápadt arcára.

A Jancsi arca még jobban elhalványodott s csendes, megtört hangon rebegé:

— Hiszen kegyelmed az, Gyurka bácsi!

A másik alak fölemelte a földről ijedtében kiesett pipáját s aztán egész hetykén kiegyenesedett, mint olyan ember, aki midőn a halál torkában véli magát, azon veszi észre magát, hogy ő az úr itt.

— Persze, hogy én vagyok. Éppen téged kereslek, jómadár! Előlem ugyan hiába futottál; utolérlek én még a pokol fenekén is.

Gyurka bácsi úgy adta elő a dolgot, mintha ő kergetőzött volna. A csízó szerint nem is lehetett másképp.

— Mit akar velem? — dacoskodék eleinte a fiú.

— Azt akarom veled, hogy gulyáshúsnak aprítsalak. Van még bennem annyi becsület, hogy nem járok lesütött fővel az emberek között, hanem elviszem a véred festékét ezen a rozsdás kardon, mellyel becsülettel szolgáltam a királyt (a kard ugyan nem volt ott az oldalán, de ő azt mindig oda képzelte) és megmutatom az embereknek otthon, hogy az öreg huszár nem tűr meg annyi szennyfoltot sem a familiá-

ján, mint a mákszem. Véredel festem címernek a kardomra, hogy Kerekes György becsületes ember volt mindig.

Az ifjú lankadtan támaszkodott egy fához; még így sohasem hallotta beszélni Gyurka bácsit. Mintha azok közül a nagy eltemetett generálisok közül támadt volna fel valamelyik benne! Hogy villogott a szeme, milyen egészen más-ként nézett ki! Az aztán a valami, aki így beszélhet, mint ő... Mi ehhez a nyomorult zsvivány!?

Jancsi előtt oly nagynak tetszett Gyurka bácsi, hogy hozzáhajolt és megcsókolta a kezét.

Milyen jó, hogy sötét volt, legalább senki sem látta azt a könnyecseppet, ami az öreg huszár szemeiből esett ki s fölött le tisztos barázdás arcán.

— Ne érints! Beste zsvivány fajzatja! — igyekezett elkapni kezét Gyurka bátya — mert mindjárt levágom a saját karomat s a kutyának dobom, nehogy holtig meglátsszassék rajta a szájad szennyje. Órád ütött! Meghalsz! Térdepelj le!

Gyurka bácsi egyet sóhajtott e kemény szavak után.

— Ej, ej! Minek is adtad magad erre a csúf életre!

A fiú térdre rogyott a roncsolt öregember előtt és felemelte a két ujját az égre.

— György bátyám, hallgasson meg. Esküszöm az élő istenre, hogy még eddig nem loptam, nem raboltam semmit, hogy még eddig nem voltam zsvivány és hogy megbántam tottemet oly igazán, amint azt hiszem, hogy egy mindent látó isten van az égben. Nem azért mondom ezt, hogy ne öljön meg, hanem azért, mert nem akarom, hogy rosszat gondoljon felőlem. Mondja meg ezt az édesanyámnak is!

— Majd megmondhatod neki magad. Hamarabb leszel vele a másvilágon!

— Meghalt?! — kiáltott fel végtelen fájdalommal Jancsi.

— Nem bírta túlélni a gyalázatát. Ahogy a faluban híro terjedt, hogy haramiának csaptál fel, harmadnapra már kiterítve feküdt a deszkán.

Jancsi hangos fuldokló zokogásban tört ki.

— Most már öljön meg, az istenre kérem. Minek ölök még.

Az öreg huszár csak nézte egy darabig kemény, mogorva arccal, azután mintha egyszerre leolvadt volna szívéből a jégkéreg, odaült ő is a fiú mellé s lecsüngő fejét ölébe véve, megsimogatta gyöngéden, szeretettel, mint azelőtt régen-régen, kisfiú-korában . . .

Aztán megtömvén a sárgarézkupakos pipát, kicsiholt, rágyújtott s lassú tempóban megnyomogatván a sziporkázó tüzet, szelíd haragtalan hangon mondá :

— No, ne légy gyerek! Ami megtörtént, megtörtént. Aztán még nem is voltál igazán zsvány. Én megbocsátok.

*

Volt egyszer valamikor egy háború, amikor a magyar ember azzal igyekezett segíteni a hazájának, hogy elfutott az ellenség elől.

Nem volt az valami nagyon régen. Hanem azért kár emlegetni. Elfelejtettük egészen . . .

Nem is hoznám fel a jó egyetértés okáért, ha nem volna szükséges elmondani annak a délceg huszárnak a kedvéért, aki éppen most hajtatott be a falu közepére, egy fakó földi szekéren s kinek egy sebhely van az arcán s egy rendjel a mellén.

Ugyan hol kapta ezekben a dicsőségtelen időkben?

A kocsmáros kint áll az ivó ajtajában s nagyot emelint a fekete bársony sapkán.

— Hej, Icíg szomszéd! Él-e még az öreg Kerekes Miklós? — kiált rá a huszár.

— Igenis, őrmester uram.

— Hát Gyurka bácsi?

— Olyan, mint a hal a vízben. Éppen bent van a másik szobában: egy verdung dohányt méret magának.

A huszár szó nélkül száll le a szekérről, azután sietve megy be az ivón keresztül egy másik szobába, hol Gyurka bácsi erősen szuszogó pipájával bajlódik. Az az átkozott nedves dohány sehogy sem akar égni. Most már a tapló sem olyan, mint valaha volt. Hej, mikor ő még Taljánországban járt, odatartotta pipáját a napnak, hogy attól gyulladjon meg! . . .

— Adj' isten jó napot, édes Gyurka bátyám! — szól oda a huszár szelíden, de annál kevélyebben csördül meg a szóhoz a fényes sarkantyú, meg a padlót piszkáló kard.

Gyurka bácsi előbb a taplót igazítja meg nagy komótosan s csak akkor nézett fel az ó-módú kalap alul, amúgy félvállról, mert hát nem szereti ezeket az új huszárokat. Neki még a lova is külön ember volt náluk.

Hanem amint felnéz, kimosolyodik mogorva ábrázata: kikapja a sárgarézakupakos pipát s úgy vágja a földhöz, hogy ezer darabra mállik szét, aztán odaborul a jött nyakába.

— Isten hozott, kedves Jancsi fiam! Én gyönyörűségem! No, csakhogy már ketten leszünk a faluban. Nem adom ezer forintért! Tyüh! De megszépültél, öcsém! Akár csak magamat látnám, mikor ilyen voltam. No, ugyancsak emberré tettelek.

A jó Gyurka bácsi úgy összevissza nézte elülről-hátulról Jancsit, hogy majd belerészegetett a sok nézésbe, hiszen olyan régen van már, hogy utoljára látta!

— Uhm! strázsamester vagy? — mondá hirtelen elkomorodva, amint a három csillagot megpillantá. — De már ezt mégsem gondoltam.

Gyurka bácsinak nagyon fájt az, hogy ez a gyerek folibe kerekedett; mert ő csak közlegény volt hajdanában. Ejnye, ejnye, ilyen nagy embert már mégsem akart belőle csinálni.

— De Taljánországban csak nem voltál? — kérdé hirtelen aggódó arccal.

— Dehogyan voltam, dehogyan... Nem igen akarták oda a magyar embert bocsátani. Pedig ott tisztességesebb volt a munka.

— No, csakhogy ott nem voltál! — rikkantott közbe örömteljesen Gyurka bácsi. Már most legalább ez az egy pozíciója lesz Jancsi ellenében. — Hát ezt a kaparást, meg azt a medáliát hol kaptad?

— Egy magyar tisztet védelmeztem, mikor olyan fiók-onutában nekivágott egy burkus csapat. Azért érdemeltem ki.

— Na, jó lesz az is . . . a feleséged nyakára, ha megházasodol. Nekem is volt vagy öt, de Taljánországban belehántam a tengerbe.

— Ejnye, az kár volt.

— Micsoda! Csak nem hordhatom szégyenszemre, amit a német adott!

Nem lett volna huszár Jancsi, ha nem vette volna mindjárt észre, hogy e másik huszárnak azon jár az esze, mint faraghasson le valamit a »túlságos nagy emberségből«, és mert észrevette, kapitulálni nem akart, egyet fordított a beszélgetés gyepelőjén.

— Ugyan hány éve már annak, ahogy kegyelmed a verbunghoz vitt?

— Nyolc.

— Ugye nyolc; mondja meg, kérem, elfelejtették-e már azt a fiatalkori vétkeimet, hogy a haramiákhoz szegődtem?

— Amint vesszük. Egyébiránt annyi, mintha nem is történt volna. Ki merne egy huszárral kötődni?

— Mit gondol mégis? Ideadná-e nekem az öreg Molnár a lányát? Nem felejtett még el Erzsike?

— Erzséről jót állok, hanem az öreg nem érti a dolgot. Paraszt volt, paraszt maradt; az nem látja be, mennyit ér egy ilyen magunkszőrű ember. Aztán magam sem tanácslom, nagyon szegény ember már az öreg Molnár, úgyhogy nemsokára dobszóval éneklik ki a portájáról. Valami sok pénzt érő irományait rabolták el valahol — amint maga beszéli.

— Mindegy. Én mégis megpróbálok. De menjünk haza. Hogy van az apámuram?

— Nincs itthon. Ökröt ment venni a nagyságos úrral Losoncra. Legfeljebb holnap jönnek haza a vásárról.

Jancsi egészen szemére húzta a csákót; nem jól esett neki a »losonci vásár« szó.

— Tudja mit, Gyurka bácsi? Már csak menjünk valahova; teszem azt Molnárékhoz.

— No, már oda nem, öcsém! Mert a múlt héten is azt mondta az öreg Erzsének, mikor a kérőjét ki akarta kosarazni: »talan bizony azt a gazember Kerekes Jancsit várod? Hiába várod, nem adlak hozzá!«

Jancsi elkomorodott.

— Mindegy. A huszárregula szerint semmi sem lehetlen.

Gyurka bácsi meg volt fogva.

— Az aztán egészen más! Már a regula kedvéért olmegyek a pokolba is. Menjünk.

Esteledni kezdett az idő, mikor a két vendég átlépte a Molnárék küszöbét.

Otthon voltak mindnyájan. Az öregasszony, ki süket-nóma volt, valamit varrogatott az ablaknál, talán a szem-födőjét . . . Erzsike pedig olvasott őszhajú apjának a bibliából.

— Dicsértessék! — köszöntött be Gyurka bácsi.

— Mindörökké! — szólt a gazda, aztán ijedten mereszté szemeit a katonára. Tudj' az ördög . . . már a magyar ember nem nézheti »közélről« a mostani katonát; a tulajdon hazakerült fiával is elébb odakint vetteti le a »fehér kitlit«, csak azután ereszti be a házba.

Meglehet, hogy ennek valami oka is van, csakhogy már nem igen lehet megtudni.

— Ejnye, meg sem ösmer bátyámuram? — mondá a huszár lassú, fojtott hangon.

Erzsike kezeiből nyomban kiesett a biblia erre a hangra. Felugrott a lócáról, aztán mintha valami mást gondolt volna, hirtelen visszaült megint, eltakarván a biblia lapjával arcát, mely olyan piros lett, mint a tűz. Jó, hogy meg nem gyulladt tőle az a szent könyv.

— Te vagy az, Jancsi öcsém? Bizony, bizony, nem ismerhettem rád. Hát hazakerültél?

— Minden madár vágyik a fészkebe, bátya.

— Okosan. Mindenütt jó, de legjobb otthon. Most már csak egy feleség kellene, ugye?

A Jancsi arca is olyan lett, mint a tűz.

— Nehéz a szegény embernek feleséget kapni . . .

Ezen a szón aztán úgy elgondolkoztak, hogy egy fél óráig senki sem szólt egy hangot sem; a nyomorék asszony kicsoszogott a kamrába aludni, Gyurka bácsi pipázott, Erzsike úgy tett, mintha olvasna, az öregember pedig nagy buakós botjával különféle cirádákat, tulipánokat rajzolt a földre, mintha egyéb dolga sem volna a világon.

— Nem kell képzelődni, öcsém! Elég leány van a faluban, majd jut neked is.

— Csakhogy attól félek, nem az lesz, akit én akarok.

Ezen a szón is gondolkodni kellett. Az öregember megtörölte izzadó homlokát az inge ujjával, azután azt mondta Erzsikének :

— Eredj ki, lányom! Adj egy kis takarmányt a borjúknak! . . .

Erzsike kisuhant. Istenem! Hogy dobogott a szíve, mikor a délceg huszár előtt elment! Mennyi minden benne volt abban a tekintetben, amit egymással váltottak.

— Kiment a lányom, hát elmondhatom, amit akarok. Látom a szándékokat, öcsém ; szeretted, el akarod venni. Emberségesen van. De én is emberséggel akarok cselekedni s megmondom magyarán, hogy ne is járkálj utána, mert nem adom neked soha. Azért mondom, hogy tudd mihez tartani magadat, ha már hazajöttél.

— Mit vétettem én kegyelmednek? — méltatlankodék a legény.

— Semmit, öcsém. Hanem minden dolognak van oka-foka. Ezelőtt nyolc évvel tán nem így beszéltem volna, mert még jómódú ember voltam, aki így is, amúgy is igazíthatja a maga dolgát, most azonban szegény vagyok, mint a templom egere, mindenemet elrabolták a kakasi erdőben, úgyhogy mikor egy olyan ember kéri meg a lányomat, aki akkor semmisíthet meg, amikor akar, nem lehet gondolkoznom felette, hanem két kézzel adom oda.

Jancsi egész testében reszketett.

— Ki kérte meg Erzsikét? Mijét rabolták el kegyelmednek?

Az öregember hátrasimította ős hajfürteit és nyugodtan felelt :

— Erzsét Biró Ferenc kérte meg, akinek pénzét, mikor még kiskorú volt, én kezeltem, mint gyámtyja. Elég szép összeg vala, majdnem háromezer forint. Nem akartam hát, hogy hiában heverjen az asztalfiában, od'adtam egy losonci tímármesternek kamatra. Nagyon jómódú, becsületes ember volt, isten nyugosztalja meg szegényt! . . . Írást is adott róla, de a vásárról hazamenőben megtámadtak a kakasi

ördöben a zsványok, levették vállamról a szeredást, melyben a kontraktus volt.

— De csak beösmerte adósságát a tímár? — kérde Gyurka bácsi.

— Nem volt ideje szegénynek. Harmadnapra beküldtem hozzá a leányomat, hogy más kötelezvényt állítson ki; a leányom azonban éppen jókor jött a temetésére.

— Meghalt! Ejnye az akasztófárávaló, de ki tudta kalkulálni a halála napját! — szörnyülködék György úr.

— Kövér ember volt, a guta ütötte meg, éppen egy nappal előbb. Az örökösök pedig tudni sem akarnak a három ezer forintról.

— És el is vezett?

— El az utolsó krajcárig, pedig hát nem is az én pénzem volt, hanem a Biró Ferié. No, most már elmondtam, öcsém, ami a szívemen feküdt, most már te is tudod mi a bajom; — kérek hát: ne szaporítsd azzal is, hogy gátat vess ennek a házasságnak, melyet alig bírok összetákolni. Hidd meg, csak ezen az egy úton bírok megmenekülni a becstelenségtől és a koldusbottól.

A huszár arcát az izzadság verte ki e szavak alatt, valami gondolat főtt az agyában.

— Hátha egy más is van még? Milyen volt az a tarisznya?

— Fekete csikos, kopott jószág, olyan, mint ez itt a mestergerendán . . .

A legény örömrészketve csapott tenyerével kardjára; mert a huszár legelőször is kardjának beszél el a gondolatait . . .

— Mit adna kegyelmed, ha visszaadnám tarisznyáját? — kiáltott fel vidáman.

Az őszhajú ember szemei egyet villámlottak e szóra:

— Amit kérnél, kedves János öcsém . . .

— Szaván fogom kendet. Hej, Gyurka bácsi! Ne aludjon, hanem mondja meg, hová tette azt a tarisznyát, amit akkor adtam kendnek, mikor katonának öltöztetett fel!

Gyurka bácsi csakugyan szendergett már; úgy kellett tolrángatni, mint valami tetszhalottat.

— Hm! hogy hol van a tarisznya? Mi a ménykőnek kérdés? Nincs abban semmi, csak egy darab kemény kenyér, meg valami ákom-bákom, ha már azóta meg nem rágták az egerek. Ott van a padláson felakasztva nyolc esztendő óta . . .

— Hozza el kegyelmed gyorsan! Siessen, az isten áldja meg, mert abban a tarisznyában van az én boldogságom.

György uram nagy szemeket meresztett. Micsoda bolondos huszármondás az? Tarisznyában hordani a boldogságot; hanem azért már csak mégis elhozza neki . . .

Fél óra múlva a Molnárék asztalán volt a csikos tarisznya és benne a »háromezer forintos kötelezvény«.

— Megint élek! — kiáltott fel Molnár Mihály uram a Jancsi nyakába borulva. — Az életemet adtad vissza!

— Aha! — okoskodott fejcsóválva Gyurka bácsi — most már keresztüllátok a csízió. Jó, hogy megőriztem.

Jancsi némán állt ott. Jobb ilyenkor nem szólni semmit. Míg a két öreg gondolkodik, addig ő az Erzsike szemeit bámulja. Az aztán az igazi tündérírás, amit onnan lehet olvasni; minden betűje többet ér a tímár-örökösök háromezer forintjánál.

— Az életemet adtad vissza! — ismétlé az öreg, egyet csavarintva lekonyult ősz bajuszán. Szegény bajusz! Bizony nem hitte volna, hogy még felkunkorítják valaha.

— De nem adtam ám ingyen, — felelt vissza mosolyogva Jancsi — most már kegyelmeden a sor beváltani ígéretét.

— Hát hadd hallom, mi kell?

— Meg se merem mondani . . . egy egész mennyország . . . Erzsike . . .

Az öreg Mihály bácsi nem szedte ráncokba homlokát, ifjú mosoly ült ki tisztességes arcára.

— Isten neki! Látom, nem tágítasz . . . hát már csak neked adom.

Jancsinak erre nem lehetett más felelete, mint hogy odaugrott Erzsikéhez, átölelte karcsú derekát s odaszorította a szívéhez . . .

Olyan boldogok voltak . . .

— Ez aztán az igazi medáليون, ami most csüng a melleden, öcsém! — kiáltott közbe Gyurka bácsi, összeítve bokáját.

Az öreg Mihály bácsi pedig ezalatt kiment a pincébe és telehozta a zöldre mázolt korsót jó mohorai borral, s amikor visszakertült, tréfás szemrehányással választá el a szerelmeseiket :

— No, no gyerekek! Még a pap áldása hiányzik. Aztán talán igyunk egyet. Régen nem volt már ilyen napom.

Nem soká kérétté magát Gyurka bácsi, hanem oda-járult a szentelt korsóhoz, s olyat húzott könyv nélkül belőle, hogy azontúl sehogy sem lehetett vele elhiteni, hogy nem Tuljánországban táborozik.

Nem is bírta el sokáig a dicsőséget, hanem felhúzódtott a komence tetejére s onnan pislogott le egy darabig, míg végre kiesett a Molnár uramtól kikölcöszött makrapipa szájából s befogta szemeit az édes álom, miután elébb elmorogta néhányszor :

— Mégis csak igaza van a huszárregulának : semmi nem lehetetlen.

Hanem a másik öregember nem bírt elálmosodni ; hol a gyermekeken, hol a megkerült íráson tévedezett a szeme. Valami szálla volt még megakadva torkában, annak a szálkának még ki kellett jönni.

— János öcsém! — nyögte ki nagy köhüntések közt az öreg. — Mondd meg, hogy jutottál ehhez az íráshoz?

A huszár elsápadt, kiejtő kedvese kezét a magáéból, s felemelkedett helyéről, miután leoldá kardját s letette a szögletbe. Annak a kardnak nem szabad azt meghallani, amit neki most el kell beszélni.

És aztán elmondá az öregembernek élethíven saját történetét, egyetlen egy szót sem tagadva el, mint szította magába a rossz könyvekből a rabló-élet utáni vágyat, mint hagyta el szülői házát . . . hogy birkózott meg szerelmével . . . hogy utálta el saját magát . . . mint lelte meg élte forduló-pontján az értékes tarisznyát . . . és mindazt, ami oly keserű volt a múltból s aminek mindenek az átkozott rossz könyvek az okai, melyek lassankint mérgezték meg lelkét.

Oh, ha azt akkor tudta volna! Ha megmondta volna neki valaki, amint ő most megmondja mindenkinek, hogy a ponyvairadalom olyan, mint a tiszta bűzában a konkoly, de

hát az ostoba ember, aki még posztót nem látott, könnyen hiszi el a darócról, hogy selyembársony.

Bizony, okosabban tették volna valaha nagyon régen azok a méltóságos urak, ha azok helyett az ártatlan papirosok helyett, miknek »magyar bankó« volt a neve s mik nem ártottak senkinek, az ilyen könyveket hordatták volna össze egy rakásra — meggyújtani. Annak a tűznek a lángjánál százszor jobban átmelegedett volna a nép az irodalomért, mint ahogy így meghidegedik iránta.

Az öregember figyelmesen hallgatta a huszár szavait, és szigorú arca egészen nyájassá változott az elbeszélés végén.

Jancsi szorongva leste a hatást. Hátha megvetőleg fordul el tőle e szigorú ember?

Hanem a szigorú ember nem fordult el, ahelyett odanyújtotta becsületes, kérges tenyerét Jancsinak.

— Te derék és becsületes ember vagy, fiam! Büszke vagyok reád. Fel bírtál kelni, mikor leestél.

A legény szíve elfogódott a büszkeségtől. Olyan nagy teher volt ezzel eltávolítva a lelkéről, mely már nyolc éve nyomta éjjel-nappal. Most már nem maradt meg belőle semmi. Egészen kiszorította az a vén kéz.

*

Jámbor atyámfia! Gondolkozzál egy kicsit ezen a történeten, s ha utad a vásár alkalmával ama ponyvasátrák mellett visz el, hol a furfangos talján öt garasért árulja az ötven krajcáros könyveket, fordulj el onnan, ha pedig már ki is vetted volna a tízkrajcárost és restelnéd visszacsúztatni zsebedbe, dobd inkább a sárba, mégse végy rajta könyvet, mert a könyv olyan, mint a gomba, amilyen jóízű, tápláló az egyik, éppúgy valóságos émelygő méreg a másik.

A BATYUS ZSIDÓ LÁNYA

ELBESZÉLÉS

1871

BEVEZETÉS

Legelőször is látszik egy virginia-szivar, s ahol ez a virginia-szivar végződik, ott kezdődik az esküdt úr, függőleges vonalban lefelé, négy és féllábnyira, fölfelé pedig másfél araszra, mi világosan mutatja a középtermetet és a lopótök hosszúságú főt, melyen illő rendben vannak elhelyezve a teens esküdt úr szépségei: két savószínű szem, egy vörhenyegest játszó orr, mely alatt vékony tavalyi bajusz szégyenkezik lekonyuló végeivel. Ez az a dialektus Béla.

A másik asztalnál apró fiatal ember ül élénk, pajkos szemekkel, bozontos hajjal, sűrű körszakállal s azon nevezetesen tulajdonsággal, hogy akkor fekszik le, mikor a többiek kelnek, s akkor kel, mikor a többiek fekszenek. Egyébiránt elméletben igen szolid fiú, csak a gyakorlatban szeret kirúgni. Ez az amice Ferenc.

A harmadik esküdtet nem látjuk a hosszú, sajátságos kinézésű teremben; odakint csavarog valahol a Kati ablaka alatt, de azért úgy kell venni, mintha ő is ott ülne asztala mellett és anekdotázna a többinek. Amikor nincs itt, akkor is ott van. Az esküdteket csak együtt lehet képzelni; azért, hogy az egyik másúva keverődött, ehhez a játékkártyához tartozik mégis. Azt nem lehet innen eldisputálni. Ez a legfontosabb esküdt a Kálmán öcsénk. Arca magyaros, erősen jelzett vonásokkal, ajkain folytonos vigyorgás ül, ajkai között pedig folytonosan hosszúszerű pipa lóg.

A helyiség a gy... i szolgabírói iroda, a csirkepörök magazinja, hol a napidíjak sovány szelleme lebeg védangyalként az összehalmozott akták fölött, miket az esküdt urak folyamatosan vettek, mi annyit jelent, hogy minden félévben András hajdú által lekefésztetik róluk a port.

Az iroda egy előszobából nyílik, hol az öreg náthás iktató rajzolgatja be számszerint a pöriratokat, olyan fontos ábrázattal, mintha legalább is a »vörös könyvet« szerkesztené.

Jobbra az ablak mellett a becsületes András hajdú állítgatja ki a »vétjegyeket«, diplomatikus mosolygással hunyorítva egyet-egyet az asztal alá rejtett pálinkás butykosra, pedig az az oka, hogy olyan görbén csinálódna a betűk.

Bezzeg, az irodában egészen más élet foly!

Ott is ékeskedik ugyan egy cylinder bor a Béla esküdt ablakában virágcserep helyett, de mit ér az, mikor a nyílása szorosán be van pecsételve, világos jelül, hogy ez a »tiszteletbeli« cylinder »corpus delicti«-t képez valamely bűnüggyhöz.

Béla esküdt az első napokban alig bírta magát megtartóztatni, hogy föl ne törje róla a pecsétet; de abbéli félelmében, nehogy a másik két esküdt igya meg előle a bort, azt hazudta róla, hogy »ecet«, és ezt annyiszor elmondta már, hogy most maga is komolyan hiszi, miszerint ecet van benne.

Béla azóta nyugodtan alszik és nem sóhajt többé, mikor savószínű szemének tekintete a palackra téved.

Mint mondtam, az irodában egészen más élet van.

Az előszobai lassúságot itt valóságos gyorsaság váltja föl. Az ítéletek teremnek, mint a gomba. Az amice Feri tolla rohamos gyorsasággal perceg a papíron, az audiat Béla, mialatt balkezevel a fületövét vakarja, azalatt is ír a másikkal, s aztán ha már összevissza vakarta feje minden részét, kackiásan a mellényzsebébe dugja mutatóujját, mintha azt akarná mondani a föl s alá szaladgáló ügyvédnek, hogy »onnan ered az igazság«.

Aki az esküdtek e kivételes szorgalmát észleli, ha csak egy cseppet okosabb ember valami tudós akadémiai tagnál, rögtön rájön két dologra: hogy vagy pénzük nincsen, vagy otthon van a szolgabírájok, mert ha e két eset közül egyik sem állna, akkor — mint rendesen — a rab őrizetére hagyatnék a »Tekintetes Hivatal«, ami már csak azért sem válnék az igazságszolgáltatás kárára, mert Stofi fiskális világosan bebizonyította, hogy a tekintetes bíróság csak akkor nem tesz rosszat, mikor semmit sem tesz.

A semmittevés legszebb tulajdona egy mai szolgabírói hivatalnak.

És ebben az a szomorú, hogy — majdnem igaz.

Hanem akkor nincs is külön három esküdt nagy Magyarországon, mint a mi hőseink.

Ott van például Kálmán öcsénk, ki két hónapig írt le egy tizenhárom soros másolatot.

Ennek röstségét csak Feri esküdt múlja fölül, ki soha nem szokott fizetni senkinek semmiért, csupán abból az egy szerző okból, mert röstell a zsebébe nyúlkálni.

Kéry Béla kivétel ; ő már szeret dolgozni, de csak józan állapotában. Persze, az az ostoba szerencséje van, hogy soha nem jut józan állapotba.

Pedig milyen szolid embernek látszik!

Csakhogy Stofi fiskális megint azt állítja : »a látszat csak«.

És Stofi fiskálisnak most is igaza van, mert nem feketének látja-e az ember az ő haját is, pedig hát harmadéve még fehér volt?

»Őszülés visszafelé!« — amint magát elmésen szokta kifejezni. Mert ha az embernek egy nap alatt meg tud a haja fehéredni, miért ne tudna megfeketedni is egy nap alatt?

A természet nagy prókátor, elegzekválja az ember hajának feketeségét, de vissza is adhatja, mert ezen egzekúció ellen nem nehéz apellálni Török József gyógyszerészhez (Király-utca 7. sz. alatt). Stofi bácsin ugyancsak nem fog ki a természet, de még az idő sem. Mintha az is megijedne a legszázásabb prókátortól és nem merné végigszántani a maga harázdait érdemes ábrázatján, nehogy birtokháborítási perbe keveredjék. Pedig bizony körülbelül a hatvanhoz jár már közel Stofi bácsi, s még olyan helyre-legény most is, mint mikor Snapsz Augusztinnal viaskodott valamikor az ötvenes években, amint ezt már leírtam valahol.

Mert hát belekezdhetek én akár a sziámi ikrek életleírásába, mégis csak belekerül abba a mi Stofi bátyánk. Én nem tudok anélkül írni. Itt ül a tollam tetején ; hallom, hogy hümmög, mikor valami neki tetsző dolgot leírok ; látom, hogy markol üstökébe, mikor humorizálok ; érzem, hogy nyakamba csimpezkedik és fülembe dörög : »én most magát bepörlöm, ha ki nem egyezik velem!«

Én pedig ki nem egyezem vele soha, hanem ezután is szorgalmasan le fogom írni viselt dolgaikat: hadd maradjon meg az emléke — magnak.

A ZSÍROS PÖR DEVALVÁLÓDIK

Íme, most is ott ül a Feri asztala előtt egy kopott szalmaszéken, melynek negyedik lába már régen a kandalló gyomrában hamvadozik; hosszú lábait kinyújtja a messze-ségbe, s görbe botjával nagyokat döfköd a padozatra.

Minden dőfés új gondolat.

— Hüüm! Feri barátom! A mai igazságszolgáltatás hasonlít a prófunthoz: nem lehet megemészteni.

— Mert sótalan. Az ügyvéd urak nagyon kevés sót adnak hozzá.

— Üm... hüüm, maga nagy ember, Feri barátom!... Tudja, ezt nem azért mondom... Szegény Stuchec!

Stofi bácsinak az a tulajdonsága van, hogy nagyon szaggatottan beszél; sok jó gondolat kóvályog a fejében, de azoknak csak egy részét mondja el, azon hitben, hogy a többi is elmondta; ezért valami hézag vehető észre gondolatmenetében, s mondatai többnyire összefüggéstelenek.

Ebből magyarázható meg az a keringő rágalom, hogy a Stofi bácsi negyedik kerekének imitt-amott megpattogzott a ráfja.

Hanem azért minden hóbortossága mellett is jó fiskális, s annyi szorgalommal, szívóssággal és furfanggal viszi ügyeit, hogy méltán megérdemli a dicséretet.

Sásdy Feri beszéli, hogy egyszer elodázni akarván egy árverési terminust bizonyos ügyben, melyben ő volt a végrehajtó bíró, azt a cselt használta, hogy midőn Feri már éppen a foganatosításhoz akart fogni, hatalmas hangon közbekiáltott:

— Mielőtt ezen ügyet elintézhetnők, fölkérem a végrehajtó bíró urat jelen okmány átolvasására!

S azzal egy iratot nyujtott át Sásdynak, mit az mohó kíváncsisággal fogott kezébe s leüté róla a porzót, hogy jobban olvashassa.

Abban a percben azonban rémitő szemfájás rohanta meg úgy, hogy ordított, mint a vadállat, s nem maradt egyéb hátra, mint rögtön kocsira ülni, fölfüggeszteni az árverés terminusát s hazavitetni magát Gy . . . ra az orvoshoz.

Az orvos azt mondta, hogy ez a vértolulás következménye és praescribált ellene seidlíc-port.

Csak évek múlva sült ki, hogy Stofi bácsi paprikával hinté meg porzó gyanánt az átolvasandó irományt.

Ehhez hasonló eszközökkel nyerte meg a Ruzsicsek contra Gelbstein-féle ötezer forintos pört is. Ötezer forint pedig nem tréfadolog, kivált ha a kliens felét odaígérte a prókátornak. Az egész városban híre futott a Stofi úr harmadfélezer forintjának ; a meglazult hitel kezdett emelkedni, a kellerek nagyobb udvariassággal köszöntek s két gyertyát tettek arra az asztalra, amelyhez este leülni méltóztatott, a három esküdt az eddigi »Stofi bácsi« megszólítás elé még egy »kedves« szót ragasztott, Sramko fiskális — Stofi úr ellenlábasa — pedig meghosszabbodott ábrázattal járt-kelt az utcákon és elbeszélte mindenütt szokott tót dialektusával:

— Vége renomé! . . . A Stofi nyert el előttünk babirt, mind hozá jün most kliens, kinek van jó ködmén. Mi töbi prokurator mehetünk pokol ambitusába.

Mikor már Sramko fiskális minden »apellata forum«-ból kifogy, ezt szokta emlegetni. Egyszóval, az ötezer forintos pör megnyerése nagy szenzációt gerjesztett. Csak az volt még a kérdés : van-e elég jó ködmene az alperesnek?

Majd meglássuk! Ma van a »terminus«.

Stofi bácsi tehát azért jött most az irodába, hogy a törvényszék által a végrehajtás foganatosításával megbízott Sásdy esküdtet az odakint álló kocsiba ültesse.

Egyébiránt ma nagy nap van, hadd jöjjön mind a három esküdt. Lesz dinomdánom az úton, még a szomszéd vármegyében is megérik.

— No hát mehetünk! — szólott Feri esküdt nagy lélegzetet véve, miután a legnagyobb tehertől menekülendő, tollát az asztalra vágta.

Béla esküdt kapott a szép szón, egyet rántott ómódi kék zekéjén, kivette zsebéből tarka zsebkendőjét, melynek

négy csücskében le van pingálva Napóleon arcképe, leporolta vele cipőit és azt mondta ő is :

— Mehetünk! De hol van Kálmán?

— Majd összetalálkozunk vele a piacon.

Öt perc múlva már ott ült a három nevezetes személy az öreg, zöld bárkában, melyről az a hír kering a városban, hogy Mátyás király csináltatta valaha hintónak, de kényelmetlen volta miatt odaajándékozta Stofi bácsi egyik ősének.

Hej! ha akkor tudta volna az igazságos király, mennyi igazságtalan processzus szállítatik majd szanaszét valaha e kocsikulcs ládájában, inkább csináltatott volna belőle tyúkólat.

No, de csakhogy megvan a bárka, s egyéb sem kell hozzá, mint hogy a két sovány fogadott gebe elszállítsa.

Neki is fohászkodik a kocsis s olyan szilajat vág oldalbordájára a fakó lónak, hogy ha esze volna, mindjárt megszólalna tőle, hogy hát tulajdonképp nem ő az egzekválendő.

Egyet gondolkozik előbb a két pára, mielőtt lassú, meggondolt lépéssel előre kezdené lábait rakni, melyek közül egynek a hátulsó, másnak az első ballába rongyokba van pólyázva, ami lónyelve annyit tesz :

»Ha ti vinnétek minket!«

A piacon csakugyan találkoztak Kálmánnal ; éppen Sramko ügyvéddel ment karonfogva.

Stofi intett neki, s az csakhamar ott termett az előülésen, Béla mellett.

Sramko azalatt a lovak elé állt, csodálatos jeleket és varázslatokat csinálva botjával a levegőben, miközben dühösen morogta :

— Mentek keresetre, úgy-é? No egy legyet se találjatok, kívánom tiszta szíveimből!

Hanem azért Sramko átka dacára is elindultak s illő tiszteletnyilvánítások között haladtak a forró augusztusi levegőben. Az emberek borzalommal vették le süvegüket mindenütt a zöld bárka előtt. Mindenki tudta már, hogy a vármegeye ostorai ülnek benne. Ugyan kinek a hátán csatannak meg? Minden jó lélek dicséri az urat!

Kéry Bélának egy kulacs függött a nyakában ; a Kálmán gyerek a pipájával bajlódott, kinek különben is az a

tulajdonsága van, hogy amikor nem pipázik, örökké káromkodik, de minthogy örökké pipázik, tehát sohasem káromkodik. Ilyen módon aztán jó keresztény.

Stofi bácsival csak Sásdy Feri beszélgetett :

— Hja . . . hja! Stuchec szolgabíró korában még másféle világ volt! — sóhajtott Stofi bácsi. — Az volt ám a szolgabíró . . . isten nyugosztalja meg! Akkor volt még egy kis igazság : most már kiveszett a gyöke is. Szegény Stuchec!

Stofi úr mindig viaszosóhajtott a Bach-világ után.

— Sose búsuljon, kedves Stofi bátyám, majd fordul a világ megint.

— Mit ér az? hümm . . . mikor én már kifordulok a világból?

— Ej, dehogy! Hiszen még jól néz ki, s nem is valami nagyon öreg.

— Igen ám, de mikor a szívem reped meg.

— A szíve? — csodálkozott a fekete esküdt.

— Ümm . . . ümm! Cudar időket élünk. Hogyne repedne meg a szívem, mikor olyan dolgokat értem meg, hogy harminc forint munkadíjamat négy forintra szállítja le a bíróság? Higgye meg, kedves Feri öcsém, szeretnék a koporsóban fekvődni.

— Hohó! — ordított fel egyszerre Béla esküdt. — Megállj, kocsis! Te meg, Kálmán pajtás, találd el, mit is mondott csak a kabai asszony?

Kálmán öcsénk olyan jól ismerte Béla egyetlen viccét, hogy nem sokat gondolkozott a kabai asszony híres mondanán :

— Hátha innánk?!

— Helyes, csakugyan azt mondta. No hát szálljunk is le, mert már az én kulacsom oly üres, mint valami . . .

— Vezércikk! — egészíté ki Kálmán.

A beszélgetésbe merült esküdt és ügyvéd fölpillantás nélkül is eltalálta, hogy a »kuruc« csárda előtt állnak, ahonnan még a Gelbstein Dávid lakóhelye körülbelül három órányira fekszik.

— Nem bánom, ha le is szállunk! — szólott Stofi bácsi, hosszú lábait egyenkint rakva le a csészaról. — Megintom egy feketét.

Azzal kivette tubákpikszisét a zsebéből, szépen meg-simogatta köröskörül az orrát, azután hagyott neki szippan-tani egyet. Nagyon udvarias ember volt — az orra iránt.

A »kuruc« csárdában jó hatgarasos bort szoktak mérni, természetesen, »ma pénzért, holnap ingyen«, melyért azonban úri embertől húsz krajcárt is elkérnek. Bezzeg, Stucheo szolgabíró korában minden korcsmaajtón kifüggesztve kellett lenni az árjegyzéknek, akkor még nem csalhatott a zsidó. Szegény Stuchec!

A korcsmáros szívesen fogadta az úri vendégeket s behozott négy darab Cinkotát nem látott karcsú iccés üveget, tele jó zsélyi borral, melyet kemény téli időben fontszámra szoktak árulni.

— Vigye vissza az egyiket, — szólott az ügyvéd — én csak feketekávé-t iszom.

Stofi bácsi tizenháromszor szokott napjában feketézni, attól olyan fekete a lelkiismerete. (Ezt a viccet egyébiránt Kálmán csinálta, mosom kezemet a becsületsértési pör elől.)

— Nem lehet! — mondá a fekete esküdt. — Igyunk bort. Bíróilag lemarasztalom ennek a palacknak megívásában.

— Makacssági végzés terhe alatt! — fódozgatta ki Béla.

— Üm . . . hüm. Isten neki, hüm . . . Legalább jobban elalszik tőle az ember lelkiismerete így az egzekúció előtt.

A hosszú asztal mellett, mely a korcsma egyedüli bútorzatát képezé, a teens urakon kívül még egy öreg zsidó ült, arcán ezer ránc látszott, fehér haja és szakálla egészen patriarkális kinézést kölcsönzött neki, batyuja lelógott a hátáról, sípja a nyakán függött egy kócmadzagon. Ugyanaz az alak volt, akit úton-útfélen látunk: félbugyogója be van gyűrve a csizmaszárába, a másik fele pedig leeresztve.

Stofi bácsi ismert természeténél fogva belekötött a »jakhec«-be, amint ő nevezé a zsidókat.

— Nos, öreg, hogy megy a »gseft«?

Az öreg zsidó szomorú arcát az ügyvéd felé fordítá.

— Nagyon rosszul, tekintetes uram! Az emberek nagyon rászoktak a boltokra. Szegény batyus zsidó egész nap elmászkal, míg egy rézgyűrűt elád. Nincsen kelete a portéká-

nak. A magyar ember olyan rongyos, hogy már rongyai sincsenek.

Stofi úr jónak látta kivenni burnótszelencéjét. Az a jó gondolat megér egy szippantást, hogy olyan rongyos a magyar ember, miszerint rongya sincsen. Stuchec idejében még nem volt ilyen.

— Hová való maga? — kérde a zsidótól. — Lakik valahol?

— Csernavodán.

— Hüm... üm... Éppen oda megyünk mi is. Ismeri Gelbstein Dávidot?

— Hiszen éppen magam vagyok az!

Stofi úr kezéből kiesett a tubákpikszis. Úgy fölugrott, mint a gumilabda, megragadta a zsidó nyakát és fülébe ordított:

— Hazudsz, jakhec!

A három esküdt összenézett és elmosolyodott, Gelbstein Dávid pedig nagy szemeket düllesztett ki a csodálkozástól.

— Nos, én nem bánom, nem vagyok hát Gelbstein Dávid, hanem vagyok Rothschild Salamon, ahogy a tekintetes úr parancsolja.

Az ügyvéd elmosolyodott, és nem jött alkalmas szó az ajkaira.

Lábas Kálmán pedig mosolyogva dűnnyögé:

— Fogott rajtunk a Sramko fiskális átka.

A kis fekete esküdt fürkészőleg fordult a zsidóhoz:

— Magának volt pöre Ruzsicsekkel?

— Igenis, nekem, csókolom kezét-lábát! Régi, nagyon régi pör az, még szegény megboldogult Áron bátyám életében kezdődött. Most ránk mondta az ítéletet a teens vármegye, csakhogy a bátyám ellen már hiába pörlekedik, nem tud már az arról semmit.

— Fizetődik a hagyatékából! — szólt Feri esküdt. — Ki örökölte összes vagyonát?

— Én! — mondá Gelbstein. — Egyébiránt anélkül is elvállalnám az ő részét.

— Derék testvér! — dörögé Stofi úr.

— Hova lett bátyjának ezen összes vagyona? — kérdezősködék Sásdy.

— Megvan !

Stofi úr kezdett szabadabban lélegzeni. Eszébe jutott, hogy a lapokból olvasott olyan cinikus emberekről, akik ezereket bírnak s mégis rongyokban járnak. Hüm, üm, a látszat csalhat.

— Tehát csakugyan maga Gelbstein Dávid? Üm. Nos, jól van hát. Van-e elegendő készpénze? Mi magát meggyünk most egzekválni ötezer forint s járulékaik erejéig.

Az öreg zsidó hangosan elkacagta magát. Nagyon tetszett neki az a humorisztikum, hogy őt egzekválni akarják.

No, hanem most kellett volna Stofi bácsit megnézni, olyan kék lett dühében, mint az érett szilva. Még így meg nem sértette soha senki. Egy ember, akit ő ötezer forintig akar megnyúzni, azzal felel, hogy elkacagja magát.

De hátha ez a nevetés csak »móka«?

— Hiába röhög, barátom. Nem oda Buda! Az ötezer forint felét ön, a másik felét bátyja tartoznék fizetni; de önök egyetemlegesen mindenik a másikért is vannak elmarasztalva. Úgy ám! Fölösleges hát mókázni. Lássuk csak, miből áll tulajdonképpen bátyjának ezen összes vagyona? Üm. Úgy ám!

Az öreg zsidó egészen elkomolyodott.

— Itt van az egész vagyona a nyakamban. Ez a füttyülő.

A batyus zsidó komikus mogorvasággal mutatott a nyakán lógó garasos sípra, melyen évek óta füttyöli ama összhang nélküli nótákat, melyek olyan jól tolmácsolják az ő érzelmeit.

Az a füttyülő az ő legkedvesebb barátja, elválhatatlan útítársa, melynek elpanaszolja, hogy odahaza három árva nyöszörög kenyérért; vegyetek emberek, fehér zsinórt, fekete zsinórt, fehérítőt, pirosítót, rongyért, kócért, egy karaj kenyérért.

A síp olyan szomorúan nyöszörög, mint az éhes gyermekek otthon.

Hanem mikor aztán — ha nem csurran, csöppen — egy pár garas lóbálódzik a batyus zsidó zsebében, a falu utolsó házánál megváltozik a síp monoton hangja, valami vidám kifejezést nyer a dallamtalan füttyülés, mintha az öreg zsidó lelke költözött volna bele és azt kiáltaná a síró gyer-

mekek elé : »Csöndesen, Szálilében, Mojsilében! . . . Meg nem haltok mára éhen. Puha kenyér, vöröshagyma . . . csöndesen!«

A vén zsidó odébb ballag az úton. Az utolsó ugató kutya is már messze elmaradt tőle. Sőt a távolból a szomszéd falu házai pislognak feléje. Újabb remény kel szívében. Lelke elandalog a nagy gsefték történetén : mikor egy milliót nyert egyszerre Kupferkohl Ábrahám, vagy mikor Kohn Izrael a főispán jobbján ült a hintóban, pedig Kohn Izrael is szegény ördög volt valaha. Elmereng sokáig a börze csodaszzerű titkain, melyet csak ismerni kell, hogy az ember meggazdagodhassék. És akkor újra a füttyülőt emeli szájához és újra változik a hang, vidám és csapodár lesz. Az ember szinte hallani véli : »höher Péter, höher Péter!«

Ilyen nagy kincse a zsidónak a garasos síp ; de persze, Stofi fiskális nem bírja azt felfogni.

A három esküdt is hangosan röhögi el magát, hogy az összes vagyon egy garasos füttyülő. Abból ugyan nem futja ki az ötezer forint. Most már Stofi bácsi mehet, ahová Sramko ügyvéd indult : a pokol ambitusába.

Bezzeg, ha oda menne, tudom, hogy magával vinné a zsidót is, hogy belökhesse az ambitusról egyenesen az ördögök ebédlőjébe. Azok talán majd kipréselhetnék belőle az ötezer forintot.

Egyébiránt Stofi úr sem mai gyerek már, akit minden bolond szó vagy külsőség tévútra vezethessen. Olyan pápaszeme van neki, mely a letaroltnak látszó mezőn is meglátja a kalászt és a sarlójával le is tudja szedni.

— Tyű! Milliom ördög! — pattant föl az ügyvéd. — Engem nem tesz bolonddá! Hamar kocsira, fiúk, hogy Csernavodára érjünk estig! Lódulj te is, jakhec, oda a kocsi mellé!

A vén Dávid felvászorgott a bakra, megsímította izzadó homlokát, mintha a ráncokat akarná markos tenyerével lemángorolni ; aztán egy vöröshagymát vett ki a bő manchester bugyogó zsebéből, kettészelte egy a mellény zsebéből kihúzott rozsdás bicskával, visszahajolt a kocsiülésem és az egyik felével megkínálta Sásdy esküdtet.

Sásdy bámulva nézett a batyus zsidó kifejezéstelen arcára és azt mondta :

— Köszönöm, öreg úr, nem eszem.

Kálmán és Béla mosolygó pillantást vetettek Sásdyra, mintha mondták volna: »ennek a vén zsidónak nincsen esze«!

Ferenc visszatekintett rájuk és — nem mosolygott.

AZ EGZEKÚCIÓ

Estefelé volt már az idő, midőn az ominózus bárka Csernavodára ért.

Stofi fiskális az órájára tekintett és azt mondta latinul az egyik esküdtnek :

— Hüm! Baj van. Hét óra elmúlt. A törvény nem engedi meg már a végrehajtást.

— Bagatell! Egy órával vissza kell tolni a mutatót. A falu tornyán levő órának semmi köze az időhöz. Ostoba falusi óra nem numerálhat. Fiat sex hora.

És úgy lön.

Stofi ügyvéd kivette alattomban az óráját és visszavolta egy órával hátrább a köpenye alatt.

— Hüm... izé... igazítsa ki maga is, Lábás öcsém. Einmal ist keinmal. Két óra mutassa a hatot.

— Nem tehetem meg, Stofi bácsi!

A »kedves« előnév kezdett elmaradozni.

— Miért?

— Nagyon egyszerű, mert nincs óráim.

— Az ördögbe, ez fontos körülmény, nagyon fontos!

Azután megszólítá magyarul Gelbstein Dávidot, hogy hol a háza, hová hajtasson?

— Bérházban lakom, teens uram! Amott balra, a nagy akácfával szemben.

A zöld bárka ott állapodott meg.

Rozzant kunyhó volt. Mintha csak a szegénységnek akartak volna monumentumot építeni vele. Fa-fala megtámasztva két nekiállított oszloppal, a teteje — mint a részegember kalapja — le volt az egyik oldalára csúsztatva, egyetlenegy ablaka héber betűjű könyv zsíros lapjával beragasztva félig; a másik felén sem volt üveg. Mit keresne itten az olyan luxuscikk? Csak gazdag ember teheti meg azt a bolondot, hogy üvegen keresztül használja a világosságot.

Az udvar benőve bogánccsal, kóróval, mintha az is mondta volna: »Minek jöttetek ide?«

Mikor Stofi bácsi megpillantotta a szegénység e kétségbevonhatlan jeleit, rögtön beleütött lábába a köszvény.

Valami tíz percig izgett-mozgott és jajgatott, miközben egészséges lábával folytonosan rugdalta a kocsi elölését és köpködött erősen jobbra-balra.

Az esküdtek leszálltak és nézték Stofi urat. Lassankint magához tért, szederjes, kékült arca újra megkapta eredeti halaványbarna színét és fürkésző kifejezését.

Leszállt ő is és a Kálmán karjára támaszkodva ballagott be a kerítéstelen udvarba.

Senki sem szólt egy hangot sem, senki sem talált hamarjában oly kifejezést, amely kellemetlenül ne érinthetné az ügyvédet. Ő maga azonban férfiúhoz illő daccal nekiment a saját sebének és föltépte:

— No, szépen megjártam! Nem ér az egész ötezer forint egy pakli gyufát.

Kivonta zsebkendőjét s megtörölte homlokát.

Béla esküdt az átelleni korcsma cégérére pillantott és épp a kabai asszony híres mondásával akarta megvigasztalni Stofi urat, midőn a kunyhó ajtaja megnyílt s három gyerek futott a batyus zsidó elé.

— Megjött a papa, itt a papa!

A zsidó szomorú arca még szomorúbbá lett; szemeiben egy keserű könnyű jelent meg.

A legkisebbik lányka: Lencsi átkarolta térdét, a Szálka kabátja hátulsó zsebeit kezdé kutatni, a Mojsi gyerek pedig leeresztett karján keresztül fölkúszott a nyakába.

— Éhesek vagyunk, papa, nagyon éhesek!

Ezalatt belülről szomorú, melankolikus dallam elmosódott hangjai hallatszottak.

Hol a tündérhegedű elhaló utolsó sóhaja volt az, hol a vihar nyögte el magát s a visszhang visszaverte a szilaj hangot... A szerelem búbájós suttogása, a fájdalom lelket reszkettető lassú panasza, a szív titkos, ábrándos költészete, mindaz benne volt abban a dallamban.

A végrehajtók bámulva kérdezők:

— Ki énekelt benn?

— A legnagyobb leányom, Eszter! — szólt Gelbstein, s erőszakolt mogorvasággal rázta le magáról a rongyos, félig meztelen porontyokat, hogy a végrehajtókat egyetlen szobájába vezethesse.

Búzhódt levegőjű, homályos, egészségtelen szoba volt, melynek balszögletében az ágyon beteg vénasszony nyögött. Sárga arcán le volt festve a halál névjegye. Látogatást tesz nemsokára.

Az egyetlen ablaknál tizenhat-tizenhét éves leányka varrogatott. Ki tudja, mit? Talán szemfödőt az — anyjának!...

És milyen leány!

Egy angyal a régi bibliai történetek korából, egy megtestesült tündérrege az ókorból. Nagy, fekete szemei vannak, mint az éjfél, karcsú, délceg termete, mint a libánusi pálma, hosszú, fekete haja, szép, tojásdad arca, nemes keleti vonásokkal, gyönyörű korál ajkakkal, szép szabású sasorral.

— Ah! — kiáltott föl Stofi bácsi meglepetve.

A három esküdt összenézett s a Kálmán gyerek azt mondta félhangosan :

— Istenűgyse, szép!

A zsidóleány kíváncsian pillantott az elegáns úri emberekre ; el nem tudta képzelni, mit keresnek itt? Alkalmasint doktort hozott a papa — szegény mamának.

Stofi úr gondolkozva járkált föl s alá, hiúszszeme csakhamar bejárta s megbecsülte a szoba bútorkészítését.

Egy ócska, festett almárium, megérhet négy forintot, egy piszkos tükör egy forint, egy kihúzó szekrény két forint, egy asztal egy forint, a két ágyat le nem lehet foglalni, tehát összesen nyolc forint.

Sásdy Feri leült az egy forintra becsült asztalhoz és kiterjesztett egy ív papiroost, hogy a »kielégítési végrehajtási jegyzőkönyv«-et fölvegye.

Stofi bácsi kinyitvatni kérte a két szekrényt.

— Nyisd ki, Eszter! — szólt Gelbstein.

Nem nagy fáradságába került, csak ki kellett húzni. Mi az ördögnek lettek volna bezárva? Csupán néhány darab elrongyolt női alsóruha lézengett a fiókokban.

Stofi bácsi néhány percig bosszúsán turkált összevissza mindent, aztán diktálta Ferinek :

— Írja föl ezeket a ruhákat!
— Nem lehet, nem írom föl! — szólt Sásdy határozot-
tan, — a törvény kiveszi a nők szükséges ruházatát.
Gelbstein és Eszter hálás tekintete jutalmazta a fekete
esküdtet.

Stofi úr kivette tubákpikszisét és szippantott :

— Ezer ördög! ne írjon föl semmit, írjon föl tehát teljes
vagyontalanságot.

Stofi bácsi arcán arra a szóra: »teljes vagyontalansága«,
kiütöttek az izzadtság harmatesöppjei s festett hajáról a
fekete festéket lepotyogtatták a homlokon keresztül, csinálva
rajta szabálytalan csíkokat.

Most már a hálás tekintetek Stofi úr felé fordultak.

Feri esküdt felkelt a székről s kikereste az ügyvéd kezét
valahonnan nadrágzsebéből, s melegen megszorította.

— Hüm, üm! Úgy látszik, félreértetek engemet. Való-
ságos skandalum. Azt hiszik önök, hogy sült bolond vagyok?
Tévednek, nagyon tévednek! Gelbstein Dávid nem fizethet,
tehát Gelbstein Dávid a végre nem hajtható összeg őt illető
felerészét az adósok börtönében üli le. Ez az igazság!

Az öregasszony szívszaggatóan kezdett nyögni; Gelb-
stein odatántorgott haldokló felesége ágyához és belezokogott
ő is a három kis poronty harmóniátlan sivalkodásába; Eszter
összekulcsolta keblén apró kezeit s mereven nézett ki az ablak
lyukán, Feri pedig háttal fordult Stofihoz és nem nézett —
sehova.

Csak Kálmán gyerekekre nem hatott a dolog, s azt indít-
ványozta Bélának, hogy menjenek ki az udvarra egy kis
»kalabriászt« ütni kettesben. Ott a zsebében a kártya. Jó
katona mindig magával hordja fegyverét.

Stofi föl s alá kezdett járkálni, mutatóját orrahegyére
helyezte s huzamosan hümmögött, miközben számtalanszor
szippantott a réz tubákpikszisből, melyre az igazság isten-
asszonya volt kipingálva, meglehetősen kacér alakban. Annyi
bizonyos, hogy nem sok elegzekválni való ruha volt rajta.

— Igenis, ez az igazság: ötszáznapos börtön. Hüm!

Stofi bácsi kényelmetlenül érezte magát az általános
fölnindulás között, melyet ébresztett, kiment a szobából,
nagy mérgesen maga után vágva az ajtót.

Eszter utána rohant s a füstös, piszkos pitvarban útját állta :

— Uram! — szólott szép, csengő hangon, melynek a fájdalom reszkető lágyságot kölcsönzött, — anyám haldoklik, három kis testvérem nem evett reggel óta egy harapás kenyeret. Legyen irgalmas hozzánk! Ne zárassa el atyámat, mert különben mind éhen halunk! Ki keresi meg kenyerünket? Mi lesz belőlünk?

Az ügyvéd megint egy szippantást tón a burnótból.

— Ön is ember, uram! Önnek is van családja, vagy legalább volt valaha. Gondoljon rájuk, vagy gondoljon arra, ami legszentebb és hagyja meg nekünk szegény öreg atyámat!

A leány letérdelt Stofi bácsi előtt, s átkulcsolta térdét. Milyen szép volt most!

Az öreg fiskális még sohasem volt így megakadva. Még ilyen eleven replikára sohasem volt alkalma felelni. Erre nincs paragrafus az egész »Corpus Juris«-ban.

— Hüm! — hebegé zavartan. — Ne fárasztja magát, kis cicus! Keljen föl, kedves! Én nem vagyok ember, hanem csak ügyvéd. Én nem gondolok semmire, csak az ötezer forintra.

Az öreg róka nagyot hunyorított szempilláival, mi anynyit jelent, hogy nagy gondolat született agyában, s két kezével egyszerre elkezdett maga körül hadonászni, hogy ha el akarna röpülni a jó gondolat, hirtelen megmarkolhassa. Mogorva arcára gyöngédséget öltött, aztán megcsipkedte Eszter halavány arcát, miközben lehajolt hozzá és fölemelte.

— Tudja mit, picinyem? Egy mód van atyját a börtöntől mégis megmenteni; egyetlenegy mód.

— Ha lehetséges! — rebegé a leány.

— Az ördögbe! csakis a lehetségről beszélek!

— Mi az?

— Hüm, üm! Tudja mit, tubarózsám? Magácska jön be atyja helyett ötszáz napig a városba, nem a börtönbe, hanem hozzám — szolgálni.

A kisleány sokkal ártatlanabb volt, hogysen tökéletesen elérte az ügyvédet, de azért ösztönszerűleg érezte azt, amit felfogni nem tudott; lángba borult mindkét orója, s kis kezét önkéntelenül szakítá ki az ügyvéd izmos markából.

Az agglégény mosolygott.

— Az nekem mindegy, aranyos apróságom! Maga kitűnő gyermek. Szereti a szülőit, példás gyermek. Tegyen amit akar. Ha jön, megírom az okmányt, hogy elállok a becsukástól. Ha nem jön, bevitetem az apját. Adok egy óra gondolkozási időt. Itt leszek a szomszéd korcsmában. Ha azt határozta, hogy eljön, keressen föl.

A leány fuldokló zokogása volt a felelet.

Stofi, mint aki dolgát jól végezte, meglegegedetten ment vissza a szobába.

— No, Feri öcsém, csinálja meg a jegyzőkönyvet. Ne morfondirozzon! Írja oda, hogy semmit sem találtunk. Azaz, megálljon csak! Valami jutott eszembe, briliáns gondolat! Ma jó gondolataim vannak. Csináljunk egy kis »hivatalos viccet«, hadd egyék egy kis mérget a kliensem. Foglaljuk le juxból a jakhec fütyülőjét.

Feri megvetőleg nézte le tetőtől talpig az ügyvédet.

— Minek az?

— Mint felperesi ügyvédnek jogom van azt lefoglalni, amit akarok. A kliensem előtt humorisztice akarom igazolni a vagyontalanságot. Punktum!

— Igen, de az mesterségéhez tartozó eszköz.

— Akkor hát lefoglaltatom a szekrényeket.

Feri mérgesen freccsentette a tintát szét az asztalon.

— No, jól van, foglaljuk le hát a — fütyülőt.

— Helyesen, nagyon helyesen!

Azzal odament a félig eszmélet nélkül nejére borult zsidóhoz, s jóízű röhögéssel lekasztá a garasos sípot nyakáról, átadván azt bírói kézbe — Sásdy esküdtnék.

— Hüm, hihhi! Azért az én költségeimet mégis meg fogja fizetni a kliens.

Néhány perc múlva a végrehajtók már az átelleni korcsmában ültek, s a rozzant kunyhóból nem hallatszott ki semmi, csak a három apró poronty sírása.

Nemsokára megjelent Eszter a korcsmaajtóban, szomorú arccal, kísírt szemekkel; a hátán egy kis batyu lógott.

Stofi bácsi hamisan hunyorított szemével s sietett eléje:

— Nos, hüm. eljött, picikém? Csak csöndesen.

Nem kell zajt ütni semmiből: az nekem elvem.

A kocsis jelentette, hogy be van fogva.

Stofi bácsi intett Eszternek, hogy üljön föl a kocsis mellé.

A három esküdt kérdőleg szegzé szemeit az ügyvédre ; Kálmán és Béla vigyorogva, Sásdy pedig mogorván.

Hanem Stofi a három kérdő tekintetre is csak annyit felelt, hogy »hüm!«

KÖZÉPKORI LOVAGOK

Késő éjszaka értek hőseink haza. Stofi úr megállította kocsiját lakása előtt és leszállott, valamint barátságosan kezét nyújtott az esküdteknek. Béla erősen káromkodott, hogy most neki haza kell menni ; egyetlen koresma sines nyitva. Kálmán nagyon kíváncsi volt és fürkészte az eseményeket. Hogy jutott ide Eszter?

— Hüm! Jó éjszakát kívánok az uraknak. Kutyasötét van, mint valami tudós fejében. Bezzeg Stuchec idejében legalább éjfél után háromig égtek a lámpák. Szegény Stuchec!

Stofi bácsi sóhajtott s hozzátette :

— Jó éjszakát!

Az világos volt, hogy minél előbb le akarja rázni nyakáról az egész érdemes kompániát. Béla visszakívánta a jó éjszakát és elindult egy korcsmát keresni. Kálmán azonban, minthogy együtt lakott Ferivel, s az nem mozdult, ott maradt. A szép zsidóleány is leszállt a kocsiról, magas, délceg termete roskadtnak látszott, nem bírt állani, oda kellett támaszkodnia a kapuhoz, melyet belülről éppen most kezdett nyitogatni az aglegény egyetlen cselédje, akit alkalmasint személyes tulajdonai folytán »Ségnisz«-nek nevezett el, akinek azonban Tinta Marci volt a becsületes neve.

Sásdy odaállott a kapu elé és azt mondta Stofi bácsinak szilárd hangon :

— Én még nem akarok hazamenni, ügyvéd úr!

— Hüm! az egészen a maga dolga. Én meg már akarok,

— De én nem engedem meg!

S ezzel megfogta a reszkető leány kezét.

Stofi kikereste a kocsiban elejtett tubápkpiszisé. Attól akart tanácsot kérni ebben a kényes ügyben.

— Mit akar, édes öcsém?
— Azt akarom megtudni, hogy minек jött ez a leány
önnel?

— Ez meg már egészen az én dolgom.

— Nem egészen, mert azt én is akarom tudni!

Aztán a leány felé fordult:

— Beszélj el, miért jöttél ezzel az úrral?

Stofi bácsi dühös lett.

— Micsoda injuria ez? Miféle rendetlenség? Formális vizsgálatot tartani éjjel az ember ellen, a saját lakása előtt. Kikérem magamnak, esküdt úr!

Eszter görcsös zokogása közt alig tudott beszélni:

— Azt mondta ez az úr, hogy nem csukatja be atyámat, ha én jövök be helyette szolgálni. Szívesen áldoztam fel magamat szabadságaért. Ne büntessenek, kérem, engemet azért. Én azt hittem, hogy jól cselekszem. Szegény atyám, ha tudná, hogy eljöttem, talán mindjárt utánam jönne, hogy visszaváltson, de titokban jöttem el. Mert hát, én istenem, tehettem-e másképp, ha csak azt nem akartam, hogy mind meghaljunk?

— Ez aztán vastag naivság! — csudálkozék Kálmán. Sásdy Feri arca kigyúlt a haragtól.

— Ügyvéd úr, — szólt ünnepeyles, szigorú hangon — ez nagyon cudar dolog!

Stofi úr a fejét vakarta.

— No, no, ne izéljen, öcsém! Ne bolondozzék! Nem vagyok én valami önző ember. Nem kell mindent komolyan venni. Ez az én elvem. Aztán egy tűznél többen is melegedhetünk.

— Abból semmi sem lesz! Annál a tűznél nem fog egyikünk sem melegedni, becsületesemre mondom!

— Hogy érti azt, kedves öcsém?

— Úgy, hogy ez a leány most velem jön. Akinck kedve lenne ezt meggátolni, azzal majd beszélek én!

A magyar nyelvnek az a szép szerény tulajdonsága van, hogy az mindig veszedelmet jelent, ha valaki saját «én»-jére nyomatékokat helyez.

Stofi úr megszeppent, hanem még megkísérlé az ellenállást.

— Quid quid? Quo jure? Már miért, milyen jagon vinné el maga az én szerzeményemet?

A kis fekete esküdtből kitört a harag.

— Azon a jagon, amely minden becsületes embert terhel a nemtelenséggel szemben.

Ezzel kezénél fogta Esztert és elindult vele.

Stofi bácsi utánuk szaladt s vidáman röhögött föl. »Jó lesz — gondolá magában — megfordítani a köpönyeget«.

— Ezer milliom ördög! — kiáltott utánuk kedélyesen — észre sem veszik a jó tréfát! Hát azt gondolják, hogy vén bolond létemre magamnak hoztam? Ej, dehogy! Mindjárt öcséméknek szántam.

Sásdy nem felelt vissza, hanem sebes léptekkel vezette Esztert a Magtár-utcában lévő szállásukra, útközben megvigasztalva, hogy atyját semmi esetre sem csukják be.

Lábas Kálmán mély gondolatokba merülve bandukolt utánuk.

A két fiatalember szállása két egymásból nyíló kicsiny szobából állott, melyek közül az első hálószobának volt berendezve, a másik pedig nappalinak; levén benne három öreg szék, egy íróasztal, meg egy kopott dívány.

Feri midőn hazaért, leszedte ágyáról a fölösleges ágyneműt, s a nappaliban a díványra hevenyészett Eszter számára ágyat.

Eszter még mindig reszketett, mint a nyárfa, arcán pedig lázas pirosság mutatkozott. Feri megtapogatta ütérét: rendetlenül vert, beteg volt. Nem csoda, a szörnyű lelki rázkódásoktól, melyeket kiállott. Nagyon ártatlan volt még, de úgy látszott, mégis bírt annak sejtelmével, hogy örvény szélén áll, hogy a sors fatális helyzetbe bonyolította. Egész élete úgy tűnt föl, mint egy logikátlan cselekedet, melyről nem is lehet tudni, hol a logikátlanság benne.

Feri bevezette a kis nappali szobába, s megmutatta neki a helyet, hol aludni fog.

Eszter mereven, némán állott meg a dívány mellett. Isten tudja, mit gondolt? Talán semmit. Mert van olyan mozzanat az emberi életben, ahol a gondolkozó-tehetség is megszibbad, az érzés megmerevedik, az ész pedig ideiglenesen szintén beadja lemondását.

Feri rácsukta volna az ajtót, de nem volt a szobán ajtó. Még valamikor tavaly decemberben fűtötték be vele a kályhát.

Most tehát azt tette, hogy kivezette Kálmánt az udvarra.

— No pajtás, mit mondasz ehhez a lányhoz?

— Azt, hogy gyönyörű! — felelt Kálmán. — Zsidóban ritka szépség!

Feri biccentett fejével, hogy ő is annak találja.

— És nekünk ezt a leányt mégis meg kell őrizni. Azt kívánja az emberség.

Kálmán megnyomkodta pipája hamuját és aztán ritka ünnepélyes hangon mondá:

— Az már igaz!

Feri meggyújtott egy gyufát, hogy annak tüzénél lássa Kálmán arcát. Az őszinteség beszélt róla.

— Ej, milyen szórakozott vagyok! azt hittem, nem ég a pipád, s tűzzel akartam szolgálni. No, nem baj! Hanem tudod mit, pajtás? Én nem bízom magamban. Értesz engem? Nagyon, nagyon szép...

— Mit! Ha valamit elhatározunk! Nemesemberek vagyunk mind a ketten.

Sásdy megszorította Kálmán kezét.

— Okosan beszélsz! Bejöhetsz.

A lakótársak visszamentek a szobába.

Akkor már hallatszott a nappaliból Eszter lélegzetvétele s egy-egy hosszú sóhajtása. Aludt.

— Eszméleten kívül van szegény! — suttogott Sásdy.

— Láza van, különben nem tudott volna itten elaludni.

Ferenc meggyújtott még egy gyertyát s azután odahelyezte mind a kettőt az ajtó oszlopjaihoz a padozatra.

— Mit akarsz?

— Majd megmondom.

És levett a szegről egy kardot, aztán keresztbe fektette az ajtó előtt, a két kísérteties lánggal lobogó gyertya közé.

— Ez a kard egy tenger köztünk és közte. Ha valamelyikünk át akarná lépni, a másíknak gondja lesz rá, hogy belefulladás abba a tengerbe. Esküdjél meg arra!

Kálmán furcsa szemeket meresztett Sásdyra.

— Fölösleges teketória, hanem azért juxból ráállok. Itt a kezem!

— Most már aludjunk! — szolt Sásdy.

De még aztán nagyon sokáig nem bírt elaludni, vagy inkább nem mert. Nagyon jól érezte magát és attól félt, hogy az álom majd elnyomja a valóságot.

A hold szelíden bevilágított a szobába. Ilyenkor szívesen látott jó barát a hold is.

Ferenc fölkönyökölt ágyában és kibámult az ablakon a holdra, és most úgy tetszett neki, hogy biz azt érdemes megnézni. Azok a poéták mégsem egészen bolond emberek, hogy olyan nagyon epednek utána. Nagyon szép látvány az. Az éj ragyogó szemű lámpája. Egy lámpa, amely beszélni tud azokkal, akik megértik; amely költszetet lehel, ábrándot áraszt. Egy lámpa, melynek fényétől megtelik a lélek édes, fájó gondolatokkal, olyan gondolatokkal, melyek mellett a képzelet-alkotta tündérregék is pirulva húzódnak a prózába.

Ferenc addig nézte a holdat, míg ő is megtanult vele beszélni. Ez a legkönnyebb nyelvtudomány a világon. Leküldi a maga üzeneteit illatos szellő fuvalmában, hulló levél suhogásában, röpködő bogár zirzegésében. Az ember megfelel a holdnak néma leheletben, lassú sóhajtásban, és többet fejez ki vele, mintha három óra hosszat tartó oráció volna, mely fölött még az az előnye is van, hogy a lapok nem írhatnak fölöle kritikát.

Feri most vette észre, hogy hűvös levegő hat be az ablakon, megfázhatnak, megbetegedhetnek. Sietve takarózott a paplan alá. Az a bolondság történt vele, ami még soha: féltette egészségét. Mi lenne holnap a kisleányból, ha ő megbetegednék az éjjel? pedig arról a kisleányról neki kötelessége gondoskodni. De hogyan? Visszaküldje a szülőihez? Nem! Az annyi volna, mint a nyomor ölébe taszítani vissza. Azután akkor nem is maradna senkije, akiről gondoskodnia kell. Csak az a kérdés, miképp gondoskodjék ő valakiről, mikor még magának is kellene valaki olyan, aki gondját viselje? . . . E pillanatban gyönyörű ábrándos dal csendült meg a szomszéd nappali szobáscsában, lágy, fuvola-szerű hangon: »Die braunen Augen hab'ich gern, tra lalala!«

A zsidóleány álmában énekelte azt a dalt, amivel kis testvéreit szokta elaltatni otthon. Ferenc örömteljesen rúgta le magáról a takarót.

— A patvarba! Lehet belőle énekesnő.

Reggel az volt legelső dolga Ferencnek, hogy felköltötte Lábast, aztán elment vele együtt a színházigazgatóhoz, kinek elbeszélvén a történeteket, kifejezé azon óhaját, hogy Esztert képezze ki énekesnőnek.

Az igazgató derék, jovialis ember volt, s mindent megígért Sásdynak.

— Nagyon jól van, esküdt úr! Délután egy óraker várni fogom a szállásomon. Akkor majd meglátom, oly jól énekel-e védenője, mint ön mondja?

— El fogok jönni, igazgató úr, vele együtt!

Dél előtt azzal foglalkozott, hogy Esztert előkészítse a próbára, élénk színekkel rajzolva eléje a szebb jövőt.

A kisleány pirulva, lesütött szemekkel hallgatott.

Mit tudott volna ő, együgyű teremtés, a színészethez? Mit tudott ő dicsőségről, tapsról, koszorúról? Ő csak egy különbséget tudott tenni az emberek közt: »Azok, akik fekete kenyeret esznek, és azok, akik kalácsot.«

Feri eltalálta ezt a gyöngé oldalát:

— Hogy fognak megörülni szülői és kis testvérei, mikor majd szép selyemruhában járó kisasszony lesz! Küldözni fog nekik mindenfélét, pénzt, csecsebecséket, magához veszi őket, és aztán boldogan együtt élnek.

Aszende, lesütött szemekben csodálatos lánglobogott föl.

— Jól van, én hiszek magának! Maga olyan nagyon jó. Leszek hát komédiásnő.

A színházigazgató két dalt énekeltetett el vele délután. Azután félrehúta Sásdyt, és azt mondta neki:

— Ez a gyermek fölér akkora darab gyémánttal, mint a fejem.

Pedig ugyancsak jó nagy darab feje volt a direktor úrnak.

Sásdy arca sugárzott az örömtől.

— Vigyázzon rá, uram! Én önre bízom, hanem meg lehet, hogy egyszer majd számon fogom kérni öntől, mert ennek a leánynak én vagyok az apja.

Aztán Eszterhez fordult.

— Holnap a színtársulat elmegy innen, kislányom! Te nem fogsz látni engemet, talán csak évek múlva, talán akkor sem, talán soha; hanem azt el ne feledd, amit utoljára mondok neked!

A leány lehajtotta fejét és egy könny gördült ki szempillái alól. Talán attól az »utoljára« szótól.

— Tegnap egy kardot tettem ajtód elé, mikor aludtál, az virrasztott fölötted. Azon a kardon keresztül nem léphetett senki át. Te magad állasz az életben, kell, hogy magad vonj ilyen kardot magad köré, melyen át ne léphessen hozzád senki. Ez a kard legyen az önérzet.

Ha Feri esküdt véletlenül bepillant a vele szemben álló tükörbe, kettőt tesztek egyre, hogy elröhögi magát a saját komoly ábrázatán. Egy könnyelmű gyermek föltolja magát egy másik könnyelmű gyermek apjának. A sorsnak nagy kedve telik abban, hogy az emberek szeszélyeiből minduntalan csinál magának komédiát. Hanem ők maguk nem annak veszik. A kis zsidólány átérezni látszik, hogy neki mindene az a piciny fiatalember; az is elhagyja most, s minden olyan üresen marad utána, minden, minden!... Önkéntelenül lehajol és megcsókolja az ifjú kezét, azt a kezét, amilyen még ott látszanak azok a tentafoltok, mik az apja elleni végrehajtási jegyzőkönyv megírásánál ragadtak rá. S mintha izzó vas égette volna meg, úgy kapja el kezét az esküdt s szalad ki a szobából, hanem az ajtóban hirtelen megfordul, visszamegy a leányhoz, kiveszi tárcáját és a bennelevő pénzt két rakásra szedi.

— No, ne mondd, hogy csak úgy nekieresztelek a világnak. Itt van tíz forint kölcsön. Ez összes pénzemnek fele. Azt majd egyszer vissza kell fizetned. Gazdálkodjál vele. Haszontalanságra ne költö!

Ezt jól eltanulta saját apjától; az szegény mindig ezzel az egy beszéddel ereszté útnak »Ferenc úrfit«. No, ez egyszer mégis hasznát vette neki, mert ő is elmondhatta másnak.

Sásdy ajánlotta magát.

— Még egyet, esküdt úr! Nem lesz-e valami kellemetlenségem, hogy a lányt csak olyan »per mopsz« engedéllyel viszem? Nem egészen tiszta munka,

A kis esküdt bosszankodva nézte le a direktort.

— Semmit se féljen, uram! Mondtam már, hogy én vagyok az apja. Én felelek mindenért.

— Teringette, nagyon jól van! Eszerint végezhetünk.

— Nem egészen. Mi lesz Eszternek színészi neve?

— Megálljon csak, hadd legyen M. Alphonsine.

— Helyesen. Isten önnel! Él ne feledje, hogy számon fogom kérni.

Sásdy könnyed mazurka-polka lépésekben lejtett ki az ajtón, s egy félóra múlva már ott ült, ahol tegnap ilyenkor a szolgabírói irodában.

És mikor faragni kezdé a kacskaringós ítéleteket, néha megállt a toll a papíron, nem azért, mintha talán pontig jutott volna az írásban vagy talán kifogyott volna a tinta belőle, hanem mert gazdája elmélázgatott valami bolond dolog fölött, amiért nem jár napidíj.

De hát minek is rontaná a papirost, mikor olyan szórazott, hogy a hivatalos gondolatok közé mindig odaír egy nevet: »M. Alphonsine«.

ÖT ÉVVEL KÉSŐBB

Öt év múlva többen is leírták ezt a nevet. Tele voltak vele a lapok. Divat volt M. Alphonsinet magasztalni. Bécsben egymás hátán ültek az emberek, mikor a bálványozott művésznő fölépett. Azt sem tudják, honnan jött, hová való, csak azt, hogy itt van, hallják hangját s lelkesednek tőle.

Némelyek mondják ugyan, hogy Magyarországról jött; valami alsóbbrendű vándor-társaságnál fődözte föl az opera-igazgató; hanem az nem lehet igaz! Jobban megközelítik az igazságot azok, kik műkedvelő orosz hercegnőnek állítják.

Már eddig három mágnás megbolondult, kilenc eltékozolta minden vagyonát érte; hanem ez csak mind érdekesebbé teszi a művésznőt, ki egy egész palotát bérel az Űri-utcában, melynek szobáiban ott ácsorog a bécsi high life minden valamirevaló férfitagja.

Hja, öt esztendő nagy idő, azóta sok minden változott meg!

Stofi bácsi már öt Trattner-Károlyi naptárt nyúzott el, Béla barátunk két kulacsot akaszt nyakába, ha egzekúcióra indul: az egyikben likőr van, a másikban bor. Kálmán öcsénk megházasodott és most már szolgabíró, s az a csúfság történt meg rajta, hogy felesége leszoktatta a dohányzásról. Most már csak sátoros ünnepnapokon szí titokban a kert bokrai közé rejtőzve. Szegény Kálmán!

Csak Sásdy esküdt nem változott; ő megmaradt abban az örökös egyformaságban, amit maga is legjobban szeret. Ő most is akkor kél, mikor a többiek fekszenek, és szolid elméletben. Neki, még mikor meghal is, külön kell agyoníttni tulajdonságait, annyira belegyökereztek.

Hanem bármily egyforma is volt élete, mégis történt benne olykor egy kis változatosság, amely rendesen csak abban nyilvánult, hogy néha jobban mulatott, néha rosszabbul.

A nagy mulatságok közé tartozott például, mikor a hajdani három esküdt összekerült. Bezzeg volt nagy »hecc«, megújultak a régi napok.

Mikor az ismeretes irodába benyitunk, épp Kálmán szolgabírót várja a két esküdt. Az iroda bútorzata nem változott. Ugyanaz a náthás iktató, ugyanaz a háromlábú szék, a Béla ablakában a bepecsételt cilinder, csak a Feri asztala fölött látszik valami új bútor. Azt is ismerjük. Az a garasos füttyülő az, melyet Gelbstein zsidótól foglaltak le valaha, nagyon régen, s juxból vagy emlékezet okáért akasztott oda. Úgysem alkalmatlankodik senkinek. Aztán legalább legyen valami a zálogházba vándorolt télikabát helyén. Az a furcsa kaland pedig, mikor a kis zsidólányt elvitte Stofi bácsitól, csak nagyon ritkán jut eszébe. Elmossa a többi kalandok köde az emlékezet elől. Pedig érdekes kaland volt! Ha ráér egyszer, majd megírja annak a bolondos igazgatónak, hogy »mi lett az ő lányából?« Azóta már alkalmasint fölboncolták a Rókus-kórházban. Hja, hiába, az már a világ sorja! Miből tanulnának az orvosnövendékek rosszul kúrálni?

Hanem nem is kellett írni az igazgatónak; jött valaki, aki elmondta Ferinek, mi lett Eszterből.

Ezt ugyan megtudhatta volna a lapokból is, de hát Feri esküdt nem szokott újságot olvasni. Sosem lesz őbelesle — úgymond — külügyminiszter, a többi tároát pedig

majd csak elviseli újságolvasás nélkül is. Mindjárt úgy bele-
születik ezekbe a magyar ember.

Az a valaki, aki elmondta, Kálmán volt. Kitoró örömmel fogadták, mikor megérkezett. Béla abbahagyta az írást és földhöz ütötte a tollat, Feri esküdt pedig fölugrott és beütötte a Kálmán cilinderét, amit az annak a jelül hozott fején alkalmasint, hogy az ökör, ha Bécsbe viszik is, ökör marad, de a magyar ember, ha Bécsbe viszik, nem marad többé magyar ember.

— No hát mi újság Bécs vármegyében? — esett a vendégnek a két volt kollega.

Kálmán a cilindert egyengette.

— Hát megnyertem a pörömet; hanem az csak mind bliktri. Mondok én annál nagyobbat is. Láttam azt a kis zsidó lányt, akivel azt a nobl juxot csináltuk vagy öt év előtt.

Sásdy mint a villám pattant föl, minden porcikányi emléké eszébe jutott.

— Hol láttad?

— Bécsben! — felelt Kálmán.

— És?

— Az udvari színház legelső énekesnője, az imádott M. Alphonsine, egy félisten, vagy tudom is én, mi. Oh, ha most látnád! Egész Bécs lábainál hever. Ördögbe! csak lett volna időm bemutatni magamat!

— Brr! Ha a feleséged hallaná! — tréfálódzék Béla.

Feri esküdt azonban nem szólt, nem kérdezett többé egy betűt sem, hanem vette kalapját és távozott. Azt mondta, hogy hazamegy a szállására. Otthon felejtett valami irományt. A vacsoránál majd elmondhatja Kálmán a többbit.

Otthon összecsomagolta a legszükségesebbeket s elutazott Bécsbe. Harmadnap délben már ott állott M. Alphonsine előszobájában. Az inasok nagyban megbámulták a fekete, apró emberkét, aki egészen szalontalanul, valami ázsiai jelmezben, hegyesorrú csizmákban, csizmabagyúrt nadrágban s olyan kabátban jelenik meg, melynek a varrott helyei gondosan be vannak fedve zsinórral, mintha bizony a kis gnóm azt akarná elhitetni az emberekkel, hogy az ő kabátja »egy darabból« van csinálva. No, itt ugyan nem akad olyan bolondokra!

A kis gnóm azon kezdte, hogy a legközelebb keze ügyébe eső inast jól oldalba lökte :

— Hej, sógor, melyik szobában van a kisasszony? Beszélni akarok vele.

Az inas megvetőleg nézte le Feri urat, s kezeit hátul keresztbe tevén, arisztokratikus orrhangan felelt :

— Nem lehet, édes barátom! Jöjjön máskor, most el van foglalva őnagysága. Wallenbach Edmund és az öreg Mont-Cenis hercegek, Stand báró és gróf Szentillényi vannak látogatáson.

— De, Bruder, ha az egyiptomi alkirály van is ott, az nekem mindegy. Úgy lenyeseztem azt a nagy füledet rögtön, ha nem jelentesz be, hogy ebédre akár visszaheted őket — rántva!

Ez hatott. A kis gnóm úgy nézett ki, mint aki megtartja, amit ígér. Az inas átvette névjegyét s bement a szalonba. Őnagysága éppen zongorázott. Felsőleges reggeli öltöny volt rajta, igazán tüntetve ki szép idomait, hosszú fekete haja ki volt hanyagul bontva, márvány-homlokán az ég tisztasága, fekete szemeiben a pokol tüze ragyogott. Üdvözülni és elkárhozni lehetett volna egyszerre mellette.

Mont-Cenis herceg ült jobbján egy vörös bársony szófán és haját simogatta. Megesküszik rá, hogy mióta Alphonsine hajának illatát szívja magába naponkint két óráig, egészségesebb. Balján a magyar gróf foglalt helyet, szőke, érdekes ifjú, aki szeretné mutatni, hogy blazirt, de szemeinek szerelmes csillogása megcáfolja modorát. A szemek ritkán hazudnak. Wallenbach herceg odakönyökölt a zongorára és a viláért sem nézett volna másüvé, mint Alphonsine-ra. Amióta Alphonsine-hoz jár, azóta nem iszik pezsgőt, s mégis mindig részeg. A szép Stand báró, a »saison lyon«-ja, föl s alá járkal a teremben és játszik egyik lehúzott sárga kesztyűjével. Közbe-közbe elfordul és ásít egyet, hanem úgy, hogy mindenki észrevegye : ő ma mily nagyon »fade«. Ez is divat.

Az inas nem bírta bevárni a darab végét, a háta mögé került tehát úrnőjének s eléje tette a zongorára a névjegyét, melyen valami értelmetlen ázsiai név bosszantá a szemet : »Sásdy Ferenc, m. esküdt.«

Alphonsine szeme, mikor a hangjegyekre pillantott, megakadt e névjegyén.

Egy név van rajta, amely beszélni tud, egy név, melynek minden betűje nagyobb a szent István tornyánál! Mit keres itt ez a névjegy? A büszke művésznő jéghideg arcán valami lázas pirosság kezdett égni, a szemek tüze pedig valami szende kifejezést kölcsönzött valahonnan, épp megfordítva, mint azelőtt. A délceg termet, melyet királynők irigyelhettek volna meg, elveszti egyszerre szokásos jellegét, összeesik. Olyan lesz, mint egy beteg nimfa.

Egy név, mely előtt lemállik az emberről, mint a vakolat, minden színlés, és nem marad meg semmi, csak maga az ember — szerep nélkül.

— Hol vetted ezt a névjegyet? — kiáltott Alphonsine inasára.

— A gazdája adta kezembe. Odakünn vár. Nagyon fenyegetődött, ha be nem jelentem.

Alphonsine futott az ajtóhoz, hogy maga vezethesse be a névjegy gazdáját. Hanem abban a percben, amint az ajtóhoz ért, megnyitvatott az sebesen, s belépett — Feri esküdt. A kis emberke udvariasan meghajtá magát, futó pillantást vetett a jelenlevőkre, a finom urakra, a bűvös delnőre, és akkor megijedt attól a fénytől és pompától, mely környezé. Olyan otthoniatlanul érezte itt magát. De hát minek is jött ő ide? Hiszen semmi célja sincs. Bezzeg mennyivel jobb volna most otthon ülni a szolgabírói irodában és vezetni a tárgyalási jegyzőkönyvet, amihez ért, mint ide keveredni, a nagyurak közé, és diskurálni velök az ő modorukban, amihez nem ért. De nem sok ideig gondolkozhatott rajta, mint kezdje beszédét, mert Alphonsine, az ígész Alphonsine, kire ő pillantani sem mert, odalépett hozzá, üdvözlés gyanánt megfogta kesztyűtlen barna kezét, és — megcsókolta.

— Ah, ah!.. — hangzott mindenünnen egy-egy elfojtott fölkiáltás.

A vén Mont-Cenis herceg nagyon csóválta a fejét, Szentillényi gróf fölérte csodálkozásában egy zsámolyt, Edmund herceg égő végével dugta be havannáját a szájába, Stand bárónak pedig ásítás közben nyitva maradt a szája három percig. Hanem legjobban bámult maga Sásdy esküdt

úr. Egyet fordult a világ vele. Elveszté eszméletét s úgy állott ott, mint egy sóbálvány; a szája mintha hebegett volna valamit, hanem azt nem értette meg emberi fül.

Alphonsine kezénél fogta s odavezette közel az úri társasághoz.

— Az én apám. Van szerencsém önöknek bemutatni!

— Quel diable! Egy huszonnyolc vagy huszonkilenc éves fiatalember! — mosolygott az öreg herceg.

Alphonsine visszamosolygott a szeme közé:

— És mégis úgy van! Majd egyszer megmagyarázom önöknek. Hanem most engedelmet kérek visszavonulhatni. Viszontlátásig!

Egy keceses bókot csinált, s az elámulástól még mindig szóhoz nem jöhető kis embert belső lakosztályába vonta. Ott aztán leültette maga mellé a pamlagra.

— Kisasszony, — kezdé Ferenc — kívántam tiszteletemet tenni!

Alphonsine még közelebb hajolt hozzá, úgy, hogy egymás leheletét érezték orcáikon. Azután szelíd, lágy hangon suttogá:

— Miért nem szólít ön most is *stea*-nek, mint ezelőtt?

Feri izzadó homlokára nyomta kezét, mintha onnan szeretett volna kiszorítani valami jó gondolatot.

— Ah! Hogy képzél nagysád olyan vakmerőséget? Az akkor volt. Régen volt, talán nem is igaz már az!

Alphonsine a legyezőjével játszott és elpirult. Talán attól a gondolattól, amit mondani fog.

— Én nagyon sokszor gondoltam azokra az időkre.

— Oh! én is, nagyon sokszor, mikor még. . .

Itt elakadt.

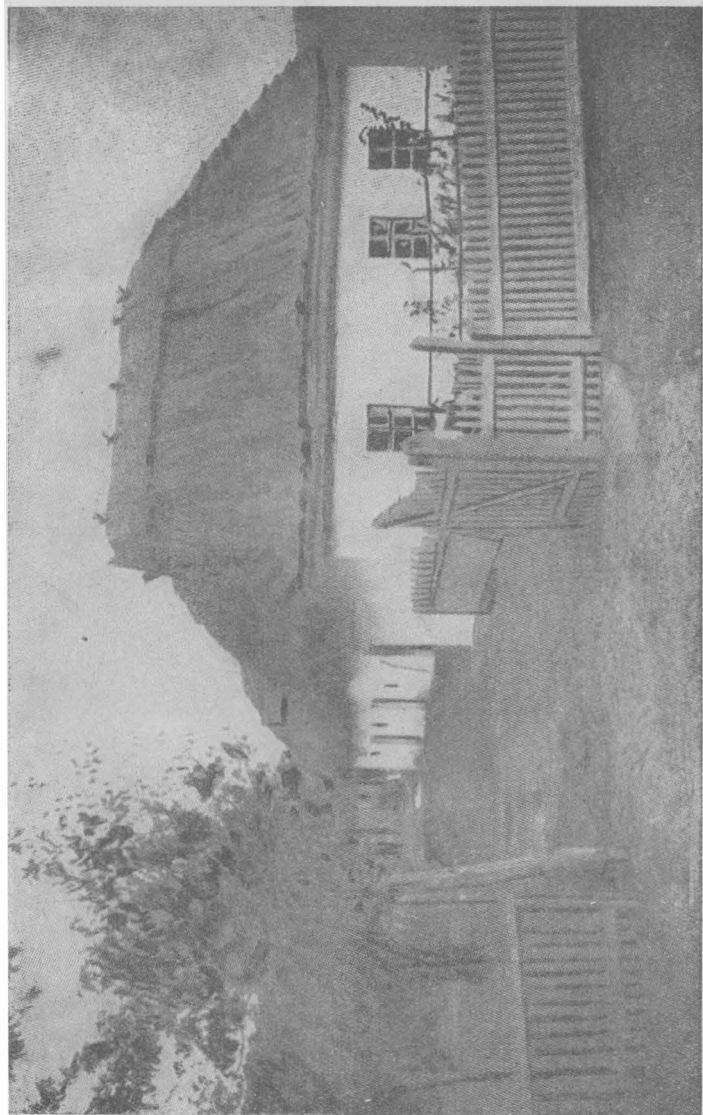
— Mikor még ön lánya voltam, nemde? Miért nem nevez ön most is annak? Miért tagad meg?

A fiatalember megint egy ígét sem bírt kimondani.

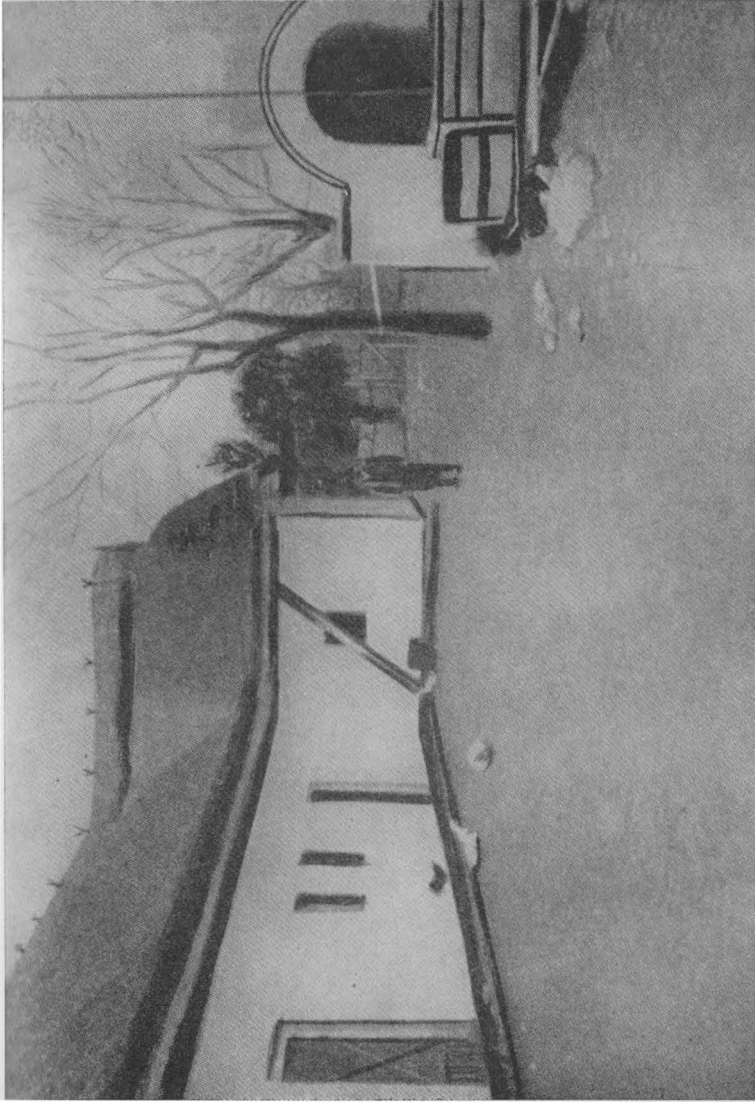
Alphonsine hévvel folytatá:

— Pedig jó lánya voltam. Igyekeztem megtartani az ön tanácsát.

Alphonsine fölkel. Újra a büszke királynő volt, villogó szemekkel, márvány arcával, délceg, méltóságos termetével.

Mikszáth Kálmán szklabonyai lakóháza

Mikszáth Kálmán szklabonyai lakóháza az udvar felől

— Az a kard mindig ki volt vonva és őrt állott fölöttem!

A kis fekete ember örömteljesen ugrott fel, és megcsókolta a büszke királynő márvány-homlokát. Azután mintha eliszonyodnék saját vakmerőségétől, félve pillantott rá: ha nem haragudott-e meg a királynő? S a királynő már nem állott ott, csupán egy naiv falusi lányka, ki egy csók miatti zavarában haragszik is, mosolyog is, a kis ügyetlen! Sokáig nem szólt egyikök sem. Csak a nagy márványóra ketyegett a szobában: »Soha többé, mindörökké!« Egyike volt ez azoknak a szüneteknek, mikor a némaság beszél. Az ő szava pedig szent.

A nagy színésznő, a szellemdús delnő, a bécsi körök bálványa kifogyott a kifejezésekből egy egyszerű falusi ember előtt, úgyhogy az volt kénytelen megtörni a csendet.

— Hát ön, kisasszony! mért nem nevez engemet »apjának«? Akkor majd én is kis lánynomnak fogom szólítani.

A delnő még jobban pirult.

— No hát, isten hozta önt, kis papa!

S azután annyira elszégyelte magát attól, amit mondott, hogy a pongyola fehér selyem öltöny lobogó ujjába takarta arcát.

Mikor kivette onnan, olyan piros volt, mint a bíbor.

— Ah! nem jó, nagyon furcsa! Majd keresünk magunknak más címet.

A kis fekete esküdt ábrándosan bólintott fejével:

— Igen, más címet fogunk keresni!

Egy hét múlva aztán csakugyan kerestek maguknak más címet.

— Kedves vőlegényem!

— Édes menyasszonyom!

BEFEJEZÉS

Kálmán szolgabíró és Béla esküdt pedig hiába várták Feri barátjukat, az nem jött vissza a vacsorához. Egész tíz napig híret sem hallották, mintha a föld nyelte volna el. A sok ügyvéd hiába káromkodott, hogy tárgyalásokat tűz ki s nincs jelen; Stofi bácsi hasztalanul dicsérte Stuchec szolgabíró korát, azért a fekete esküdt mégsem jött haza.

Boldogtalan hitelezői már keresztet vetettek pénzökre. Volt, nincs! Az bizony beleölte magát a Dunába. Legszebb vége egy tiszteletbeli esküdt pályájának. Béla esküdt esküdözött, hogy ily csúfot nem követhetett el rajta kollegája, »vízbe« ölvén magát. Ezt már nem teszi föl róla, aminthogy igaza is volt, mert tizednapra tőle érkezett három levél világosan bizonyítá életben létét.

A levelek Stofi bácsinak, Kálmán- és Bélának voltak olímezve. Mind egyforma tartalmúak : jelenti bennük, hogy mához két hétre esküvője lesz M. Alphonsine művésznővel, szívesen látja a nevezetteket az ünnepélyre otthon, öreg anyja házánál, Sásfalván.

Kéry Béla leveléhez még egy záradék és egy más levél is volt csatolva, finom női vonásokkal, Gelbstein Dávid címmel. A záradékban fölkeri Sásdy, hogy miután ez a Gelbstein Dávid Csernavodán lakott ezelőtt, de azóta nem tudni hová ment onnan, annak rendje és módja szerint el ne mulassza kurrentáltatni és kézbesíttetni neki ezt a levelet, mert az az ember neki apósa.

Béla el is követett mindent, hogy a vén zsidót és családját feltalálja ; személyesen is elment Csernavodára tudakozódni, de nem jutott eredményhez. Alkalmassint elköltözött a megye területéről. Az ördög bírna egy batyus zsidót feltalálni! Makótól Jeruzsálemig nagy darab föld, ki tudja, melyik barázdában kóborog!

Kéry Béla azt táviratoztatá a hatodik napon Sásdynak Bécsbe, hogy Gelbstein Dávidot nem találhatta meg sehol. Sásdy pedig azt felelte, hogy maga jött le Gy. . . ra, Gelbsteint keresni.

Annak az embernek ott kell lenni a lakodalmán!

De ő is úgy járt, mint Béla : se híre, se hamva a vén zsidónak.

Néhány napi sikertelen keresés fölötti bosszúságában már épp Bécsbe készült vissza s iratait rendezte a hivatalban, midőn valaki rányitja az ajtót. Az öreg zsidó volt : Gelbstein Dávid.

Ugyanaz a rongyos ruha volt rajta, mely öt év előtt, azzal a különbséggel, hogy most már sokkal rongyosabb, a haja sokkal fehérebb, alakja görnyedtebb, arca ráncosabb.

Sásdy vidáman ugrott föl székéről s nyújtotta feléje kezét.

— Isten hozta, öreg úr! Hogy van? Ezer esztendeje nem láttam, pedig már keresttem is.

Hanem a vén zsidó nem merte elfogadni a feléje nyújtott kezét. Mi köze egy rongyos zsidónak egy tekintetes uraság kezéhez? A zsidónak csak akkor van joga megfogni az uraság kezét, ha »váltó« van benne; az üres kezét nincsen joga megfogni. Dávid »szomszéd« egy-kettőt köhintett, kivette bugyellárisát zsebéből és kiolvasott belőle ötven százast, ötezer forintot.

— Tekintetes uram, egy zálogom van nekem itt, amelyik nekünk szent családi kincsünk. A nagyapám hagyta apámnak, apám hagyta legöregebb fiának, az meg nekem, hogy azzal keressük becsületes kenyerünket nemzedékről-nemzedékre. Én sem akarok rosszabb lenni őseimnél, szeretném fiam számára hagyni; hát azért jöttem, hogy kiváltsam. Itt van az ötezer forint érte. Több pénzem sem égen, sem földön. Sokat izzadtam, fáztam, míg ennyit is kikerestem, de mégis megvan. A jó isten megsegített velem.

Sásdy nagy szemeket meresztett. Ez az ember félkegyelmű.

— Micsoda zálogja van itt magának? Nem értem!

— Hát az a füttyülő, ott a szegen.

Ferenc röhögve vágta magát vissza székébe, azután visszatolta a zsidó pénzét.

— Ne bolondozzék, öreg úr! Öt év sok idő, azóta sok megváltozott. Most már az adós is ember: az adósok börtönét eltörülte a törvény, semmit se féljen a becsukástól!

Most az öreg zsidón volt sor mosolyogni.

— Nagyon jól tudom, kérem alásan! De mikor nekem a füttyülő kell. Csak tessék, kérem, elfogadni a pénzt.

Feri csodálkozásában nem talált hamarjában feleletet.

— Tudja mit, öreg úr! visszaadom én a maga füttyülő-jét pénz nélkül is szívesen, egy föltétel alatt.

S ezzel mosolyogva levette a szegről a porlepte drága jószágot, s visszaadta a pénzzel együtt Gelbsteinnak.

— Mi legyen az a föltétel, kérem alásan?

— Az, hogy jöjjön el vasárnap a lakodalmamra.

A vén zsidó arcán megsokszorozódtak a ráncok.

— Mit keresnék én, szegény vén zsidó, az uraságok közt?

Feri odahajolt Gelbstein füléhez, s mialatt két kezét barátságosan megfogta, suttogva mondá :

— Mit keresne? Hiszen a menyasszonyom épp a maga lánya : Eszter!

— Ah! az én leányom? — mosolygott a zsidó. — Hogy vehetne el a teens úr zsidólányt?

— Hát hiszen már nem zsidólány többé. Rég keresztény lett belőle. Gyönyörű úri kisasszony.

Az öreg zsidó hangosan elkacagta magát.

— Hihhi! Milyen tréfás úr a teens úr! Bizony ráfogná, hogy nekem lányom van, akit feleségül vesz. Van, de még kicsike mind a kettő. Hogy bolonddá tenné teens úr a szegény zsidót! Nincsen nekem több lányom, nem is volt soha, hihhi! De csak tréfás ember a teens úr!

Úgy kacagott, hogy a könnyűi is csorogtak belé; hanem a kacagásban volt valami erőltetett, valami nagyon szomorú. Feri észrevette azt, s még melegebben szorította meg kezét.

De Gelbstein erőszakosan tépte ki azt, s kivette a zsebébe gyúrt bankócsomót és visszadobta az asztalra.

— Jaj, kérem, sietek, isten áldja meg a teens urat! Nagyon sietek. Valaki még el találja lopni a batyumat azalatt, míg a teens úr velem tréfálni méltóztatik. Ajánlom magamat, csókolom kezét, lábát!

Azzal kiment az ajtón.

Sásdy némán, összefont karokkal nézte, mint megy ki nagy hajlongások között, és nem volt annyi ereje, hogy visszatartóztassa; úgy állt egy helyen, mint egy odacövekelte karó, melyről elszállt a madár.

A másik pillanatban már hallatszott kinn a családi síp zűrzavaros hangja: »Vegyetek emberek fehér zsinórt, fehéritőt, pirosítót, rongyért, kócért!«

A batyus zsidó sebesen bekeveredik a nép közé és senki sem veszi észre, hogy egy-egy könny csordul végig ráncos, sápadt arcán.

Talán az ötezer forintot sajnálta, mit nászajándéknak, vagy a jó isten tudja, minek hagyott ott? Talán más egyéb

bántja? Vagy talán mohón ette meg útközben a vöröshagymáját, és attól könnyezik?

Az emberek nem nagyon törődnek vele.

*

A lakodalmat emberül tartották meg. A sásfalvai kis udvarház megtelt vidám úri néppel, még Bécsből is jöttek Alphonsine tisztelői közül.

De ki érne rá mind elbeszélni? Egyszóval: jó bor, jó cigány és sok szép leány volt. A legjobb toasztot Stofi bátyánk mondta az új párra, előadván nagy kacskaringósan az isteni gondviselés furfangos prókatori fogásait, mikor ők olyan helyen találták föl a legdrágább kincset, ahol semmi sem volt. Olyan processzus még Stuchec idejében sem történt. Az esküdt mást ment egzekválni, mégis az ő szívét egzekválták el. Ez a legkellemesebb végrehajtás, mely után ritkán következik árverés. De azért a pör nem végződik el még. A házasság csupán pörújítás. Kívánja tiszta szívéből, hogy ez a pörújítás mindig a perrendtartás szabályai szerint intéztessék el, s ebben a házasságban sohase forduljon elő »semmisségi panasz«.

Stofi bácsi ezzel a toaszttal méltán kiérdemelte a tizenhárom feketekávé, amit megivott. De még sok mondani-valója volt a régi időkről: hogy nélküle nem lett volna Alphonsine művésznő, sem a Sásdy neje stb., mert furfangos módon ő csalta el az isteni gondviselés csodás sugallatából a mostani menyasszonyt magasztos pályájára. Mondom, még tán mai napig is ott toasztiroznék és példalódnék Stofi bácsi a hosszú, összeöntözött asztalnál, ha Béla esküdt szintén föl nem kel ülőhelyéről s el nem ordítja magát stentori hangon:

— Mit is mondott csak a kabai asszony?

A LUTRI

ELBESZÉLÉS

1872

Magas gondviselés, aki virrasztasz felettünk, mikor mi alszunk, aki megszámlálod filléereinket is, ha forintjaink elfogytak, aki jelen vagy ott is, ahol nem mutatod magadat, és nem vagy jelen ott sem, ahol ezer szem bámul reád, aki ügyelsz ránk, hogy mérget ne szíjunk dohányunkban, hogy ártalmas szer ne vegyüljön italunkba, aki megosztod velünk a földet, mely nem a tied, világítasz előttünk homályoddal és sötétítesz fényeddel, magas gondviselés, dicső államhatalom, de nagy is a te bölcsességed!

Mikor az ember forintjából elveszel »direkt« adóba huszonöt krajcárt, »indirekt« adóba másik huszonöt krajcárt, még akkor is gondoskodik róla, hogy a megmaradt félforinttal se legyen valami nagy vesződsége, pingálsz neki egy szép magyar koronát, vagy kétfejű sast — ahol mint szeretik — a bolt-ajtóra, aztán azt mondod, hogy ez olyan bolt, ahol huszonöt garasért mérik a százezer forintokat.

A szegény embernek tetszik az a portéka ; odahordja a huszonöt garasokat jó szívvel örömet, hiszen abból a huszonöt garasnyi pénzmagból egy egész bankó-asztal lesz az aratás. Nem adja oda ingyen. A lutri is majd csak megbecsüli magát egyszer.

Lám az ebecki zsidó milyen szegény volt s most már könyökgig vájkál az ezüst-, aranypénzben. A lutrin nyerte. A kis-tarbói ispán szintén a lutrinak köszöni töméntelen gazdaságát. Kulimászon is, mondják, egy olyan paraszt lakik, kinek huszonnégy jármos ökör jár ki az udvarából, három háza van a faluban cserépfedél alatt, s négyszáz kötel szántója a határban. Ezt mind a lutri hozta neki.

Nagyon szép dolog az a lutri. Isten áldja meg érte azt az okos embert, aki feltalálta.

A boglyas báránybőr-sapka alatt csak áldásos szó terem a lutri feltalálója számára. Okos ember volt, szerette a sze-

gény embert, mikor olyan boltot emeltetett, hol az éjjeli álmait bankóra váltják fel.

A lutrit a felséges császár találta fel, kinek annyi a pénze, hogy bízvást szórhatja; az álmoskönyvet pedig valami szent próféta komponálta össze. Áldassék érte az ő nevök!

A báránybőr-sapka nem okoskodik tovább. Nem káptalan az, ami alatta van, hogy benne lehessen az a gaukléria is, miszerint a köpönyegnek bélését nézegesse. Elég, ha megvan a köpönyeg és szép a posztója, felülről, mint a bársony! Az ördög menne odáig az okoskodásban, hogy a magas gondviselés, a diosó államhatalom nem akarta megelégneli a látható tárgyak megadóztatását, s fogott magának láthatatlan dolgokat — az álmokban, miket mosolygó arecal adóztat meg a — lutri által.

Örzse néni korán reggel felgubbaszkodik a tornyos ágyból, elszalad Icig szomszédhoz egy korty pálinkára és míg az a drága italt nagy álmosan méri, addig az Örzse néni pergő nyelve adja szaporán a mondatokat, mint a »pajácó« toroka a komédiás pántlikát.

— Jaj lelkem, Icig szomszéd, de furcsa álmom volt az éjjel . . . nem t'om, hogy benne lesz-e az álmoskönyvben.

Eközben megtelik az »ivó« rendes reggeli vendégeivel. Az útkaparó egy félverdung »gyomorerősítő«-re tér be, Marci gulyás egy »klázli papramorgót« kér, Kata ángyom, Örzsi néni édes testvére, a falu túlsó végiről egy korty »szentelt vízre« áhítozik, Mókus Tamás, az obsitos huszár, ki úgy ismeri ezt az egész föld kerekességét, mint a tulajdon tenyerét, egy porció »snapszért« jelent meg »raportra«, Mezitlábás Miska a szőlőpásztor pedig egy kis »gugyi« végett ballagott le innen is meglátszó hegyi gulyibájából.

Icig szomszéd, miközben vörhenyes szemeit dörzsöli, kiméri kinek-kinek a maga kívánságát, ugyanazonegy óriási palackból, melyet Mókus Tamás minden áldott reggel fejcsoválva bámul, váltig mondogatván, hogy ha még az Isten megsegíti egyszer, miszerint felkötheti azt a régi jó kardját — isten úgy segítse — le sem teszi addig, míg király őfelsége egy pecsétes levelet nem ad ki arról, hogy az a nagy palack ne legyen ezentúl sem több, sem kevesebb, mint egy »akkurátus« messzely. Már ő olyan ember, amit ígér, meg is teszi.

Ha ő egyszer nekirugaszkodik régi jó kardjával, addig visel háborút egymaga valamennyi potentát ellen, míg csak ki nem küzdi ezt az igazi »alkotmányt«.

Örzi néni nagyot bólint vén fejével, hogy »de 'iszén az nem is lenne ám rossz!« aztán csak beszéli tovább, amit az álmok országában látott.

— Még most is borzong a hátam... hallják kegyelmeitek édes lelkek: még most is mintha a szemem előtt volna... egy gyönyörűséges szép kisasszony, két fehér szárnyal, a farkosa napsugárral volt befonva, a szeme két nagy karbunkulus, az ajaka piros gyémánt, a foga pedig színarany.

— Szerettem volna feleségül venni — vélekedett az obsitos huszár.

— Tudom, ki is vájné kend a szemeit s kiütogetné a fogait rendre — szólt oda szemrehányólag Örzse néni, nem helyeselhétvén senki fiának, hogy a beszédjébe kottyán.

— Kétszer sem mondom, hogy nem — felelt szelíden a huszár, mert akármilyen nagy vitéz volt is Mókus bácsi, annyi bátorság mégsem akadt a szűk dolmány alatt, hogy Örzse néni nyelve előtt kiálljon a »frontba«, vagy hogy egyáltalán még csak »parirozni« is merjen.

— Mind ide hordozgatná azt kend apródonkint Icighez — vagdalkozék odább Örzsi asszony. — De hol is hagytam el csak? Igaz. A szép kisasszony megállt az ágyam fejénél, mondván: »ne féljen tőlem, öreg Erzse, nem vagyok én kísértet. Elátkozott királykisasszony vagyok: az atyám átkozott meg, mert rejtett kincseit fedeztem fel. Jöjjön öreg Erzse, felfedezem magának is. Csak azért is! Hadd pukkadjon meg, aki megátkozott.« Így történt szórul szóra. Egyen meg a toportyán, ha nem igaz. Azután úgy látszódott, mintha felkeltem volna, a királykisasszony megfogta kezemet és elvezetett egy nagy erdőbe, hol barlangokban volt a temérdek kincs elrejtve. Ezüst, arany, vaskos hordókban. »Olvassa meg kend a hordókat« szólt a királylány. Szót fogadtam neki. Az első barlangban 17 hordót olvastam, a másodikban 33-at. A harmadik barlang volt a legnagyobb. Abban 74 hordó volt teliden-teli drágakövel.

— Kár, hogy álom volt csak! — szólott Kata ángyom.

— De 'iszén álmoknak is többet ér a semminél!

— Az ám, — mondá Marci gulyás — megteesszük a lutriba. Inkább a gyermekeimtől vonom meg.

Marci gulyás szenvedélyes lutrirakó volt, Örzse néni talán ez okból álmódott az éjjel a karbunkulus-szemű kis-asszonyról. Ha a tekintetes állam is megadóztatja az álmokat, miért ne csinálhatna ő is ebből a cikkből egy kis indirekt jövedelmet a torkának? Hiszen az ő torka is olyan korlátlan monarcha, mint akár a török császár: uralkodik minden szenvedély felett. Marci pedig olyan ember, aki egy messzely pálinkát szívesen ereszt meg a jó reménység fejében, melyet azzal a három szám lutriba tevésével vet el a szerencse istenasszonyának ábrándokkal kitrágyázott földébe. Ha lesz valami a dologból, hát bizony Örzse nénié lesz az érdem, kit a kegyelmes isten olyan ihletett álommal méltóztatott meglátogatni, mely Marci gulyásnak egyszerre visszapótolja összes veszteségét az életben, sőt még az unokái unokáit is örök időkre gazdag emberekké csinálja. Hogyne érdemelne hát meg Örzse asszony egy kis »tiszteletet«, mit a parasztember iceszámra szokott méretni a zsidóval.

Marci nem volt ám mindig gulyás, valaha »Márton gazdá«-nak címezték a faluban és ez az arisztokratikus titulus egészen reá illett, mert egész félházhelye volt a határban.

Hja, azóta sok minden történt!

Akkor az öregebb bankóban is csak úgy turkált, mint a szemétben, most meg a fiabankónak is de nagy »adjon istent« kiáltana néha.

Pedig Fodros Marci sem rossz gazda nem volt, sem ivásra, sem szeretőkre nem költött. Jégeső nem verte el a földét, tűz nem pusztította el szérűjét, házát, mesés lidérc nem hordta el fiókjából a szép csengésű ezüst-tallérokat, mégis elpusztult föld, ház, szérű, pénz. Nem maradt neki semmije.

A módos Fodros Marci kénytelen lón a falu gulyáját őrizni. Az pedig nagyon unalmas hivatal volt olyan embernek, aki megszokta a gulyást, kanászt »édes szögám«-nak nevezni. A paraszt rangkórság fogalmai szerint a gulyástól a koldusig már csak egy fokozat van — a kukorica-pásztorság. A kukorica-pásztoron végződik az ember.

Pedig kedves atyámfiainak, akik ezt komolyan vállalják és hiszik, mégsem tetszenék annak a megboldogult excellenciás uraságnak a mondása, aki a maga eszével azt a modern szabályzatot alkotta az úristen számára, hogy azon ember, akit véletlenül elfelejtett bárónak teremteni — nem ember. Ami a bárón alul van, az már semmi.

És ezzel az okoskodással, mit kegyelmetek, meg ő-excellenciáik hoztak módiba, el lehet menni egész a bibliáig, hol mindjárt az első lapon kitűnik, hogy amit hisznek belőle, nem ér egy pipa trafikdohányt sem, mert a hatodik napon az úristen nem teremtett semmit, miután Ádám apánk nem volt sem báró, sem telkes gazda, hanem csak egy meztelen szegény ördög, kivel a mostani kukoricapásztor, tudom, nem akarna cserélni.

Különben nem az a céлом most, hogy rossz tulajdonságaidat gyalázzam, kedves magyar népem, mert ezekkel úgy vagyok, mint az egyszeri francia király, ki elé több mellényt rakván komornyikja reggeli öltözködéskor, egész estig nem bírt felöltözködni, abbeli határozatlanságában, hogy melyiket vegye magára : — bizony magamnak is sokat kellene gondolkoznom, hogy a sok közül melyik rossz tulajdonságodért szidjalak meg előbb.

Amint mondom, nem az a céлом . . . aztán hiába is volna, mert az is tulajdonságaid közé tartozik, hogy az olyan nyomtatott betűre, mely nem szórmentesen legyezgeti azokat az erényeidet, amik nincsenek, azt mondod, hogy —szamárság.

Igy állván a dolgok, hát csak arról beszéljünk, miként szegényedhetett el Fodros Márton.

Valaki könnyen azt mondhatná, fülön ragadva ezt a kérdést, hogy : no ez ugyan unalmas dologba fogott ; hát van is abban valami érdekes elbeszélni való, mint olvad el egyik forint a másik után. Ez egy olyan közönséges történet, melyet mindennap eljátszik velünk az élet.

De én magam nem tartom unalmasnak mégsem. Sőt inkább érdekes volna kisütöni minden egyes ember elszegényedésének rejtett okait. Sok dolog másképp tűnnék szemünk elé, mint most.

Jól tudom, hogy minden ember szegénységének a balsors az oka, az a szegény együgyű balsors, mely olyan,

mint a zsebkendő, mindenik beletörüli a maga szennyét. Ha valaki leissza magát, részszégségében nagyot botlik s eltöri a kezét, annak a balsors az oka, ha valakinek vigyázatlanság miatt megég a háza, eldöglik is marhája, az is a balsors szeszélye . . . minden a bolondos balsors dolga, aki olyan csendes, olyan jámbor, hogy még csak nem is igyekszik magát kitisztázni. Hadd legyen ő a szerzője valamennyi életdrámának.

Hanem a beszélyíró nem tűrheti el a plágiumot: neki kötelessége elmondani az igazat, hogy kiki a maga szerencséjének kovácsa, hogy a balsors is csak olyan szegény jámbor osztrák bakancsos, aki megszalad a burkus természet előtt, elveti panganétját az erős akarat ellenében s az okos embert csak »silbak« gyanánt kíséri, míg ellenben a jó szerencse is csak »vaktöltés« az élheterlen gyarló ember kezében, mellyel ha magát nem puffantja agyon, hát legalább »bakot« íó.

Fodros Marcit is a jó szerencse vitte jégre.

Fiatalabb korában, midőn még a mézes heteket élvezte kedves oldalbordájával, Borissal, ki akkor még csintalan menyecske volt, valamely álmából kihalászott két számot s feltette a lutriba — mind a két szám kijött s nyert néhány forintot.

A kérges tenyéren minden megszerzett garas nyomot hagy, milyen jól eshetik aztán egy olyan forint is, amit csak meg kell markolnia, hogy benne maradjon. A lutri igazi jótétemény az emberiségre. Azt az egy-két garast meg sem érezi az ember, amit oda reszkiroz, hanem aztán bezzeg, ha a jó istennek tetszenék egy kis bővebb áldással megjutalmazni a halandót, ugyancsak jól járhat.

Fodros Marciék megörültek a nyereségnek. Ez ugyan véletlenül jött. Egészen az isten adta, minden utánjárás, fáradság nélkül.

De ha az isten ingyen adta, bizony ők sem vették valami sok hasznát, szétadták, elszórták ők is ingyen, mert az efféle pénz olyan, mint a szenteltvíz-tartó: minden kéz jogositva hiszi magát belenyúlui.

Márton gazda csakhamar tapasztalta, hogy a nyert nyolevvan forint elúszott. Most már éppen ott van, mintha

egy garast sem nyert volna. Bezzeg, ha ternót csinál, vagy ha legalább még egyszer akkora összeget tesz fel reá, most tele lehetne a bugyelláris. De nyolevan forint csekélység! Az még nem is pénz. Ilyen a bolond ember, nem tudja felhasználni a szerencséjét. No, de majd okosabb lesz máskor, ternóra tesz éspedig egyszerre három-négy forintot. Vagy valami, vagy semmi. Ha nem csordul, hát ne is cseppenjen!

Hát bizony sem nem csordult, sem nem cseppent.

Pedig minden áldott hetivásár ott találta a lutrisboltban, de mindig hasztalanul, minden héten odaveszett három-négy forintja s minden héten fokozódott nyervágya, hasonlítván a veremhez, mely annál nagyobb, minél többet vesznek el belőle. Minél többször hiúsult meg, annál nagyobbra gyarapodott reménye, úgy-hogy később már öt forintjával rakta pénzét hol a budai, hol a bécsi lottériába — hanem a szerencse megharagudott azért a szemtelenségért, hogy mikor az ujjá hegyét nyújtotta Fodros Marcinak, az egyszeribe nyakon akarta ölelni s örökös »fügét« mutogatott ökelmének.

A köztisztéletben álló fiatal telkes gazda, kinek szorgalma és becsületessége messze földön híres volt, egyszerre hanyaggá vált, gazdaságával keveset törődött, földjei vetetlenül, kapálatlanul mutogatták a hamis életirányt, melyre gazdájukat egy hóbortos szenvedély terelte.

Minden barázda egy nyílt sor, melyből le lehet olvasni a gazda természetét.

Ott nyújtózkodik a vetés közepén egy pár bokor bodza, meg egy egész szerb-tövis erdő. Fodros Marci nem igen irtja a szerb-tövist, pedig csak néhány kapavágás kellene neki; a földjéből is elszántottak egy darabot, nem igen törődik vele; aki aranyálmak teljesülését lesi a levegőből, annak semmi köze ahhoz, mi történik itt a földön... Egy barázdával kevesebb-e, vagy több annak a földje, ki képzeletében ezer holdas pusztákon bolyong, nem igen veszi észre. De még a szerb-tövis sem szúrja azt meg, aki rózsákon alszik.

Nagyobb dolog annál az, amit az álmoskönyv beszél.

A rejtélyes mondatok, hol minden betű egy édes titok a jövő rózsás kertjéből, hol a papirnak élete van, hol a lérgyek pénzt jelentenek, a holtak esőt jeleznek, hol le van

rakva a halandó ember szerencsése néma betűkben, miket olvasni kéj és öröm.

Ennél a könyvnel csak még egy becselesebb könyv van a világon, mit a paraszt-költészet a »Tudás Könyvé«-nek keresztelt el, benépesítve azt titkos, borzalmas tartalommal.

Ha azt olvashatná el Fodros Marci!

Csakhogy azt nagyon nehéz megkapni. Be van falazva valahol a debreceni kollégium padlásán. A híres Hatvani professzor saját kezeivel falazta be, odatapasztva azt a falhoz három szűzleány-hajszállal úgy, hogy ha ráakadnának is, ezer ember sem bírná azt onnan elemelni, ha csak az éjfélkor fogott fehér holló májával nem kenné meg kezét.

Abban a könyvben aztán benne van annak a fűnek is a neve, mely csak minden száz esztendőben virít éjfélkor, s melyet ki magával hordoz, megérti az állatok nyelvét: ott van megírva, mint lehet az ördögöt felidézni, a halottakat feltámasztani, szóval onnan tanulható el az egész ördög-mesterség.

Fodros Marci gyakran látta álmában e fekete táblájú, halál-fő címerű könyvet; olvasni vélte titkos betűt, elásott kincsek hollétééről, a csodafürdő, akasztott ember szemgolyójának mesés rejtélyeiről, de ha felébredett, az ébresztés első fuvallata mindig elseperte az álmok suttogását.

Nem ér az semmit.

Különb dolog annál a lutri, a biztos csalhatatlan lutri, hol nincsenek elérhetetlen akadályok, hol nyugtát adnak az ember reményeire, mit kéjes izgatottsággal hasonlít össze a kijött számokkal.

Oh, ez a gyönyör kifizethetetlen, ennek nincs mása; az az egy pillanat, mikor a kétség legmagasabb fokára csigázódik fel a szenvedély, felér tíz év boldogságával. És ilyen pillanatot nyomorult néhány forinttal lehet megvenni minden új betétnél.

Ha egyszer sikerült a szerencsét nyakon csípni, vissza van busásan fizetve minden.

De hátha nem sikerül egyszer sem!

Egész halom »reskontó« hever a ládája fenekén, álmodozva arról az időről, mikor még ők is értékes papírok voltak, kik most egy egész agyonütött tőkét képviselnek; minden

héten megszorodnak eggyel, ki a külvilágról meghozza testvéreinek azt a hírt, hogy a gazda még mindig szegény ember s hogy ott fenn még mindig úgy megy a dolog, mint az ő korukban, a szerencsét a nagyurak vették ki haszonbérbe.

Ha azonban a reskontó egyre szaporodott a ládafiókban, annyival inkább megfogyott a pirosasú bankó. Csupán néhány rongyolt Kossuth-bankó szerénykedett ott egy csücsökben eldobva, mintha mondta volna: én már kijöttem a divatból. Jó nekem itt is. Olyan vagyok én is, mint a reskontó — egykor pénz, most fájó emlék.

De nemcsak a bankó fogyott meg, a föld is. A szép réteket, kövér szántóföldeket egyenkint el kellett zálogosítani vagy eladni. Mind elnyelte őket a mozdulatlan, festett kétfejű sas a lutri bolt ajtaján.

Ez a jó madár »sokféleképp« tudott pusztítani közöttünk.

Éles körmeivel megtépelt minket, felkarcolta testünket vérig, nagy szárnyaival eltakarta előlünk a napfényt, piszkos csőrével kiragadta szájunkból utolsó falatunk. Jó vice volt azoktól, kik címerünket odafestették kellő közepébe. Abba a gyomorba, melynek két száját rendelt szolgálatára az ő fantázia.

Fodros Marci egyszer csak azon veszi magát észre, hogy nagyon szegény ember. Az isten áldása kikerülte háza tájékát, mint a néphit szerint az olyan határt szokta, melyen keresztül halottat visznek. Az ő háza tájékán is keresztül vittek egy halottat, kinek »szorgalom« volt a neve.

Utoljára az ősi házat is elkótyavetyéltette a teens vármegye: most már egészen tisztán állottak Fodros Marciék; amely név alatt hét lélek értetődik, mert Marcinak ugyancsak bőven kijutott abból a portékából, ami egy helyen áldás, másutt átok: a gyermekekből.

Most már ezek a gyermekek, ha isten szent akaratából be találja hunyni szemeit Márton gazda, akár pipára gyűjthetnek majd a testamentomával. Nem hagyhat benne nekik semmit! Ha csak azt a kazal reskontót nem testálja el köztük.

No, de a halál még messze van... addig sok minden történhet; visszakerülhet az észrevétlenül elolvadt birtok

tízszerelesen, még egy egécsz telket is kaphat egy-egy gyerek. Ha valaki erősen kapaszkodik valami után, lehetetlen, hogy meg ne fogja. Akárki meglássa, előbb-utóbb, de mégis megcsinálja a ternót, mert a szerencse is olyan, mint a kényes kisasszony: százszor kell neki köszönni, míg egyszer vissza-köszön.

Azonban addig is élni kellett valahogy, a gyermekek éhsége nem szűnt meg, ha az álmoskönyvet olvasta fel apjuk előttük: azoknak kenyérré volt szükségük.

Fodros Marcinak el kellett tehát fogadnia azt a szolgálatot, amelyik kínálkozott — a gulyásságot.

Az igaz, hogy vederből csöbörbe esett, de hát nem nagy baj az, kivált mikor az ember tudja, hogy az a kis csöbör káddá szélesedik ki valaha.

Csak azt az egyet vette nehezen, hogy most már összebb kell húzni sátorfáját, ritkábban és kevesebbet rakhat lutriba.

Persze az olyan álmra, mint az Örzse asszonyé, ki kellett akárhonnán kerülni annak a pár forintnak, amit feltegyen, ha mindjárt a föld alól kellett volna is kiásni. Marci gulyás tehát sietett haza, útközben százszor is ismételte, hogy el ne feledje a mondott számokat:

— Tizenhét, harminchárom, hetvennégy . . .

Boris asszony, Marci felesége már várta otthon ünnepiesen felöltözve, minthogy éppen a székvárosba készült a zsidóhoz, kinek ma kellett megvinni a tartozást, mert különben az adósok börtönével fenyegetődött.

— Jó, hogy jön kend. Itt az ideje indulnom. Adja ide szaporán azt a huszonöt forintot! Nincs-e híja?

— Sem több, sem kevesebb — mondá a gazda, leolvastva a huszonöt forintot neje markába. — Ebadta zsidája, szúrd ki a szemét vele. Hanem, hm . . . gondoltam valamit . . . Megállj csak!

— Az írást visszakérjem?

— Bánom is én. Hanem én valami másra gondolok, édes öregem.

— Hallom.

— Eredj a zsidóhoz és ha valahogy meglágyíthatod a szívét, ne fizesd ki az egész summát, maradj adósa öt forinttal. Elvárhat a semmirekellő, úgysis elég nagy interest vett rá . . .

— És aztán?

— A felmaradt öt forintot tedd a lutriba. Felírom egy kis cédulára a számokat : 17, 33, 74. Sánta Erzsók álmodása. Ha száz forintot volna, mind feltenném.

Boris valóságos visszhangja volt férje akaratának. Futó paszuly, mely hűségesen körülfonja azt a karót, amelyikhez ültették.

— Úgy lesz, apjuk, úgy.

Ezzel be volt végezve a konferencia. Boris a szék-városba indult, Marci pedig kihozta a kamrából az élehangú kürtöt, mellyel a falubeli szarvasmarhával szokott konverzálgatni ; a három legkisebb gyerek rábizatott a mintegy tizenöt éves Katira, a legnagyobb fiú Miku pedig bojtári rangban apját kísérte, ő hozván magával egyszersmind az élés-kamrát is, mely egy csíkos-tarisznyából állott, hol egy karéj fekete kenyér, meg egy pár zöld uborka gondolkozott arról az ábrándos témáról : »hogyan ugyan mit főzhetnek a burkus király konyháján ilyenkor?«

*

Ha valaki le akarná a tehénpásztor életét írni, ott kellene együtt ülnie vele a rőzse-tűznél napok hosszaiig, mikor a tüzet megpiszkálja göröcsös botjával, melyen mindenféle jegyek vannak kivágva késsel, mi olyan, mint a diplomáciai titkos írás, hogy csak a gulyás tud elmenni rajta, mikor leveszi fejről nagy zsíros kalapját és a belsejébe két óráig bámul. Miről gondolkozik az akkor? . . . Vagy mikor végigfekszik a gyepen s hasára hagyja sütni a napot? Egyszer aztán felugrik ; nagyot csíp hasán a forró sugár. Arról tudja, hogy dél van. Ha pedig még ennek sem akarna hinn, átlépni próbálja az árnyékát, s mikor nem több egy lépésnél, az éppen valóságos dél.

Mi ehhez képest a horgony-óra? Hát akkor meg ugyan miről okoskodhat a gulyás, mikor fél napig is szótlánul elbámul a kisebbik bika balszarvának gombjára, mit abból a nagy ólomcsatból öntött oda, mely az anyjuk menyasszonyi ködmönéről mállott le ; . . . aztán úgy elnézné egy áldott hétig is tán, ha a gulyásbojtár valamit nem kérdezne, mire az öreg mogorván felel vissza : »ugyan ne unalmaskodj!«

Mivel lehet tele a gulyás fantáziája, hogy az a két-három szó is, mit a bojtárgyerek elpotyáz, unalmára válik, mulatságát rontja?

Az ökörcsorda delelőre fekszik, az elnöki csengettyű — az öreg bika kolompja — elhallgat, annak jeléül, hogy most már jó lesz kérődni, az éhes borjú nyugodtabban szophatja anyját, ki nagy sóvárogva néz a szomszéd hegyre, melyet kopár fehérsége óriási só-darabnak rajzol le a tarka tehén még tarkább vágyai előtt.

A gulyás szeme szemközt néz a napnak, nem restelli annak szúró tekintetét, nagyon összeszoktak együtt, mert hisz lakótársak a nappal; de nem a nap őkegyelme kedvéért tévedt el a gulyás szeme olyan messzire, hanem hát a kupaci határ felől valami fekete alak közeledik, ami alighanem az anyjuk.

Csakugyan ő. Most már kibontakoznak a sajátságosabb ismerős színek: a fekete pettyes haragospiros kendő, a kék kötény, meg a veres szélű piros abrosz, mit az utazó paraszt-asszony »plaid« gyanánt szokott magával hordozni hideg és eső ellen.

A gulyás most már megismeri és a szemeit lassan behunyja, mintha fölöslegesnek tartaná tovább is koptatni, azután egészen elmélyed valamiben; talán az asszonyhoz intézendő szavakat formulázzván:

— Hozod-e a reskontót?

És félve pillant az úttól kipirult vászonceléd arcára, hogy onnan olvassa le az »igen«-t vagy »nem«-et.

— Nem hozom. Nagyon haragos volt a zsidó, nem mertem adósa maradni.

A férfi arca elkomorodik, fagyasztó mogorvaság ömlik el rajta, fogait összeszorítja, ökleit felemeli; de mintha egyszerre megbánná, hogy igazságtalanságot akar elkövetni, bágyadtan leereszti a felemelt öklöket s csak azt dünnyögi keserűen:

— No, hát verje meg az isten, ha haragudott.

Azután megtömi búszlatóul a veres makrapipát, s mikor vagy négyet szippant belőle, a kék bodor füst közt lassankint zöld remény színébe öltözik át az a fekete keserűség, ami a szív fenekén van.

Megpiszkálja a hamut pipájában s aztán rácsattantja gondolatainak végére pontnak a sárga kupakot.

— No, mindegy. Hanem az mégis nagy hiba volt tőled, anyjuk, hogy kifizetted azt a zsidót.

*

Mindszentnapi vásár volt a szomszéd városkában a — szegény emberek vásárja.

Béres, kocsis, szolgáló, szakácsné ilyenkor veszi fel, amit egész évi béréből gazdája szigorúsága vagy a saját takarékosága meghagyott, s ma értékesíti csizmákba, szűrőkbe, kendőkbe, mert a szegény embernél még az érték fogalma is meg van fordítva s a százezer forintot is aszerint méri meg, hogy elébb kiszámítja, hány ködmönt adna érte a szűcs.

Ahol legnagyobb a tolongás, hol a vásári zsidó olyan fokra hágott, hogy az ember már a maga szavát sem érti, ott áll az Olcsó János sátra. Ott uralkodik a legnagyobb olcsóság. Semmi sem drágább öt garasnál. Olcsó János nem ismer magasabb árt.

— Ide jöjjenek kendtek! Én vagyok az Olcsó János, öt garasért adom, ami tíz krajcár.

Annyi esküdözésre persze, mennyit a ripők zsidó elkövet, a szűrös atyafiak szentül hiszik, hogy ennek a zsidónak olyan bolond napja van ma, fele áron vesztegeti portékáját, különben nem ordítana olyan nagyokat.

A kókusz-szappan, melytől elvész a májfolt és a szeplő, a bőrnek látszó papírbugyelláris, az angol pengéjű fehérvári bicsak, a zsírfoltot kiszedő csodakő, mind oly portéka, hogy bolondságból is megéri az egy hatost. A magyar ember szemében még a pakli gyufa is ötgarast érővé növekszik, ha azt Olcsó János az ő élelmes ékesszólásával nagyon megdicséri.

Oh, kedves együgyű népem, de sokféleképp is csálnak téged!

Ott vannak mind az ismerősök Olcsó János sátránál. Erzsók asszony egy olvasóra alkuszik, Mókus Tamás, az obsitos huszár egy messzelátót nézeget, melynek kivételképp öt hatos az ára. Mókus uram szerint azonban egy félpolturát

sem ér, mert a minapában Debrecenben látogatáson lévén egykori kommandánsánál, ebéd után felment vele kommócióképpen egy hegyre, hol is bepillantván a kommandáns meszszelatójába, egész Milánóba látott rajta, megismerte taljánországi szeretőjét, amint éppen zöldséget vásárolt egy kofánál s ahogy úgy oldalvást kezét felemelte, »isten ügysegélje« a neki ajándékozott drága aranygyűrűt is meglátta ujján . . . még mindig hordja az eszemadta. Ott látjuk Fodros Marcit is feleségestől, lányostól. A Katinak ma vesznek először ködmönt, rásaszoknyát. A jövő vasárnap már az eladó lányok közé fog állni az istenházában.

Meg is örült neki a falusi legénynép, hogy Fodros Kata immár eladóvá serdült s ott lesz mindennap a fonóházban, meg a farsangi dalidókon, ha Kati hugom után ott nem mászkálgatna már az a csinos legény, aki Olcsó János uramnak megvenné minden hatosos portékáját két hatoson (már t. i. ha adná a mellényzseb), azért a boldogságért, hogy a gyönyörű duzzadt ajk egyet mosolyogjon.

Marci gulyás nem szívesen néz a legényre, nem olyan embernek szánta ő a lányát, aki csak egyszerű cseléd. A paraszt rangkorság nem jó szemmel nézi, ha azt a nagy határfalat, mit a telkes gazda és a zsellér közé emelt a hiúság, mezítláb akarja valaki megmászni. El nem felejtette a múltat, hogy telkes gazda volt s folyvást szeme előtt tartotta a jövőt, hogy gazdag ember lesz.

Azért állott Sós Péter szekerének rúdja a szép Kati körül olyanformán, mint az ablakfa : sem kint, sem bent. De Péter öcsénk is olyan volt, mint a szű, ha valahová bevette magát, nem jött ki onnan addig, míg akkora helyet nem vajt magának, hogy ott maradhasson. Ha a Marci bácsi ábrándjainak eldorádói cukorhegyére fel nem juthatott, leheveredett a Boris asszony egyszerű jó szívének árnyékában s onnan nyújtogatta kerges kezét a szép Kati felé, melyet Kati hugom, habár gyermek volt még, korántsem lökött el magától, hanem úgy a szívéhez szorított, hogy ezer csodája, ha oda nem forrt.

— Összevettél-e már mindent? — kérdé Marci gulyás feleségét, mikor már jó darabig vesztegeltek ott az olcsó sátonnál.

— Még cérnát és tút kell vennem, meg egy pár gyökeret a sertés fülébe a patikában.

— Majd megvesszük hazamenet. Én most egy kicsit elszaladok a lutriba. Megteszem azokat a multkori számokat. Nyomban itt leszek, itt várjatok rám. Péter öcsém majd vigyáz, hogy bajotok ne legyen.

Agulyás családja jófélőráig ácsorgott Olcsó János sátra mellett, végig bámulva a sok csodadolgot, ami a szegény ember fejét csodálattal tölti el az anglus iránt, ki mindezt olyan furfangosan ki birta találni. A gyufatartó pakfong-skatulyát, melynek a fedele magától pattan fel, ha Olcsó János megérinti az oldalát, a szappan-körtét és szappan-kukoricacsót, melyet az ördög sem különböztetne meg az igazítól.

Már csak nagy imposztor az az anglus.

A szép Kati talán szemét is ott hagyná a sok cifraságon, ha a szemeinek egyik dolga nem lenne : az egyik szüntelenül a Peti arcát keresi, a másik pedig az édesatyját várja a lutri felől.

Már Boris asszony is nyugtalan. Hol az ördögben kódorog annyi ideig? Azóta ugyan visszajöhetett volna akár tízszer is : hiszen alig száz lépés ide a lottéria.

Marci azonban nem jött. Sem híre, sem hamva. Bizonyosan összejött valamelyik jó barátjával s aztán a jóbarátság fedél alá menekült az »Arany Csillag«-hoz, mert hát a barátság is olyan, mint a dinnye : bár mindig öntöznék az ember, nehogy elcsenevészedjék.

Eközben Olcsó János sátra mellől egyenkint szállingózni kezdtek az emberek, valami éktelen, az utca távolabbi részében kerekedett láрма vonta magára a figyelmet. Mindenki arra futott s ott aztán egész átláthatatlan embergomoly képződött. A kíváncsiság olyan vonzerővel bír, mint a mágnes. A potya-látványosság könnyen talál publikumra. Alkalmasint valami paraszt keleti kérdés, valami atyafiságos verekedés lesz. Vagy talán a medvét mutogató talján, ha éppenséggel nem a negyedfél mázsás csodagyerek, kinek az egyik uja elég volna közönséges szabólegény számára oombnak.

— Mért szalad oda az a sok ember, édesanyám?
— kérdi Kati.

— Talán dobolnak, — szolt Péter — vagy talán...

— Mit akar mondani? — kérdi figyelmesebben a leány.
— Valami szerencsétlenség . . .
— Menjünk mi is.
— Mit gondolsz? — szólta Boris asszony. — Az apád meghagyta, hogy itt várjuk be. Megezne, ha valahogy kikerülnénk egymást.

— De hisz onnan kell jönnie neki is. Hátha ő is ott van. Aztán összejövünk valahol.

— Menjünk hát, nem bánom.

Szemben két ismeretlen subás ember jött. Péter megkérdezte tőlük :

— Ugyan atyafiak, mi történik ott? Nem tudják, kelmetek?

Az öregebbik atyafi nyájasan felelt vissza a legénynek :

— Elég rossz sorja foly ott a dolgoknak, édes ecsém. Egy ember szörnyethalt az utcán. Azt nézi a sok ember.

— Legalább nem fizet többé fejadót — élcelt a másik atyafi, kinek lábajárása hasonlított a török basák névaláírásához s legalább öt icece pálinka megivásának szolgált nyugtatványául.

— Siessünk! — rebegé ösztönszerűleg Katica.

— Mi az ördögnek? Úgyis olyan ijedős vagy. Mire néznél meg egy holt embert?

— De ha akarom. Ha nem jönnek kentek, magam is megnézem.

Kati kedvéért oda tolakodott Boris is, Péter is a csoportosuláshoz, s ott az utóbbi erős ökleivel utat csinált magának egész a holt emberig.

Hazudnék, ha azt mondanám, hogy Péter, midőn a halottat megpillantá az utcán, elsikoltá magát, — mint az a beszélyekben szokás — éppen azért kimondom az igazat, hogy midőn Péter egy tekintetet vetett a porban fekvő, ábrázatából kikelt alakra, elsápadt s egyet káromkodott :

— Azt a dicsőséget! Hisz ez Marci bácsi.

Péter fájdalmas felkiáltása, mintha telegráfon ment volna, [abban] a szempillantásban két kétségbeesett sikoltást támasztott a hátrább álló Katica és anyja ajkairól.

Az emberek azonnal rájöttek, hogy a szerencsétlen családjá érkezett meg, s utat nyitottak szegényeknek, anélkül,

hogy azért eltávoztak volna, miután a látványosság megújult. Most már még egyszer érdekesebb a dolog! Tyú, hogy fog most mindjárt ordítani a familia! Szegény özvegy! Neki ugyan nehéz szerep jutott a mai napra. Más asszony legalább, mint az iskolásgyerek a leckére, szépen elkészülhet a siránkozási kifejezésekre férje betegsége alatt, neki pedig mindjárt ex tempore kell adni a szerepet, akár érti, akár nem, mint valami miniszternek. Ez ugyan könnyen menekedett meg a férjétől. Válgják kedves egészségére!

— Istenem! . . .

Ez az egy szó volt, melyben Boris asszony összes fájdalma nyilvánult, de ez az egy szó annyi kifejezéssel volt kimondva, annyi keserűség s fájdalom volt abban, amennyi csak belefér ebbe az egy szóba, mely a világot az éggel köti össze. Fél szemrehányás, fél imádság volt az, mint mikor végtelen fájalmában azt kérdi az ember: »Mit vétettem én annyit neked?« valami emberfeletti vakmerőség jellemezte azt, mintha mondta volna: »Hát ilyen igazságos vagy te?!« Valami örületes lágyság volt abban: »Tekints le reám! Oh, szánj meg engem!« és volt benne eget káromló női dac: »Törj össze most már! Itt vagyok!«

Hanem a nagy Isten fekete felhőkkel takarta el szánó arcát. Ő tudja: mit miért cselekszik. Súlyos balkezelnek mindenik csapása egy bölcs cselekedet, amit fonák emberi elme szerencsétlenségnek nevez s Isten haragjának jeléül rója fel.

Balgák, az Isten nem haragszik sohasem.

Ha záport bocsát a földre nagy szárazság idején s a zápor ledönti valakinek a házát, nem a ház ledöntése kedvéért adta az Isten a záporosót, hanem hogy, amely táplál, azt a nagy hangyazsombékot, a földet megtermékenyítse.

Nem azért büntet az Isten, hogy büntessen, hanem, hogy testet öltson a tiltó parancs, hogy megmagyarázva legyen az ige és az ő akarata. Az a szent isteni akarat, mely szinte minket ölel körül.

Én istenem, de nagyon nagy vagy te!

Ott hever a föld férge élettelen, kékült arccal, azért a bűneiért, hogy kívüled más istennek hódolt.

Leánya ráborulva zokog, a neje mint egy szoborrá vált fájdalom állt ott mellette mozdulatlanul, csak Sós Péter

szaladt a legközelebbi boltba egy pohár vízért, mert a tömeg közül egy számára beretvált, doktor kinézésű úr azt mondta, hogy »csak el van ájulva«.

— Nem halt meg? — sikolt fel örvendetesen az asszony. Péter ott terem a vízzel s meglocsolja vele.

— Hozzanak hamar egy kis erős borecetet — szól a doktorképű öreg úr. — De gyorsan ám. Innen a lutris-boltból.

Boris asszony beszaladt a lutris-boltba, hogy az ecetet előteremtse.

A doktorképű úr lehajolt Fodros Marcihoz, belemártotta zsebkendőjét a szeszbe és megszagoltatta az aléltal, aztán megdörzsölte halántékait.

A szederjeskék szín lassan, de mégis észrevehetőleg oszlani kezdett Márton arcáról, szemei azonban még mindig csukva voltak és lélegzetet nem látszott venni.

A körülállók feszülten várták a hatást . . .

Boris odaugrott férje mellé, hideg fejét körülölelte és azt rebegé most már először könnyek között:

— Ébredjen fel kend, apjuk.

Aztán öntudatlanul tette hozzá:

— Én vagyok itt.

Míntha bizony most is valamit érne az az üres mondat »én vagyok itt«, ami húsz év előtt varázsige volt, melytől halottaiból is feltámadt volna a szerelmes vőlegény, s ami most már füst és pára, mely még tréfából sem járja meg medicinának.

És íme, emelkedni kezd a mell, sóhajszerű lélegzet röppen ki ajkán, mit csak a szerető szívek vesznek észre.

— Él.

Az öreg úr még egyszer odateszi orrához ecetbe mártott zsebkendőjét. A mell most már természetellenes gyorsasággal emelkedik, a szemek kinyílnak s zavart tekintettel keresnek valamit, talán a történetek összefüggését, majd újra becsukódnak, mintha a behunyt szem vezetné az embert vissza az emlékező tehetőségéhez.

Péter felemeli a földről Marci bácsit, ki lassankint visszanyeri erejét s bamba tekintettel néz végig a körülötte levőkön.

Boris asszony kezénél fogja s aggodalmas arccal kérdi :
— Az isten szerelméért. Mi baja lett kendnek? Megint az az átkozott kólika.

Marci ajkai torz mosolyra idomulnak.

— Hihühü! Nem volt nekem semmi bajom. Hanem a kalendáriumomból ellopott ez a huncut lutris-zsidó három piros betűt. Meg akartam döngetni. Hehehe...

Aztán odatántorgott a lutris-boltajtóhoz, melynek kifordított belső oldalán három veres s két fekete szám volt. Kezével őrült röhögéssel megdöfkölte a veres számokat és azt kiáltotta :

— Ezek az én betűim. Varratok belőlük veres lajblit, lakodalmomra... hehe...

Boris asszony megdöbbenve pillantott oda.

Három piros szám pompázott a boltajtón :

»17. 33. 74.«

Éppen az Erzsók néni megálmodott számai, amiket nem lehetett feltennie, mert nem mert adósa maradni a zsidónak.

Boris mindjárt megértett mindent.

Ezek ölték meg Marcit.

Bárcsak fe látta volna őket.

Marci pedig ezalatt egyet ugrott vidáman a kállai kettős mintájára és felkacagott nagy édesden, hogy csak úgy csurogtak bele könnyei, aztán legénykedő könnyedséggel ugrott Boris mellé és megcsipkedte arcát.

— Maga olyan ismerős, rózsám. Hová való?

A szegény asszony összetette kezeit, felnézett az égre és azt mondta megint :

— Én istenem!

A doktorképű öreg úr mogorván szemére húzta széles karimájú fekete kalapját, azután keserűen dűnnyögé foga közt :

— Éz bizony megbolondult.

Aztán sétabotjával mérgesen suhintott a levegőben és elindult onnan. Most már végét érte emberbaráti teendője. Aki megbolondult, azzal már nem lehet okosan beszélni. Érdekes volna ugyan kitudni, hogy milyen történet lehet az, amitől az olyan kemény természetű parasztember elájul és

eszét veszti. No, de azért felesleges ácsorogni, úgyszólván benne lesz két hét múlva az öreg »Pesti Napló«-ban az egész történet a »vidéki hírek« rovatában. Onnan majd kényelmesen el lehet olvasni. Azok az átkozott újdondászok kifürkésznek mindent.

S amint ilyen gondolatokkal mulatozva ballagnék, ide-oda dőfetve a vásárosok által, egyszerre csak érzi, hogy hátulról valaki megfogja a kezét és egy csókot ejt rá.

Kurta nyakát hirtelen visszarántja az öreg s akkor látja, hogy egy kisírt szemű, angyalaróú parasztlányka az, ki egy csókot és egy fénylő tiszta könyűt hagyott ráncos kezén.

— Ki vagy, édeslányom? Mit akarsz? — kérdé az öreg úr, míg arcán a szeretet derűje ömlött el.

— Én vagyok annak az embernek a lánya, akit a nemzeti uram hozott vissza az életre. Az isten áldja meg nemzeti uramat.

A kislány alig bírta elrebegni a fennebbi szavakat, s gyorsan futott el, csakhamar elveszve a tömegben.

Az öreg úr némán megállott és merően nézett utána. Aztán dűnyyögé magában:

— Milyen szép ez! Mily erkölcs! Milyen háládatos nép ez! Hát nem a nagyság magva ez?

Aztán hozzátette felelet gyanánt hangosan:

— Igenis, ez a nagyság magva.

És soká nézett a kezére, melyen át égett a csók, a hála egyszerű adója, s ott csillogott a könny.

És mintegy önkéntelenül kezét befelé fordítá, nehogy legeruljon onnan.

Azt nem szabad letörölnie onnan. Hadd száradjon az egészen oda. Hadd legyen belőle egy édes emlék, amit ne lsson meg senki, csak ő maga; amelynek ne legyen nyoma sehol és mégis nyoma mindenütt; hadd legyen az a selyemszál, mely odaköti a néphez, ahhoz a szegény földhözragadt néphez, kit nincs divatban tisztelni.

Az öreg úr egészen ellágyult...

Egyet suhintott botjával a levegőben, megfordult s abban az irányban kezdett sietve menni, merre a kis parasztlányt látta eltűnni. Hol-hol megállt egy-egy csoport közt, körüljártatta szürke szemét figyelmesen, megtörülte homlokát és megint tovább ment.

Néhol alázatosan levették előtte a kalapot egyszerű szürös emberek, vagy finom urak, másutt barátságosan üdvözölték, de a sok »adj istenre« mindig azzal a kérdéssel felelt az öreg apró úr :

— Ugyan kérem, nem látták azt a félkegyelmű embert ?

A félkegyelmű embert pedig sokan látták, de hogy hova lehetett, azt senki sem tudta megmondani. Az ördög úgyelne az ilyesmire? Ha félkegyelmű embert keres a képviselő úr, hát akkor fogjon magának odahaza a képviselőházban egyet. Van ott elég. Nekünk is hagyjon egyet mutatónak, mert mi itt a vármegyében csupa okos emberek vagyunk. Elég baj az nekünk.

Ily elmés ostobasággal haragították az apró urat, amiért a félkegyelmű ember után szaladgált.

*

Valami három éve lehet, hogy a budai királyi várpalota előtt minden áldott nap jó tréfája volt a silbaknak egy paraszt-emberrel, ki rendesen eljött megtudakozni, hogy itthon van-e a magyar király, aki neki ezeröttszáz pengőforintjával tartozik ; olyan veszendő-félben levő pénz, sehogy sem bírja megkapni őfelségétől, utoljára is per lesz a vége, a tekintetes vármegye ugyan odahaza nem akarta meghallgatni, mert hát a szegény ember igazságát nem merik a korona felé tenni, de csak kitudhatná, hogy hol lakik a fölséges diéta, akiről azt mesélik, hogy a királynál is nagyobb úr, az majd csak pártfogásába veszi őkegyelmét.

Valamelyik jámbor silbak egyszer azt a tréfát csinálta magának, hogy elmondta neki, hol lakik a fölséges diéta.

— Odaát a másik faluban — Pesten. Tudakozódják kend a Sándor-utca után.

Marci illedelmesen megköszönte a geográfiai tanácsot, mi a vitéz urat roppant röhögésbe hozta. Mikor ő nincs ahhoz hozzászokva, hogy valamit megköszönjenek neki. Ő mindent ingyen, önzés nélkül tesz, ő nem irigyel senkitől semmit. Hadd legyen egy kis mulatsága az országházi kapusnak is. Hiszen ő is csak ember, ha nincs is sárga-fekete zsinór a ruházatán. Lehet neki még az is.

Nem tudom, megköszönte-e az országház kapusa a jóakaratot, hanem annyi szent, hogy Fodros Marci azóta ott ácsorgott a Sándor-utcai országház előtt egy csikos tarisznyával oldalán, melyben, mint állítá, az igazsága van eltéve.

Egész félnapokon át elült a múzeum vaskerítéséhez támaszkodva, farkasszemet nézve a kapussal, ki úgy látszik, nem igen akarta bottávolba bocsátani. Pedig milyen nagy botja van! Marci mindig elborzadt, ha vastag arany gombjára tekintett. No, ilyen szép gomb csakugyan nem volt a Cincér szarván odahaza. Mekkora botja lehet még a diétának, mikor a mindenésének is ilyen van.

Valamelyik nap végre szemébe ötlött valakinek a becsületes képű paraszt-ember, dült, összekuszált vonásaival, miket a tébolyodottság melankolikus derültsége sötétített. Az a valaki a doktor-kinézésű öregúr volt.

— Ah! Hiszen ez az én emberem. Nem tudja, mit keres itt? — kérdé a kapustól.

— Erővel be akar jutni a képviselőházba.

— Legyen szíves, vezettesse a szállásomra délután négy óraker.

— Igenis, képviselő úr.

Néhány órával később Fodros Marci ott állott az öregúr szobájában. Nagyon szép szoba volt, az istenháza odahaza csak paraszthajlék hozzá képest. Fodros Marcit az öreg leültette egy selyem díványra, amelynek az olyan nagyon mosolygott, mint egy beszélni nem tudó gyermek, mikor csecsebecsét mutatnak neki.

Aztán odafordult egy másik öreg úrhoz és azt mondta neki :

— Tegyük próbát, orvos úr, hátha még lehet belőle embert csinálni. Nos, — szólta Marci felé fordulva — mi járatban van kend, földi?

— Igazságot keresek, nagyságos uram, — mondá a tébolyodott, s bárgyú vonásait lázas pirosság árasztotta el. A felséges király ellen volna egy kis panaszom, ha ki tetszenék hallgatni.

A két úr összenézett és mosolygott.

— Adja elő szaporán. Mielőtt azonban erre térnénk, mondja meg : minek hívják?

Marci felkelt a diványról s büszkén egyenesedett ki.
— Az én nevem Podros Márton ; Horvátország királya és helyettes palatinus.

— Ah, az már más. Hol lakik?

— Én? Kozákfalván!

— Most igazat mondott — szólt az öreg úr az orvosnak.
— Van-e családja?

A tébolyodott ember mintha emléket keresne fejében, mutató ujjával végigsimítja homlokát.

— Van egy lányom, meg egy fiam is . . . egy . . . kettő... három . . . négy . . .

Az öreg úr fejével biccentett.

— Úgy van. Hát felesége nincs?

— Azt hiszem . . . Talán . . . igenis.

— No, most áttérhetünk a panaszára. Világosan és tisztán beszéljen, mint eddig.

— Hiszen nem vagyok részeg, kérem alásan. Nem szoktam egyebet inni, csak tintát. Attól olyan fekete a lelkem. Oh, ha látnák nagyságos urak, milyen fekete!

— Látjuk, atyafi, látjuk, — szólt az orvos — de hadd halljuk már a másik baját is.

Marci elröhögte magát s leült a padolatra, ott aztán keresztül rakta lábait, mint egy csibukozó arab és ujjáival köröket rajzolt maga elé a szőnyegen, miközben arca fájdalommas, szomorú jelleget öltött.

— Nagyon nagy baj az, kérem. Nagyon meg vagyok én károsítva. Ki nem bírja azt nekem pótolni senki.

— Dehogynem.

Marci felugrott, levette válláról a csíkos szeredást s kiöntötte tartalmát az urak elé az asztalra.

A képviselő és a doktor csodálkozva látták, hogy az egy halom reskontó.

A tébolyodott ember éktelen röhögéssel kezdett turkálni a papiroskák közt.

— Hihihü . . . Itt vannak egytől egyig. Igazi jó pénzt adtam értük. S ahol ni, nem lett semmi foganatja. Most már nekem az a kívánságom, hogy váltsa vissza ezeket a király olyan igazi jó pénzre, aminőt én adtam értük. Ezeröttszáz forintom van bennük. Minden garas keserves veritékem.

Az öreg úr összeráncolta homlokát.

A doktor némán bólintott fejével, figyelmesen vizsgálva az őrült minden mozdulatát s boncolgatva érzelmeinek logikai összhangzatát, a halovány arcra a várakozás feszültsége volt lerajzolva s a fekete szemekben, melyek beesett üregeikből aggodalommal lesték az öreg úr vonásait, milyen benyomást olvashatnának belőlük.

Az öreg úr végre odalépett Marcihoz s beszélt hozzá a saját nyelvén :

— Megértettem jogos kívánságát. Majd intézkedem, édes atyámfia, hogy pénzt visszakapja az utolsó garasig ; hanem csak egy feltétel alatt, és ezt jól megértse.

Marci egészen odavitte fülét a nagyságos úr szájához.

— Itt, látja ezt az urat, kend! Ennek az úrnak engedelmeskedni fog ; most vele megy, és ott lakik nála, míg én nem hívom. Ha ez az úr, mikor megkérdezem, azt fogja mondani, hogy jól viseli magát, szófogadó, engedelmes, akkor én személyesen elmegyek őfelségéhez és visszaváltatom vadbankóit igazi pénzre. Különben bottal ütheti a nyomát.

A félkegyelmű ember ujjongni, toporzékolni, ugrálni kezdett örömeiben, mint a vadállat, azután pedig egyszerre megint elkomolyodott, félénken húzódott egy szögletbe és összezsugorodott ott, mint egy óriási gombolyag, mintha mondta volna, hogy olyan engedelmes lesz, mint az eb.

Az orvos maga után intette Marcit, ki teljes odaadással hagyta magát vezetetni a zajos utcákon keresztül abba a nagy temetőbe, hova az eleven halottakat szokás vinni, a — Lipótmezőre.

*

Ezer poéta énekelte meg a szerelmet s mégsem mondtak el róla mindent. Olyan téma az, mint a mesebéli obsitos katoná kulacsa, amelyből mindig ittak, mégis mindig maradt benne.

Elnevezték a szerelmet mennynek, pokolnak, boldogságnak, kárhozatnak, örömnnek, fájdalomnak ; kiki a maga gusztsusa szerint.

Ezer könyv beszél felőle ezer csodás mesét, mindenik mese másféle : a nagy hadvezérek kardját szerelmes szemek

mozgatták, a bűvös hangú költők ajkára édes csók csalta a szavakat, miken most lelkesülünk, a komoly történelem eseményeit szép asszonyok hajszálai kötik össze; mindenütt ott van nyoma a szerelem kezének.

A beszélyírónak nem kötelessége kisütni, hogy mi hát az a szerelem, hadd maradjon valami kisütni-való az unokája unokájának is. Nekünk semmi közünk hozzá. Hadd legyen a szerelem akármí. Aztán hiába is beszélnek ám kelmeteknek az én tapasztalataimról, amikbe úgy öntudatlanul imitt-amott beleütődtem, nem érnek azok egy ütöt taplót sem; mert úgy van az ember a szerelemhistóriával, hogy mit ma B-nek néz benne, azt már másnap valóságos A-nak látja. Ezért fölösleges abba a beszélyírónak avatkozni, hadd beszéljen arról a filozófus: arra úgysem hallgat senki.

Bizony, kedves atyámfiái, kiknek fejét telebeszélte a szószékről tisztelendő plébános úr egész éven át istenes nemes érzelmek leírásával, melyből úgy félálomban hallottak is egyetmást, s melyek közt első helyen figurált a Péterfillérosztogató, meg a keresztény jámborság, amik természetesen mind nagyon jó dolgok, én azt mondom egész komolyan, hogy sok nemes érzelem van még a világon, amiről kendeknek sohasem beszélt a pap: ilyen nemes érzelem a szerelem.

Azért unalmaskodom pedig a kedves tisztelendő úr prédikációjának felemlítésével, mert már egyszer jómagam is hallottam faluhelyen egy prédikációt, melyben a szerelem vétek gyanánt volt bélyegezve.

Nem vétek az, barátom, hanem olyan, mint az imádság, s bátran kimondom, ha mindjárt agyonbotlik is benne a plébános úr, hogy aki nemesen szeret, legközelebb áll az Istenhez.

S most már odajutottam, ahova nem akartam, tudniillik elkaptam unokáim unokái elélt azt a felfedezést, hogy a szerelem egy darab az istenből. No, de nem mondhatják, mint Nagy Sándor az apjának, hogy semmi hódítani való nem hagytam nekik. Ott van, meghagyom nekik a perpetuum mobilét, mert már arra akár szavamat adom, hogy nem én találok fel.

De hát nem is kívánom felette nagyon az örök mozdonyt sem, mert attól félek, hogy valami vénasszony »nyelvének«

képében találja elénk a huszadik század ezt az elérhetlen találmányt.

Pedig ettől mentsen meg az Isten.

Ezer burkus kard tíz év alatt nem csinál annyi sebet, mint egy ilyen vén szerszám egy óra alatt.

Ott sírdogál a szoba egyik szögletében Fodros Katica; szemhéjai, mintha piros pántlikával volnának beszegve, lehajlott feje, mintha szomorúfűz lombja lenne; mellette pedig ott ül a falócán Erzse néni, mellesleg fonással ügyesbajoskodván, azért mondom, mellesleg, mert a fő mulatsága, mikor nyelvvel a kendert nem nyálazza, abban áll, hogy egy kis beszéddel fűszerezi a jó falusi nyugalmat.

— Bizony, édes kincsem, akármit mondjon, a herkó-páternek sem hiszem én, hogy Péter az apád után kóborogjon. Na, csak nem jó járatban van az a fiú. Eb a lelke ennek a fiatalságnak, amennyit lát annyit szeret, ahogy a nótában van.

Egyet perdül az orsó. Erzse néni lélegzetet vesz, aztán folytatja, míg a kislány zokogása egyre fuldoklóbbá növekszik.

— Egy hónapja már, hogy szegény szerencsétlen apádat elindult felkeresni, azaz mondta, hogy elmegy s felkeresi, mert amondója vagyok, édes húgom, hogy annak a kamasznak kisebb gondja is nagyobb a te bolond apád feltalálásánál.

— Ah! Miért mondja azt, kedves néném?

— Azért, mert mi a mennydörgős ménkőnek neki az a félgeyelmű vén ember. Itt üljön tehernek a nyakatokon, tetejébe ültessétek annak a falat kenyérnek, amit kezetek munkájával napszámban kerestek az anyáddal.

— De mikor ő nekem mégis apám, ha az isten meg is látogatta.

— Neked az, de neki sem inge, sem gallérja. Kivesztek már azok a mesebeli emberek, édes lányom, akik könnyörületesek voltak ügyefogyott felebarátjaik iránt.

— De hát hol van akkor Péter?

— Hogy hol-e? Oh, te ártatlan mamlasz leány, te, hát hova megy az ilyen legényember! Egy kis régi ismeretség, melyre, mint a melegített káposztára, étvágyat kapott. Jól tudom én, hol van. Hát hol volna? Ott szolgáltatt azelőtt a Duna melletti falukban, ott hagyott valami bogár-

szemű szeretőt, kit most egyszerre kedve szottyán meglátogatni. Fogja magát, egyet hazudik az itteni kedvesének, felszedi a sátorfát és ott reked. Régi történet ez már nagyon. Hát te még ezt sem tudod? Oh, te kis csigabiga!

A kis csigabiga eltakarta arcát kötényével s egyik kezét szívéhez szorította, hogy meg ne repedjen. A kis csigabiga körülbelül úgy érezte magát, mint az igazi csiga, ha szentségtelen láb megtapodja, széttöri azt a hajlékot, amelyen belül otthon van. Már most mit csináljon fedél nélkül? Ki építi azt fel újra?

— Szentséges isten, mitévő leszek? Érzem, hogy meg kell halnom.

— De már azt a bolondot csak nem teszed. Férjhez mégy máshoz, a bíró fiához.

— Nem, ebben az életben.

— Hát akkor megmaradsz vénlánynak, míg pártádat lassankint be nem fogja a penész.

A kislány fájdalmas szorongatást érzett a szíve körül, mintha valami kemény vasmarok összeszorította volna ezt a kis nyughatatlan jószágot, mely a szorítás dacára is rohamosan ugrált ide-oda. Azután, mint a megsebzett vad, mely véres sebével a rengetegbe menekül, kifutott a kertbe, hogy fájdalmát ott a fűzfák sűrű lombjai közt rejtse el a kíváncsiak előtt.

Mintha bizony a fájdalmat eltakarhatná a fűzfák lombja, mintha bizony enyhítené azt a magány, mely olyan, mint a nagyító üveg: kétszer akkorának láttatja a fájdalmat vagy örömet, mint aminő, mert a képzelet az események fotográfiájának rááját mindig kijebbb tolja.

Ha fájdalmatok van, ne vigyétek azt a magányba, hanem járjatok vele az emberek között. Azok is szenvednek egytől-egyig. A mások szenvedése meghalványítja a tiéteket, mert a búbanat is olyan, mint a festék: ha idegen festékek keverik össze, egészen új szín lesz.

Kinn a kertben magára maradt fájdalmával; úgy tetszett neki, mintha a fényes nap egy nagy fekete éjj és az összes mindenség egy nagy gombolyaggá törpülne össze s mozdulna ki helyéből, hogy aztán szétmállva, óriási darabokban szakadjon le az ő lázasan dobogó keblére.

— Istenem . . . én istenem . . . mikor oly nagyon . . .
oly nagyon szeretem.

Es behunyta szemeit, odaszorítva mindkét kezét szíve tájkárára. Hadd szakadjon rá most az összes mindenség. Nem fog az neki most már fájni.

Hanem aztán megint csak felnyíltak a nagy epedő, könnyes szemek, a fekete éjszakán keresztül odavilágított lelkébe egy mesésen ragyogó tűzoszlop — a hit.

Kati térdre ereszkedett s odanézett a derült arcú mennyboltra mereven, némán. De a lelkébe be volt írva ez a gondolat:

— Istenem, aki a virágot alkottad, harmatot, esőt is adsz annak, hogy kinyílhasson, miért oltottad volna az emberi szívbe a szerelmet, ha annak táplálékot is nem adnál a vízontszerelemben?

Félóra múlva már megzendült a dal Erzse néniék kertjében, szomorú, bánatos hangon, mely azonban lassankint vidorabbá olvadt :

»Nem bánkódom, minek is bánkódnám ? . . .

Jó az isten, majd gondot visel rám.«

A nép egyszerű leánya éneklé azt a dalt, melyhez a vallásos hit alkotta a szöveget s a sejtelemszerű szerelmi remény a dallamot.

És a remény nem volt hasztalan.

Alighogy elhangzott a dal a kertben, a kerítés mellett egy másik dal zendült meg, idegen, kellemetlen melódiájú história : van benne valami félig megható, félig szomorú, félig nevetséges. A »Gotterhalte . . . «

Vitéz Mókus Tamás ottlétét jelenté a »huszársoltár« ; már amint a faluban ez a katonavilágból hozott emlék bemutatva lett. No, az igaz, hogy nem nagy »Eroberung«-ot csinált vele »Tomcsi huszár«, tíz álló esztendeig egy árva lélek sem akadt, aki eltanulta volna tőle : hanem az azért nagyon jó dolog, ha a »kvalifikáltabb« embernek »extra« nótája van, amibe bele nem bődülhet az a sok »sült paraszt«.

Tomcsi bácsi sohasem énekelt mást, mint a »Gott-erhalte«-t. Mindig ezt az egy nótát dúdolgatta, ezen szomorkodott, vigadott, táncolt. Azt hitte a derék ember, hogy ez így »nobel« ; mert hát a huszár semmit sem tesz hiába, sőt

ha hiába tesz is egyet-mást, az is »valamiért« van, abból az egyszerű okból, mert a huszár teszi.

Ilyen nagy ember a huszár.

Hanem azt mégis nagyon restellte Tomcsi bácsi, hogy a »karaktert« nem lehetett úgy fenntartani mostani hivatalában, már hogy tudniillik ő volt a falu »gyalogpostása«. Szép hivatal, meglehetősen állás, az ember hébe-hóba jó napot is csinálhat magának mellette, hanem az mégis rettentően derogál, hogy aki teljes életében lovas ember volt, annak most a hivatalos titulusában benne legyen a »gyalog« szó. Ez már nagy »dehonestáció«. Be is adott a tanácshoz egy »alázatos instanciát«, hogy hát hiszen szívesen eljár ő gyalog is, hanem azért hadd legyen az ő neve mégis »lovas-postás«. Az isten is megáldja a nemes községet, ha ezzel az egy szóval »emberré« csinálja.

A nagy »privilegium« természetesen megadatott, s Tamás bácsi azóta önérzettel postáskodik, hordva szorgalmatosan a sok hivatalos és kifizetetlen katona-levelet.

Tamás huszárnak már nagy praxisa van az ilyenekben. Mindig a tetejéről találja el, mi van a levelekben. Ahon ni, itt ez a nyomtatott história meghívás bábra a jegyző úrék számára, ez a másik síma levél pedig a Pista jurátustól van Eperjestről: pénzt kér benne a lurkó. Ez a nagy itatós borítékú csomag már hivatalos levél, alkalmasint az újoncozás tárgyában. Hanem bármilyen okos ember volt is az ex-huszár, azt az egyet mégsem tudta kitalálni, hogy hát abban a levélben mi lehet, amely »Fodros Katalinnak« volt címezve Pestről.

— Kerülj csak errébb, édes húgom! — kiáltott a lányra. — Levelet hoztam. No, no, ne ijedj meg, piros a pecsétje.

Katinak úgy reszketett kezében a levél! Alig bírta széttörni a piros pecsétet.

— Ah, a Péter írása

És fülig pirult utána, azután, mint a megijedt zerge, eliramodott a kert sűrűjébe, otthagynva Tamás bácsit, ki csak úgy félbajsa alól eldörmögte:

— Hm... no jól van. Ezzel most csak holnap fog lehetni okosan beszélni.

Az okos beszéd alatt értette, hogy a hivatalos járadékot a levélhozatalért, t. i. a félmesszely »gugyit« csak holnap fogja meginni.

Kati nagy zavarba jött, kivel olvastatja fel magának a levelet, miután ő maga nem tanulta azt a bolondos mesterseget. Talán a jegyző úrral, vagy talán a tiszteletessel. Oh, nem, — azok kinevetnék, azok nem értik mit jelent az, hogy Péter levelet írt. A tiszteletes úr ezt is olyan unalmas hangon olvasná, mint a prédikációt, a nótárius uramnak pedig mindenik szaváról leérik a borszag. Nem, nem. A Péter levelét ne olvassa fel egyik sem. Majd elmegy ő azzal a harmadik faluba, a tisztartó úr kisasszonyaihoz, azoknak is van kedvesök, azok talán úgy olvassák el a Péter levelét, ahogy kell, amint ő olvasná fel, ha tudna hozzá, amint azt Péter kigondolta.

És a szép tisztartó-kisasszony csakugyan el is olvasta érzékeny meleg hangon, amint következett :

»Kedves jó szeretóm, Kata!

Kívánom, hogy ezen levelem jó egészségben találjon nemcsak tégedet, hanem kegyelmeteket is, Boris néném és Erzse néném.

Ott hagytuk el egymást, galambom, mikor könnyeidet látva, miket apád elveszte fölött hullattál, megesküdtem, hogy elmegyek s vissza sem jövök addig, míg őt meg nem találom, vagy róla biztos hírt nem hozhatok, habár az óperenciákon túl is legyen őkegyelme.

Sok kérdezősködésem- és kutatásomra isten kegyelméből és jó emberek utasításából Budapestre vetődtem utána. Azt mondták, oda ment Marci bácsi király őfelségéhez. Pest nagy város, nem olyan könnyű megtalálni valakit, mint Kozákfalván ; nekem is hasztalan volt minden utánjárásom, minden kérdezősködésem, hiába tudakoztam fűtől, fától : nem láttak-e ilyen meg olyan embert? . . . De nem ám! A nagyvárosi ember mind olyan, mintha vak és siket volna ; mintha csak azért lenne szeme, hogy meg ne lássa vele a mások baját, és azért lenne füle, hogy legyen a kezével mit bedugni, mikor segélynyújtásra kéri azt a kezét. Utoljára is egy tudós öreg kofaasszony azt tanácsolta, hogy hirdettessem ki az újságban, ha nem látta-e valaki Marci bácsit? Aki látta

és biztos hírt tud mondani felőle, az keressen fel engem naponkint reggeli 5 órától 6 óráig a lutheránus templom lépcsőzetén: jutalma két kemény tallér. — Fel is kerestem nyomban egy bolondos újságcsinálót, aki egy öl fa felvágásáért betette újságába mindezt szóról-szóra. És csakugyan lett foganatja, mert harmadnapra, midőn ott pipáztam az egyház lépcsőzetén, egy úri hintó állott meg előttem s egy alacsony öreg úr lépett ki belőle.

— Te kozákfalusi vagy, ugye?

— Igenis, kérem alásan. Sós Péternek híznak. Hát az úr ugyan kicsoda, ha meg nem sérteném?

— Engem meg Szent-Tamássy Miklósnak neveznek.

Hirtelen lekaptam kalapomat fejemről. Földesurunkat és követünket még sose láttam így színről-színre, s elfogott a félelem, mikor meggondoltam, hogy olyan nagy úrral esik most beszédem, kinek hetven falu termi az asztalra valóját.

— Hát Fodros Marcit keresed? — kérdé jóságosan. — No, öcsém, elnyertem a két tallérodát. Én tudom hol van, hanem előbb az a kérdés, minek keresed. Hm. No, majd elmondod! Mit csinál a kis Kati lány?

— Hát ösmeri őt, nagyságos uram?

— Nagyon, édes fiam. Nagyon ösmerem, de most ülj oda a bakra a kocsis mellé.

Azután elhajtattunk egy nagy palotába, ott behítt szobájába és azt mondta:

— Beszélj el, fiam Péter, mi járatban vagy?

Én azután elmondtam szögről-végről a te és édesanyád őkegyelmének bánatát, vándorlásomat, egyszóval mindent, hogy kerültem ide, mit tanácsolt a kofa stb.

A nagyságos úr türelemmel hallgatott végig.

— No, derék gyerek vagy, Péter. Látom, megérdemled azt a szép leányt. Nagyon jól van. Most itt maradsz nálam egy pár hónapig. Azután elviszlek benneteket haza. Ne félj semmit. Az öreg Marciből még faragunk valamit. Csak várj türelemmel... Nos, tudnál-e inas lenni?

— Tudnék bíz én, nagyságos uram, mert már voltam az kisebb koromban az esperesnél.

— Annál jobb. Reggel majd szombatok rád libériát. Addig is töltsd meg fiam a csibukomat.

És azóta, édes Katám, itt szolgálok Szent-Tamássy ő-nagyságának. Hála istennek, jól megy a sorom, csak egy nagy híja van életemnek, hogy tőled távol vagyok ; de jó az Isten, hiszem, majd csak haza segít. A nagyságos úr ma sokat kérdezősködött fölöttek. Mennyi földetek volt? Kinek adtátok el? — Én őszintén elmondtam, hogy a ház az árendás kezére jutott, a földeket pedig kit ennek, kit amannak adtátok el. Az uraság mindent papirosra jegyzett. Nem tudom mit akarhat.

Oh, én kedves mátkám, ha tudnád mennyire szeretlek, ha láttad volna ezt az én egyszerű szívemet, milyen nagyon dobogott, mikor az uraság ezek után imígyen szólott :

— No, nemsokára meglátjuk Katát. Két hónap múlva meglátjuk.

Alig várom azt a napot : már ki is számítottam magamban, hogy még hatvanszor kell addig kisuvixolni a nagyságos úr csizmáját ; a hatvanegyedik suvixolást már Kozákfalván végezem veled együtt, — ha még hú maradtál hozzám :
holtig szerető Péteredhez.«

Hosszú volt a levél. Kati alig bírta könnyeit tartani, s nem egyszer vette szemeihez a kötény csücskét, mígnem a legutolsó soroknál már meg nem állhatta, hogy hangos fuldokló zokogásban ne törjön ki, folytonosan rebegeve :

— Ha hú maradtam-e hozzá?

Lassan fogyott a hatvan nap. Pedig de nehezen várta Kati is. Ő is csinált magának olyan paraszt kalendáriumot, mint Péter. Neki százhuszszor kell megfejnie a »Csillag« tehenet. Nagyobb szám, mint a Péter suvixolása ; de hát azért ő mégis boldogabb, mint Péter, mert ő a várakozás rovására két számot farag le naponkint, míg Péter csak egyet.

De hátha hamarabb jönnek. A tiszttartó-kisasszony azt mondta, hogy már negyven nap múlva végződik be az országgyűlés. A követek mind hazajönnek. A nagyságos urat is hazavárják. Új választás lesz. Megint lesz jobboldal, baloldal, részeg paraszt, bevert fejű kertes, dupla icce, dupla kréta, dupla életboldogság. A nagyméltóságú urak megint lejönnek váraikból és megsüvegelik a felséges népet, aki

felségesen hagyja magát bolonddá tenni. Beszélni fognak neki a »józan« politikáról, hanem lerészegítik előbb, mondani fognak előttük dörgedelmes hazafiúi frázisokat, amiből azok persze nem fognak érteni egy betűt sem, de azért nagy kidüledt, álmos szemük élénken fogja tolmácsolni a hatást, és rekedt, örökké szomjúhozó torkuk a riadalmas »éljente«.

A kozákfalvi választókerület ugyan nem tartozik azok közé, mert itt derék két jelölt szokott állani egymással szemben : — az öreg Szent-Tamássy Miklós és Báró Csontlaky Árpád. Méltó vetélytársak, valódi népszerű, nagyeszű férfiak. Három év előtt az igaz, hogy Szent-Tamássy győzött, de csak négy szavazattal, úgyhogy most az új választásnál egészen kétes a diadal. Az már régen ki van csinálva köztük, hogy egyikük sem fog korteskedni, nem fogja demoralizálni a népet, furfangot, ravaszságot nem használ, hanem mindenik tisztán, szabadon engedi nyilvánulni a közvéleményt. Hadd legyen már egyszer úr az is a saját házában. Aki pedig a közvéleményt megmásítani igyekeznék, az fizessen az írói segélyegyletbe húszezer forintot. Lássanak már olyan korteskedést is az újságírók, amin nem fognak megbotránkozni.

Azonban térjünk vissza Katához, ki nagy nehezen mégis csak leórlé az idő garatján a napokat. Szép vasárnap délután volt. Az emberek falusi szokás szerint kinn ültek házaik előtt, mikor az Erzsiék háza előtt (hol férje szerencsétlen sorsa óta egyszersmind Boris lakott gyermekeivel, mert a pásztor-lakból kénytelenek voltak lábukat kihúzni) fényes úri hintó állott meg, melynek bakjáról nyalka legény ugrott le legelőbb, és leemelt sapkával nyitotta meg a hintó üvegajtáját a kiszállók előtt.

Nagyságos Szent-Tamássy Miklós úr szállott le és egy abaposztóba öltözött öreg ember.

A falusiak kíváncsian tekintettek oda, s nem egy hagyta ott a földből összevert előpadot, hogy a kocsihoz ballagjon, meglátni valamit, csakhogy már akkor a jöttek egészen eltűntek bent az udvarban, csak a rácson keresztül lehetett utánok nézni.

Az özvegyasszony házát egy nagy komondor őrizte, angolos flegmával dőlve végig az összevissza-vagdosott küszöbön. Nagyot, mérgezet mordult a fekete kabátok

láltára, mintha ő is tudná a törvényes praxist, hogy a paraszt portán megjelenő fekete kaputrokkok nem jelenthetnek egyebet, mint egzekúciót: azután mintha feltette volna magában, hogy bánja is ő, miatta ugyan csinálhatnak akármit, ő bizony ellene nem szegül az alkotmányos rendnek, nagy álmosan behunyta mind a két szemét, hogy legalább ne lássa, mikor keresztül lépik, s ne legyen kénytelen a kutya-alapszabályok értelmében beleharapni valamelyiknek a lábszárába. Hanem mikor aztán közelebb jöttek és megütötte orrát a régi ismeretes szag, felugrott vihogva s farkcsóváló szalonmodorban egyenesen odaugrott a kék abaposztós ember nyakába.

— Csiba te ... Zagyva te ... Hogy a kő üssön meg! No, no ... Ugye rám ismertél?

Aztán mintha attól félna a nagyságos úr is, a kék posztós ember is, hogy ez menten belekezd valami hosszú üdvözlő kutya-szónoklatba (nyilván hozzá lehetett szokva az utóbbi), sietve otthagyták a küszöbnél, kitérve minden élénkebb ováció elől, léptek be a pitvarba, hová a szobából szemben velök megnyílt a szíjon-járó ajtó, melyben Boris asszony halavány szenvedő arca jelent meg.

— Édes jó anyjukom! — kiáltott fel az öreg ember, neje nyakába borulva. — Élsz-e még, szegény öregem.

Boris asszony egészen néma maradt örömében, még gondolkozni sem birt; csak nagysokára, mikor már vége volt az ölelésnek, nézte végig Marcit.

Oh, csakugyan nem álom, Marci az. Az egykori Fodros Marci, azzal a különbséggel, hogy most már ősz haj árnyékolja be értelmes, nyugodt homlokát és szemeiben valami átérzett hosszú szenvedés tükröződik vissza; ami tűz volt bennök azelőtt, az most valami melankolikus szelídség, valami áhítat.

Ezalatt előkerültek a faluból gyermekei, az öreg öröme mindig újra kezdődik, csak Kati nincs még ott, mert amint az udvaron megpillantja a nyalka Pétert, kit oly nehezen várt, úgy megijed megérkezésétől, hogy rögtön visszaszaladt s csak néhány perc múlva mert előjönni szűziesen kipirult arccal és ingadozó léptekkel. Természetes, hogy Pétert meg sem látta, hanem egyenesen az apja karjaiba futott.

... Ami meg van írva hihetetlen mesékben, mindaz beteljesedett itt, feltámadt az eleven halott, visszakerült a férj, a családapa, a szerető legény...

Mégis van hát odafenn az égben isten, ki a szegény ember szenvedéseit összeszámítja, megelégteli és azt mondja: «eleget bűnhódtél már: élj megint.» Van még isten, aki mindent valamiért tesz, aki nagy, mikor büntet, de még nagyobb, mikor jutalmaz, kinek senki sem oly nagy, hogy földre ne tiporhassa és senki sem oly kicsiny, hogy föl ne emelhesse...

Boris asszony térdre borult, összetette kezeit és azt rebegte:

— Bocsásd meg nekem, hogy kételkedtem benned, Uram!

Egy hang sem jött ajkára sokáig senkinek, az öreg Marci mereven állott ott, csak a szemei jártak köröskörül; Péternek egy könny játszott szemeiben, a nagyságos úr odatámaszkodott egy padlásra vezető füstös létrához és úgy mutatta, mintha őt egy cseppet sem érdekelné ez a dolog, hanem a szivara, az sehogy sem akart égni; gondolom: ez volt a legnagyobb gondja.

De nem sokáig hagyták őnagyságát nyugodtan.

Boris odacsúszott térdein hozzá, (mi előtt szeretett volna meg is hátrálni, ha ebben meg nem gátolja a fal) és nézett, nézett rája hosszasan, a szája is megmozdult, de azért nem mondott semmit.

Az öreg úr nagyot biccentett fejével, mintha mondta volna:

— Értem... igenis értem, csak nem kell okoskodni.

Azután Marci lépett oda, nagy nyugalommal megsímtva ősz haját.

— Nagyságos uram! Amit nagyságod velem tett, azt nem lehet megköszönni. Az több. Én érzem azt, én tudom azt, hogy az mennyi. De nem beszélek felőle.

És nem is beszélt. Olyan némán nézett ki a konyhaajtón keresztül az égre, mintha csak azt akarta volna kiszélni, hogy lesz-e reggelre eső, mintha egyéb sem feküdnek a szívében, csak az, hogy ott kinn a kendere megázzék egy kicsit.

Pedig bizony el volt érzékenyülve ő is, az öreg nagyságos úr is, ki csak nagynehezen bírt beleesni óhajtott nyugalmába.

— Keljen fel, jó asszony! Aztán jöjjenek utánam mindnyájan, te Péter, te pedig elvezetsz a Marci volt házához. Merre van?

Marci önkéntelen sóhajtott.

— A falu túlsó szélén. Egy kicsit messze lesz gyalog.

— Nem tesz semmit. Menjünk.

Ütközben mindinkább többen csatlakoztak a menethez. Az emberek üdvözölték, ki Marcit, ki Pétert. »No, csakhogy megjöttél, keresztfiam öcsém; ejnye no, de jó az Isten, hogy hazavezérelte kelmedet, édes komámuram, kedves sógor uram« stb.

Kisvártatva elértek a házhoz, szép fehérre ki volt meszelve, a zsaluk csinos zöld színűre festve, mindenütt javítás, tatarozás nyomai. A nagy gesztenyefa a ház előtt oly barátságosan integetett lombjaival régi gazdáit felé, mintha suttogetta volna: . . . »Hozott isten! Jöjjetek ide ülni, alám, ahol az öregapátok pihent . . . «

Marci megint sóhajtott. »Minek volt az most idejönni? Bánatot keresni az örömben?«

A nagyságos úr észrevette a sóhajtást s ráütött a vállára.

— Soha semmi sincs elveszve egészen, hallja kend Marci! A sóhajtás senkit sem gazdagított meg, hallja kend! Dolgozni kell az embernek, nem sóhajtozni, hallja kendtek! Te pedig nyiss be, Péter.

— Nem lehet oda benyitni, kérem alásan, — magyarázta egy odaérkezett szomszédasszony — be van az a ház zárva már egy hónap óta. Jó ideje egy ispán-féle ember jött az árendáshoz és megvette tőle; azóta kijavíttatta, meg amint halljuk, rendre vásárolgatta a Marci komám régi földjeit is.

Szent-Tamássy bosszúsán csitítgatá a fecsegési talentummal bőven megáldott vászoncselédet, hanem az nagyon jól megmagyarázhatta a képviselő úr harmadévi programjából a szabadszólási jogot, s ott folytatta, ahol elhagyta.

— Úgy beszélük, hogy annak a híres Ugrik Borbála apácának vették meg az esztergomi barátok. Az jön ide lakni az új fundusra. Jaj, kérem alásan nagyon furcsa, szép történet az. Nem tetszett látni lefestve a képes könyvben?

Szent-Tamássy úgy tett, mintha gondolkoznék egy ideig, aztán belenyúlt a zsebébe és kivett onnan egy kulcsot, mellyel egész könnyedén nyitotta ki a fehér ház ajtaját.

— Jöjjön kegyelmek utánam!

Marciék némán haladtak az uraság után, mindenki a másik arcára nézett, mintha abból szeretné kiolvasni, hogy »mi lesz ittens«?

A pitvar is tiszta volt, falai teleaggatva mindennemű konyhaeszközzel, szép virágos porcelántányérok, vasfazekak, tepsik, serpenyők, reszelő, hurkatöltő, vasaló stb. stb. szokásos rendben voltak elhelyezve.

Hát még bent a szobában!

Ott aztán volt mit megnézni. A tornyos nyoszolya meg-
rakva újdonszerű dunyhákkal, a régi ócska lóca helyén takaros
karos-pad állott, mellette nagy tulipános láda, kinyitva
teliden-tele asszonyi ruhával. Gyolepszoknyák, olajos kendők,
csipkés ingvállak egész özöne. Vajon kié lehet mindez a
töméntelen gazdagság?

A nagyságos úr egy futó pillantást vetett a szobán végig,
aztán odalépett Marcihoz. Egy fél fejjel magasabbnak látszott,
mint máskor, az arca át volt szellemülve, a szeme villogott,
hangja dörgőnek tűnt fel.

— Hallja kend, Fodros Marci! Mikor én gyógyíttatni
kezdtem, elhatároztam, hogy ha az Úristen visszaadja kend-
nek legdrágább kincsét : józan, ép esztét, én a földi birtokát
adom vissza, hogy így »egész« ember lehessen.

A nagyságos úr egy összehajtott írást húzott ki zsebéből.

— Itt van az okmány, melyben visszavásároltatik a
kend nevére minden előbbi jószága. Én gondoskodtam, hogy
az a telekkönyvben is kendre legyen kebelezve. Minden rend-
ben van. Nekem ne köszönjön semmit. Legyen áldott az Úr
neve, ki segítségemre volt e cselekedetben.

Aztán egy könnyed mozdulattal leparancsolván a
keletkezőbe indult hálálkodást, a tetszhalottként megmered-
ve álló Marcit kezén fogva, odavonszolá az ablakhoz.

— Jöjjetek ide, gyermekeim, mindnyájan. Komoly
dolog az, amit mondani fogok. Sohase feledjétek el ezt a
percet. Emlékezzetek rá örökké, amit az öreg Szent-Tamássy
mondott, mikor ezt a képet mutatta nektek.

A tükör felett a régi Krisztus-kép helyén nagy aranyos ráma függött, de a ráma üvege alatt nem volt semmi ábrázolat sem az új testamentumból, sem a históriából, hanem volt ahelyett egy csupa reskontócédulából kirakott »Memento!«

— Ide nézzetek!

Szent-Tamássy érezte Marci kezének remegését a magában: odatekintett az arcára, az sápadt volt, mintha a visszaemlékezés krétával mázolta volna rá a múlt eseményeket.

— Apátok sokszor el fogja mondani, mint került ebbe a szobába ez a kép. Akarom, hogy elmondja, s mikor a mi csontjaink már régen porladozni fognak, ti is elmondhassátok unokáitoknak. Nagyon szomorú történet az, gyermekeim: de van neki szép tanulsága. Ez a tanulság meg fog óvni attól, hogy hasztalan hiú ábrándok után kapkodjatok, hogy olyanok legyetek, mint a kecske, amely a festett káposztafejen után ágaskodik. Gyermekeim! A szerencsét ne keressétek léha álmokban, üres mesékben, ne keressétek a levegőben, kincses házak titkos rejtekeiben. A szerencse nem ott van. A szerencsének lakása a »munka«. Csupán ott lehet megtalálni. Ezt mondta nektek az öreg Szent-Tamássy. Isten áldjon meg benneteket.

Az apró öreg úr meglóbázta botját maga körül, alkalmasint azért, hogy senki se közelíthesen hozzá, és gyors léptekkel futott ki a házból, csak a küszöbről fordult még vissza »egy szóra«.

— Az a ruha ott a ládában, mind a Katié. Neki ajándekozem. Hadd legyen menyasszonyi hozománya... A lakodalomból aztán ki ne felejtse valahogy... Péter derék fiú, megérdemli a lányt!

— Úgy legyen! — rebegé Marci és futott Szent-Tamássy után.

Csak az udvaron érte utol.

— No, mi kell? — förmedt az rá, bosszúsán látszó arccal. — Tán ott feledtem valamit?

— Nem uram, hanem én feledtem el valamit. Elfeledtem megmondani, hogy annyi kegyelmet, annyi jószágot csak az úristentől lehet pirulás nélkül elfogadni ingyen. Nagyságos uram, érzem, hogy elestem... Nagyságod meg-

tanított engem másodszer élni. Megtanított rá, hogy a boldogságnak édesanyja a munka. Ezzel egy nagy kincset adott örökbe. Dolgozni fogok. Ha elestem, hagyjon engem a magam erejéből felkelni. Az a tudat édesítheti csak meg hátralevő napjaimat, hogy magamtól keltem fel. Nagyságos úr! Nekem nem kell a ház, a birtok. Én így is elég gazdag vagyok, miért tenne »túlságos« gazdaggá?

Az öreg uraság megint a fejével biccentett, mintha megint mondta volna: »értem, igenis értem«, aztán nagy álmélkodással tetőtől talpig végignézte Fodros Marcit és azt mondta neki :

— Fodros Márton uram, menjen be kegyelmed előbb a kalapjáért, mert különben én is leveszem a magamét. Kegyelmeddel nem »dukál« föltett kalappal beszélni, kegyelmed derék ember, Fodros Márton uram : nyújtsa ide a kezét, hadd szorítsam meg.

És ezzel még gazdagabbá tette Fodros Marcit, még százszor gazdagabbá. Oh, az a kézzszorítás több volt mindennél! Az öreg paraszt szíve csak úgy dagadozott a büszkeségtől . . .

— Tudom, édes barátom, hogy kegyelmed mit akar. Nagyon helyesen van. Hanem én is tudom mit akarok. Egy szót sem többet, mert én csak kölesön adom azt. Gyávaság volna visszautasítani. Nevelje abból gyermekeit úgy, hogy hasznos polgárai legyenek az országnak, s ha azokká válnak, az öreg Szent-Tamássy ő általok is leró egy csomót azon adósságból, mellyel viszont ő tartozik hazájának. Igenis . . . Az öreg Szent-Tamássy semmit sem tesz ingyen . . .

Azzal sietve ugrott a hintójába.

Az öreg paraszt megdicsőült arccal nézett utána.

— . . . Mindent »ingyen«, de semmit sem »hiába«.

*

Ez az eset akkoriban nagy zajt csinált. A Szent-Tamássy párhívei dicsérték a nemes tettet, az ellenpártiak pedig ócsárolták, s egy ellenpárti lapban »Hallatlan vesztegetés« cím alatt jelent meg leírva az egész história, persze elferdítve olyanformán, hogy Szent-Tamássy egy egész féltelket vett meg egy parasztnak, hogy annak szavazata lehessen. Csontlaky embereinek egyike komoly hangon figyelmezteté

a bárót, hogy Szent-Tamássy volt képviselő íme már elkezdte a korteskedést, ideje lesz előre rukkolni az írásba foglalt szerződéssel. A báró nem késett soká hozzáfogni a bizonyítékok beszerzéséhez, de képzelhetni mennyire csodálkozott, midőn Fodros Marciról megtudta, hogy a választók összerírása óta folytonosan az ő pártján van.

A báró menten magához hivatta Fodros Marcit és elbeszéltette vele az esetet, amint történt.

Márton gazda elmondta ezt szóról-szóra, vétek lett volna abból a történetből egy betűt is elhallgatni.

A báró mélyen meg volt hatva. Sokáig fel s alá járt a szobában, nagy magos homlokát egészen kiverte az izzadság.

»Ez már sok. Ilyen emberről fogalmam sem volt, aki maga csinálja magának a választókat!«

— És kend mégsem erre az emberre fog szavazni? — kérdé Marcitól.

— Igenis nem, méltóságos uram! Mert nekem más a meggyőződés. Én már ezelőtt három esztendővel is, mikor szavazatom nem volt, a méltóságod pártján voltam szívemben, most már van szavazatom, tehát érvényesítem azt szívem meggyőződése szerint. Én azt hiszem, nem volnék méltó az Isten és Szent-Tamássy velem éreztetett nagy kegyelmére, ha másképp cselekednék. Én tudom, mi a becsület, méltóságos uram. Nem tekintem az embert, hanem az elvet.

A báró egyik csodálkozásból a másikba esett, előszedte a nadrágzsebéből a kezét és elkezdte vele dörzsölni a szeméit.

»Az ördögbe, benne vagyok a mesék országában...«

Azután morgott, dúlt, fült, végigjárta valamennyi szobáját, csapkodta az ajtókat és dűnnyögött a foga között:

»Csupa óriások között járok... Az ott felülmúltni látszik a hihetetlenséget... ez a paraszt meg szemembe mondja, hogy nem az embert tekinti bennem, hanem az elvet. És igaza van... Az a paraszt külön ember nálamnál... Én nem vagyok senki Szent-Tamássy mellett... Én csak az »elv« vagyok... korcsmai cégér... útmutató tábla, amelyre rá van mázolja garasos festékkal, hogy: »erre járnak — Bécsbe.«

Aztán egyszerre kigyulladt a jéghideg márványarc, s furcsa bámulatos tűz ragyogott fel a szelíd kék szemekben.

**Mikszáth Kálmán vőlegény korában
(1873)**

Mikszáth Kálmánné Mauks Ilona menyasszony korában (1873)

»Miért ne tudnék nagy lenni én is? . . .«

Végighanyatlott egy kereveten és kezét izzó homlokára tapasztá.

»Hiszen ez a nép nekem is vér a véremből, test a testemből. Ami neki fáj, az nekem is fáj. Nekem is édes lesz érte élni. Csak őerte . . .«

A szoba falairól a híres ósapák arcképei olyan barátságosan látszottak integetni. A tükörrel szemben függő kuruc-generális kezében megmozdulni látszott a súlyos buzogány. Pedig csak a napsugár reszketett rajta. Az a buzogány nem mozdul meg már többé . . .

Csontlaky Árpád felugrott és azt parancsolta, hogy fogjanak be.

Aztán felültette maga mellé jobb felül Fodros Marcit.

— Hajts Kis-Tarbóra!

A kocsis sehogy sem bírta felfogni, mit kereshet ott az ő ura, mikor ott ma ellene gyűléseznek az uraságok, egy hosszú kocsiőr ment éppen az imént Kis-Tarbóra, mely okból illetően kérdést kockáztatott:

— Kis-Tarbóra, ahol Szent-Tamássy lakik?

— Éppen őhozzá.

— No, már ez istenűgyse, különös, — morgott a kocsis, egy oldaltelkintettel az ülés mellé szúrt fokosra — aztán nekiereszté a gyeplőt. Ha már veszedelembé megyünk, hát legalább menjünk bele sebesen.

Szent-Tamássynál csakugyan pártértekezlet volt. Pártjának összes notabilitásai jelen voltak s sokakban nem kevés volt az aggodalom, hogy a Csontlaky-párt az utóbbi három év alatt nagyon megszorodott. Csak maga a háziúr volt derült s részt sem vett a tanácskozásokban, miknek célja a Csontlaky-párt ellensúlyozására volt irányozva.

Hanem az általános meglepetést ő is osztá, midőn a komornyik báró Csontlaky Árpádot jelenté.

Mintha valami bomba esett volna le a nagy ebédlő közepére ebben a névben.

»Mit kereshet itt Csontlaky Árpád?«

Minden szem az ajtó felé fordult, melyen Csontlaky lépett be Fodros Marcival.

A háziúr előzékenyen ugrott fel, megszorítani a jött kezét.

— Isten hozott, Árpád!
Azután melegen kezet szorított Fodros Marcival.
— Hogy van kegyelmed? No csakhogy meglátogatott már valahára. Tessék leülni, foglalj helyet Árpád és gyújts rá!
ltt a szivar!

— Köszönöm. Előbb egy kis végezni valóm van veled.
Olvasd fel nekem kérlek a programodat! Akarom tudni jó-e?

— Kinek a pap, kinek a papné, édes barátom. Neked rossz, nekünk jó.

— Hadd halljam!

Szent-Tamássy kivett az asztalfiókból egy példányt nyomtatott programjából és átnyújtotta.

— Én ugyan nem értelek téged. Hanem az nem tesz semmit. Olvasd el, ha nincs terhedre.

Csontlaky figyelemmel olvasta át az elősorolt hazafias törekvéseket. Minden sor meleg volt a honszerelemtől...

... Lankadt kezeiből kicsúszott a földre a program, de ő még akkor is maga előtt vélte látni a lángoló sorokat. Mintha lenyomódtak volna a levegőbe azok az apró fekete betűk...

A báró nagy lélegzetet vett.

— Nagyon, nagyon jó... hanem...

— Megint nem értelek... — vágott közbe Szent-Tamássy.

— Hiányzik belőle valami.

Azután odamutatott Fodros Marcira.

— Ennek az embernek a történetéből nem tanultál meg semmit.

Szent-Tamássy csak azt restellte, hogy bot nincs kezében, mellyel nekisuhinthatna a levegőnek, mint mindig, ha gondolkozik.

— Ah igen, igen... ízé. Neked tökéletesen igazad van. Valami csakugyan nincs benne ebben a programban. Már tudom. Annak pedig nem szabad kimaradni...

Azután ünnepélyes arccal fordult az egybegyűlt párt-híveihez.

»Tisztelt polgártársak! A már elmondottakon kívül működésem még arra is ki fog terjedni, hogy a kormány törvényjavaslatot adjon be a »magyar királyi« lutri eltörlése

iránt, mert ezen hamis játék, mely főleg az értelmetlen nép kizsákmányolását vonja maga után, nem fér össze sem az állam méltóságával, sem az állam céljával. Ha más országnak tetszik, ám lutrizzék tetszése szerint, hanem mi meg fogjuk igyekezni gátolni, hogy a magyar király nevét oly intézmény mellé írják cégéretül, honnan még egy Szent-Tamássy Miklós is levakarná a magáét.»

Viharos éljen reszketteté meg a levegőt.

Az öreg Fodros Márton lekonyult fővel hallgatta a velős szavakat. »Uram, legyen meg a te akaratod . . . Én voltam az eszköz kezeidben, mellyel felnyitottad a bölcsék szemét . . . Én voltam a porszem, mely ledönti a sziklát. Köszönöm, én Uram, hogy mégis voltam valami.«

Báró Csontlaky elmélázó arccal nézte a paraszt nyugodt, áhítatos vonásait : — az egészen újjáteremtett embert.

» . . . Hogy dagadhat annak a szíve büszkeségtől, diadaltól, ki újjáteremté . . . Miért ne lehetne így újjáteremteni az egész nemzetet?« Az volna még csak óriási munka.

Szent-Tamássy ezalatt vidoran lépett a hatalmas ellenjelölthöz s férfiasan mondta neki :

— No, most már hadd hallom a te programodat is.

Az ellenséges pártvezér csendes komolysággal nézte vissza mosolygó arcát.

— Nekem már nincs programom.

— Nincsen? Hát hová tetted?

— Eldobtam egy szavazatért.

— Mi az ördögnek lesz az a szavazat? — kérdé Szent-Tamássy, még mindig bámulva.

— Od'adom neked.

A VÁRMEGYE RÓKÁJA

ELBESZÉLÉS

1877

I.

BEVEZETÉS

Régi történet már ez. Egészen más idők jártak, más emberek uralkodtak. Élő ember már alig emlékszik arra a boldog korra, mikor egy váltógaras volt a bor iccéje, mikor az volt a legjelesebb szónok, ki a legnagyobb bunkós bottal jött a megyegyűlésre, a legtekintélyesebb férfiú, kinek legkülönb tajtpipa lógott a szájában, s az tartatott a legszabadelvűbb hazafinak, aki legszebben füttyölte a »Rákóczi-nótát«.

Prókátorok nem nyúzták a világot; legfeljebb az volt honoráriumok, hogy a katolikus kliens ebédre invitálta meg ügyvédjét, a lutheránus azt mondta: »Köszönöm barátom uram, legyünk per tu«; — míg a kálvinista egyszerűen azon biztatással róttá le perköltségeit: »aztán hallja az úr, ha valami akar lenni a restoráción, csak nekem szóljon«. Finánc nem szaglált a magyar ember dohányzacskójában, végrehajtó nem garázdálkodott tizgarasos meghívásokkal; régi szolgabírák csak akkor hitták magukhoz a nemes embert, ha ebédet adtak.

Minden másképp volt. Az ország összes évi irodalmát meg lehetett olvasni nyole garason a »Kassai kalendárium«-ból, már t. i. aki olyan bolond volt, hogy nemcsak megvette, hanem tetejében még el is olvasta.

A vármegye hatalmasabb volt, mint az ország. A két kopott fejű oroszlán a megyeház homlokzatán olyan méltósággal bámult le erre a komisz Európára, mintha azon tűnődne, ugyan hány világrészt egyék meg früstökre...

Minden hirdette a megye hatalmát. A hajdú tarsolyára hímezett N. V. betűktől kezdve egész a székváros közepén emelkedő palotáig, melynek födeléről varjúserег károg rémletesen, mintha fölolvastat tartana abbéli észleleteiről,

hogy a legszebb, legmagasabb ház mindenütt a börtön ; annak van legtöbb lakója.

A börtön, deres és mogyorófa-bot jelvényei alatt összpontosult a társadalom főnállásának logikája. Nem az emberek kedvéért van a mogyorófa-pálca, hanem megfordítva, hogy a szolgabírónak nemes hevében legyen kin kitölteni mérgét. Ez volt az uralkodó vélemény, minélfogva külön büntető kódex volt minden egyes szolgabíró, ki ha unalmában rádiktáltatott az emberfiára olvasatlan huszonötöt, pipogya újságírók ki nem kürtölhették a lapokban. Először, mert nem is voltak lapok, de másodsor, ha lettek volna is, úgysem olvasta volna senki, aztán meg harmadszor... statárium neki, az akasztófárávalónak, ha a vármegye dolgába merné magát ártani.

Könyv, tudomány nem háborgatta álmainkat. Tudunk mi mindent : nem volt már a világon semmi megtanulni valónk ; mert vagy arról beszél a bolondos ánglus ezer megírt könyvében, ami úgyis benne van a »Corpus Juris«-ban, és akkor fölösleges, vagy arról beszél, ami nincs benne, és akkor ostobaság. Tertium non datur. Ha pedig tudományos ember produkálásáról van szó — ott van Széchenyi Pista! Azzal tessék diskurálni! Gondolkozik az mindnyájunk helyett.

A »haladás« szót kiküszöbölte a »vis inertiae« a nemzet szótárából. Ismeretlen pogány mondat volt. Inkább neki-támaszkodtunk az ellenkezőnek. Még a »Hármas Kis Tükör« bölcs összezsínálója is ilyeket írt ékes karmenekben :

»N. . . . vármegyében kell járni nagy sáron«.

Még én is úgy tanultam valaha. A tiszteletre méltó sár, melybe belefűlnak a haszontalan új eszmék, beleolvadt címerünkbe. Úgy néztük, mint megannyi aranyat. Jó volt az nekünk! Nem kell közlekedési út ; mi az istennyilának? Magunk csak kivontatjuk magunkat parasztforsponttal a szomszéd faluig, hol egy valamirevaló tarokk-kompanyia csak összetákolódik ; idegen vármegyéből való ember meg hadd búsuljon rajta, mint jöjjön ide, ha — nem lehet.

Legalábbnem akadránka német ebben az átkozottsárban.

És az igaz, hogy a német nem is akadt ránk, hanem ahelyett ide talált egy a németnél is nagyobb hatalom, a »Liberalizmus«.

Az is úgy jött ide, hogy előbb megtanult röpködni.

...Világot borító szárnyait összecsapta fölöttünk, lehelete összevegyült a haza levegőjével, melyet ki magába szívott, elkezdett beszélni mint a mákonyivó, soha nem hallott bolond, ábrándos eszmezagyvalékról, egyenlőségről, testvériségről. Fojtott lett a levegő, hogy elkezdett tőle köhögni a fél ország, mintha tüdővészben lenne.

Új tüdő kellett az új levegőhöz! Az ország kivedleni indult régi bőréből, nem várva be, míg erővel lehámozza róla az idő.

A megyeháza most is ott állott ugyan, hol előbb, a zsinóros hajdú most is oly begyesen lépkedett előtte, mint hajdan, a szolgabíró dohányzacskójának sallangja csak oly gavallérosan verdeste tekintetes lábszárait, mint régente, a feneketlen sár is ott lotyogott az utakon, a deres szintén megmaradt kevélykedni a vármegyeház udvarán, s a főjegyzői kalamárisban is ott álmodott a tintába száradt toll azokról a gyűlésekről, mikén mindig azt határozták, hogy majd határozni fognak; — de a bolondos korszak ezek háta mögött új erkölcsöt teremtett, s mint mikor a földbe ültetett krumpli föltolja magát a rothadásba átment ósanyagból, az emberek kezdtek meg nem félni egymással.

Az volt kifogása egyiknek a másik ellen, hogy nem liberális.

Liberalizmus!

Tudta is azt még akkor valaki, mi az! Aki tudta, az is elfelejthette. Hiszen olyan régen volt már, mikor a »Libertase« föliratú zászlókat csókolta a hazai levegő. Az a torony is csak dűledék már, amelyiken lobogtak!

Csak úgy derengett még akkor ez az eszme, mint a nyugtalanul alvók előtt a hajnal epedve várt szürkülete.

Aztán bajos dolog volt azt olvasni is, elhinni is mind, ami annak a bűbajos tündéresszonynak homlokára volt írva, kit »Egyenlőségnek« hívnak.

Ha akadtak udvarlói, bezzeg akadtak ócsárlói is.

És ezek az ócsárlók is kemény, szenvedélyes emberek voltak, kiket a megszokottság odaláncolt a mozdulatlan röghöz, melyről meg voltak győződve, hogy arany.

... Küzdeni a fél világ ellen lovagiasságból, becsületből, könnyelműségből, királyné szép szemének fölszárított könyöseppjeért, királynak kimondott kevély szaváért, annak van értelme, de az egyenlőségért, testvériségért harcolni, perorálni, az örült eszeveszettség...

Így gondolkoztak a közönyösek, kiket a szép isten-asszony meg nem szűrt ragyogó szempillantásával; de hát azok hogy gondolkoztak még, akik gyűlölték fényes homlokát...

»A világ vége közelít: a százados logikát halomra készülnek dönteni az új emberek!«

»Avagy logika az, ha midőn meglátja az ember maga mellett a meztelen koldust, ő is meztelenre vetközzék, hogy legyen egyenlőség, — vagy öleljen szívére minden földönfutót, odavarrva azt saját gallérjához osztályos atyafinak, hogy legyen testvériség.«

»Meg kell a fölfordulni akaró világot állítani. Hogy mert megmozdulni a semmirekellő anélkül, hogy engedelmet kért volna rá akár a fenséges palatinustól, akár a tekintetes karok- és rendektől.«

Sokan voltak, kik így gondolkoztak; először morogni, később küzdeni kezdve az új emberek ellen, akik folyton szaporodtak s nem kicsinyeltek semmi fegyvert. A nyers katona csak örül a diadalnak, a szellemharcos szomjúhozik utána.

Nem kell megmosolyogni e harcot azért, hogy sok tréfás, nevetséges és kevés hősies elem van benne: nagy és szent volt az, mint akármelyik.

Harci kürt nem lelkesítette, megdördült ágyú nem ösztökélte, kibontott zászló nem vezette, omló vérpatak bele nem bőszté az ütközetbe ama jó táblabírákat, kikre előszeretettel fogtuk rá, hogy csak »toasztirozni« tudtak; hanem egy néma gondolat, mit akkor kimondani sem tudtak, csak csírájában hordtak szívök alatt, egy gondolat, mit az ösztön érlelt meg előbb s csak azután jegyezett el az észnek, gondolat, melyet nem ültetett, nem vetett senki, támadt, kikelt magától, mint az ősernetegek virág-serege. Azokat ki ültette? ki parancsolta meg az őserdőnek, hogy egy időben soha nem látott színű, soha nem szagolt illatú virágokat hozzon...

...A virágok az anyaföld gondolatai — de hát a mi gondolataink kinek a virágai?...

A vármegye körirata sorba járta az ötvenegyet... A fehér és vörös tollasok döntő ütközetre készültek egymás ellen.

II.

MIKOR A VÉN PRÓKÁTOR SZERELMES

És lón, hogy az öreg Fogtóy Márton, aki legszájasabb prókátora volt a vármegyének s leghasznavehetőbb ócska ágyúja a pecsovicsoknak, mikor legjobban számítottak eszére, tudományára, szónoki tehetségére, egyszerre csak kezdett megbolondulni.

Hüm! Csak gyarló teremtés az ember mégis! A reális, egzakt irányból belemegy a regényességbe, mint valami törvényszéki írnok. Addig replikázik, allegál, egzekvál, licitál, likvidál, míg a legszendébb kliens úgy lefőzi két szép szem tüzes kacsintásával, hogy egyszerre elfelejt Corpus Jurist, telekkönyvi pátenst, kúriai döntvényt s nekimegy per analogiam a szent házasság bolondos aktusának, mely legföljebb annyiban bírhat érdekléssel józan prókátor előtt, amennyiben leendő válópöröknek szokásos alapját képezi.

Nem tudni bizonyosan, az ember gondolkodó tehetősége szünetel-e akkor, az agyveleje zavarodik össze, vagy járványos betegség talán, mely néha öregeknél is jelentkezik, midőn egyszerre csak üresnek kezdi találni az »aktákkal« fölhalmozott »kancelláriát«, mely pedig olyan szűknek látszott ezelőtt, hogy az amice Lupcsek »adjunktus« sem fért bele, hanem odakint volt köteles hálni a konyhában, Örzi szolgáló kizárólagos terepében, amiért annak persze esze ágába sem jutott »birtokháborítási pört« kezdeni amice Lupcsek ellen; de míg üres, sívár, kietlenné lesz a kancellária, mint valami tudós feje, azalatt a szív megtelik holmi hóbortos, ábrándos vágyakkal, amik félig idea, félig semmi, félig hidegborzongatás, félig szívdobogás, félig eszeveszettség; a nagy, zsíros pörök aktáinak nyomatékos sorai között a legokosabb argumentumnál egyet fordul vele a világ, szét-foszlik betű, jog, tudomány, argumentum s egy szép barna

lányarc mosolyog le mindenünnen. Az engedelmes »kalamusa kifordul a bágyadt kézből, a kopott perrendtartásban összevissza kuszálódnak a §-ok, semmire sem bír ráakadni, a végrehajtási kérvényt tévedésből rózsaszín papirosra írja, a pör stádiumai helyett a holdat jár nézegetni és morog, zúgolódik minduntalan, mintha azon bosszankodnék, miért nem maraszthalhatja el az egész világot makacsságban?

Ez az első stádiuma a szerelemnek, mitől a prókátor annyira reszket, hogy nem meri azt magának bevallani, hanem más okát adja nyugtalanságának: komisz politikai időjárás... a liberálisok ütik a vasat... a keményfejű Nagy Pál szörnyen terjeszkedik... szűkmarkúak a kliensek, rosszul állapítanak a bírák... az ördögnek legyen jó kedve!

Most jön a második stádium.

Ez már sokkal erősebb.

Elmulasztja a perfölvételt, szakadnak nyakába a makacssági végzések, mint a zápor. Nem törődik velök. A harmadfokú bíróság kedvező ítéletét igazi angol közönynyel fogadja, sokkal inkább törődvén azzal, ki van-e keféltve a búzavirágszín rókatorkos, jól van-e megkötve az új rojtos nyakkendő? Az adjunktustól megkérdi; van-e valami becsületes olvasmánya, mire az készségesen kikeres egy-egy rongyos könyvet a Justinián novelláiról, mit a principális fitymálva dob el: neki a »Himfy szerelmei« kellenek, vagy az »Aurora«, neki oda ne hozza se »Virozsil«-t, se »Mackeldey«-t, mert nyomban lehúzó öt bankó forintot a havi fizetéséből: ami már azért is nehéz matematikai művelet lett volna, mert a domine Lupcsek havi fizetése csak négy bankó forint volt.

Ebből aztán domine Lupcsek is megtudja, hogy a principális szerelmes, amit pedig amice Lupcsek tud, aki Fogtőy fiskális szerint semmit sem tud, azt már valóságos szegény volna Fogtőy fiskálisnak nem tudni.

Tehát a fiskális úr a második stádiumban rájön, hogy az az ici-pici gyermeklány maradandó nyomokat hagyott szívében s bizony ha véletlenül még »res nullius« volna, nem lenne bolondság idehozni az élet »felzetéül«... hiszen a prókátor is ember... az ő szíve sem egészen kő... azt is »szignálja« az Amor nyila, az ő világában is helyet foglalhatnak a szelidebb emberi örömök, legalább »sub clausula«.

Ekkor tehát legelőbb is fölveszi elméjében a »tény-álladékok«: az ici-pici gyermeklány egyetlen gyermek, az apja szorgalmatos hentesmester, de nemes ember, egy kis gazdasága is van, amit a leánya fog örökölni; ami meg más-résről őt magát (t. i. a fiskális urat) illeti, még mindig ér valamit ötven éve dacára is; van egy pár ezer forintocskája, csinos klientélája és egetrontó politikai nimbusza. A két vagyonka összetéve meglehetősen »fundust« képezne a jövő számára, — minélfogva elhatározta megtenni a kellő lépéseket.

Egy egész processzus ez is, — de nagyon furcsa processzus.

Az ember itt is megírja az »alázatos kérelmet«, csakhogy magát kéri benne elmarasztaltatni a bájos »alperes« által, dobogó szívvel lesi a »választ«, s minél udvariasabban szerkeszti meg rá a »viszonzválaszt«, a goromba »tagadatik« szó elő sem fordul benne, az alperest a világ kincseért sem cáfolja meg sehol, sőt inkább beismeri minden állítását s ígér mennyet, földet. Egyszóval ez egy egészen megfordított pör, melyet minden áron el kell veszteni. Az embernek egészen ki kell vetköznie természetéből, nyájásnak, előzékenynek, odaadónak kell lenni, ami pedig nagy megerőtetés egy prókátortól.

Ha nincs valami nagyon infámis »ellenirat«, gyorsan következik utána a »végirat«, melyben kitűzetik az esküvő napja, az indulási, megérkezési program s egyéb bolondság.

Csakhogy ez nem ment olyan könnyen.

III.

EGY KURTANEMES EMBER

Kalap uram, a leány apja, makacs fejű ember volt s azt tartotta, hogy minden nemes ember olyan úr a maga portáján, mint akár a fenséges nádorispán.

Házának külsejéről látszott már lelkének belseje. A homlokzaton egy hajadon fejű szent állott a mélyedésben: már a kőfaragó is úgy fundálta ki, hogy süvegtelen fővel álljon ott őkegyelme tiszteletére s mintegy respektusból az alatta olvasható sorok iránt:

»Ezt a házat építette Nemes Kalap István uram — saját erdejéből hozott fából Anno 1805«.

Ezzel aztán meg volt mondva, kicsoda lakik odabent! Egy ember, aki kevés önmagára. Egy vótuma a tekintetes vármegyének, aki meg van ahhoz szokva, hogy a vicispán is hízelegve beszéljen vele. De mit egy vótum!... Ahova Kalap uram áll, ott van az egész vidéki kurtanemesség! Sógor, keresztkoma, hetedíziglieni atyafi, meg aki azzá akar lenni Erzsike révén. Pedig ki ne akarna? Egyetlen leány és szép leány. És még milyen szép! Nem azon szépségek egyike, kiken szívesen pihen meg szemünk ma a Váci-utca aszfaltján, kiken művészet, fényes hazugság mindaz, mi a szemnek tetszetős, kiknek csinos külsejéhez a kémikustól kezdve a hajművészig mindenféle mesterember hozzájárul a maga tudományával. Erzsikén valóság volt minden, az a hullámozó fekete haj, a karminpiros ajk, az elevenségtől csattanó arc, a fehér fogsor és az a természetes naiv vidorság, melyet nem mérgezett meg a szalonok fonnyasztó pacsuli szaga, hanem épen, frissen tartott meg az ártatlanság üde költészete.

Egy estefelé kint a tornác-ajtóban pipázott Kalap uram; megnézte a felhőket jobbról, azután megnézte balról, egyet ásított, megfordult és megnézte a felhőket háta mögött. Ezekből meglegedett ábrázattal konstataálta, hogy holnap szép idő lesz, mely határozathozatalhoz oly nagy füstgomolyt fűjt ki öreg tajt-pipájából pontnak, hogy az akár maga is beillett volna felhőnek valami apró német monarcha birodalmába.

Tekintete lomhán kalandozott szertesztét. A távoli hegyeken, hol nemsokára ki fognak gyűlni a pásztortüzek, a hullámozó bűzavetéseken, miket rejtélyes suttogással ringat az esti szél, úgy, hogy futni látszanak előtte; majd az országúton, honnan távolról hallatszól kolomp s óriás pogromoly gulyanyáj érkeztét jelenti. A portömegeből egy lovas alakja bontakozik ki, mindig közelebb; fekete erdélyi mokány ló hátán fiatal úri ember ül, szürke, végig gombos lovaglónadrágban, kék kun-dolmányban, fején pörge kalap, fehér tollal.

— Jó estét, bátya! — köszön az idegen, betyáros kalapját megemelintve. — Micsoda falu ez?

- Karikás.
- Messze van-e még a város?
- Vagy öt pipányira — mondá kedvetlenül Kalap uram.

(Még akkor így számították a mérföldeket. Amennyi idő alatt egy pipa dohányt szítt ki a magyar utas ember, az egy hazai mérföld volt; nem ugyan valami pontos számítás, hanem elég egyszerű: legalább nem kellett hozzá mérföldmutató táblák. Ha emlékezetem nem csal, a jó Dugonics András még könyveinek fejezeteit is akképp osztotta föl, hogy: »első pipa dohány«, »második pipa dohány« stb. Nem tudni, azért-e, hogy ilyen címekekkel vesztesse meg a publikum közönyösségét, vagy hogy kigúnyolja velök az özsírjában fuldokló nemzetet, mely a nyomtatott papirost csak »pipagyújtónak« tudta használni.)

A lovas gondolkozni látszott:

— Talán sok lenne mégis...

Kalap uram nem felelt.

... A lovamnak — egészíté ki magyarázólag — ugyan hol kaphatnék itt a faluban éji szállást?

— Mindenütt! — szólta Kalap uram kurtán, s egyik lábával hátulról belökte a kaput, mely csikorogva tárult szét.

— Mert hosszú utat tettem ám... folytatá az idegen.

Kalap uram nem volt kíváncsi.

— Az ötödik vármegyéből jövök.

— Hüm! — mondá Kalap uram — a bizony meglehet, — hanem azért nem kérdezte, honnan jön.

— Bátyámuram ugyancsak kevés szavú ember — vélekedék az utas.

Az öreg csak a fejével bólintott egyet, hogy az bizony úgy van. Nem bolond a száját koptatni. Elég nagy strapáció a nemes embernek már az a galiba is, hogy gondolkozni kell, mint valami zsidó spekulánsnak! Még beszéljen is? Minek! Arra való a paraszt, hogy a szája mozgásából is megértse.

Az ifjú leszállt lováról, melyet elvezetvén az udvaron tökmagot ropogtató cseléd, a gazda előre bocsájtá vendégét, kinek ünnepélyes elfogadására négy darab szelindek ugrott ki a pitvarból. Fogvicsorgatásukból látszott, hogy felette

hajlandók egy kis élénk eszmecserére az idegennel, vékony lovagostorát kutyába sem véve; ellenzéki álláspontjukról azonban egyszerre leszállítá Kalap uram rájuk szögzett mérges pillantása, melytől meghunyászkodva sompolyodtak el: a nemes ember szemhunyorítását még az oktalan állatok is respektálni tartoznak!

— Csiba te, ejnye te... zsörtölődött Erzsike a pitvar belsejéből, de amint meglátta a fiatal jövevényt, egyszerre torkán akadt a szó, elpirult, s villámgyorsan helyrerántogatta magán a konyhai kormányzatban félrecsúszott öltönydarabokat.

— Jó estét, szép húgom, kell-e vendég?

— Hozta isten, — köszönt Erzsike — szívesen látjuk.

Azzal kinyitotta a szíjon járó konyhaajtót, mely az »első« szobába nyílt.

— Tessék, mint otthon.

Az utas belépett. Tiszta, nemesemberes szoba volt, ó divatú bőrös székekkel, üveges, otromba almáriummal, közepén széles asztallal, köröskörül különféle ládákkal, kofferekkel, mikre csodálatos pelikánmadarak voltak kifestve vagy kiverve szögekkel. Az ajtó mögött egy szög volt fölverve, azon lógott a fegyvertár: egy ócska tarisznya, melyre őz van kistikkelve zöld selyemmel, — nem ugyan valami megszólamlásig híven, hanem a vadász-fantáziához kiindulási pontnak elég jól, a tarisznya belsejéből gyilkos puskaport s járulékait tartalmazó pléhcsovek kandikálnak ki; amennyiben tudniillik el nem takarja őket a lelógó családi puska, mellyel veszett kutyákra szokott Kalap uram lövöldözni, — de csak a szobából az ablakon át, nehogy úri személyét veszedelemnek tegye ki; azonban ezen óvatossága dacára is, rendszeren nagyobb veszedelemben forog ő maga, mint a csó előtt ácsorgó kártékony állatok, kiknek humánus célbóli kiirtására nem áttal az Alvinczy leszármazású instrumentumhoz nyúlni. Békés egyetértésben a leírt ócska szerszámmal ugyancsak kizárólag fegyvertárt képező ócska szögről függ egy rozsdás buzogány, mely valaha Mathias Kalap kezében villogott, mint a szóbeli hagyomány beszéli, hogy mint a hógomoly, minél tovább gurítják, annál nagyobbra

növekedjék, úgyhogy mai napság Kalap Mátyás tiram olyan nagy vitézzé fejlődött maradékai emlékében, hogy Kinizsi Pált is maga mögött hagyja. A falat megyei főispánok képei díszíték, bajusztalan, copfos alakok, tizenötsornyi címmel a kép alján: az ajtó fölött pedig ott pompázott a családi címer, egy fára kapaszkodó kecske, kék mezőben ezen aláírással: »Insignis nobilis familiae Kalap.«

Erzsike letörülgette kis kötényével a port az egyik bőrös székről.

— Tessék leülni nálunk.

— Köszönöm, nem fáradtam el.

— Szokásmondás, — nyájaskodék Erzsike — dehogy-nem fáradt el, dehogy... látszik, nagy utat tett... .

— Két napja vagyok nyeregben, de hát hozzászokik az ember ilyenkor, restoráció idején.

Kalap uram, ki eddig szótlantul pipázott, egyszerre hümmögni kezdett, szemei felragyogtak s tekintete érdeklődve fordult az idegen felé, majd szerte-kalandozott a szobában, míg végre megpihenni látszott egy, a tornyos ágy fejéhez támasztott jószágon: arcán szokatlan légység és érzékeny öröm tükröződött, mint minő az anyáé, midőn csecsemője mosolyát lesi, vagy az uzsorásé, ha aranyai fölött mereng. Neki még drágább az a jószág, fiatalága kísérője, büszkeségének osztályrésze, a — fokos. Három éve pihen már szegény! Eszi a rozsda. Be sok fejet is bevett valaha! Hej, csak egyet ne vert volna be soha!...

Széles, becsületes homloka úgy elborul e gondolatra. Milyen sötét felhő lehet az, mely a vidámság derűjét egyszerre átfesti feketére! ahol a fény háta mögött nyomban ott van az árny!

Kergessük azt a rémes árnyat...

A nemesember számára azért teremtette a pipát a gondviselés, hogy tűnő füstjével elszedegesse bánatát, ha az vendégképpen lelkére nehezült.

Kalap uram is szippantott egy nagyot s megkönnyebült lélekkel vette föl a restoráció eszmemenetének gombolyagát, melyről a következő cernát gombolyította le:

— Ejnye no... hát lesz valami?

— Meghiszem, most lesz csak az igazi.

Az öreg elégedetten bólintgatott fejével, míg a vendég futólagos pillantást vetett a nemesi címerre, s hanyagul odaszólt:

— Látom, kegyelmed is vótum.

— Azt magam is látom — felel az öreg kurtán és sértődve. — Az-e kegyelmed is?

— Nemes Karczy Miklós a nevem de Halaskeő. Az apámé Péter.

Az öreg hátratántorodott e névre. A pipa kiesett szájából és ezer darabra tört szét. Remegett egész testében, mint a nyárfalevél.

— Az az átkozott kólika — hebegé és leült egy székre a kályha mellé, honnan a világért sem mert volna fölneézni az ifjúra, ki résztvevő arccal sétált föl s alá a szobában, míg a megnyílt ajtón Erzsike nem lépett be egy kancsó borral, mintegy előljáró beszédképpen a később nyilvánuló vendégszeretethez, melynek előjelei lassankint mutatkozni kezdtek a konyhából behalló malacsivításban, haldokló csirke szárnycsattogtatásában s több effélében.

Erzsike ki volt pirulva a konyhatűztől; kis fehér gazdasszonyi köténykéje, felbomlott frizurája úgy illett a csintalannak, hogy ki sem mondhatom. Aztán az a kellem, mellyel a kancsót az asztalra tette, s mosolygó szemeivel fölkeresvén az idegent, inte neki, hogy igyék. És ez mind olyan édes csintalanság volt, miben egy csöpp kacérságot sem fődözhetne föl még asszonyi kritika sem, ha volna.

Az ifjú megbűvölve nézte a kellemes jelenséget és lesüté szemeit.

Egy férfi, ki lesüti fejét egy gyermek előtt! Mit jelent az? Azt, hogy még nem volt szerelmes soha.

Egyik sem szólt a másikhoz. A leány már-már csevegésre nyitá piros, duzzadt ajkait, de a másiknak némasága mintha olló lett volna, mely egyszerre elmetszi előtörő gondolatait. Nem jutott eszébe egyetlen mondás sem, hogy vele a hozott bort megkínálhatná, amint illik. Megszégyenülten iramodott ki a konyhába, és ott aztán egész este az járt eszében, hogy ezt vagy amazt kellett volna mondania. Mennyi sok szép mondóka jutott most eszébe, mért éppen akkor egy sem?

És ez nagyon veszedelmes interpelláció a szívhez, amelyre kénytelen tudomásul venni a feleletet.

IV.

A VÁRMEGYE DOLGA

Kalap uram mintegy félálulásban ült a széken. Mert hát nem tréfádolog ám a kólíka, ha beveszi magát az ember belsejébe, nem kíméli az a nemesembert sem. De azért, ha elájultnak látszott is, jól látott mindent. Mióta megboldogult anyjukat (8 éve már) kivitték az örök nyugalom helyére, azóta komor kedélye dacára, ő annak a leánynak mindene : nemcsak apja, hanem anyja, szerető édesanyja is. A szeretet megfinomítja a legdurvább érzéseket is. Észrevette azt az ékesen szóló némaságot, mely a két fiatalra nehezült, midőn először álltak szemközt — egy harmadik kiségitő társalgása nélkül. Az anyjuk is bizonyosan észrevette volna, ha élne, de mivel már nem él, tehát ő vette észre helyette.

Föllélegzett. Egy eszmét kapott ki abból a némaságból, olyan eszmét, melyért fölládozná egész vagyoniát, leányát, mindenét ; egy eszmét, mely egyszerre legurítani készül azt a nagy követ boldogsága sírjáról, mit a lelkiismeret hengerített oda, hogy ne legyen alóla föltámadás soha többé. Hátha »lehetne«! . . . A világ úgysem tudja, s az ég »elfelejtené«! Annak a fekete hollónak, mely szüntelenül feje fölött kóvályog, betömné vele a száját. Egy lefaragott »kvitt« lenne az irtózatos rovás, melynek mély rovátkái az ő lelkébe vannak bemetszve a megbánás éles késével. Oh, mint sajog ez élő rovás, ha a megemlékezés keresztülhúzza rajta száraz, éles körmű ujjait, hogy megszámlálja! . . .

Tétovázva hordta körül tekintetét, mint a lábadozó beteg. A remény odanyújtotta neki segítségül karját s ő kapva kapott utána.

— Rosszul lettem. . . elszédült a fejem. . . nem tudom én magam sem. A kapadohány ártott meg. . . nem szívom többé! Ejnye no . . . hogy visszatérjünk, ahol elhagytuk. . . Hát. . . hát az igazán derék. . . hogy Karczy Péter uram fíjához van öcsémuramban szerencsém. . .

— Bizonyosan ösmerte szegény megboldogultat?
Kalap uram önkéntelenül megrázkódott ;

— Ösmertem hát. . . hogyne ösmertem volna. Azaz, hogy mégsem ösmertem de bezzeg hírből annál jobban, szép ember volt annak idejében. Sohasem láttam olyan szép embert! Kár, hogy nem ösmertem személyesen. . .

— Pedig itt lakott a vármegyében.

— Tudom, hogyne tudnám. Eltűnt szegény egyszerre. Nem is tudom, mi baja történt? A gyermekét is itt hagyta sokáig, mígnem oszt' elvitték, ha jól hallottam, valamelyik tót vármegyébe valami rokonukhoz. — Ugye, hogy tudom?

— Jobb azt nem emlegetni, — sóhajtott a fiú elborult homlokkal.

— Magam is azt tartom. Hagyjuk pihenni a halottakat.

Az ifjú megrezzent. . . Ha ez gyanít valamit abból, ami az ő szívét, lelkét nyomja? . . .

Merőn odanézett az öregember szeme közé. Az elsápadt az ifjú fürkésző tekintetétől, lehajtá dűlt arcát, s mintha valamit keresne, befordult a szögletbe.

— Ha nem lesz megsértve, — annyival is inkább, mert szegény apámat is ösmerte — egészen úgy találom, hogy illő lenne megtudnom úri nevét annak, kihez a vak eset és a jószerencse vendégnek szállásolt.

— Nemes Kalap István vagyok de Kalapfalva.

Most az ifjú tántorodott hátra.

— Teremtő isten! . . . — kiáltá rémulten.

— Oh, ez nehéz nap, én istenem, uram! Nagyon, nagyon nehéz nap — rebegé félhalkkal az öreg, mintha imádkoznék.

A vékony faggyúgyertya szomorúan pislogott az asztalon. Hamvát senki sem koppantotta le. Félhomály volt.

Az öregember összetette kezeit.

»Adj erőt, adj bátorságot, én uram. Hiszen te a bűnösök istene is vagy. Ha tudsz büntetni irtóztatóan, ha terhet, bilincset raksz a lélekre, mutasd meg, hogy le is tudod venni. Vedd le az én terhemet, eleget megbűnhődtem érte. Tedd meg azt, ha isten vagy! Akkor elhiszem hatalmadat!«

. . . És e pillanatban egyszerre földet rázó mennydörgés reszketettette meg az ablaktáblákat, mintha mondta volna: itt vagyok, hallok, amit kérsz. . . Az ablakon szilaj szél süvített be és eloltá a gyertyát: majd nyomban szakadó záporosó kezdett zuhogni odakint.

Kalap uram kikiáltott a konyhába Erzsikére, hogy hozzon világot.

Az a világ-e, vagy talán Erzsike belépte — nem tudni bizonyosan — egyszerre elosztatá az előbbi elég homályos jelenet benyomásait.

Miklósnak alkalmá volt megjegyezni, hogy mindjárt szebben égne az a gyertya, ha a mostani gyertyatartó maradna benn. (Most t. i. Erzsike tartotta a gyertyát.)

Mi volt természetesebb, mint hogy erre a megjegyzésre a szép gyertyatartó zavarában egyszerre kiejtá a gyertyát a padozatra, minek következtében megint csak eloltódott.

Ezen aztán lehetetlen volt nem kacagni az apának is, Miklósnak is. A bohó gyermekén, aki menten kiszaladt, s aki most már nem mert bejönni egész este.

Az a kölcsönös kacagás egy tárgy fölött egészen közel hozta őket ismét egymáshoz. A kancsót is észrevették, s ha már ott áll — ne álljon hiába! Koccintottak.

»Agyrém volt, — gondolta magában Kalap — nem tud semmit, nyugton alhatom«.

»Nevetség, — tünődék az ifjú — ha ő volna, hát akkor eo ipso nem lehetne ő... Talán távoli atyafia, ki nem is sejti.«

— Ejnye no, hát mégis mint vetődött ide, öcsémuram? — töré meg a csöndet a házigazda.

— A szél hozott ide, meg a vármegye dolga.

— A szél? Hát persze, hogy a szél. Nem csoda, hisz a sást is a töve felé hajlítja. Téged is ide hajtott a fészkedbe, a törzsökös megyédbe. Megengeded, hogy tézzelek. Nemes emberek vagyunk. Igen, a törzsökös megyédbe. Okosan tetted, hogy eljöttél. Ejnye no... a vicispánságra már van egy emberem, kinek szavamat adtam, — hanem a többi hivatalból válogathatsz kedvedre. Mi akarsz lenni?

— Én csak olyan fejsze-féle, ki arra jó, hogy elhasítsák vele a fát, ha nem akar eldőlni magától. Tedd ide, tedd oda ember vagyok, akinek parancsolnak.

— Kicsoda?

— A grófom!

— Miféle grófod?

— Ispán vagyok az Illárdy szeniorátusban.

— Gróf Illárdyknál? Hát a ti vidékteken is bírnak?
— Bírnak azok mindenütt, otthon vannak azok mind az ötvenkét vármegyében.

— Az úr pokolban is úr; hehehe, — nem igaz, öcsém?

— Körülbelül.

— Ejnye no. . . értem már, hogyne érteném, — valamelyik grófod akar követ lenni, s téged előre küldtek út-egyenetőnek. Itt a kezem, veletek szavazok a te kedvedért. Koccintsunk.

A két pohár újra összeütődött. Kalap uram egészen ellágyult a szája ízéhez mért diskurzustól. Madarat lehetett volna vele fogatni.

— A bizony lehet, hogy az öreg gróf, vagy a veje, hanem bizonyosan nem tudni — szólt Miklós; — a zászlókat csak holnap kapom. Az öreg gróf még egy levelet várt, mielőtt a nevet rájok nyomatta volna. Annak a levélnek elindulásom után egy nappal kellett megérkeznie; tehát egy nap múlva kapom meg a zászlókat.

— Csak egyebekben ne legyen hiány; a zászló és név mellékes dolog. Hanem azért veletek tartok, ha már megmondtam. Itt van becsületes parolám.

S azzal választ sem várva, odacsapott kérges tenyerével a Miklós markába, s mintegy megnyugtatóul hozzátevé:

— Az öreg Kalap szava olyan, mint a szentírás, vagy még annál is bizonyosabb, olyan, mint a »kontraktus«.

A fiatalember ajkai körül szomorú mosoly jelent meg.

— Meg vagyok győződve róla, hanem azért kár volt hirtelenkedni azzal a parolával. Hátha megbánja? . . .

— Bánja a ló. . . Amit mondtam, az meg van mondva. De hát miért is bánám meg? Nekem ugyan teljesen mindegy, akár Péter, akár Pál. Egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz.

Miklós nagyot húzott az előtte álló kancsóból. Tüzes nedv volt. Egészen belement arcába. Olyan piros lett, mint a vér. Vagy talán nem is a bortól lett olyan piros, hanem attól az érzelemtől, mely odabent melegítette.

— Nagy időket élünk, bátyám. — Nagy dolgok forrnak a szívek belsejében.

— Forrhatnak miattam, meg gőzölhetnek akár ítélet-napig — veté oda félvállról az öreg. Mi közöm nekem az emberek belsejéhez? én csak a sertések belsejéhez értek.

— De hát az ország dolga?

— Ej no, van nekem valami közöm az országhoz? Nekem se ingem, se gallérom. Annyit se törődöm vele, mint akár ezzel az összetört pipámmal. Mit érdekel az engem, micsoda utakon jár, vagy miféle emberekkel végezteti a maga igazságszolgáltatását — teszem azt — a békésmegyei ember. Nem bánom én, öcsém, ha a falu kolompját küldik is el a diétára; — már mint ők.

— De hát a vármegye dolga?

— Az már más. Már abba én is beleszólok, s ha az atyafiságot a szárnyam alá veszem, szeretném látni, nem-e az én akaratom is valami. A vármegye már egészen más, — hogyne volna más. . . élek, halok érte.

— Akkor beszéljünk a vármegyéről. Vallja meg, bátyám, igaz lelkére, nem talál ezekben a mai állapotokban valami olyat, minek másképp kellene lenni?

Kalap uram nagy szemeket meresztett.

— Már én olyat bizony nem találok — felelt tiszta meggyőződéssel.

— Hát igazságosnak tartja azt, hogy a hatalmasabb elnyomja a gyengébbet?

A kérdezett mosolyogva felelt:

— Hisz azért gyengébb a gyengébb, édes öcsém, hogy az erősebb megverhesse.

Miklós sóhajtott.

V.

A SZABADSÁG ELMÉLETE

Egy öreg cseléd jött be teríteni. Miközben tipegve-tapogva fölrakosgatta a veres szegélyes, otthon szőtt abroszra a ház ékességeit, az ezüst kanalakat, paprika-, só-tartót, a különféle kancsókat stb., tovább szövődött a beszélgetés fonala.

— Vegyük a dolgot lelkiismeretesen — szólta Miklós hévvel. — Miért legyen külön egy ember a másiknál?

Az isten előbb teremtette az embert, és csak azután a vármegyét és nemesi címert.

— Hüm! elég rosszul tette.

— Az isten mindenkit egyenlőnek alkot, szabadnak, függetlennek, a föld urának ; de az emberek egy része meghamisítja akaratát, elveszi a másik rész jogait, és szolgálivá teszi azokat, kik testvérei kell hogy legyenek.

— Gubó legyek, ha nem valami prédikációból csended ki ezt a bolond textust.

Az ifjú oda sem figyelt, hanem egyre lelkesebb hangon folytatta :

— Ez nem járja így! A világosság besüt az ablakon. Az emberi méltóság sárba tiprása nem maradhat soká bűntetlen. Százados bűnnek százados bűnhődés a vége. Nem a mi bűnünk ugyan ez állapot, melybe mi nemesek önkéntelenül beleszületünk, de a kötelesség, hogy jóvá tegyük a fekete igazságtalanságot s leemeljük a súlyos terhet, mely a jobbágy-ság vállát nyomja, az egészen a mienk.

Az öreg elkezdett jóízűen kacagni, tetszett neki, hogy az a »karcos« úgy megzavarta az ifjú esztét. Akárki mit mond is, van abban a borban erő, — sok erő. . .

— Hadd legyen mindenben egyenjogú a nemessel. . .

— Kicsoda?

— A jobbágy.

Ez sok volt. Kalap indulatosan közbevágott :

— De már ez ellen protestálok. Ejnye, hol van a foskosom. . .

S bizony kevés híja, hogy méltó fölgerjedésében nem a nemes szerszámmal protestált : hanem szerencsére lecsillapította az a tudat, hogy aki ezt ki merte mondani az ő fedele alatt, annak ő egy egész étellel adósa.

Miklós arca égett, szemei lángoltak, melle zihált, s ereiben örült sebességgel lüktetett a vér. Úgy érezte, hogy most mint egy belül rothadt diót, az egész világot képes volna összemorzsolni.

— Ez ellen hiába protestál — szólt tüzesen. — Benne van az a levegőben. Az idők méhe szülte : s ha megszülte, meg is növeszti. A világ kereke forog, s aki elébe fekszik akadálnak, darabokra zúzza.

— De hát honnan szedted te mindezeket?

— Mindjárt rátérünk: hol szedtem, miért mondom. A követválasztásról beszélünk. Eddig az volt a kérdés: a jelöltek közt melyik a különb, okosabb ember, nagyobb hazafi. . .

— És ki fizet jobban.

— Nem gondoltunk rajta, annak adtuk szavazatunkat. De most más nagyjelentőségű pártok kezdenek alakulni az országban, az elmék és szívek megmozdultak. Most már nem pusztá szín többé a veres és fehér toll. Egy-egy nagy eszme mindenik. A fehér a maradás, a szolgaság és igazságtalanság szentesítése, a veres az igazság, egyenlőség és szabadság.

Az öreg figyelni kezdett, sohasem hallott dolgok voltak ezek előtte, de a fiatal ember hangjában, előadási modorában volt valami, mi megragadta lassankint figyelmét.

— Miféle szabadságot emlegetsz? Hiszen elég szabadságunk van. . .

— Sok is, kevés is, amint vesszük. Én még többet akarok.

— Hüm, — a több sohasem árt meg! Az bizony nem lenne rossz.

— Annyit, hogy mindenkinek jusson belőle, grófnak, nemesnek, parasztnak. Legyünk egyenlők a jogokban és a teherviselésben.

Kalap uram fejét kezdte vakarni s kényelmetlenül fészkelődék székén:

— Nagy bolond vagy te, édes öcsém! No, ugyan megadtad neki! Hát mi az ördögöt ér nekem a szabadság és jog, — ha az másnak is megvan?.. Egy lyukas piculát se adok érte.

— Az a szomorú, hogy sokan gondolkoznak így. De ez nem csüggeszt minket.

— Hát kik vagytok ti?

Miklós megszégyenülten horgasztá le szép komor fejét és sokáig nem felelt. Kalap uram is gondolkozott, s a csendes szobát a prücsök hangja kezdte dominálni.

— Hogy ők kik? arra majd ők maguk felelnek, s hogy én ki vagyok? — fakadt ki végtelen keserűséggel — senki

sem vagyok, szolgálja egy főúrnak — s mert rossz kutya az, mely a saját háznépét ugatja, nem szólok semmit ; de volnék csak független. . .

— Előttem szabadon beszélhetsz.

— Nem az fáj, hogy nem beszélhetek, hanem, hogy nem tehetek szabadon. Pedig itt az ideje. Ötvenegy megye választotta már meg a követeit. Eggyel vannak többségben a liberális veres tollasok, kik a jobbágyok fölszabadítására törek-szenek. Ez a megye lesz a döntő. Itt válik meg, ki kerekedik fölül. Az egész ország arca ide van fordulva.

Kalap uram elsápadt.

— Ezer mennykő! Ez nagy dolog! És én nektek ígér-tem szavazatomat.

— Mondtam, ne hirtelenkedjék.

Az öregembernek fogai vacogtak a fölindulástól.

— Ha istent ösmersz, mondd, miféle szerzet vagy? Kinek a számára jöttél vásárolni a lelkeket? Megbolondulok a bizonytalanságban. Inkább halálnak halálával haljak meg hétszer, mintsem a nemesi juss ellen szavazzak valaha. És mégis meg kell tennem, mert becsületszavamat adtam.

Miklós szarkasztikus kacagással felelt :

— Hát nem látja kalapomon a fehér tollról, hogy pecsovcics vagyok?

— Az vagy? Igazán az vagy! — rikkantott föl az öreg örvendezve. — Jer hát a szívemre, mert nagy követ vettél le onnan. No, csakhogy fehér tollas vagy, nem adom ezért a széles világért. Ne félj, mi győzünk, ha mondom : annyi embert állítok talpra, hogy szemed, szád eláll. Az öreg Kalap kétszáz vótum! Igazán megnyugtattál. No, mit búsulsz? Látod, én örülök, mint a gyerek : nyulat fogathatsz velem. Ejnye no, kérj hát valamit tőlem, amit akarsz : meglásd, neked adom! A legszebb tajtékipámat prezentbe, vagy a legjobb lovamat. Mennyire megijesztettél, lurkó! Mégse választasz semmit? Még az ingemet sem tagadom meg tőled. . .

..Miklós összefont karokkal elgondolkozva állott ott, mintha azon tünődnék, hogy ugyan mit válasszon. . .

A párolgó vacsorát behozták. Erzsike is bejött, s jelenléte mindjárt más irányt adott a társalgásnak. A magyar

ember különben is keveset beszél, míg eszik ; csak a kanalak, majd a villák koppanása hangzott a bongó tányérokon. Erzsike úgy lopva néha-néha rátekintett a vendégre, persze csak azért, hogy meggyőződjék, nem hiányzik-e valamije, nem-e felejtett venni a pompás gombamártásból, vagy a finom ecetes uborkából, mely csak úgy úszkál a tejfelben? — biz az nagyon szórakozott ember, észre sem vette az említett mesterműveket ; de bizony azért Erzsike mégsem figyelmeztette volna, — ott van előtte, ha nem vak, megláthatja. Többé ugyan feléje sem néz. Szemeit lesütve, szép kis fejét majdnem a tányérba hajtja. De úgy égeti valami. Mintha a gyertyából egy parányi vékony sugárka lángnyelvecskéjét kinyújtaná egy rófre feléje s égetné arcát, szurkálná homlokát. . . olyan kényelmetlen izgató valami. . . Már csak fölpillant mégis. . . Pillantása találkozik a Miklóséval. Hirtelen lesüti ismét szemeit, de azért nincs nyugta többé. Ugyan mit néz rajta? ugyan nézi-e még? Ismét az előbbi szemtalálkozás. Minden pillantás tüzesebb : egyik a másiktól kölcsönzi a tüzet, melynek fölöslége kiül az arcra is.

Közben a csendet legfeljebb egy-egy kínáló szóval zavarja a gazda, s mikor már elhordják a megdézsmált ételeket, valamely előrántott példabeszéddel sem átall könnyíteni a kancsó tartalmán.

— Hallod-e öcsém, Száraz-Brezón egyszer a ludak nem ittak, csak ettek — hát mind kidöglöttek.

— Hogy úgy ne járjunk — mond Miklós jó kedvvel, poharát fölhajtvá.

Aztán szundikálni kezd az öreg, szeme egyre kisebbedik, nehéz fejét tenyerébe hajtja s úgy megszuszog és elbólintgat az asztal csücskén, mint valami zsiros reményekről álmódó rutén deputátus.

A gyertya homályosan ég, kívülről az eső kopogása hallik. A két fiatal most egyedül érzi magát. Kínos és mégis édes érzés.

— Holnap nagy sár lesz, — mond Miklós fojtott hangon.

— Bizony — rebege Erzsike.

Megint elhallgatnak, nem jut eszükbe semmi mondani-való, mégis jól mulatnak. Észre sem veszik, a kakukkos óra már az éjfélét mutatta.

Jószerencse mégis, hogy kívül a bakter rekedt kiáltása mentő eszmét kölcsönöz Erzsikének. Bekiáltja az öreg cselédet, ki lankadó igyekezettel és pislogó szemhéjakkal segít az ágyakat megvetni, aztán nyugodalmas jó éjszakát kíván olyan halkán, hogy talán ő maga sem hallja, nem a vendég, kinek különben sem lesz ma nyugodalmas éjszakája.

VI.

KÉT KÉRŐ EGYSZERRE

Reggel Miklós megköszönte Kalap uramnak az éji szállást s kisietett lovát megnyergelni. Kalap kijött utána az udvarra.

— Ne bolondozz, öcsém! innen nem mégy ma egy tapodtat sem. Vasárnap van, pihend ki magadat.

— Köszönöm, bátyám, nem maradok.

— De mikor olyan szívesen látunk.

— Valakit föl kell még ma keresnem a városban.

— Nem szalad az el, meglátod holnap is.

Erzsike ott állt a nagy akácfához támaszkodva, mely a konyhának előlgetett; a kuvaszok is feküdtek, az volt rendes kaszinójuk, először, mert a konyhából kipárolgó illat legnagyobb fokban itt gyönyörködtette, másodsor, mert egy kidobott csont is becsessé tette nekik a helyet; egyik sem ugatott most, hanem mint érdemes családtagokhoz illik, a távozó vendéget kísérte szemök. A tegnapi esőtől harmatos akácfa lombjai olyan hívólag, olyan marasztalólag integettek. A reggeli napsugár odasütött és bearanyozta Erzsikét. Olyan barátságos fényes kép volt! Miklósnak úgy tetszett, hogyha távozik, itt kell hagynia örökké azt a mosolygó arany napsugárt: amerre járni fog, ott mindig mindenütt árnyék lesz ezentúl.

— De legalább ígérd meg, hogy visszajössz — erőszakolta a gazda.

Miután elbúcsúzott az öregtől, Erzsikének kalapjával intett és betette féllábát a kengyelbe.

— Nem ígérhetem bizonyosra.

Oh, milyen szomorú hangon mondta!

Erzsike úgy érezte, hogy e hangtól megzsibbad a szíve. Feje zúgott; az a gondolat tombolt benne, hogy ő most azt kiáltaná az indulónak: »maradj itt, ne menj el!..« Egy előtörő könny jelentkezett szemében; az elárulná mindezt, még szebben, még meghatóbban, de azt a könnyűt nem szabad meglátni senkinek. Elfordította fejét.

Az az elfordított fej is elmondott mindent. Miklós meg tudta érteni azt is.

Hirtelen visszakapta lábát a kengyelből, eléje került Kalap uramnak, megfogta kezét és hosszán, szótlánul nézett szeme közé:

— Tudja mit, bátyám! Tegnap megígérte, hogy nekem adja, amit választok. Szaván fogom: adja nekem az — Erzsikét.

Az öreggel egyet fordult a világ, elvilágosodó arccal nézett az égre, mintha meg akarná neki köszönni, hogy így elleste titkos, forró vágyát. Egy értelmes szó nem jött ajkára, csak eldadogott valamit és szorongatta kezét... Mégis hatalmas az Isten! Íme nyújtja már kezét, leemelni a nagy terhet...

— Odaadom biz én... hogyne adnám — rebegé végre meghatóttan. — Hej fiuk, — kiáltá cselédeire — vissza avval a lóval az istállóba, a nyereggel pedig a padlásra...

— Már azt nem — mondá boldog mosollyal Miklós.

— Itt én parancsolok. Hanem teringette, hát az a leány hol van?

Dejszen kereshették már azt. Világnak szaladott Miklós szavaitól, mik egy új világot teremtettek neki. Azóta már valahol a kertben beszél rózsáinak az édes történetet.

Hadd beszélje, hadd álmodják... Fűrössze meg lelkét a gondolatban, melyet egy pillanat szül és a másik már megérlel. A szerelem a leggyorsabban érő gyümölcs; mint a tündérmesék aranyalmái, miknek egy éj kell, hogy virágozzanak, megnőjenek és leszakítsák.

— Keressük meg valahol, hadd legyen neki is beleszólása, — vélekedék a boldog apa — menjünk a kertbe.

De amint éppen nyitni akarja a kis kapuajtót, az szembe rányílik, és belép rajta egy szőke himlőhelyes fiatalember.

Kalap uram oly jó kedvében volt, hogy halálos ellenségét is megölelte volna ma örömeiben. Tehát egyenesen

szívére vonta a belépőt, ki nem tudván a dolgot mire vélni, s hozzá lévén szokva különféle drasztikus fogadtatásokhoz, élt a gyanúperrel, helyesnek találva egy merész oldalugrással kifejtőzni az izmos karok intenciói elől, s bizonyos távolságról mentegetőzni, hogy ő semminek nem oka a világon, ő rajta hiába töltené bosszúját a nemzetes úr, ha valami baj történt, annak csak a principális úr lehet okozója, kinek ő csak szerény alázatos helyettese.

Az öreg úgy kacagott, hogy szinte hangzott bele az udvar.

— Hát azt hitte, hogy meg akarom fojtani, hehehe? Isten hozta, isten hozta! Tessék besétálni! (aztán Miklós felé fordult s bemutatatta). E'bizony a tekintetes Fogtőy Márton úr patvaristája, hehehe!

— Fogtőyé? — dűnnyögé Miklós.

— Az én fiskálisomé. Hallod, öcsém, az aztán az okos ember ám. Több tudomány van a kisujjában, mint a püspöknek. Most is huszonöt darab peremet viszi. Igaz-e vagy sem, Lupcsek uram? De hát szóljon már, hogy van a tekintetes úr, üzent valamit?

Lupcsek úr látván, hogy itt ugyan semmi veszedelemtől sem félhet, viszanyerte természetes modorát, mely annyiban különbözött természetellenes modorától, hogy még szögletesebb volt. Jónak látta exordium fejében egyet-kettőt köhenten.

— Üzenni ugyan minél kevesebbet üzent, hanem küldött ahelyett egy lepecsételt levelet : délután maga jön el a válaszáért.

— Akkor hát menjünk be a pápaszememhez. Alkalmasint valami pörünket vitte el az ördög ; se baj, huszonötből jut is, marad is. . .

Kalap uram ott bent kikereste a pápaszemet, orrára igazította, levette megtörülgetni, újra föltette, akkor oda lépett nagyobb világosság okaért az ablakhoz, s penicilussával szép lassan fölbontogatván a pecsétet, kihámozá azt hüvelyéből és ősi szokás szerint egy erőteljes fricskával megtisztítá a pörzótól.

Biz abban a levélben szép meglepetés várt rá.

— De hát április elseje van ma? — tört ki némi ingerültséggel.

— De bizony június másodika van — felelt egykedvűen Lupcsek.

— Hát megbolondult a maga principálisa ; hallja kend ? Amice Lupcsek édesdeden vigyorgott.

— Tudja-é, hogy leányom kezét kéri meg levelében ? Miklós hevesen ugrott fel.

— Majd megfelelek én helyetted is — csitítá az öreg. Lupcsek szánalommal nézett végig Miklóson.

— Ejnye, ezer lámpás! ez rossz tréfa a maga principálisától, hallja kend. Nem szedtem én a lányomat szemeten, hogy a legelső agglegénynek, ki apja lehetne, odadobjam. Viheti neki a kosarat, — föl is út, alá is út.

Amice Lupcsek majd meghalt nevéttében : tetszett neki, hogy így szapulják a principális urat.

— A principális úr, kérem alásan, bizonyosan számított azon körülményre, hogy a nemzeti úr keveselni fogja a prókatori állást és sokallni az ötven tavaszt, mely vállait nyomja ; miután azonban amit akar, azt ki is viszi : ez-úttal sem volt tehát rest a föntebb említett oknál fogva szerény helyettesét különféle argumentummal látni el. Ha a Nro. 1 nem használt, van szerencsém átnyújtani a Nro. 2-öt.

A Nro. 2 alatt Lupcsek úr átnyújtotta a konzervatív párt hiteles jegyzőkönyvét, melyben határoztatik, miszerint a párt részéről Fogtőy Márton úr léptettetik föl országgyűlési követnek.

Kalap uram átolvasván, összehajtogatta és visszaadá az iratot.

— Gratulálok ónagyságának, de azért nem eszünk egy tálból cseresznyét. Mert nekem is vannak argumentumaim. Nem adom először, mert — nem adom, másodszor meg nem adom azért, mert már odaadtam.

— Hát a harmadik argumentum ? — bátorkodék alázatosan megjegyezni Lupcsek úr.

— Hát még ennyi se elég : ki ne vegyen az úr flegmám-ból — annyit mondok.

— Nem elég, kérem alásan, persze, hogy nem elég. Nem elég pedig. instálom, először azért, mert a bizonyítás végtelen valami s ha már egyszer végtelen, nagyon természetes dolog, hogy a második argumentumnál nem végződ-

hetik teljesen ; nem elég pedig másodszer azért, mert nekünk van ám harmadik argumentumunk is.

Azzal kivett zsebéből egy fehérvári bicsakot s szét-nyitván azt, meghasítá mellénye bélését, melyből egy másik ötpecsétes levél hullott ki különféle itatós papírokba takarva, mely kiváló gondoskodás nyilván annak fontos voltát mutatni volt hivatva.

— Ide hát velem — mondá fél-bosszúsan, fél-nevetve Kalap. . .

De alighogy olvasni kezdé, arca szederjes ónszínt váltott : minél tovább ment az öregbetűs sorokban, annál jobban ráncolta össze felhős homlokát. Mikor végigolvasta, némán, megrendülve tette zsebébe : a pipája is kialudott, hozzáfogott, hogy újra megtömi, de a zacskó helyett a levelet húzta ki és végigolvasta még egyszer. Biz abban csak az állott, ami előbb. Megtörülte homlokát reszkető kezeivel.

— Beleegyezem ! — nyögé kínosan, s arcán síri sápadtság ömlött el. Délig szólok a leánnyal is.

VII.

A TITOK

Szakítsuk itt meg történetünket egy darabon, hogy fölkeressük sötét odújában a multat, mely beszédünk meséjét szötte. Csak 17 évvel megyünk előbbre Kalap bátyánkkal, ki még akkor élete javát élte, amennyiben nemrégén nősülvén meg, úgyszólván a mézes évek örömeit élvezte, ha ugyan lehetséges, hogy a »hetek«, mint a gumielasztikum, évekké nyúljanak ! Itt azonban valószínűvé tette az a körülmény, hogy Kalap uram nagy nehezen jutott nejéhez — s amihez nehezebben jut az ember, az mindig becsesebb.

A nemzetes asszonyt különben csak azért említjük, mert titok e fejezetünk címe. Márpedig hol titok van, ott keresd az asszonyt és megtalálád a titok kulcsát.

Isten nyugasztalja szegény nemzetes asszonyomat a haló porában, de csakugyan ő volt oka mindennek ! Minek ment férjhez Kalap uramhoz, ha Karozy Pétert szerette ? Minek hallgatott szüleire, kik elébe tették a falusi ispánnak,

ki azonfölül még gyermekes apa is volt, mert korán elhalt neje után két kis árva maradt, a vagyonos Kalap Istvánt? Igaz, hogy a leányszív még az akkori idők szokásában nagyon kis potentát volt arra, hogy az apa ellen protestálni merjen, — de ha ez lehetne is mentség arra, hogy hozzámert, vajon hol találhat mentséget rá, hogy még azontúl sem verte ki fejéből a szép Karczy Pétert?

Nehéz a szerelemnek parancsolni, de nehéz a féltékenységnak is. Ezt kellett volna tudnia a szegény nemzeti asszonynak.

A sors úgy akarta, hogy a fiatal házasoknak mindjárt a mézes hetek után el kellett menniök egy rokonuk lakadalmára, hova a balszerencse Karczyt is elhozta.

A fiatal férj mindjárt az esküvő után fogatni akart: Boriska nem egyezett bele.

— Oh, maradjunk még legalább egy óráig.

Az az egy óra kínos volt neki: nem találta helyét sehol, feje égett, lábai roskadoztak, szíve hangosan dobogott. Izgatottan támaszkodott a falnak s behunyta vérben forgó szemeit. Gondolkozni akart, egy sötét terv érlelődött lelkében. A gyanú és düh rossz tanácsadó! Behunyt szemei előtt rendre végigvonultak a lelkében elképzelt víziók, kétségbeeső lázas képzelet alkotta képek a megcsalt szerelem háttérével, sötétben, fenyegetően, kígyó alakban végződő női szörnyek, mik neje arcát viselték, aztán két irtózatosszem, mely reábámult és égette, mint a pokolkő.

Megrázkódék, megtapogatta homlokát, melyről izzadság csurgott. Arról gondolkozott, ébren van-e vagy álmodta? Lehetetlen, hogy ébren legyen.

Belülről éppen e percben hangzott föl a zene, a régi jó idők csárdása.

Kalap az ablakhoz lépett és benézett. Amit látott, abból nyomban megtudhatta, hogy ébren van.

Boriskája Karczyval táncol, kéz a kézben, szív a szívhez közel, feje a Karczy vállán pihen, míg a Karczy keze karosú derekát szorítja. Oh, kárhozat! Ki tudja, mit sügdosznak egymásnak?

Magánkívül rohant be s megfogta neje kezét, midőn az éppen a legügyesebb lépéseket csinálta, hogy táncosa

meg ne foghassa. A csárdásnak ez a legkacérabb része ; mintha azt mondaná a táncosné : »fogj meg, a tied vagyok. . .«

— Az egy óra elmúlt, — szólt Kalap tompán — menjünk !

A menyecske kipirult lángoló arca egyszerre elsápadt, s nagy kék szemeit esdőleg emelte férjére.

— Oh, még egy félóráig. . . Csak egy félóráig. Olyan jól érzem magam.

— Olyan jól érzed magad !

Ez döntött. Semmi kétsége nem volt többé. A jelek beszélnek a legőszintébben annak, ki tud belőlük olvasni. Az erős férfiú idegeit mintha villanyfolyam öntötte volna el az egyik percben, míg a másikon borzongató hideg futott rajtok keresztül. A kitörő düh festékezett arcán s egész valóján, de ajka nem árulta el. Éppen a düh nagysága adta neki azt a gonosz tanácsot, hogy szedje össze magát, ne áruljon el semmit abból, ami belsejében dúl.

— Nem bánom, — mondá látszólagos egykedvűséggel — maradjunk akár reggelig : magamnak sincs nagy kedvem elmenni.

Azzal hidegen hátat fordított nejének s úgy eltűnt, hogy egész este nem látták ; a hajdani szerelmesek, az igaz, hogy nem is nagyon ügyeltek rá.

Úgy éjfél felé azonban újra látható lőn, szótlánul járva-kelve, az egyedüli komor alak a vigadók közt. Ismerősei azt hitték, hogy sokat talált bevenni a jóból, s valahol a szénatartóban aludván ki a mámort, még mostanáig sem gomboldzott ki teljesen a »katzenjammer«-ből.

Kalap uramnak azonban jobban fájt a feje, mint a bortól szokott. Alig várta az alkalmat, hogy négyszem közé kerüljön Karczyval.

— Az úr nemesember, ugye? — szólítá meg halkán.

— Az vagyok — felelt az villogó, haragtól szikrázó szemeit merőn függesztve a kérdőre.

— Ha nemesember, akkor nem gyáva. Nem fog szólani senkinek, hanem egy félóra múlva kilopózdik innen s lejön utánam a kertbe. Várni fogom a méhesnél. Egy kis számolni valónk lesz együtt !

— Ott leszek, — sűgá dacosan, s azzal egyet kurjantva, a legvígabb szilajsággal ott a Kalap István uram szeme láttára

táncra kapta annak feleségét, akiért az a számadás lesz a méhesben.

Hanem azért nem váratott magára sokáig ; a szomszéd pajta falára két sötét árnyék rajzolódott, a Kalapé és a Karczyé.

— Eljöttem — mondá hetykén Karczy, a méhes egyik oszlopának támaszkodva. — Mit akar velem?

— Nem valami találós mese, — szolt a másik — bizvást elmondhatom.

— Nos?

— Nekem úgy tetszik, hogy mi egészen fölöslegesek vagyunk egymásnak ezen a világon.

— Magam is gondoltam arra...

— Úgy-é? Annál jobb, legalább könnyebben esünk át rajta. Tudja-e, hol voltam azalatt, hogy a mulatság folyt?

— Nem vagyok kíváncsi.

Kalap türelmetlen mozdulatot tett.

— Felültem az egyik lovamra s hazavágtattam a pisztolyaimért.

Karczy hidegen mondá:

— Nagyon jól tette.

— Mind a kettő golyóra van töltve. Jöjjön utánam!

Karczy szóttalanul követte. Egy széles ugaron mentek keresztül, melyet a sötétben is fehérlő gyalogösvény szelt át, feketén elterülő füzesbe vezetve a rajta elmenőket. Kalap ment elől, a füzes közepe táján megállapodék, mintegy gondolkozásba esve, de csakhamar ismét megindult gyorsított léptekkel.

Karczy törte meg a hallgatást.

— Nem látom át, miért menjünk olyan messzire?

— Majd átlátja.

— De mit mondanak majd, ha oly hosszasan maradunk ki?

— Azt csak egyikünk fogja meghallani, hogy mit mondanak, mert a másik nagyon is hosszasan fog kimaradni.

— Körülbelül?

— Körülbelül az ítéletnapig.

A füzes túlsó részén a Rima folyó kanyargott, mint egy óriási fodorba szedett csillámló ezüst szalag. A folyamot

itt egy keskeny lóca hidalta át a gyalogosok számára : ha szekérral akart eljutni az odavaló ember a rimántúli dűlőbe, félnapi járóföldet került a vármegye hídjáig. Olyanok voltak akkoriban a közlekedési viszonyok.

A parton egyszerre megállott Kalap, s kihúzáván a köpenye alól a hozott pisztolyokat, ellenfelének nyújtá választás végett.

Karczy találomra hozzányúlt az egyikhez s fanyarul jegyzé meg :

— Én azonban tanúk nélkül nem lövök, mert nem akarok úgy halni meg, mint gyilkos a börtönben.

— Te nem lösz? — ordított föl dühösen Kalap. — Amint akarod! De én esküszöm, lövök s ledurrantalak, mint egy megfutamult nyulat.

Karczy úgy érezte, hogy most legokosabb volna erre a dühöngő emberre rohanni, kicsavarni kezéből a pisztolyt s bedobni magáéval együtt a Rima habjaiba ; de volt a dühöngő ember kitörésében valami igazságos, valami jogos, ami megbénítá a másik erejét s lehíté merészségét.

— Nem bánom hát, — szólt halkán — de végezzünk szaporán.

Kalap homlokára ütött s élénken mondá :

— Megálljon, csakugyan igaza van. Annak, aki életben marad, némi alkalmatlansága lesz a másik holttestével. Ezen segítsünk valahogy. Én azt indítványozom, álljon mindenikünk erre a keskeny lócára : aki lebukik, azt elemeli a víz, nem lesz vele a másiknak semmi baja. A víz hűséges titoktartó.

Karczy egy percig gondolkozott.

— Elfogadom — szólt mohón. — Ki ló először?

— Mindketten egyszerre.

— Hogyan lehet az?

— Mindjárt megmondom. Hallja az éjféli kakaskukorékolást a faluból?

— Hallottam ; de most éppen megszűnt.

— Nem tesz semmit, mindjárt megszólal. Az első kakasszóra lövünk. Álljunk helyünkre!

— Igen, de mi biztosít, hogy valamelyik vissza nem él a helyzettel s bevárja?

— A saját becsületünk, Karozy uram. Az Isten ránk néz és látni fogja.

— Elég... én helyemre állok.

A karfátlan keskeny gyaloghíd lett tehát a csatatér. A két ellenfél kimérte a nyolc lépést, lassan tipegve az egymás mellé tákolt deszkákon, mikén nappal is nyaktörő vállalat végiglépkedni, azután fölhúzták a pisztolyokat, egymásnak szegezték és figyelő állásba tették magokat.

A várakozás nem volt hosszú, de borzalomteljes és fárasztó. A holdvilág hol-hol kibukkant, mintha bűvésdit játszanék a csillagokkal az apró-cseprő felhőfoltok mögül, a füzesben titokszerű zúgás kelt, mintha az alvó természet lélegzete lenne, az éji csendet csak egy-egy, a gyaloghíd oszlopához odacsapódó hab loccsanása zavarta meg...

...Éles kakasszó metszette át a levegőt, két pisztolydurranás hallatszott utána, — s két emberi test zuhant a hullámokba. A hold sietve bújt felhőtakarója alá. Az egyik alak legyőzte a hullámokat s kiúszott a partra, a másikat pedig csendesen vitte a víz, a hűsleges titoktartó víz.

A megmaradt Kalap volt. Megmerevülten állott meg a parton, szemei önkéntelen utána vesztek annak a mindinkább kisebbedő fekete pontnak, mely olyannak tűnt föl a csillámló ezüst szalagon, mint egy tintafolt. Mi lehet az? A halott feje, mely ki-kibukkan a habok közül. Utána szeretne futni a part hosszában, de inai megtagadják a szolgálatot. A bosszú, düh, féltékenység, lelkének eddigi sötét lakosai egyszerre semmivé váltak, rájuk sem emlékezik többé, mintha sohasem ismerte volna őket.

... Miért tettem? Mit tettem?

Csak a mogorva csend felel kérdésére, mit lelkéhez intéz; a füzes most is titokszerűn zúg, mintha az egyik fűzfavessző a másiknak súgdosná a rejtélyes titkot, a habok most is haragosan csapódnak a híd oszlopához, mintha locongának: gyilkos! gyilkos!

Csitt!... Egész testében reszketni kezd; sóvárogva várja, mikor tűnik el a láthatárról végképp az a lefelé úszó fekete pont: akkor tán megkönnyebbül. Csalódik. A fekete ponttól sohasem válhat meg többé: lerajzolódott a lelkében s ezentúl örökké magával kell cipelnie a gyötrő fotografiát.

VIII.

HANG A TÚLVILÁGRÓL

Az előbbi fejezetben leírt esemény régen történt, olyan régen, hogy talán nem is igaz már. Azelőtt ugyan sok mende-mondára adott alkalmat a fiatal ispán gyors eltűnése. Magyar-
rázták különféleképp, különösen a környék vénasszonyai köszörülték rajta nyelvöket sok ideig: hova lehetett, mi történt vele, megölték-e vagy ő ölte meg magát; de hátha Amerikába szökött stb. Egy pár hónap múlva aztán kifogtak a Rimából egy holttestet, teljesen föloszlott, megismerhetetlen állapotban. A közvélemény megelégedett vele; a bizony a szegény Karczy holtteste. A bíróság ugyan hivatalosan konstatálta, hogy a holttest nem lehet a Karczyé, mert annak fekete haja volt, míg ezé sárgás, azonfelül Karczy magas ember volt, emez meg alacsony termetű; — de hát utóvégre is mit tud ahhoz a bíróság? — tessék csak a szolgabíró úrnak két hónapig víz alatt tartani tekintetes fejét, valamint érdemes csontjait, s majd meglátja, mekkora változáson megy át úri személye! A bagódi csász emlékezett arra, hogy a lakodalom estéjén éjfél tájban két úriféle ember ment el kunyhója mellett, kisvártatva két pisztolylövést is hallott a Rima felől; csak hogy a bagódi csász részeges ember, s mióta húsz évig — mire nagyon büszke — a császárt szolgálta, annyira megrögzött benne a katonakerkölc, hogy egy szavát sem lehet hinni. A szomszédos karikási bakter pedig mennyre-földre esküszik, hogy azon éjszaka egy lucskos kísértet ment át falujukon, a víz úgy csepegett róla, mint az ereszről, csipkés nyomokat hagyva a poros úton; eleinte — úgymond — neki akart menni, de aztán eszébe jutott, hogy a komenciójában nincs benne a kísértetfogdosás, minélfogva behunyván szemeit és áhitatos keresztet vetve magára, hagyta szegényt a maga útján.

Mint már említettük, Karczy özvegy volt. Neje, kivel alig élt egy évig, éppen azon percben veszte el életét, midőn újat adott a kis Miklósának. Miklóska két éves volt, és már nagyon tisztán ki tudta mondani az »apa« szót (a »mama« szóra nem volt szüksége szegénynek!), midőn egyszer az apa

csak nem volt sehol. Jó emberek, minőknek a múlt század még nem volt szűkében, gondoskodtak az apátlan, anyátlan árváról, mígnem egy napon egy felsővidéki kabátos ember jelent meg a faluban, ki magát Karczy rokonának vallotta s a gyermeket magával vivé.

Mindössze ennyi vált köztudomásúvá e szomorú dologból, de lassankint, mint mindent, e halvány részleteket is elfeledték az emberek. A tények is csak olyanok az idő markában, mint a festett kelme, mely lassan-lassan színét veszti.

Csupán Kalap lelkében maradt örökké újdontúj a borzalmas kép.

De ha foglya is annak a képnek, ha nyomja is lelkét az a kép, ha följeszti álmaiból, ha arcul csapja, mikor a legédesebben mosolyoghatnék, ha ürmöt vegyít italába, mérget kever ételébe, ha a jótékony feledést elhessegeti is tőle, — legalább ne tudja senki. A titoktartó víz ne szóljon róla soha! . . .

És íme, évtizedek múlva megszólal a víz feneké. . .

Fogtőy Márton ezt írta a levélben :

»Nemzetes jó uram! A kenderesi lakodalom éjjelen két férfi állott a bagódi gyaloghídon fölfont pisztollyal. Hogy mi lett a két férfi sorsa, azt csak »mi ketten« tudjuk. Ha tudjuk, minek meséljem tovább. Sapiienti pauca! Nemzetes uramat tán nem is valami nagyon interesszálja a dolog? Régen volt — bizony el lehetett volna már felejtteni azóta. Meghiszem, ha a dokumentumoknak nem volna oly fatális hosszú memoriája! De mit beszélek én itt összevissza, mint-ha a kosárért aprehendálnék? Az első gondolat nem mindig a legjobb gondolat, tudom tehát, hogy nem marad mellette, hanem szívesen fogad vejéül egy követet. Dátum stb.«

Ez volt a prókátor sorainak tartalma. . . A halott apa árnya feljött a víz fenekéről, hogy elrántsa fiát, midőn éppen feléje nyúl a leánynak. . .

Lehetett-e tenni egyebet, mint kitérni a kísérteties árnynak, ki odaáll egy vétkes ember legédesebb tervei elé és azt mondja : »ne tovább!«

Kalap mozdulatlanul maradt székén, mint a villám-sújtott, ki nem hall, nem érez, nem gondol, nem él : amice

Lupcsek kezeit dörzsölte s az adott igenlő választ megírta a »Notesz-könyvébe«. Miklós izgatottan ugrott föl és torkon ragadta a patvaristát.

— Eresszen el az úr! — mit akar?

— Azt akarom tudni, mit karmol?

— Mit karmolnék egyebet, ha nem a nemzeti uram feleletét, hogy beleegyezik.

— Hogy mibe egyezik bele?

— Furcsa, hát abba, hogy a principálisom nőül vegye a leányasszonyt.

— Az lehetetlen! — kiáltá Miklós kétségbeesetten.

— Én tiltakozom az ellen. Hiszen ezelőtt egy órával nekem ígérte. Erzsike az enyim, senki másé. Ugye hogy az enyim? Ugye nem úgy értette, hogy neki adja? Szóljon bátyám, az istenre kérem. . .

Dejszen mondhatta már az öreg Kalapnak. Nem felel az már többé a vallató bírónak sem! . . . Nagy megüvegesedett szemei ostobán meredtek az ifjúra, mintha azt mondanák: »nem értem, miről van szó«. Végre megmozdul a nyelve és érthetlen bömbölő hangot ad, mint a beszélni tanuló gyermeké.

— Ezt a szél érte — mekegés hűledezve Lupcsek, s szedte az irháját kifelé.

Meg sem állott a szomszéd faluig, hol Fogtőy úr az egybegyűlt nemességnek tartott dikciót, elmondva ékes periódusokban, hogy minden darab nemes ember egy gyöngy a Szent István koronájából. Kár volna a gyöngynek a szemét közé keveredni (Éljenzés). A parasztot már a természet is azért alkotta erősebbnek, vállasabbnak, hogy ő csinálja az utakat, fizesse az adót és szolgálja a robotot. A természet ellen síkra szállni istenkísértés! (Úgy van!) Aztán a nemes embernek méltóságán alul is volna hitvány pénzzel adózni a haza oltárára, az ő adója — vér. A kacagányos ősök megfordulnának sírjaikban, ha csak egyet földelnék is azokból a jogokból, miket ők szereztek. (Általános helyeslés.) Ő (Fogtőy) ezeket fogja tudomásolni a diétán; ha nemes atyafiai is ezen véleményben vannak, akkor kéri bizalmukat. Fontolják meg jól a dolgot s ne hagyják elámíttatni magukat az ellenfél Bojthos László által, ki mellesleg legyen mondva,

anslagos bort itat a nemességgel. (Zúgás.) Aki ennyire megy a nemesség iránti tiszteletlenségben, mit kelljen attól várni? Majd a mi borunkat tessék megkóstolni. (Lelkes, viharos éljenzés.)

A beszéd hatott. Amice Lupcsek éppen akkor érkezett oda lihegve, mikor a principális urat markos nemeslegények, ki hol érhetette, fölkapván, végighurcolták a község utcáin, kiabálva a rögtönzött dalt :

Bojthos László puttonyba,
Fogtőy megy Pozsonyba.

A fő-fő kortes Fércz Pista elő is kerített valahol egy üres puttonyt s beledugott egy verébijesztő »bakuszt«, amely hivatta volt képviselni a liberális előd perszónáját abban a pozitúrában, amint a pozsonyi diéta helyett puttonyba meneszti a közbizalom.

Fércz Pista hősies komolysággal ballagott a menet előtt, magasra emelve az ominózus puttonyt. Fogtőy rúgott, harapott, kapálódzott, sehogy sem nyugodván bele, hogy ilyen forsponton szállíttassék ; de a hazafiasság megtiltotta, hogy emiatt a nemes atyafiak megnehezteljenek, példás megadással tűrték a tekintetes úr ficánkodásait, s le nem tették volna a világért sem, csak a falu végén, a haranglábnál.

Amice Lupcsek sietett magának utat törni a megtisztelthez, de odaérése elé váratlan akadály torlódék : valaki azt találta róla mondani : »ni ni, mint hasonlít ez a fickó a madárijesztőhöz«. Nosza, mindjárt vérszemet kaptak a látványosságot megkóstolt atyafiak, s ráfogták, hogy ez bizonyosan spión lesz a Bojthos-pártból. No 'szen nem is kellett több Fércz Pistának ! Nyakon fogta az érdeemes patvaristát, mielőtt principálisához juthatott volna, s egyszerre be dugta a puttonyba, megbiztatván a sivalkodót, hogy menten kiakasztja a puttonyt a harangláb legtetéjére ; onnan egészen kényelmesen figyelheti meg a történeteket. . .

S már-már megtörténőben volt rajta ez a megtiszteltetés, midőn azon malheur fogta pártját, hogy a fölemelt puttony feneke engedvén a súlynak, — kiesett ; minélfogva

Lupcsek úr egészen lecsúszván, mégsem csúszott ki, mert hasa és a puttony fenekének terjedelme között szembetűnő aránytalanság merülvén föl, a kibontakozás csak akként lett volna lehetséges, ha a puttonyból fejfelé lefelé fordítják ki.

A Lupcsek kivevése iránti módozatok fölött tehát élénk eszmecsere fejlődött. Utoljára is Fogtőyre kellett bízni a döntő határozatot, ki csak most vette észre, hogy a puttonyból kilógó lábakat már látta valahol az életben: de hol? Nagysokára mégis rájött: hisz ezek az ő tavalyi csizmái, miket, a tyúkszemai miatt nem viselhetett, s miket aztán a patvaristának kialkudott két pár fejelés fejében természetben szolgáltatott ki. Ketségtelen eszerint, hogy a puttonyban amice Lupcsek van. Fölvettétvén azon kérdés, hogy Lupcsek úr fatálisan beszorulván s más olcsóbb módon kivehető nem lévén, csak ha a puttony szétszedetik, — érdemes-e érte a puttonyt elrontani, vagy sem? — Fogtőy úr humanisztikus szempontból azon határozatot hozta, miszerint a puttony haladéktalanul s nagy óvatossággal szétbontandó, mert a benne lévő egyéniség az ő tulajdon patvaristája s azonfölül fontos híreket hoz.

Az abroncsokat szétverték, s amice Lupcsek a maga teljes épségében gurult ki a szétmálló dongák közül; azon körülmény természetesen szót sem érdemel, hogy a puttonyban azelőtt lisztet tartott gazdája, minek nyomai nagyon meglátszottak szegényen.

— Ez violentia, ez attentátum! — ordított a derék ifjú, amint lélegzethez juthatott, — nekem satisfactio kell!

— Jól van, jól... — mondá Fogtőy — hanem előbb jó lesz megmosakodni, barátom.

— A'bizony igaz... — felelt Lupcsek úr egészen lehülve és sietett a legelső kútnál kimosakodni.

— Nos? — kérdé a principális, amint az elgyötrött emberrel magára lehetett — széna-e vagy szalma?

— Széna.

— Mit mondott?

— Beleegyezett.

— Hányadiknál.

— A harmadiknál.

— Nagyon jól van, ámbár sajnálom, hogy odáig kellett elmennünk. A negyedikre eszerint nem volt szüksége, pedig ez a leghatásosabb... Adja vissza, amice!

Lupcsek a csizmaszárból húzott ki egy rongyos olajos kendőt, abba volt betakargatva a negyedik levél: érintetlenül adta át az ügyvédnek.

— A tényálladék tehát az, — szólta az ügyvéd — hogy én most vőlegény vagyok. A kisasszonyról, jegyesemről mit tud?

— A nemzetes úr megígérte, hogy szólni fog vele délutánig.

Fogtőy kezeit dörzsölte, s sárga ábrázatján öröm derengett.

— Tehát délutánig? Nagyon jól van! Azaz, hogy úgy találok: kissé nagyon sietteti. Délutánig nem igen sokat disputálhat rá... azt hiszem...

— De még magam is azt hiszem.

— Hogy, mit hisz maga, amice?

— Azt, hogy a nemzetes úr nem fog délutánig beszélni a kisasszonnyal.

— Hogy meri maga azt hinni — ha megígérte.

Lupcsek úr megkötötte magát.

— Akár ígérte, akár nem... én mégis azt mondom, nem fog a kisasszonnyal beszélni sem ma, sem holnap, sem holnapután...

— Ejnye, hát bolond maga? Mindjárt megkötöztetem, ha meg nem magyarázza szavait? Nos, mért nem fog beszélni a kisasszonnyal?

— Azért, rogo... mert elállott a szava.

— Elállott?

— A harmadik argumentum olyan erős volt, hogy ott nyomban a szél ütötte meg tőle.

Az ügyvéd meglepetve hátrált egy lépést, futó kedvetlenség vonult el ábrázatán, aztán érzelmeit eltakaró közönyös hangon mondá:

— Pedig lássa, amice, még egy darab ideig szükségünk lett volna a nyelvére.

IX.

A ZÁSZLÓK

Miklós egyedül maradt a tehetetlen emberrel, kinek kezei élettelenül csüggttek alá. Feje a karszék támlájához támasztva, melléből lassú tompa sóhajok emelkedtek.

Miklós kiáltására az öreg oseléd, Boris szaladt be legelőször, de rémültében nyomban vissza is futott az udvarra, föllármázva az egész környéket.

— Jaj istenem! Ki hitte volna? Ilyen gazdag embert is meglátogat az isten! De csak erős vagy, én teremtőm! Hogy meg tudsz birkózni mindenkivel! Emberek! népek! — ordított kezeit tördelve — ha van lelketek : segítsetek, fussatok, fogjatok be! A Jancsi hadd menjen az orvosért a városba! Jobb volna ugyan a bába, mert az külön ember az orvosnál — hanem az a fiatalúr akarja — te Pista, te. . . te meg szaladj szaporán a sánta molnárnéhoz a felső végbe egy kis jóféle fűért. Te meg mit bámészkodsz itt, fiam, Kató? Jobb bizony, ha hirtelenibe egy kis zabot melegítesz a nemzetes uram gyomrára : hátha megállítaná a költözködő páráját. . .

Miklós levetkőztette az öreget s éppen lefektetni akarta, midőn Erzsike sugár alakja megjelent a küszöbön.

— Atyám! — kiáltá a valódi fájdalom megdöbbenő hangján, s odaborult atyja keblére, csókolva arcát, homlokát, s saját kezeiben melengette kezeit.

— Oh, milyen hidegek, mint a. . .

»Mint a halotté« akarta mondani, de Miklós sietett útját állni ennek az önkéntelenül jött szomorú gondolatnak.

— Mint a jég! — szólt Erzsike mellé lépve és maga is megfogta az öreg merev kezét. Különben nincs mit aggódni. . . azt hiszem.

A leány meglepetve nézett föl, ki szólítja meg? Ki lehet itt kivüle más a szobában? Ki meri az ő fájdalmát megosztani? A kétségbeesés elvette emlékező tehetségét — de amint Miklóstra nézett, a szerelem nyomban visszaadta.

— Istenem! Itt van! Mi minden történt! Ugye semmi baja sem lesz? Szóljon, kérem, ugye nem lesz?

— Az első szélhűdési roham nem szokott veszedelmes lenni. Azt gondolom, még a szavát is visszanyerheti.

A leány csendesesen zokogott. Miklós sóhajtott és az éghoz fohászzkodott.

Oh, csak legalább egy szót tudna még mondani, egyetlenegy szót, cserébe azért az utolsó mondatért, mit a patvarista beírt könyvébe.

Ki fogja azt a mondatot visszavenni!

— Szent Isten! — zokogott fuldokolva Erzsike, szép arcát kezeibe temetve — mért mondja azt, hogy visszanyeri a szavát! Hiszen el sem vesztheté azt! Nem néma az én apám! Atyám, atyám : nézz rám, szólj hozzám! Én vagyok itt, nem ismersz?

Az öreg kinyitotta szemét egy percre, nyelve sebesen forgott ajkai között, de csak értelmetlen gagyogást hallatott.

Erzsike lázasan sikoltott föl.

— Hát mégis néma vagy! Nincs szavad, csak gondolatod! Látsz ; de meg nem szólíthatsz! Kérdezhetlek, de nem felelhetsz! Édes jó apám!

Könnyei megeredtek, mint a zápor, s odatérdepelt apja ágyához.

— Ki fog nekem mesélni a hosszú téli estéken? Kivel fogok én beszélgetni ezentúl? Ki fogja nekem mondani, fejemet megsimogatva : »Kedves Erzsikém«?

Miklós a siránkozóhoz hajolt, gyöngéden megfogta kis kezét, és meg nem állhatta, hogy azt ne mondja :

— Én . . . én fogom azt mondani neked, én fogok neked mesélni a hosszú téli estéken, velem fogsz te beszélgetni ezentúl!

A leány arca lángba borult. Azon hatást tette volna a nézőre, mint a téli tájék, melyet váratlanul aranyoz be egy a tavasztól kölesönzött napsugár ; a lefutó könnyesepp még ott tündökölt az arcon, de olyan volt, mint rózsán a harmatcsepp, s a világért sem ismerhetett volna rá Erzsike mosolyra fakadó szemében előbbi születés-helyére.

— Jaj, mit gondol? — rebegé zavarral, de kezét vissza nem vonta. — A nagy bánathoz is csak olyan jól illik az öröm, mint keserű kávéba a cukor.

Megérkezett az orvos, az egyedüli pápaszemes ember a vármegyében. Megnézte a betoget és reményt nyújtott a javuláshoz.

Miklós bizalma határtalan volt, Erzsike azonban figyelembe se vette az orvos megjegyzését; azt hitte, hogy csak őt vigasztalja.

— Nagy lelki megrázkódása volt. Majd meglássuk, gyermekem! — mondá az orvos Erzsikének, kinek mély fájdalomtól rideg szíve, melynek érzékenységét elkoptatta az emberi szenvedések folytonos látása, megindult — sokat azért nem ígérek, mert többet akarok ígéretemnél tenni. De mindeneelőtt szeretném hallani a részleteket, mik e szerencsétlenséget megelőzték és talán okozták. . . mondja el nekem azokat.

Erzsi nem felelt. Tompa érzéketlenségbe esve, guggolt egy széken, a leverő fájdalomnak abban a stádiumában, mikor már nem tudunk, nem akarunk gondolkozni.

— Csupán magam voltam az öreg úrral, midőn rosszul lett, — szólt az ifjú előlépve.

— Talán valami kellemetlenség, valami éles jelenet?

— Olyanformán — mondá Miklós akadozva.

— Csak ki vele, fiatal barátom, az orvos olyan, mint a vallató bíró; minden lényegtelennek látszó körülménynek hasznát veszi.

— Ha minden áron kívánja?

— Mindenesetre.

— Ma délelőtt Fogtőy Márton patvaristája, bizonyos Lupcsek. . .

— Ismerem.

— . . . jött az úrhoz, egy levelet nyújtva át neki a fiskális úrtól, melyben leánya kezét kéri meg.

Az orvos fejét csóválta és mosolygott. Erzsike pedig úgy érezte a hallott szavakat, mintha azok mint egy szomorú történet sötét színei vegyülnének bele a lelkére és értelmére nehezedő ködbe, és feketére festenek. A fekete ködgomolyok ott kóvályogtak körülte s fenyegették az elnyeléssel.

— Nos? — kérdé a doktor kíváncsian.

— Kalap uram megtagadta az ügyvéd úr kérését.

— Ah!

— Mégpedig keményen tagadta meg. Erre azonban egy másik levelet nyújtott neki át Lupcsek, mely nagyon megindította, sápadt lett, mint a halott, és beleegyezett, oda-

adta Erzsike kezét Fogtőy Mártonnak. Ez volt utolsó szava. Azontúl összeesett és nem szólt többé.

Mintha a koválygó ködön keresztül egy kígyó nyújtaná mérges fullánkját Erzsike felé. . . megrázkódott, — rémülten kapott szívéhez. Majd mint a párdúc odaugrott Miklóshoz :

— Mondott ön most valamit? Vagy csak álmodtam?

Miklós némán hajtá le fejét és sóhajtott.

— Igen, — szólt az orvos udvariasan — ő elárulta a kellemes titkot. Engedje meg, kisasszony, hogy én lehessen az első, ki országgyűlési követünk leendő nejének, ónagyságának szerencsekívánataát kifejezi.

— Nem, ezen a világon soha nem! — kiáltott föl Erzsi szenvedélyes, kitörő hangon.

A beteg gyöngye nyöszörgésre eröltette nyelvét ; midőn odanézték, valami fenyegető felhő ült arcán, mintegy ékesen szóló tiltakozás, mintha mondaná : »hallgass leány!»

Sem az orvos, sem Miklós nem érthette meg, de a szerető gyermek tud olvasni a vonásokból, neki megnyílnak az atyai arc titkos redői, mik csak jó tanácsokkal lehetnek tele.

— Rosszul fejeztem ki magam, orvos úr, — mondá reszkető, de szilárd hangon. — Atyám akarata szent előttem ; ha akarta, meg fog történni.

E szavak teljesen kimeríték erejét ; egy székre rogyott, előbbi tompa, érzéketlen állapotába süllyedve. Miklós hozzá akart rohanni, de az orvos föltartóztatta.

— Hagyjuk a fájdalmat kitombolni, barátom ; annak az a legjobb orvossága. Olyan szegény, mint egy meghajló fehér liliom.

Ah, ez jó hasonlat volt! Egy meghajló liliom most, midőn azt mondta : »engedelmeskedem atyámnak«, de egy büszke liliom előbb, mikor azzal felelt : »nem, ezen a világon!» Miklós arról gondolkozott, melyik az igazi? . . . Aztán a liliom is kétféleképpen hajlik meg ; vagy végképp letörik, vagy csak a vihar pillanatnyi nyomásának enged, hogy a másik percben emelt fővel, ismét a saját szárán pompázzék.

Vajon hogy hajlott meg az ő lilioma? . . .

— Az ördögbe is. . . fiatalember, — kezdé némi szünet múlva az orvos — minél tovább gondolkozom, annál rejté-

lyesebbnek tűnik föl nekem ez eset. Megvan az a levél? Tudnunk kellene. . .

— A levél zsebében van — felelt Miklós.

— Nem volna azt szíves nekem onnan kikeresni?

Az ifjú büszke sértődéssel nézett a kérdő szeme közé.

— Mit gondol ön felőlem, uram?

— Én istenem, hogy mit gondolok? Egyáltalában semmit. Egy beteg ember gyógyításában fáradozom s legelőbb is a baj eredetét kutatom — ennyi az egész. Hol az a kabátzseb, hadd vegyem ki magam.

Az összegyűrt papírt csakhamar megtalálta a szenderbe merült beteg ujjában. Figyelmesen olvasta el, de nem értett meg belőle semmit.

— Ott vagyunk, ahol voltunk, — szólt kedvetlenül — a lelki megrázkódás okának semmi nyoma. Különben is az egész levél valóságos szfinx, valóságos rébusz : a leánykérésről is csak annyit mond : »fogadjon el vejéül egy követet«.

Miklós szemei élénken csillogtak föl.

— Akkor hát Kalap uram beleegyezése csak a követreszólt.

— Hogy érti azt?

— Úgy, hogy mikor Kalap kimondta, »beleegyezem«, csak abba egyezett bele, amit Fogtőy kért, hogy t. i. elfogad vejéül egy követet.

— Valóban, ha úgy vesszük. Önben, úgy látszik, sok van a szórszálhasogatási szenvedélyből. Természetesen, szintén ügyvéd?

— Nem, én gazdasági ispán vagyok, hanem szem előtt kívánom tartani, hogy egy ügyvéd ellen hareolok. Furfangot a furfang ellen.

— Ahá! Ön tehát meg akarná akadályozni? Azt hiszem, értem. . .

— A dolog egyszerű, uram : én szeretem Erzsikét és a patvarista érkezete előtt kértem meg apjától. Ő örömmel adta hozzám, s ha a titokszerű levél nincs, most én vagyok a világ legboldogabb embere.

Az orvos föl kacagott.

— Ah, menjen. Hisz ön felette ügyetlen, kedvesem. Miért árulta el az öreg úr beleegyezését, mely a kisasszonyt most már moraliter Fogtőy úrhoz köti le?

— Azon egyszerű okból, orvos úr, mert becsületes ember vagyok. Az ő mondása szentség előtttem, mert lehet, hogy az utolsó. Ő tudta, miért egyezett bele, nekem abból sem elvenni sem hozzáadni nem lehet. Nem kutatom az okot, de hiszem, hogy az fontos, mert bizony nem szívesen egyezett bele.

Az orvos nem nevetett többé, hanem bámulva lépett az ifjú elé.

— Ez helyesen van mondva, fiatalember, nagyon helyesen, engedje kezét megszorítanom. . . de a beleegyezés ön által mondott értelmezésének következményeire — ha nem veszi tolakodásnak — még mindig kíváncsi vagyok.

— Azonnal fölvilágosítom. Mint már mondtam, Erzsike apjának akarata az is lehetett, hogy csak akkor adja Fogtőyhez, ha megválasztják. . .

— Igaz, igaz, de elvégre is csak maga az öreg mondhatná meg, ha szólni tudna — mint értette.

— S éppen azért, uram, mert ő nem mondhatja meg, joga van leányának úgy magyarázni a beleegyezést, amint az adott viszonyok és a látszat engedik.

Erzsike arcán a levertség és remény szimptomái kergették egymást. Egy szót sem tévesztett a beszélgetésből, de azt csak mintegy fájdalomain keresztül átszűrődve hallotta : agya zúgott, ezer meg ezer gondolat rajzolt benne, a szíve hol elszorult, hol kitágult, amint a benyomások uralkodtak rajta, de a társalgásba beleszólni, vagy helyérül fölemelkedni nem tudott ; valami sajtóságos félkábultság vett rajta erőt.

— Lehetetlen megtámadnom okoskodását, — felelt az orvos — az tökéletesen helyes ; legfeljebb az a kifogásom ellene, hogy a gyakorlatban mit sem ér. Fogtőy megválasztása bizonyos. Mind az ötvenegy vármegye megválasztotta már követeit, s eddig egyformán állnak a pártok. Beláthatja, hogy ez utolsó követválasztás nem követválasztás többé, hanem élethalálharc, melyben a szabadelvűség és ósdiság utoljára vív döntő ütközetet.

— Tudom, de mégsem értem, miért kellene Fogtőynek minden áron győzni?

— Bojthost gondolja? Lehetetlen. A liberálisok sokkal szegényebb emberek, mintsem itt győzhosszenek az utolsó

pozíció, hol minden éljenkurjantást száz arannyal fizetnek meg a nagy urak. Más konzervatív jelölt pedig Fogtőyn kívül nincs.

Miklós mosolygott.

— Nincs, — de lesz. A nagy urak nagy bolondok. Én is ismerek egyet, aki azt mondta nekem: menj és költ, pénztáram, pincém, magtáram nyitva állanak; annyiért vásárolj a lelkeket, amennyiért kínálják; nem szabad fukarkodni az elv érdekében. Ami a nevet illeti, az mellékes dolog, azt majd megtalálod a zászlókon, miket utánad küldök. Én tehát azt mondom, hogy Fogtőy Márton nem lesz követ s Erzsike nem lesz köteles hozzámenni.

— Ki tudja? — mondá az orvos elmélyedve.

— És én még egyszer azt mondom, hogy nem lesz! — kiáltá az ifjú szilárd hangon.

— Ah! És mennyi pénzzel rendelkeznek? Húsz, harmincezer?...

— Körülbelül egy millióval.

Az orvos hátratántorodott ettől a nagy szótól.

— Ne izéljen! Ki az a tékozló főúr, hadd kérjek ellene szekvesztrumot.

— Gróf Illárdy Gábor.

— Ah, ah! Ez már más, így már hiszem, hogy »puttonyba« megy mind a két követjelöltünk. Akár nyomban gratulálhatok, mint vőlegénynek.

E pillanatban kopogás hallatszott az ajtón. Egy kékbé öltözött ember lépett be a szobába. Miklós megfordult és meglepetve kiáltott föl:

— Ejnye, hogy akadt rám, Barkó gazda?

— Úgy, kérem alásan, hogy megláttam az ispán uram »Mucsi« lovát, amint itatják az udvaron. Hát gondoltam, hogy a gazda nem marad el lovától, mert különben csak a városban kerestem volna...

— Mi jót hozott?

— Írást a méltóságos gróftól.

Mohón futotta át gróf Illárdy mágnásos szarkalábait. A levélben még egyszer szívére köti, hogy ne kímélje a pénzt s kövessen el mindent a konzervatív jelölt mellett, kilátásba helyezve a kasznárságra való előmenetelét, ha sikeresen

működik. Egyszermind meghatalmazást mellékelte Miklós számára, melyben e megyebeli uradalmi tisztjeinek meghagyja, hogy Miklós »alkotmányos« intézkedéseit pontosan teljesítsék s az általa kívánt pénzt, bort és élelmicikkeket kiszolgáltassák.

Miklós élénk érdeklődéssel fordult Barkóhoz.

— Hozzák-e a zászlókat?

— Igenis hozzuk. Két béres-szekeren: itt állunk a kapu előtt.

— Mi van rájuk írva?

— Mi-e? — kiáltá Barkó kurtanemesi pátozzsal. — Éljen Fogtőy Márton!

Az orvos keserűen mosolygott. Erzsike tagjain hideg borzongás futott át e névre, megrezzenve éledt föl. Mintha egy erős szélroham lökte volna meg. — Miklós lehajtotta fejét, ajkaiba harapott, s elkezdett sietve föl s alá járni a szobában. Végre megállott a beteg előtt, sokáig nézett elborult, zavaros szemeibe, mintha azoktól akarna tanácsot kérni, — aztán nagyot dobbantott lábával a padozatra s félhalkan mondá:

— És én harmadszor is azt mondom...

X.

AZ ELJEGYZÉSI ÜNNEPÉLY

A helyzet komoly volt. Az ország át volt hatva az egyenlőségi eszméktől. Újra divattá lett a hazát szeretni Magyarországon. Ez az örökösen megújuló divat, melyre mégis olyan hamar ununk rá!

A gyermekeket a haza boldogságáért imádkoztatta meg esténként édesanyjok, az ifjakat még a szerelemben is hazaszeretet vezette, a konzervatív ember leánya konzervatív vőlegényről álmodott, — és viszont; a költő dallamos ajka a hazáról zengett szomorúan, lágyan, sötéten, viharosan. . . mindenütt, mindenben a haza bánatos ráncosodó arca volt kinyomva; még aki szemét behunyta is, annak is megjelent hívólag, biztatólag, mint a vágy, mint az óhajlás, mint az isten!

Így volt csak lehetséges, hogy levetette kopott gyászos fátyolát ez a mi közös anyánk; halavány, vénülő arca fölelevenedni, szépülni, ragyogni kezdett: megfiatalodott, mintha a Léthe vizéből ivott volna; roskadt termete kikigyenesedék, izmaiba acélerőt nyert, gyenge, köhögős hangja mennydörgőssé vált s mellét büszkén kítárva, oda kiálthatta a világnak: »én is itt vagyok!«

Megfeszítettük lábunkat, mert éreztük, hogy tolnak. »Ami két garas volt a magyar ember számára, azt tíz garasért adtuk a németnek«, ez volt — pars pro toto — a nemzeti politika. Hogy mondanák a mai modern állam tudósai, »az bizony szűk látókörű politika volt«; — mindegy, akár milyen volt, de erős volt a külbefolyás ellen.

Hanem mit erősítsük meg magunkat önmagunk ellen? A haladásnak, egyenlőségnek magunkban volt legnagyobb akadálya, s ennek legyőzése a legnagyobb föladat; szépen letisztogatni rozsdát, penészt minden ócska vasról, a használhatlant eldobni, a hasznost összegyűjteni, s megkóvácsolni az összes anyagból azt a fényes kardot, melynek villanása lelkesedés volt, s csapása föltámadás lett a ledólt előítéletek éje után.

Ez a győzelem nem jött könnyen. A konzervatívok sem hagyták szép szóért kicsavarni kezükből annak a zászlónak a nyelét, melybe a széláramlat oly makacsul kötött bele, s melyet megvédeni parancsolt az érdek, gőg és előítélet. A végső erőmegfeszítés kétségbeesésével sorakozott, tömörült a megrémült gárda, kivált mióta bejárta a hír az országot hogy a már megválasztott liberális követek száma oly nagy, mint a konzervatívoké.

Erre a pontra kellett tehát koncentrálni minden erejüket; ha itt nyerne, mindent nyertek, ha vesztenek, mindent elvesztettek.

Papok és tehetős nemesek voltak a pecsovicsgárda vezetői; még maguk a főurak is hazajöttek a külföldről, hol a tejjel, mézzel patakzó haza »főlöszleges« zsírját, hogy valahogy meg ne füljünk benne itthon, hozzákengették az idegenekhez, kik mint az itatóspapiros, készséggel beszíták. Az öreg gróf Illárdy, egyike a leggazdagabb zászlós-uraknak, sietve jött haza a nagy veszedelem hírére! Ura-

dalmi tisztjei írták meg, mi történik. Dózsa-lázadás lesz, eltörlik a robotot, behozzák az adót, fölfordítják az egész országot. . .

De most nem szabad engedni. Már ez több a tréfánál. Az öreg gróf elhatározta, hogy leutazik s megcsinálja itthon a bolondozó közvéleményt olyanformának, aminő volt. Nehezen adta rá fejét, mert elvégre is sokkal vékonyabb multság az agarászatnál és lóversenynél, aztán nem is elég elegáns egy oltott mágnásnak a diétacsinálás, hacsak azért nem, hogy sokba kerül.

De hát a viszonyok belekényszeríték, hogy lejöjjön ide a barbárok közé rendet csinálni. Útközben eszébe jutott, hogy ő főispánja valamelyik vármegyének. De melyiknek? No, majd kikeresi a sematizmusban otthon az inspektor, ki magyarul is tud. A többin is átesik hamarosan; ő maga ugyan feléje sem néz a pozsonyi mágnás-táblának, hanem odaküldi abból a »döntő« kerületből az alsóházba valamelyik uradalmi fiskálisát, teszem azt: domine Bojthost.

Hazaérve legelső dolga volt Bojthost hivatni, hogy a helyzetről tudomást szerezzen s követjelöltül kérje föl a család »hű emberét«.

Bojthos magas, szikár ember, negyvenötéves, érdekes halvány arccal, mélyen beesett szemekkel, mikben a jóság, de amellett még bizonyos erély is tükröződött.

— Azért hívtam, amice, — szolt a dölyfös főúr — hogy urat csináljak önből.

— Köszönöm, kegyelmes úr.

— Volna-e kedve Pozsonyba menni — követül?

— Mindenesetre, ha... polgártársaim bizalma...

— Miféle polgártársakat emleget? Óvakodjék az ilyen veszedelmes kifejezésektől. Ön is francia könyveket olvas?

— Én is azt a könyvet olvasom, kegyelmes úr, mit az idők nyitnak föl előttünk.

— Ah, ah! És mit olvas ön azokból a könyvekből? — kérdé a főúr gúnyosan..

— Azt olvasom, kegyelmes uram, hogy mindnyájan emberek vagyunk.

A gróf összeráncolta homlokát.

— Az meglehet,. nagyon meglehet, de mi szükség azt önnek észrevenni.

Bojthos megroskadt termete kiegyenesült, szeme fölszállámlott, mint az elfojtott tűz, ha szél kavarja meg.

— Lehet észrevenni, kegyelmes uram, ha oszlani kezd a sötétség, hogy virrad.

Illárdy izgatottan törülte meg homlokát, sokáig némán járt-kelt a teremben, végre Bojthos elé állva, sokáig nézett annak szeme közé.

— Ha valaki behunyja szemét, barátom, az nem veszi észre, ha virrad-e.

— Kegyelmességed eltalálta a leghelyesebb kifejezést. Ha valaki behunyja szemét...

— Nos? — förmedt föl a gróf majdnem ingerülten.

— Én nyitva tartom a magamét.

A gróf ajkába harapott, de dühét visszafojtotta a példásan hű és önfeláldozó ember iránt.

— Sajnálom, hogy így gondolkozik. Követjelöltül akartam fölkérni, de mint meggyőződtem, ön nem annak való ember. Fogjon tollat és írjon a pályi uradalmi fiskálisomnak — Fogtőnyek. Az derék ember, tavaly nálam volt Bécsben, ismerem, arany elvei vannak. . . éppen nekem való egyéniség.

— Bocsánat, gróf úr, de ebben az egyetlen ügyben nem lehetek szolgálatára. . . teljes lehetetlen.

— Hogyan? Miért?

— Mert én is követjelölt vagyok éppen ott.

— Ön? Követjelölt? Tudtom és akaratom nélkül?

— Engem a verestollas párt léptetett föl.

Ez sok volt. A gróf elsápadt és szóltalanul intett távozást Bojthosnak, és egy óra múlva már indult a futár N. megyébe Fogtőnyhez, kinek, mint tudjuk, kapóra jött a fölszólítás. Rögtön közölte a főbb pártemberekkel, kik a gróf levele folytán siettek belenyugodni a prókátor jelöltségébe, kivált a »post scriptum« miatt, hol azon ígéret foglaltatik, hogy a gróf néhány nap múlva egy hű emberét küldi le a nemes atyafiak kapacitálására s azt, hogy annál nyomatékosabb megjelenése legyen, »határtalan hitellel« ruházza föl.

Fogtőny majd kibújt a bőréből örömben. No, most már bizvást fölléphetett kérőnek Kalap uramnál, most már

nem fogja elutasítani sem az apa, sem a leány. Az öreg ellen eddig is volt fegyvere, de a leány meghódítása sok gondot szerzett. Hanem hát most már szépen tülesett ezen is. Az ősülő fürtöket, a homlok barázdáit oly szépen el fogja takarni a rang, hogy észre sem veszi az a leány. Egy országgyűlési követ nejjének lenni ízes falat a hiúságnak. Márpedig ki látott valaha nőt hiúság nélkül?

Fogtőy tehát a cselekvés terére lépett, s mint láttuk, megkérte Erzsit. Tudjuk, miként járt el Lupcsek e funkciójában s milyen szomorú következményei lettek Kalapra nézve. Maga Fogtőy is megrendült ez eset fölött, ez keresztül-húzhatja minden tervét, melyekhez annyira ragaszkodott, melyeket annyi éven keresztül dédelgetett.

Milyen fáradsággal, gondal összerakott épület volt az! Megismerkedni az öreggel, behízelegni magát lassan, fokozatosan, beolvadni a család bizalmas jó barátai közé, mint ki otthon van a karikási kúrián, s évek óta szeme előtt növekszik az a kis pajkos gyermek, kinek szeretetét cukorkákkal, játékszerekkel kellett megnyerni, hogy ne legyen olyan nagy ugrás, ha majd elérkezik ama időpont, mikor föl kell cserélni a bácsi címet a »férj« szóval.

Az az idő most érkezett meg. Erzsike tizenhetedik évét töltötte be. A fiskális úr kifürkészhetlen természeténél fogva senki, még Lupcsek sem gyaníthatta, miért csügg e terven oly makacsul? A dolog még annál föltűnőbbnek látszott, mert viszonya volt évek óta egy csinos és vagyonos menyecskével, kit — noha az isteni gondviselés azóta földoldozott ama nyomasztó köteléktől, melyet mint a rossz pletyka beszéli, az igazán megboldogult férj életében is tágitottak már — most egyszerre kezdett észre sem venni az özvegyi fátyol alatt. Mindenki csodálkozott, mert ahogy sem illett össze ez eljárás sem azon régi szerelmi viszony természetével, sem Fogtőy úr ismeretes fősვნყségével és kapzsiságával, mely az özvegy mintegy húszezer forintnyi vagyonát nem sietett »elsöpörni«, midőn csak egy elrebegett »igen«-be került volna.

A közhiedelem tehát így okoskodott: vagy igaz az a tudományos vélelem, hogy az ember természete minden hét évben változik s Fogtőyn most tette mütétét a hetedik

— Az meglehet,. nagyon meglehet, de mi szükség azt önnek észrevenni.

Bojthos megroskadt termete kiegyenesült, szeme fölcsillámlott, mint az elfojtott tűz, ha szél kavarja meg.

— Lehet észrevenni, kegyelmes uram, ha oszlani kezd a sötétség, hogy virrad.

Illárdy izgatottan törülte meg homlokát, sokáig némán járt-kelt a teremben, végre Bojthos elé állva, sokáig nézett annak szeme közé.

— Ha valaki behunyja szemét, barátom, az nem veszi észre, ha virrad-e.

— Kegyelmességed eltalálta a leghelyesebb kifejezést. Ha valaki behunyja szemét. . .

— Nos? — förmedt föl a gróf majdnem ingerülten.

— Én nyitva tartom a magamét.

A gróf ajkába harapott, de dühét visszafojtotta a példásan hű és önfeláldozó ember iránt.

— Sajnálom, hogy így gondolkozik. Követjelöltül akartam fölkérni, de mint meggyőződtem, ön nem annak való ember. Fogjon tollat és írjon a pályi uradalmi fiskálisomnak — Fogtőynek. Az derék ember, tavaly nálam volt Bécsben, ismerem, arany elvei vannak. . . éppen nekem való egyéniség.

— Bocsánat, gróf úr, de ebben az egyetlen ügyben nem lehetek szolgálatára. . . teljes lehetetlen.

— Hogyan? Miért?

— Mert én is követjelölt vagyok éppen ott.

— Ön? Követjelölt? Tudtom és akaratom nélkül?

— Engem a verestollas párt léptetett föl.

Ez sok volt. A gróf elsápadt és szóltalanul intett távozást Bojthosnak, és egy óra múlva már indult a futár N. megyébe Fogtőyhez, kinek, mint tudjuk, kapóra jött a föl-szólítás. Rögtön közölte a főbb pártemberekkel, kik a gróf levele folytán siettek belenyugodni a prókátor jelöltségébe, kivált a »post scriptum« miatt, hol azon ígéret foglaltaték, hogy a gróf néhány nap múlva egy hű emberét küldi le a nemes atyafiak kapacitálására s azt, hogy annál nyomatékosabb megjelenése legyen, »határtalan hitellel« ruházza föl.

Fogtőy majd kibújt a bőréből örömében. No, most már bizvást fölléphetett kérőnek Kalap uramnál, most már

nem fogja elutasítani sem az apa, sem a leány. Az öreg ellen eddig is volt fegyvere, de a leány meghódítása sok gondot szerzett. Hanem hát most már szépen túlesett ezen is. Az őszülő fürtöket, a homlok barázdáit oly szépen el fogja takarni a rang, hogy észre sem veszi az a leány. Egy országgyűlési követ nejjének lenni ízes falat a hiúságnak. Márpedig ki látott valaha nőt hiúság nélkül?

Fogtőy tehát a cselekvés terére lépett, s mint láttuk, megkérte Erzsit. Tudjuk, miként járt el Lupcsek e funkciójában s milyen szomorú következményei lettek Kalapra nézve. Maga Fogtőy is megrendült ez eset fölött, ez keresztülhúzhatja minden tervét, melyekhez annyira ragaszkodott, melyeket annyi éven keresztül dédelgetett.

Milyen fáradtsággal, gonddal összerakott épület volt az! Megismerkedni az öreggel, behízelegni magát lassan, fokozatosan, beolvadni a család bizalmas jó barátai közé, mint ki otthon van a karikási kúrián, s évek óta szeme előtt növekszik az a kis pajkos gyermek, kinek szeretetét cukorkákkal, játékszerekkel kellett megnyerni, hogy ne legyen olyan nagy ugrás, ha majd elérkezik ama időpont, mikor föl kell cserélni a bácsi címet a «férj» szóval.

Az az idő most érkezett meg. Erzsike tizenhetedik évét töltötte be. A fiskális úr kifürkészhetlen természeténél fogva senki, még Lupcsek sem gyaníthatta, miért csügg e terven oly makacsul? A dolog még annál föltűnőbbnek látszott, mert viszonya volt évek óta egy csinos és vagyonos menyecskével, kit — noha az isteni gondviselés azóta föloldozott ama nyomasztó köteléktől, melyet mint a rossz pletyka beszéli, az igazán megboldogult férj életében is tágitottak már — most egyszerre kezdett észre sem venni az özvegyi fátyol alatt. Mindenki csodálkozott, mert sehogy sem illett össze ez eljárás sem azon régi szerelmi viszony természetével, sem Fogtőy úr ismeretes fősvénységével és kapzsiságával, mely az özvegy mintegy húszezer forintnyi vagyonát nem sietett «elsöpörni», midőn csak egy elrebegett «igen»-be került volna.

A közhiedelem tehát így okoskodott: vagy igaz az a tudományos vélelem, hogy az ember természete minden hét évben változik s Fogtőyn most tette mütétét a hetedik

év, vagy pedig valami sokkal zsírosabb falat elé vetette ki hálóját. Tertium non datur.

De e fölállított vélelmet, mely régen kering már az uzsonna-asztalok körül, egyszerre halomra dönté az a hír, hogy Fogtőy Márton a karikási hentes leányát kérte meg nőül. Általános izgatottság lőn s a közvélemény oda módosult, hogy bizony a szegény Fogtőy megbolondult öreg korára, esztét veszttette, éppen mikor a kortesei azt szónokolják róla meggyeszte, hogy milyen okos ember. Ezer kérdés merült föl : mért veszi el? Minek lesz neki az a gyermek? Lehetséges-e, hogy szerelmet érezzen?

Hm! a vén fa is kihajthat! Igen, de ok nélkül! Hiszen az özvegnél sem nem gazdagabb, sem nem szebb a karikási hentes leánya. Valaminek lennie kell a hamu alatt, amit majd kikapar az idő!

A fiskálisban kedvetlenséget ébresztett az öreg Kalap szélhűdése. Ki fogja már most rábeszélni Erzsikét? A legédesebben szóló szövetséges, a büntudat néma lőn. Eh mit, aki igazán akar valamit, bizonyosan eléri. Az akarat majdnem olyan hosszúkat lép, mint a lehetetlenség. Ő pedig igazán akarta Erzsikét. Olyan igazán, hogy az érzelem tisztességsébb részét is annyira magára tudta disputálni, miszerint egészen szerelmes lett leendő feleségébe. Ez több volt az akaratnál, sőt a »elki óhaj« kifejezést is túlhaladva, csupán az »epedés« szóval lehetne méltón jelezni a tekintetes úr abbeli érzeményeit, mik ezen házassági ügy keretén belül vertek gyökeret szíve kietlen homokpusztáján. Csodálatos, e természetlen Szaharában, a színtelen homok között most itt-ott fényes fővény-szemek csillogtak, mintha egy átvonuló vihar szórta volna ide idegen tájékról. A szerelem vihara járt itt, azé a szerelemé, mely megnemesíti a szívet, mely mint a tavaszi napfény derült színt ad a komor hegyornak is. Tavaszi napfény! Lehet-e itt arról szó? Cseréljük ki a tavaszt a »vénasszonyok nyarával« s mindjárt nem sántít annyira a hasonlat. A vénasszonyok nyara októberben szokott lenni : annak is van napfénye, de bányadt ; az is meg-aranyozza a hegyormot, de az arany színnek valami lehán-goló árnyalata van. A tavaszi napfény az egészséges — az őszi a beteg ember mosolya.

A késői szerelem tehát — ha a hasonlatot tovább szőjük — betegség. Vajon igazán beteg volt-e Fogtőy úr, nem tudjuk, de nem vélünk csalódní, midőn állítjuk, hogy állapota hasonlított azokéhoz, kik valamely ürügy alatt betegséget színlelnek, levetkőznek, egy ideig kényelmetlenül hánykolódnak, de aztán lassankint belegyengülnek a fekvésbe és félig-meddig igazán megbetegednek.

Fogtőy a történetek miatt egy nappal továbbra halasztá látogatását ; csak másnap ment el Kalapékhoz. Erzsike úgy fogadta, mint egy érzéketlen márványszobor. Arca nem mutatott sem örömet, sem kedvetlenséget, sem gyűlöletet. Valóságos bezárt könyv volt. Miklós éppen egy órával előbb utazott el. Jobb is, hogy elutazott. Sok minden másképp történhetett volna.

— Nos, mint érezzük magunkat? — kérde az ügyvéd fürkésző szemekkel, amint kocsijáról legényesen leugrott — szegény édesapa, hallom, rosszul van. . .

— Nagyon rosszul.

— Hát maga, kis húgocskám ? — faggatá édeskés mosollyal megcsipkedve arcát, mitől az nem lett sem pirosabb, sem halványabb, — csak nagysokára ütött át arcbőréen a megcsipdesett helyekre egy kis vér, mintha a fagy szívta volna ki.
— Köszönöm a fiskális úr szives kérdését, bizony nem igen dicsekedhetem semmi jóval.

Hm. . . hm — gondolkodék a tekintetes úr magában — nagyon jól vagyunk, egészen jól vagyunk. A kis liba már mindent tud. Tehát nem vagyunk többé »bácsi«, hanem »fiskális úr«. Nagyon jól van. Az egyik címtől könnyen elszoktunk, tehát a másodiktól is könnyen válunk meg a »harmadik« végett. Ki tudja, nem-e próbálgatja már most is úgy titokban elsugdosni a falaknak : »Kedves férjem, kedves Mártonom. . .«

A szerelem termőföldjében a legelőbb jelentkező tavaszi pipacs a hiúság!

Fogtőy benyitott az öreghez. Erzsike nem követte.

Kalap arcára sötét haragos felleg ült ki az ügyvéd láttára, szürke szemei a dühtől csillámlottak, de ez nem zavarta meg azt, tiszteletteljesen megfogta merev, lecsüngő kezét és megsókolta.

Mintha megreszketett volna az a hideg, élettelen kéz. . .

— Eljöttem, hogy megköszönjem beleegyezését. Sosem lesz oka megbánni, esküszöm.

A beteg becsukta szemeit és összeszorítá fogát, aztán fálnak fordult, mintha mondta volna: semmi mondani-valóm többé.

De ez nem akadályozá az ügyvédet, hogy azért kifejtse minden ez ügyre vonatkozó nézetét, előadván az okokat, mik e házasságra bírták s fölötte tiszteletteljesek valának, nem mulasztá el magát kimenteni, amiért kissé kíméletlen volt. A szerelem elveszi az embertől a higgadt gondolkozást. Végül kinyilvánítá, hogy az esküvőt három hét múlva szeretné, éppen a választást követő napon, hadd legyen az kettős ünnep.

Az pedig, akihez beszélt, mint egy érzéktelen holttest feküdt ott, még szuszogása sem hallatszott.

»Aki hallgat, az beleegyezik« — gondolta az ügyvéd s a bejövő Erzsinek már következőleg összegezte az eredményt:

— Édesapával mindent rendbehoztunk.

Erzsi nem felelt. Az ügyvéd közelebb lépett hozzá és megszorította kezét.

A leány fölsikoltott. Fogtőy úr összeráncolta homlokát.

— A pecsétgyűrű . . . — hebegé Erzsike, restellvén az önkéntelen sikoltást.

— Ah, a pecsétgyűrű! megszorította? . . . No, nem tesz semmit, majd begyógyul a lakodalomig. Most azonban térjünk tárgyunkhoz. Azaz, hogy éppen tárgyunknál vagyunk. Azt határoztuk, hogy lakodalmunk mához három hétre legyen. Belenyugszik-e ebbe?

Erzsike most sem felelt, reszketve nézett atyjára, ki most félkönyökére emelkedék: az ő arcáról szerette volna leolvasni, mit kelljen válaszolnia.

De az öreg arcán nem volt erre semmi felelet, — hanem ahelyett élénk várakozó figyelem tükröződék vonásain; ép balkezét hall-csővé idomítva, feszülten hallgatódzott . . .

. . . Ott kint az ablak alatt embercsoport vonult el lármázva és kurjongatva. Némelyek azt kiáltották: »Éljen

Bojthos!« más hangok ellenben : »Éljen Fogtőy!« A zaj mindinkább távolodott, s csak egyes elmosódott kiáltások voltak hallhatók.

Az öreg e hangokra látszott figyelni, mintha számíthatná magában : Ez »Fogtőy« volt, amaz pedig »Bojthos«.

Vajon melyiknek számíthatott? . . . Erzsi még mindig nem felelt. E némaság megdöbenté az ügyvédet, de meg nem zavarta. A pecsétgyűrű mellől, melyet a kisujján hordott, karikát vont le és a leány ujjára húzta.

— Ez nem fogja talán szorítani . . .

Erzsike erre sem felelt, pedig kérdés volt. Különben aki hallgat, beleegyezik. Az ügyvéd nyugodtan vakarta állát.

Azt figyelembe sem látszott venni, hogy a böldeg arc a viláért sem bírt odanézni, sem megmozdítani azt a kezet, melyen a jegygyűrű volt. Mit törődött ő azzal, hogy a szegény szinte érezte, mintha ujját égetné az a gyűrű, mintha izzó tűzből lenne, mely lassankint lehat csontjáig, míg végre azt is megszenesíti, elhamvasztja, s földre esik — ujj és gyűrű . . .

Elfojtott lélegzetet vett, és míg az ügyvéd rászegzett szerelmes tekintetét elkerülendő, ő a magát lesütötte, szinte óhajtván várta már, mikor válik semmivé az az égő gyűrű.

XI.

VÁLASZTÁS ELŐTT

A napok múltak, a hordók ürültek, a vármegyei torkok mind jobban-jobban elrekedtek ; hála istennek : több hordó volt, mint nap, minélfogva a közügyek iránti érdeklődés folytonosan ébren tartatott. A tornyokból lobogók lengtek : mindenik nemzeti szín — de hogy a szent korona gyöngyeinek, a nemességnek írástudatlan nagyobb része is tájékozva legyen, Fogtőy neve egy zöld koszorúba foglalva pompázott a zászlók fehér síkján, míg ellenben Bojthosét, mint igaz veres-tollashoz illik, hasonló színű koszorú köríté. Mindenfelé nagy volt a készülődés. A nemes atyafiak megcsinálták végrendeletüket azon eshetőségre, ha alkotmányos úton találának kimúlni a restoráción ;

muzsika szólt hegyen-völgyön ; hajnaltól hajnalig, amennyi cigány csak akadt a teens vármegye területén, az mind abban hagyta most a vályogvetést, hogy másik mesterségéhez ; a vonóhoz csapjon. Az egész világ bőségben úszott, a sok jóból még a parasztnak is kijutott ökörsütések és nagy áldomások alkalmával. Az imádat tárgya : a »potya« beleült pünkösdi királyságának trónjába, és meghódolt előtte boldog, boldogtalan. Neki voltak a leghívebb alattvalói valamennyi uralkodó közt. A bocskoros nemes élete valóságos »eldorádóvá« változék ; az uradalmi mézáróstól ingyen kapta a húst, a korcsmárostól a bort. Így rendelték meg a »mél-tóságos urak«, kik sohasem voltak leereszkedőbbek, mint most : lejöttek váraikból hozzá és így szólíták meg, ha daróc földte is tagjait : »Kedves urambátyám«, vagy »Kedves öcsémuram, nincs-e valamire szüksége?« Ha valami pör volt az uradalmak és apró komposzesszorok közt, az e napokban mind kiegyenlítettett olyanformán, hogy az uradalmak nyilvánították magukat perveszteseknek ; ha gyerek született valahol, annak egyszerre öt nagy úr is ajánlkozott keresztapául ; szolgabíró, vicispán már messziről kalapot emelt, ha nemesemberrel esett találkozása. Az bizony azt sem tudta aztán, hová legyen a nagy boldogságtól ; minden áldott nap négy felé is hivatalos volt úri ebédre, s nem egyik gondolta bosszankodva, milyen nagy kár, hogy négy felé nem szakadhat, ha már úgysem marad ebből az uraságból választás utánra körömfeketényi sem.

Az újabb választások történetében is akadunk hallatlan vesztegetésekre. Volt képviselőjelölt, ki egész kerülete választóit új szűrőbe öltöztette, hogy az ő szűrét ki ne tegyék ; a másik követjelölt félmázsa dohányt, egy mázsa húst, egy mázsa sót, egy akó bort és egy tíz forintos bankót adott minden voksért. Egy főúr 500 holdas legelőt aján-dékozott oda az elveihez átpártoló falunak, ahol nem volt több harmincöt igazolt szavazatnál. De mindezen újabbkori korteskedések és vesztegetések sokkal mérsékeltbb jelleműek, mint a hajdaniak. Ennek okát a megváltozott viszonyok, a képviselői állás tekintélyének hanyatlása és a szavazat-jog nagyobb mérvű kiterjesztése világosan tüntetik föl. Az sem utolsó ok, hogy azóta szegényebbek lettünk

sok millióval és sok illúzióval. Aztán, habár gyéren, akad olyan ember is, kit bizonyos elvek vezetnek, mikhez hozzá van lelke nőve, úgyhogy nem lehet tőlök elválasztani semmivel. Az emberi nem e fajtája éppen történetünk idején keletkezett, s a Fogtőy és Bojthos választás alkalmával élte bölcsőkorát. Darwin nem emlékezik meg e különös emberfajról, nem elemzi, honnan, miképp eredt, de a nemzeti történelem és az országgyűlési naplók annál többet.

Már csak egy nap volt hátra a választásig; általános izgatottság uralkodott. A két párt húzódni kezdett a választás színhelye felé, az országútnak nevezett kátyús sárvonal tele volt reggeltől estig végigkóválygó kocsikkal, mik a vótumokat szállították a színhelyre. Kifent bajszú, kékre dagadt képű, a kortes előmozgalmakban kimerült alakok ültek a szekerekben, ünnepi köntösökben, fontoskodó ábrázattal. A kocsis mellett a fiatalabbak, kiknek egyike rendszerint a zászlót tartja, hátul a »primipilusok«, húsztörőn keresztül verekedett aggastyánok, kiknek már ez mind csak »kismiska«; egykedvűen szívják a makrát, s hol-hol hörpentenek egyet az oldalukon függő kulacsból, mely arra vagyon hivatva, hogy addig is, míg a legközelebbi csárdához érnének, hol alkotmányos szent szokás szerint a menet megállapodik — ivás-folytonossági hiány ne következék be. Ha aztán csárdához érnek, és a kulacsban mégis maradna valami, a földre öntik, mert úgy diktálja azt az »illedelem«. Nem valami toprongyos ember az ő jelöltjük, hanem »úr« talpig. Egy-két akó bor nem a világ. Hadd igyék az anyaföld is. Hiszen ő táplál bennünket, szegény. Ha azonban (mert az is megtörténhetik) előbb fogy ki a kulacs tartalma, mint ahogy korcsmához érnek, az már nemcsak nagy homályosságot vet az egész ünnepélyességre, hanem a jelölt erkölcsi jellemén is csorbát ejt: mért nem építettet közbe egy »Betekints«-et? Mit »mókázik«, ha nincs pénze? Miért öli szomjan a becsületes embert? . . .

A város szélén van fölütve a két tanya, délről a Bojthos — keletről a Fogtőy párté. Egyik rakoncátlanabb tömeg a másiknál. Nagyon festői kép, a vászonra festve úgy, amint van, nagyon gyönyörködtető látványul szolgálna a festő ecsetje által eszményítve, de a valóságban éppen nem

ezen hatást teszi az emberre. A rekedt lárma, a párolgó borgóz ; a kölcsönös eszmesúrlódások, melyek itt-ott olyan élénk kifejezést vesznek föl, hogy földagadt arcok beszélnek a nyomatékos argumentumokról, mik a kölcsönös magyarázatokat kísérték. Egynek nem jutott elég nagy darab szalonna. A másiknak meg a bor kevés, míg a harmadiknak éppen a sok bor a baja, részegségében még arra is visszaemlékezik, hogy egyszer a felesége testvérének a jelölt sógorának kis fia fügét mutatott a bogárháti búcsún, amiért ő most semmiesetre sem adhatja szavazatát olyan komisz embernek ; ő bizony átmegy a szomszéd tanyára, ahol szivar is jut a szegény nemes embernek stb.

Ezer meg ezer apró baj merül föl. A hazafias lelkekben fölkavarja a bor a különféle érzelmeket, mik a fölszínre jutván, különféle alakban jelentkeznek.

Ember legyen aztán az a kortesvezér, aki mindezen uralkodni tud, ismernie kell az összes diplomácia griffjeit s minden emberét ízről-ízre.

Ilyen főkortes volt Karczy. Tudott bánni az embereivel : szerette is mindenki. »Ez már aztán igazán lelkesül a Fogtőy ügyéért!« szokták mondogatni.

Pedig dehogy lelkesült, dehogy! Szorongva várta a választás pillanatát, amikor megbukik az ügy, melyért lelkesül, s elveszti Erzsikét örökre.

És íme, egyszerre csak porfelleg keletkezik az úton. Egy kocsi hajt feléjük. Istenem, istenem! hiszen ez a három híres szürke, a Kalap három szürkéje. Vajon ki jön rajta?

Maga a vén Kalap ül a hátsó ülésen, s Erzsike mellette. Tehát fölkelt a restorációk hőse ily nyomorékul is, hogy beadhassa a maga szavazatát Fogtőyre.

Az egész tanyán villámként fut át a hír, hogy a vén szélütött Kalap is jó. Az eleven halott is föltámadt Fogtőy kedvéért. Mint a lavina, úgy hömpölyög keresztül a tömegen az égreszketető kiáltás : »Éljen Kalap! Éljen Fogtőy!«

A vén ember merev szemekkel néz az ismerősök sorai közt, kik kendőikkel, fokosaikkal és kulacsaikkal integetnek feléje.

A kocsi megállott. Százan meg százan vették körül, egybe hangosan követelve, hogy beszéljen. »Halljuk Kalapot!«

De hogyan beszélhessen a néma ember?

Csakhogy a néptömeg nagy bolond ám s vannak lehetetlen kívánságai is. A követelés lassankint tomboló viharra változott.

Miklós volt kénytelen szólni, hogy a tömeget lecsendesítse.

— Barátaim, — kezdé — ti minden áron beszédet kívántok. Engedjétek meg, hogy én beszélhessek bátyám helyett és Fogtőy követjelöltünk érdekében. A »vármegye rókájának« gúnyolják ellenfelei, de ez méltatlanság. Azon elveket, melyek benneteket lelkesítenek, elokvenciájával, hiszem, hatalmasan és becsületesen fogja képviselni.

Az öreg Kalap feszülten látszott figyelni minden szóra.

— Hogy Fogtőy becsületes ember, hiszem ; és hitem annyival inkább nyomhat a latban, mert rég ismerem. Atyámnak bizalmas embere volt sokáig, s még halálos ágyán is Fogtőyben bízott legjobban . .

Csak eddig folytathatta szavát Miklós, mert e percben, mint mikor a vadállat elbődíti magát, s mint mikor a villám hirtelen lecsap valakire, egy hatalmas rántást érzett karján, s egy kiáltás hökkenté vissza : »megállj!«

Csoda történt. Az öreg Kalap megmerevedett keze ragadta meg karját, s az ő visszatért hangja volt a kiáltás.

Lélegzetet elfojtva és megrendülve nézett oda mindenki.

— Megállj! — kiáltá mégegyszer. — Mit mondtál? Atyádat, Karczy Pétert említetted és azt mondtad, hogy a halálos ágyán is Fogtőyben bízott. Szent isten! Láttad te atyádat a halálos ágyon?

— Én fogtam be szemeit — felelte Miklós nyugodtan.

Az öröm glóriája öntötte el az öreg vonásait. Szemeit hátateljesen emelte az égre, és könnyezve rogyott térdre ott, az ujjongók között, és áhitattal rebegé :

— Istenem! De nagy vagy!

— Jer, jer, — suttogá halkán Miklóshoz és félrevonta őt a sátorba.

•

Ott bent sokáig beszélgettek. Kalap uram mindent elmondott, miként tartotta magát gyilkosnak alaptalanul.

Mikor Miklós ezt meghallotta, egyszerre világos lett előtte minden.

— Bátyám! — kiáltá — most már mindent tudok. Atyámat is a lelkiismeret furdalta egész életében, mert ő meg, szegény, azt hitte, miután egy test pottyanását ő is hallotta, hogy kegyelmed a halott. Végrendelkezése alkalmával is azért hívatta Fogtót, mert összes készpénzbeli vagyonát, mintegy harmincezer forintot, reá bízta azon meghagyással, hogy Kalapnak életben levő örökösait kikutatván, azoknak általadja. Ott a végrendelet másolata a holmim közt, én azonban természetesen nem gondolhattam bátyámra, mivel életbenléte önmagától elenyésztette a személyazonosság iránt támadható gyanúmat.

— Most már tudjuk tehát, kicsoda Fogtó, — mondá az öreg vígan . . . Nagy nap ez, édes öcsém . . . vagyis inkább fiam . . . mert e pillanattól tied Erzsike. Most pedig menjünk és fogjuk meg a rókát a csapdjában . . . Most már én, az öreg Kalap, mondom, hogy »Éljen Bojthos!«

Miklós némán borult az öreg nyakába.

A zajongó tömeg nyugtalanul várta őket odakünn. A megfoghatlan csodára, hogy az eleven halott megszólalt, dermedt keze és lába visszanyerte ruganyosságát, azt mondták, hogy az az »isten ujjá«.

Mikor a sátorból kilépett, mint egy diadalmas hőst emelték vállaikra, és most lázasabban követelték, hogy beszéljen.

És az öreg beszélt.

Kalapját levette ősz fejről és bátran tekintett végig a táboron.

— Nemese, kedves barátaim! — én, aki visszatértem a halálból az életbe, aki egész életemben szerettem a vármegyémet, én, Kalap István, azt mondom nektek, hogy »Éljen Bojthos, a mi követünk!« Én íme, ezennel az ő zászlója alá indulok. Aki engem követ, áldja meg az isten!

Égy óra múlva egyetlen tűz sem égett a Fogtőy tanyán . . . mind kialudt . . . csak az üres hordók heverték ott, és néhány holtrészeg ember, — aki a kocsikra már föl nem fért, a saját lábán pedig nem bírt eljutni a szabad-
elvűek táborába.

Hja, bizony sok bolondság esett valaha ebben a szegény kicsi országban.

FÜGGELÉK

A VÁRMEGYE RÓKÁJA

CÍMŰ ELBESZÉLÉS VÁZLATAI ÉS VÁLTOZATAI

NIBELUNGOK HARCA

NOVELLA

1873

Régi történet már ez.

Még az anyám is rövid ruhában járt akkor, még akkor fel sem fedezték talán azt a puskaport, amit Stofi bácsi fedezett fel 48-ban a német haderőnek; a híres szónok, Máty Károly még valahol az ábc-ét tanulta; Ákos bácsi pedig javában lovagolt azon a vesszőparipán, mit a rege szerint felkapott egyszer alóla a forgósél s beültette valahova Zemplénmegyébe. Azóta nagy erőteljes fa lett belőle. Az Andrássy verebeit is rajta költötte ki az anyjuk.

Egészen más idők voltak, egészen más alakok uralkodtak a tekintetes vármegyében.

Sramko fiskális tollut fosztott Trencsinben, még akkor Zsiga bácsi is csak az anyatejet kóstolgatta. Egyéb ital nem fordult meg szájában. Legfelebb az ősz Kelemen bácsi emlékszik még vissza arra a boldog korra, mikor egy váltógaras volt a bor iccéje, mikor az volt a legjelesebb szónok, ki a legnagyobb bunkós bottal jött a megyegyűlésre, az volt a legtekintélyesebb férfiú, kinek legkülönb tajtékpipa lógott szájában, s az tartatott a legszabadelvűbb hazafinak, ki egy szuszra el tudta fütyülni a »Rákóczi-nótát«.

Nobilis idők voltak ezek.

Prókátorok nem nyúzták a világot. Legfeljebb az volt honoráriumok, hogy a katolikus kliens ebédre invitálta meg ügyvédjét, a lutheránus azt mondta: »köszönöm, barátom uram, legyünk „per tu”«, míg a kálvinista egyszerűen ezzel a biztatással róttá le a perköltségét: »aztán, édes úr, ha szolgabíró akar lenni a restauráción, csak nekem szóljon, az ebadta!« Financ nem szagolt a magyar ember dohányzacskójába, végrehajtó nem garázdálkodott tizgarasos »meghívásokkal«. A régi szolgabírák csak akkor hítták meg a nemesembert, ha ebédet adtak.

Minden másféleképre volt.

Az ország összes irodalmát meg lehetett olvasni nyolc garason a kassai kalendáriumból, már t. i. aki olyan bolond volt, hogy nemcsak megvette, hanem tetejébe rá még el is olvasta. A nemes vármegye hatalmasabb volt, mint az ország, s annyira nem fért bőrébe, hogy a »karancseszi vármegye« repedt ki belőle

A két kopottfejű oroszán a megyeházáról olyan méltósággal bámult le erre a komisz Európára, mintha azon gondolkoznék, hogy ugyan hány világrészt egyék meg frütökre.

Minden hirdette a tekintetes vármegye nagy hatalmát.

A hajdú tarsolyára hímzett N. V. betűtől kezdve egész a székváros közepén emelkedő négyemeletes palotáig, melynek fedeléről egész sereg varjú károg rémletesen, mintha az is a teens vármegye büntető hatalmáról tartana tudós felolvasásokat.

A börtön, a deres és a mogyorófa-pálca jelvényei alatt összpontosult a világtársadalom fennállásának logikája.

... Nem az emberekért van a mogyorófa-pálca, hanem a mogyorófa-pálca kedvéért vannak teremtvé az emberek, hogy a szolgabírónak, nemes passziója hevében, legyen kin kitölteni a mérgét.

Ez volt az uralkodó elv.

Külön büntető-kódex volt minden egyes szolgabíró. Ha az emberfiára unalmában ráolvastatott huszonötöt, számár újságírók ki nem kürtölhették a lapokban. Először, mert nem is voltak újságok, másodsor, mert ha lettek volna is, úgysem olvasta volna senki... Aztán statárium neki, az akasztófáralvának, ha a vármegye dolgába merné magát beleártani!

Könyv, tudomány nem háborgatta álmainkat. Tudunk mi mindent. Nem volt már a világon semmi megtanulni valónk. Mert vagy arról beszél a bolondos anglus ezer megírt könyvében, ami úgyis benne van a »Corpus Juris«-ban, és akkor felesleges, vagy arról beszél, ami nincs benne, és akkor ostobaság. Tertium non datur. Ami pedig a tudományos embert illeti, ott van Széchenyi Pista. Gondolkozik az mindnyájunk helyett. Azzal tessék diskurálni!

Ezt a szót »haladás« kiküszöbölte a »vis inertiae« a nemzet szótárából.

Ismeretlen pogány mondat volt az előttünk.

Inkább nekitámaszkodtunk az ellenkezőnek. Még a »Hármas Kis Tükör« bölcс összecsinálója is ezt írta fel oda ékes, tudós karmenben :

»Nógrád vármegyében kell járni nagy sáron.« —

Még én is így tanultam valaha. A tiszteletre méltó sár, melybe belefűlnak a haszontalan új eszmék, beleolvadt a címerünkbe. Úgy néztük azt mint megannyi aranyat. Jó volt az nekünk. Nem kell közlekedési út. Mi az istennyilának? Magunk csak kivontatjuk magunkat paraszt-forsponttal a szomszéd faluig, hol egy valamirevaló tarokkcompánia csak összetákolódik. Idegen vármegyéből való ember meg hadd búsuljon rajta : mint jöjjön ide, ha nem lehet.

Legalább nem akad ránk ebben az átkozott sárban a német.

Az igaz, hogy a német nem is akadt ránk ; akadt valami más, ami még nagyobb hatalom a németnél — a civilizáció.

Az is úgy jött ide csak, hogy előbb megtanult röpdülni.

... Világot borító szárnyait összecsapta felettünk, lehelete összevegyűlt az ország levegőjével, melyet aki magába szívott, elkezdett beszélni, mint a mákonyivó, soha nem hallott, őrült, bolondos, képtelen eszmezagyvalékról, egyenlőségről, testvériségről.

Fojtott lett a levegő, hogy elkezdett tőle köhögni a félország, mintha tüdővészben volna.

Új tüdő kellett ehhez a levegőhöz.

Magyarország kezdett kivedleni régi bőréből.

A megyeháza most is ott állott, ahol előbb, a zsinóros hajdú most is olyan hegyesen lépkedett, mint előbb, a szolgabíró dohányzacskójának sallangja most is olyan gavallérosan verdeste combjait, mint előbb, a régi feneketlen sár is ott volt az utakon, a deres is ott állott a vármegyeház udvarán s a főjegyzői kalamárisban is ott álmodott a tintába beszáradt toll azokról a gyűlésekről, amelyekben azt határozták, hogy majd határozni fognak . . . de a bolond idő megteremtett egy új erkölcsöt, s mint mikor a földbe ültetett krumpli etolja a rohadásba átment ósanyagot, az emberek kezdtek egymással meg nem félni.

Ez a sűrlődés volt a Nibelungok harca.
Az egyik embernek az volt a kifogása a másik ellen,
hogy nem liberális.

Liberalizmus!

Tudta is azt még akkor valaki : mi az?

A Rákóczi-tárogató utolsó hangjai régen-régen hangzot-
tak már el a Tisza partján. Ki tudná már azt : hogyan szóltak?
A »libertas« feliratú zászlókat már régen csókolta a hazai
levegő. Az a torony is régen ledőlt már, amelyiken lobogtak.

Liberté, fraternité, égalité!

Bolondos, ostoba új idea, világfelforgató emberek
izgatott, örült álmainak szörnyszüleménye.

Küzdeni a félvilág ellen lovagiasságból, haragból,
becsületből, könnyelműségből, királyné szép szemének fel-
száritott könnyecskéjéért, királynak kimondott kevély sza-
váért : annak van értelme ; de az egyenlőségért, testvéri-
ségért küzdeni : az örület, eszeveszettség.

A világ vége közelít. A százados logikát halomra
készülnek dönteni az új emberek.

Avagy logika az, ha meglátja az ember maga mellett
a meztelen koldust, ő is meztelenre vetközzék, hogy legyen
egyenlőség, vagy hogy öleljen szívére minden földönfutót,
odavarrva azt a saját gallérijához osztályos atyafinak, hogy
legyen testvériség.

Meg kell a mozgó földet állítani.

Hogy mert megmozdulni a semmirekellő anélkül,
hogy engedelmet kért volna rá akár a fenséges palatinustól,
akár a tekintetes karok- és rendektől!!

Pereat mundus!

Háború a világ folyása ellen! Éljen az, ami ócska,
ami régi. Halál mindenre, ami új, ami modern!

És aztán elkezdte magát szervezni a Nibelungok gár-
dája.

Minden ócska atillába jutott egy ember.

És ilyen ócska atilla nagyon sok volt.

Az új emberek pedig nekitámaszkodtak az új helyzet-
nek és harcoltak merészen, kitartással, lelkesedetten...

Nem kell megmosolyogni e harcot, azért, hogy humo-
reszket írok felőle : nagy és szent volt az, mint aminő egyik

sem. Tisztelettel hajlom meg a küzdő alakok árnya előtt, s úgy teszek, mint a gyermek, ki az erdőben föl nem érván a nagy magas tölgyfák sudarát, csak az apró bokrokat csipdesi meg.

Ilyen apró bokornak született a világra az én Feri bátyám.

Igazi pecsovics vér. Már talán azonmódon penészesen jött a világra. Egy született régiség, aki úgy veszi ki magát a mai társadalomban, mintha valakinek a kabátjára daróc foltot varrnának.

Hanem azért akármilyen régi ember is Feri bácsi, azt nem kívánom tőle elvitatni, hogy fiatal ember is volt valaha, mégpedig tiszteséges fiatal ember, ki elvégezvén fényes Eger városában a »just«, a megyei komaság, sógorság és urambátyámság protekciója alatt megkezdé nagyot ígérő pályafutását az aljegyzőségen.

Az igaz, hogy messze falu az aljegyzőségtől az ország-bíróság, nagy út fekszik odáig, de hát ötven évig léptetve, ki tudja: nem ér-e oda is?

A »Corpus Juris« gondoskodott arról, hogy a nemes ember még akkor is lépjen, amikor áll.

A nemes embernek legnehezebb dolog születni. A többi aztán könnyen megy. Ráül a »Hármas könyv«-re, s az mint a mesebeli királyfi bocskora, odaviszi ahová kívánkozik.

Csak hogy Ferenc úr éppen olyan időben ült rá a »Hármas könyv«-re, amikor ez ócska jószágot elkezdtek nagyon mozgatni, hogy kitörüljék belőle a legjobb paragrafusokat.

Ezt persze nem volt szabad engedni.

A vármegye körirata sorba járta az ötvenegyet.

A fehér- és verestollasok döntő ütközetre készültek egymás ellen.

*

És lón, hogy a vén Makkfői, aki legszájasabb prókátora volt a vármegyének s leghasznavehetőbb öregagyúja a pecsovicsoknak, mikor legjobban számítottak eszére, tudományára, szónoki tehetségére, egyszerre csak kezdett megbolondulni.

Hüm! Csak gyarló teremtés az ember mégis. A reális egzakt irányból belemegy a regényességbe, mint valami törvénytörő. Addig replikázik, allegál, egzekvál, licitál, míg egyszer — föltéve, de meg nem engedve — a legszendébb kliens úgy lefózi két szép szem tüzes kacsintásával, hogy egyszerre elfelejt Corpus Jurist, telekkönyvi pátent, kúriai döntvényt s nekimegy per analogiam a szent házasság bolondos aktusának, mely legfelebb annyiban bírhat érdekel jőzan prókátorok előtt, amennyiben leendő válópöröknek szokásos alapját képezi.

Már nem tudni bizonyosan: az ember gondolkozó tehetsége szünetel-e akkor, az agyveje zavarodik-e össze, vagy járványos betegség az talán, mely néha az öregeknél is jelentkezik, hogy egyszerre csak üresnek kezdi találni az »aktákkal« elhalmozott »kancelláriát«, mely pedig eddig olyan szűknek látszott, hogy az amice Lupcsek adjunktus sem fért bele, hanem odakint volt köteles hálni a konyhában, Őrzi szolgáló kizárólagos tereumán, amiért persze annak eszeágában sincs birtokháborítási pert kezdeni amice Lupcsek ellen: de míg a kancellária üres, sivár, kietlenné lesz, mint valami tudós feje, azalatt a szív meg megtelik holmi hóbortos, ábrándos vágyakkal, amik félig idea, félig semmi, félig hidegborzongatás, félig szívdobogás, félig eszeveszetség; a nagy zsiros pörök aktáinak nyomatókos sorai között a legokosabb argumentumnál egyet fordul az emberrel a világ, szétfoszlik betű, jogtudomány, argumentum, s egy szép szőke leányarc mosolyog le mindenünnen. Az engedelmes »kalamus« kifordul a bágyadt kézből, a kopott perrendtartásban összevissza kuszálódnak a paragrafusok, semmire sem bír ráakadni, a végrehajtási kérvényt tévedésből rózsaszín papirosra írja, a pör stádiumai helyett a holdat jár nézegetni és morog, zúgolódik minduntalan, mintha azon bosszankodnék, hogy mért nem marasztaltathatja el az egész világot makacsságban.

Ez az első stádiuma a szerelemnek, amitől a prókátor annyira reszket, hogy a viláért sem meri azt magának bevallani; hanem ráfogja, hogy más az oka nyugtalanságának: komisz politikai időjárás... a liberálisok ütik a vasat... a keményfejű Nagy Pál szörnyen kezd terjeszkedni...

Aztán az az átkozott törvéncikk! szűkmarkúak a kliensek, rosszul állapítanak a bírák... a fenének legyen jó kedve.

Azután következik a második stádium.

Ez már sokkal erősebb.

Elmulasztja a perfelvételt, szakadnak nyakába a makacssági végzések, mint a zápor. Nem törődik velök. A harmadfokú bíróság kedvező ítéletét igazi angol közönnyel fogadja, hanem annál jobban törődik: jól ki van-e keféltve a búzavirágszín »rókatorkos«? jól van-e megkötve az új rojtos nyakkendő? Az adjunktustul megkérdezi: nincs-e valami becsületes olvasmánya? mire az készségesen kikeres valami rongyos könyvet a Justinián novelláiról, mit a principális fitymálva dob el, összeszidván domine Lupcseket amiért őt gúnyolni merészli; neki a »Himfy szerelmei« kellenek vagy az »Aurora«; neki ide ne hozza sem Virozsilt, sem Mackeldeyt, mert mindjárt lehúzza őt bankó forintot a havi fizetéséből, ami már azért is nehéz matematikai művelet lett volna, mert a domine Lupcsek havi fizetése csak négy bankó forint volt.

Ebből aztán amice Lupcsek is megtudja, hogy a principális szerelmes, amit pedig amice Lupcsek tud, aki Makkfői fiskális szerint semmit sem tud, azt már valóságos szégyen volna Makkfői fiskálisnak is nem tudni.

Tehát Makkfői fiskális a második stádiumban rájön, hogy az a kis szőke lánygyermek, akitől oly nehezen vált el múltkor Debrecenben jártában, Feri öcsénknek marandó nyomokat hagyott szívében, s ha a lányka véletlenül még »res nullius« volna, nem lenne bolondság idehozni az élet »felzetéül«... hiszen a prókátor is ember..., az ő szíve sem egészen kő... azt is »szignálja« az Amor nyila, az ő világában is helyet foglalhatnak a szelídebb emberi örömök, legalább »sub clausula«.

Ekkor tehát legelőször is felveszi elméjében a »tény-álladékot«: a kis szőke leányzó egyetlen gyermek, az apja szorgalmatos hentesmester, jó sokat gazdálkodhatott már, a Péterfia utcában meglehetősen háza van, aztán ő maga is ér még valamit ötven éve dacára is... legény még a gáton... van egy pár száz forintocskája, csinos klientélája és egetrontó politikai nimbusza. A két vagyonka összetéve meg-

lehető »fundust« képezne a jövő számára, — minélfogva elhatározza megtenni a kellő lépéseket.

Egy egész processzus ez is. Csakhogy nagyon furcsa processzus.

Az ember itt is megírja az »alázatos kérelmet«, csak hogy magát kéri benne elmarasztaltatni a bájos alperes által, dobogó szívvel lesi a »választ« s minél udvariasabban szerkeszti meg rá a »viszontválaszt«: a goromba »tagadtatik« szó elő sem fordul benne, az alperest a világ kincseért sem cáfolja meg sehol, beösméri minden állítását, ígér megnyugtatót, földet. — Egyszóval ez egy egész megfordított pör, melyet mindenáron el kell veszíteni. Az embernek egészen ki kell vetköznie természetéből, nyájiasnak, előzékenynek, odaadónak lenni. Az pedig nagy megerőltetés egy prókátornak.

Ha nincs valami nagyon infámis »ellenirat«, gyorsan utána következik a »végirat«, melyben kítűzetik az esküvő napja, az indulási, megérkezési program s egyéb bolondság. —

Csakhogy ez nem ment olyan könnyen.

Makkfői fiskális úr és Kalap Erzsébet leányasszony között egy egész tenger feküdt.

S ez a nagy tenger Feri bátyánk volt, azaz akkor még Feri öcsénk.

Mind a három között pedig feküdt még egy nagyobb átlábolthatlan, átvitorlázhatatlan tenger — az öreg Kalap István uram —, aki megesküdött rá, hogy sohasem adja lányát pecsovicznak, ha mindjárt a fönséges nádorispán kéretné is.

Amit pedig egy debreceni civis megmond — az nem üres levegő, pusztá beszéd, mint valami nagy úr szava, — az meg van mondva, és — punctum — többé soha senki sem változtathat rajta.

Feri öcsénk és Makkfői fiskális, még mikor Debrecenben voltak valami osztályos pörben, korán észrevették egymáson a kiütögető szimptomákat és kezdték gyanús szemmel nézni egymást.

Hosszú volna elbeszélni egyhúzóban: mint jutottak a Kalap uram házához, mint hódította meg finom manő-

verjeivel két heti ott mulatásuk alatt csintalan Örzsike mind a kettőt; ezer semmitmondó, de mégis érdekes haszonlatanság egész láncolatát.

A dolog komoly része ott kezdődött, mikor a két alak mindenike méregette előnyeit és hátrányait a másikkal szemben.

Feri öcsénk csinos legény volt, 28 évvel, élénk barna szemekkel, tulipiros magyaros arccal, a kezdődő pálya küszöbén egy szép jövő kilátásával a háta mögött. Makkfői fiskális pedig nem volt ugyan fiatal, sem szép, hanem volt egy nagy előnye, ami alkalmasint rózsaszínűvé fogja festeni ripacsos fekete arcát, koromfeketévé őszülni kezdő haját, délceggé hajladozó természetét a szép Erzsike szemeiben; — fel volt léptetve a pecosvicsek által országgyűlési követjelöltnek.

Ha csak egy parányi nagyravágyás van is az Erzsike szívében, akkor meg fogja tudni mérlegelni: mi az, ha »nagyságos asszony« lehet valaki.

Ebben bízott Makkfői, s volt gondja rá, hogy mindenféle tüntetésekkel elköveztessen korteseivel, kiket gróf Czelédy fizetett. Minden kornak vannak bolondjai. Gróf Czelédynek is az a bizarr ötlete támadt, hogy ő most eredeti sportképpen részt vesz a közügyekben; vékonyabb mulatság ugyan a rókavadászatnál, a lóversenynél, de azért elég elegáns egy mágnásnak, mert sokba kerül.

Ő maga ugyan közvetlen nem avatkozik az ország dolgaiba, a felsőházi székét is ott hagyja üresen, mert az megint nem úrnak való passzió, hogy mint az iskolásgyerek odajárjon vagy leckézni vagy leckéztetni magát a pozsonyi országházba, hanem odaküldi az alsóházba az uradalmi fiskálisát olyan kődarabnak, amelyik majd zicher be fogja törni a Nagy Pál uram fejét.

Pénz van, amennyi kell. És azt olyan jól esik látni, hogy meg lehet venni rajta mindent, észt, tudományt, meggyőződést és hazafiságot.

Szomorú időket éltünk...

Csakhogy Makkfőinek tetszettek ezek a szomorú idők. Szerelmes volt beléjük.

Arany álmakra feküdt, arany valóságra kelt.

A liberálisok vesztesége egészen bizonyosnak látszott. A bocskoron nemesség nagy része egészen fel volt izgatva azon vad eszme iránt, mely az urat egyenlővé fogja tenni a paraszttal. Az izgatottság és a gróf Czelédy által fejenkint ígért egy arany láza egészen népszerűvé tette Makkfői nevét a vármegyében. Az éljen-kiáltás bejárta a levegőt. A kortesnóta hangzott mindenütt ; a főúr termében, az aratólányok ajkán ; a nebuló kis diák is ezt karmolta fel a házak falára :

Nem kell nektünk Kabalay
Paraszt-pártoló szavai,
Utat, töltsést nem csinálunk . . .
Makkfői a követ nálunk . . . :

Makkfői pedig még azt a bolondságot is megtette, hogy fogott magának valahol egy vándor piktort, aki lerajzolta becses fiziognómiáját vagy húsz példányban, azt osztán kiosztogatta a korteseknek, és volt gondja rá, hogy egy példányt elküldjön belőle a szép Erzsikének is.

Nem maga küldte el, mert a régi jó világban még nem volt divatban, hogy valaki egy hajadon leánnyal levelezzen ; sértette volna a közerkölcsiséget, melyre a mai kor olyan fátyolt borított, hogy azon keresztül még a kánkánt is pirulás nélkül nézi ; hanem volt Erzsikének egy helybeli barátnéja, akit Makkfői úr rávett, hogy bocsátkozzék Erzsikével egy kis ártatlan levelezésbe és engedje meg, hogy a leveleket ő diktálja neki : egy kis jux akar kerekedni belőle amelynek majd olyan jóízűn fognak nevetni a végén, mint annak a rendje.

Azok a levelek azután beszéltek a Makkfői diadalairól, az imádott nagy hazafi egetverő népszerűségéről, az ezer meg ezer lobogó zászlóról, melyen az a név leng, mit a tulajdonosa olyan szívesen osztana meg Erzsikével.

Erzsike mindenkire felelt néhány semmitmondó sort, amint már ez a lányok levelében szokásos ; benne volt, hogy én hála istennek egészséges vagyok, tegnap a nagynénémnél voltam vizitbe, holnap ide vagy oda készülünk . . . sietek, mert nagyon sok dolgom van sat. — hanem az ilyeneken kívül soha semmi egyéb. A nagy hazafiról soha egyetlenegy betű sem.

Azonban egyszer mégis volt az egyik levélben valami, amire kimosolyodott a fiskális arca, mint a napfénytől a zúzmarás vidék.

A levél alatt ez az aláírás állott : »Eliza«.

Tehát már nem »Erzsike« többé.

Azt az édes, azt a kedves nevet, azt a búbajos tündér két szótagot, melyet az édesanya ajka rebegett először, midőn a bölcsónél megcsókolta édes meleg csókjával, melyet a szerelmes ifjú suttogott, mikor legelőször volt szabad megszólítania azon az igézetesen gyönyörű néven : *Erzsike*, azt a nevet, melyet olyan sokszor visszazengett a szülői ház, melyet olyan nagyon megszokott a fül, melyhez hozzátapadt minden, minden a boldog gyermekkorból, megkergetett pillangó . . . elfeledett játszótárs, borzalmas tündérmese, — azt a nevet, melyet az apa reszketeg vonásokkal jegyzett be a nagy penészes bibliába, azt a nevet eldobni egy tollvonással, az mindenesetre jelentett valamit.

A prókátor jól tudta, mit jelentett.

Írt is azonnal két levelet : az egyiket Eliznek, a másikat Kalap uramnak. Mind a kettőnek az volt a tárgya, hogy Erzsikét szeretné nőül venni.

Egy hét alatt megkapta a választ mind a kettőre.

Erzsike azt írta neki : »Elmegyek önhöz, ha követ lesz«, Kalap uram pedig azt felelé vissza : »Megkapja leányomat, ha megszűnik pecsovics lenni«.

Ügye nevetséges válasz?

A mai korban már ezt nem érti senki.

Közönséges emberek lettünk.

Letettük a fegyvert és nem harcolunk többé, mintha talán nem is lenne »miért«.

Mintha már nem lennénk többé gyermekek, kiknek még folytonosan ott kell csüggni az anya emlőjén. Mintha már elválasztottak volna bennünket.

Emancipáltuk magunkat. Megszégyeneltük, hogy míg a világ egyéb társadalma már mind szakállas, edzett ember, aki önállóan jár magas oéljai érdekében, addig nekünk, gyermeknek, oda kellett simulni édesanyánk szoknyájához, fel kellett kapaszkodni a karjaira, megmelegedni kebelénél . . .

Pedig abban volt a mi »erőnk«.

Mindenütt, mindenben a szegény elhagyott haza.

És érte nem volt szegény harcolni semmiféle fegyverrel.

Ha imádkoztunk, érte tettük, a szerelem csodás ösvényén az ő keze vezetett, a költő dallamos ajka órála zengett szomorúan, lágyan, sötéten, viharosan . . . mindenütt az ő halovány, bánatos arcát láttuk visszatükrözve : . . . hiába hunytuk volna be szemünket, akkor is megjelent volna lelkünk elé hívólag, biztatólag, mint a vágy, mint a sóhajlás, mint az — isten.

Így volt csak lehetséges elérni, hogy levetette özvegy fátyolát a mi anyánk : a mi hazánk ; a halavány ráncos arc kezdett felelevenedni, szépülni, ragyogni, megfiatalodott, mintha a Léthe vízből ivott volna, roskadt termete kiegyenesedett, izmaiba acélerőt nyert, gyenge köhögős hangja mennydörgéssé vált s mellét büszkén kítárva a félvilágnak kiáltá önérzetében, hogy : »mérkőzzünk össze!«

De ez nem volt ok arra, hogy befejezzük a harcot, mely olyan nevetséges volt, hogy elmosolyodunk most rajta, mely olyan érzékeny volt, hogy kicsordul a könnyünk emlékétől, és olyan nemes volt, hogy feldobog szívünk hallatára.

Ami »kétgaras« volt a magyar embernek, azt »tízgarason« adtuk a németnek.

Megfeszítettük lábunkat, mert éreztük, hogy tolnak kifelé : pedig mi bent akartunk maradni abban a nagy arany gyűrűben, mely a haza szent földjét köríti, melynek nemzetiség, szabadelvűség, erő és életrevalóság a neve, melyet sohasem fog többé megtörni a századok vihara, s mely jegygyűrűjévé vált később az ifjú szabadság istenasszonyának, hogy eljegyezze vele vőlegényeül a magyar nemzetet.

Oh, milyen eljegyzés volt ez!

Csakhogy előbb nagyon sok akadállyal kellett megküzdeni.

Szépen letisztogatni rozsdát, penészt minden ócska vasról, a használhatlant eldobni, a hasznost különválasztani a réztől és más idegen elemtől, hogy az összes óriás anyagból megkovácsolhassák azt az egy világot megremegtető fényes kardot, melynek villanása halál volt, csapása feltámadás

volt, markolatja sötétség volt, a hüvelye koporsó lett, szét-tört darabjaiból napsugár támadt

Hanem akkor még azt nem tudta sem Makkfői fiskális, sem Feri öcsénk.

Tíz év nagy idő.

Akik most ott állanak egysorban a konzervativizmus zászlója alatt és együtt fogják a nyelét, hogy a széláramlat el ne ragadja — mint megváltoznak tíz év alatt! Hogy megviseli őket az idő!

A nagy pecsovics szónokból csendes ember lesz, ott fog feküdni a sír fenekén és sírján zöldelni fog a kakukkfű és katángvirág, míg le nem legeli a megiramodott harci paripa, melynek nyergéről szabadság harcterein halva lemaradt gazdája, a másik pecsovics szónok.

Milyen kontraszt!

De hát a sors szereti az ilyen bolond kontrasztokat. Mintha tudná, hogy ezek jó téma a novellaíróknak.

A követválasztási határidő közelgett.

Senki nem várta türelmetlenül, mert mindenki meg volt győződve a Makkfői győzelméről. Nem is lehet más-képp. Makkfői Pozsonyba, Kabalay puttonyba.

Kabalay egy hígeszű lázongó. Tele bolond eszmével.

Ott járt egy esztendeig Párizsban, onnan hozta azt a sok romlott gondolatot. Neki ugyan kicsi a pártja. Elbújhat vele . . . Még csak lehetőség sincs a győzelemre . . .

Hanem hát az ördög nem alszik. A sors kerekeinek forgása olyan bolondos, olyan változandó, mint a női szeszély. A sors kerekének nyomai olyan görbék, mint a török császár névaláírása : az ördög tudna elmenni rajta.

Egy véletlen néha halomra dönti a legpozitívabb számítást. Aki a véletlenre nem számít — az nem tudja az egyszeregyet.

Feri öcsénk valahogy nyomára jött a Kalap István uram és a Makkfői közt megejtett levelezésnek. És megdöbbsent az eredmény lehetőségétől.

A vén makkuz követ is lehet, pecsovics is megszűnhet lenni. Tőle kitelik, hogy ott a pozsonyi diétán egyszerre beáll liberálisnak.

Az lenne aztán a nagy skandalum.

A szerelmes ember megborzadt benne erre a gondolatra, a politikus ember pedig — elhült.

— Ezt nem szabad úgy hagyni — suttogá magában. — Minden fortélyt, minden ármányt elő kell vennem. Megakadályozni az utolsó csepp vérig.

A kis városkát, melyben laktak, nagy öröm készült felrázni szokott egyhangúságából: arra volt utazandó a fenséges nádor.

Makkfői gondoskodott arról, hogy a követválasztás határidejeül a nádor megérkezését követő nap tétessék. Az a mámor sokat fog érni neki, amellyel előttevaló nap telik be a nép, illetve a nemesség a felséges uralkodóház iránt.

Addig is egészen jól haladtak a dolgok.

A kiküldött kortesek derekasan működtek a falukban, a bor folyt mint a tenger és ízlett a sült ökörhúsrá pompásan.

Feri öcsénk mint főkortes mindenütt látható volt, ő volt az egész követválasztási mozgalom főintézője, a megvett »vótumokat« leköttötte a pecsovics pártnak erősen, kit becsületszóra, kit pedig írásra.

Hanem az egész korteskedési manőverből megvolt az a fatális taktika, hogy nem a személy, hanem az elv számára hódította a híveket.

Meghagyott magának egy »kibúvó ajtót« a legutolsó esetben is.

Ha a véletlen nem sugall jobb eszmét neki, vagy nem áll útjában magától az elbízott kandidátusnak, még ezzel a »reservatio mentalis«-szal mindig be lehet utána csukni az ajtót.

Végre beköszöntött a nagy nap.

A kis város megtelt örömlármával. A fenséges nádor megérkezett. A kortesek behozták a mámoros nemességet. Rekedt torkok éljen-kurjongatásátul reszketett a bor-kipúrolgásától bűzös levegő.

Senki sem emlékszik rá, hogy valaha ilyen népes lett volna a város.

»Emberré lélegzett az ember« mondá Bernát Gazsi, ki akkor fiatal legény létére mint a hétszemélynök patvaris-tája együtt utazott urával a nádor kíséretében. •

A vidéki földesurak, tarka bandériumok végtelen sora, mutatóra behozott piros-pruszlis parasztleányok (minden faluból kettő), polgárság, utcagyerekek, nagy tömegekben tolongtak egész nap az utcákon: különösen a megyeháza előtt, melynek nagytermében díszebédre voltak meghíva a megye primipilusai.

Hosszú krónika kellene hozzá elősorolni a fényes uraságok neveit, a hatalmas toasztokat, mikből még a következő nap hősének, az »uralkodóházhoz rendkívüli ragaszkodásáról ismeretes« Makkfőinek is jutott az ebéd utolján egy sovány falat, mit a jó úr, már derekasan beszíván magát — ismeretes potyakedvelő természeténél fogva — az ingyen tokaji-italból, a szörnyű csuklások miatt alig bírt nehány bölcs fejbőlintással megköszönni.

No, de ne csuklott volna csak, majd mondott volna ő olyan retour-dikciót rá, hogy szeme-szája állott volna el mind a fenséges nádornak, mind a nagyságos és tekintetes rendeknek!

Egyébiránt a hallgatás ezüst. Elég bolondot, azaz aranyat beszéltek mások. Az okos ember magának tartja az aranyat és meglelészik az ezüstrrel is.

Kivált mikor fejébe derekasan megüledik az a bizonyos londoni köd, melyet a kutyabagosi drapáktól is meg lehet szerezni.

Aztán neki tömérdek a dolga, tömérdek a beszélni valója még ezenkívül . . .

A választó nemesség ott van már összegyűlve a városon kívüli tanyákon. Feri öcsénk beüzent, hogy estefelé elvárják, hogy egy beszédet tartson elveiről az atyafiaknak. És küldessen még vagy ötven akó bort a beszéd után »punktumnak«. Ez bizonyosan hatásos befejezés fog lenni.

Az írásbeli üzenetben még azt is megmagyarázta Feri öcsénk, hogy merre tanyáznak, miszerint a jó úr valahogy el ne tévessze a dolgot: ott az ócska téglaház mellett csoportosul az egész tábor; ajánlja, hogy esti szürkületkor jőjjön, mégpedig inkognitó: az nagy előnyére lesz, ha a választó közönség nem ösmeri meg külsejét, mert hát vannak arcok, miknek kinézése megfagyasztja a hazafias ajkak éljenseit. Aztán miért ne tarthatna ő maga mellett, mint harmadik

személy, egy kis dicsbeszédet? Ez a kis ravaszság úgysem jön napvilágra soha. De meg tökéletesen világos a kalkulus! Ahol nem ösmerik, ott sokkal könnyebben választják meg!

Makkfői igyekezett megszabadulni az ebédétől. Mihelyt szerét tehetta, kiosont, s a nagy tömegben tántorgó, bágyadt léptekkel haladott lakása felé, hogy ruhát cserélhessen, mielőtt választói közé menne.

Tökéletesen meg volt magával elégedve s büszkén lógázta fejét ide-oda, midőn a »Két rozmarin« utca szögletén megszólítá egy ismeretlen csizmadiá kinézésű egyéniség.

— Tekintetes uram . . . kilóg az órája. Mindjárt elveszti.

Makkfői fiskális egy lomha tekintetet vetett a nagy acéllánra, mely a mellénye gomblyukán keresztül fityegett le s melynek egyik végén csontkutyafej lógálódzott cifrának, a másik végén pedig a lajblizsebben egy negyvenötösztendő »klepszidra« ketyegett egyforma unalmas taktusban.

Makkfői fiskális belátta, hogy az a bolondos filiszter bizonyosan a kutyafejet nézhette órának s nagy begyesen választolt :

— Úgy van az jól, amint van . . . Magam akarom én azt így, jó ember.

A jó ember erre a szóra lekapta süvegét fejről nagy alázatosan.

— Igenis értem, méltóságos uram. Bocsánatot kérek, hogy olyan vakmerő voltam a méltóságos urat figyelmeztetni.

Azzal szépen odább ment.

Makkfői fiskális megállott. Ejnye, az akasztófa még csúfolódni merészkedik. Neveletlen csizmadiája! No megállj! Majd adok én neked méltóságos titulust a hátadra. Hiszen csak utolérhetném a gazembert vagy legalább ösmerném a gézengúzt! . . . Hát ki vagyok én? No, de majd fogok én még helyetted magamnak valami csizmadiát, akin kiadhatom a mérgemet. Yasra veretem az egész céhet! . . .

Hanem alig ment tíz lépésnyire az érdeemes úr, midőn egy ismerős utána jövő szakácsné ismét rákiáltott :

— Teens uram, mindjárt elveszti az óráját.

De már erré indulatosan megfordult a jeles ember s szépen lehámozta az elmaradhatlan csibukszárról a

füstös pipát, hogy a szakácsnének egy kis prelekcziót tartasson a húspuhítás nemes tudományából, amit Németh Zsuzsanna az ő szakácskönyvében csak egyféleképpen magyarázott meg.

— Tyhó! Ezer milliom! Hát ti mindnyájan összebeszéltetek, hogy engem gúnyoljatok. Hogy mered azt tenni? Igazold magad, mert különben . . .

A szakácsné nagyot bámult a teens úr viseletén.

— Hát hiszen mindjárt leesik. —

— Micsoda, hé?

— Az órája.

— Hol, te vén satrafa? — riadt fel Makkfői. — Mutasd meg, hogy hol?

— Hát itt a kabátján hátul.

Makkfői odakapott és álmélkodva látta, hogy a kabátja hátulsó gombjára lánacánál fogva egy óra volt akasztva.

A szakácsné segélye nélkül alig bírta volna leoldani.

Az öreg szemei szikráztak a bámulattól. Egy nehéz arany genfi óra volt gyönyörű művű arany láncon. Hogy az ördögbe jutott az oda? Ez már igen rendkívüli, regényes, megfoghatatlan. Talán csak úgy álmodja ő azt.

Jónak látta magát előbb megtapogatni, csak azután hihette el, hogy ébren van; az azonban még mindig nem volt világos előtte: ő-e valóban Makkfői fiskális, vagy pedig nem-e ő a fenséges nádor, aki ma érkezett meg a városba.

Persze, hogy ő a palatinus. Hogy is feledkezhetett meg erről. Az aranyláncon órákat is azért akasztotta ki kívülré, hogy valami szegény ember lelaphassa.

Igazi fejedelmi passzió!

— — — — — *)

Ha az emberrel sohasem történének rendkívüliségek, meg sem tudná becsülni az életet. Hüm! Hiába! A boldogság is csak olyan, mint a Nellke cipője, csak akkor nem szorít, mikor már kimegy a formájából. Egyszóval a boldogságnak is megvannak a maga formái, amiken keresztül kell menni mindnyájunknak, mint a fogzáson.

* A hiányzó részre vonatkozólag ld. a Jegyzeteket! (Szerk.)

És ezek a formák rettenetesen formátlanok.

Szabályt nem lehet alkotni ellenőkben. Filozófia, ravaszság, készségek nem fog rajtok, mint a Bém apó köpenyegén.

Ezt már nem Makkfői mondta — hanem én tudom magamról.

Ha az ember Marcsától kezdve Honáig végigudvarol valamennyi kalendáriombeli keresztény hajadon keresztnevet, keresztültör a mamák és apák szeszélyein, megbirkózik a bájos hölgyek grimaszaival, aztán találkozik egy hencgő obsitos katonával, aki dicsekszik vele, hogy végigharcolta Európa valamennyi forradalmát, szenvedett esőt, éhséget, nyomort, nélkülözést, kiállotta a hadviselés minden sanyarúságát, bevette forsszal a legdesperátusabb pozíciókat, egész fitymálva mondhatja neki :

— Oh, az még mind csak semmi.

Olyan nagy dolog szeretni és megházasodni!

Külön egyik sem olyan véghetetlen baj. Csak úgy »junctim« borzasztó.

Oh, ez a junctim!

Az akkori idők politikai kellemetlen jelszava, aminek egyik verziója erről a másik oldalról is ránehezedett szegény Makkfői szerint, aki teljesen átérezte, hogy neki ez a »másik« oldala összes élete.

Egészen egyoldalú ember volt.

Talán azért is from róla ezt a novellát, kísértgetve becses személyével a Nógrádi Lapok tisztelt olvasóit, akik neki sohasem vétettek semmit, dehát mit tehetek én róla, hogy olyan unalmas, szerelmes, haszontalan vén fráter volt, miszerint ha érdekeset akarnék róla írni, kénytelen lennék az öregapám bundájáról eresztetni meg egy régészeti értekezést, amelyiknek pedig az a tulajdonsága, hogy lassankint összerárgta a moly, s ami megmaradt még belőle, az olyan mint a belügyminiszteri költségvetés: lajblinak nagy, bundának kicsiny, nyárra meleg, télre hideg.

Hát ez a novella is olyan! Annyira régen kezdtem már, hogy az elejét elfelejtettem, szegény Makkfőit annyi ellenmondásba kevertem, hogy sehogy sem bírok már belőle valamirevaló embert kikerekíteni. Odavan minden renoméja

szegénynek! Megette a moly. Csak az egyes foszlányok lát-
szanak ki belőle! Most már akár itthon is maradhat. Ilyen
pofával nem érezhetem az országgyűlésre.

Makkfői urat torkonragadta a dühös ember s elkezdte
rázni eszeveszetten, hogy csak úgy ropogtak a csontjai.
— Spion! kém! Makkfőista! Fel vele a legelső fára.
El akarta csábítani embereinket.

Szegény Makkfői ugyan megjárta. A saját népe helyett
a Kabalay tanyájára került.

A keletkezett lármára odacsődültek a főbb emberek.

A vén róka meg volt fogva. Dühösen rángatta magát,
de sehogysen bírt megszabadulni. Utoljára is meg kellett
magát adni a fátumnak.

Szürke köpenyegét epés arcára húzta, hogy felismer-
hetlenné tegye magát.

De ott már ismeretes volt.

Feri öcsénk előre kicirkalmazta a Kabalay-párt főkor-
tesével, egy lelki-testi barátjával, hogy Makkfői Kabalay
tanyájára jön és lesz nála egy lopott aranyozott óra, amely-
ben mindnyájan rá fognak ösmerni a főkortes órájára. A főkor-
tes már egy óra óta előre panaszkodni fog, hogy az arany-
óráját ellopta valaki, vagy most, vagy a díszében. Pedig
hát biz azt nem lopta el senki, hanem maga a főkortes akasz-
totta fel a nagy néptolongásban, délután, az érdemes úr
külső gombjára.

És ez a kis tréfa bizonyosan sokat fog eredményezni . . .

A véletlen sokszor nagyon jó szövetséges. Bármily
irányban tereli is a jux előre nem látható következményeit,
hasznot valószínűleg fog lehetni húzni belőlök.

A főkortes is rögtön ott termett a tett színhelyén. Már
régén várta ezt a percet. Furfangos fickó volt.

— Kicsoda kend? — rivallt Makkfőire parancsolólag.

— Mi köze hozzá? Nemes ember vagyok. Úgy bánjon
velem az úr.

— Mondani mindent lehet. Majd meglássuk kicsoda.
Itt sompolyog a tanya körül. Ez mindenesetre gyanús körül-

mény, tekintetbe véve, hogy az aranyórámat valaki kirántotta zsebemből . . . Ki kell kutatni ezt az urat.

Makkfői bátyánk megszeppent. Erre nem volt elköszülve. Borzasztó esetlegesség. Az ő zsebiben csakugyan egy aranyóra van. Vérjegyestő fatalitás!

Akarva, nem akarva belekellett mennie a gyalázat kellő közepébe, ki kellett ürítenie a keserűség poharát fenékig, az inkognitóságot nem tarthatta, meg kellett magát ösmeretnie.

Egyet fordított a beszélgetés gyepelőjén.

— Hahó, barátim! Nem addig a . . . én tekintetes nemes és nemzetes Makkfői Demeter vagyok, ezen kerület országgyűlési követjelöltje s több nemes vármegyék táblabírája. Hozzám ne merészeljen nyúlni senki.

Általános röhögés volt a felelet.

— Bolondítsa az úr az öregapját, ne minket. Mit keresne itt Makkfői úr őnagysága közöttünk. Nem sültbolond, hogy idejőjön, az ellentáborba. Makkfői úr odahaza alszik ilyenkor selyemágyon.

Ezzel két markos legény megfogta és elkezdte a zsebeit vizsgálni a szerencsétlennek, ki látván, hogy itt bajos dolog imponálni, könyörgésre fogta a dolgot, esengő hangon szólva a főkorteshez :

— Ugyan, ugyan, édes Laci öcsém! Ne légy olyan maliciózus! Hát nem ösmered már meg a te kedves Demeter bácsidat, aki téged annyira szeret . . .

— Hogy elperelte tőlem anyám örökségét. De bizony ösmerem a drágalátos mákvirágot. Nem adnám sokért, ha egyszer úgy sötétben találkozhatnék véle. Oly igaz, mint hogy élek, miszerint rögtön bezúznám a koponyáját.

A boldogtalan ember állatias fájdalommal bődült fel :
— Jaj nekem. Orgyilkosok közé jutottam. Ég, pokol, emberek összeesküdtek ellenem.

Ezalatt az egyik kutató kihúzta a nadrágzsebéből az ominózus órát láncával együtt.

Hurrá! mindenki megösmerte, hogy az a főkortesé.

— Tolvaj! — kiálták megvetően az érdeemes hazafi szeme közé, ki ott állt némán, mereven, mint egy kővé változott kérdőjel : arcáról lecsurgott a halálos félelem verej-

téke, tagjai remegtek a düh örületes lázától. Olyan volt, mint egy láncra vert szörnyeteg.

— Szemfényvesztés! — hörgött fel üvegesedő szemekkel.

Ajka elkékvült, arca zölddé, majd fehérré változott. Egészen felvette a »nemzeti színeket«.

— Istentelenség. Tolvajnak látszom, pedig ártatlan vagyok, a saját népem közé jöttem s mégis ellenségek között találok magamat. Vagy én örültem meg, vagy ti! Az élő istenre esküszöm, hogy azt az órát valaki más akasztotta a kabátom külső gombjára, és hogy én vagyok Makkfői.

Gúnyos nevetés felszisszenése volt az általános felelet.

— Tegyétek őrizet alá; valaki pedig siessen értesíteni a kapitányságot — parancsolá a főkortes, át kell adni a törvénynek.

Ettől ijedt meg csak komolyan Makkfői! —

A főkortes ránézett a tanyatűztől megvilágított arcára és elérkezettnek látta azt a pillanatot, melyben terve fogantatásához lásson.

Odalépett Makkfőihez, parancsolólag intett az őrizőknek, hogy pusztuljanak, azután karját a Makkfőiébe fűzvé, magával vonszoló a tönkrement hazafit olyan messzire, hogy beszélgetéseket a nép ne hallja.

— Szokta ön, bátyámuram, játszani a sakkot? — kérdé szelíd barátságos hangon.

— Nem biz én, tisztelt öcsémuram — hebegé Makkfői. — Nem ismerem e jeles játékot . . .

— Nagy kár . . . mert akkor tudná, mi az a sakk-matt.

— Légy szíves magyarázd meg, tisztelt Laci öcsém.

— Hát a sakk-matt az, mikor valakinek annyira el van vágva az útja mindenünnen, hogy sehova sem mozdulhat, kénytelen magát megadni.

— Értem. Hát mit kívántok tőlem? — kiáltá Makkfői kétségbeesetten.

Laci öcsénk kihúzott a zsebéből egy papiroost, meggyújtott egy gyufát és annak világánál elkezdett olvasni egy kortesdalt :

Búsulnak a pecovicsok,
Hogy Makkfői órát lopott ;
Most már meggyőződtek róla,
Hogy mennyit ütött az óra.

— Két óra múlva ezt a nótát fogják dalolni az egész tanyán: holnap az egész városban: holnapután az egész vármegyében.

És azután elkezdett hozzá csinálni valami monoton kiállhatatlan dallamot: utánozva a baktereket.

— Tönkre vagyok téve. Jaj, hagyd abba. Meghalok, megőrülök tőle. Szólj, mit kívántok, pokoli cselszövők?

— Mondjon le, bátya, írásban a képviselőségről a Kabalay javára. Éljenek a liberálisok.

Az öreg fiskális reszketett, mint a nyárfa; a hold odavilágított eltorzult arcára, melyen át a különböző érzelmek küzdelme váltakozott.

— Nos?

Makkfői soká nem szólt semmit: megfagyott ajkaira nem jött szó, végre görcsösen ragadta meg a Laci karját s fuldokló hangon nyögé.

— Lemondok.

— Helyesen. Hát ki a vivát?

— Éljen Kabalay! — ordított fel Makkfői. — Éljenek a liberálisok!

A tanyáról ezerszeresen dörgék vissza az éljent.

A prókátornak pedig úgy potyogtak könnyei, mint a záporosó...

— ...De édes öcsémuram... én ártatlan vagyok, mint a ma született gyermek.

Laci öcsénk felröhögött:

— Hiszen éppen az az érdekes benne.

PECSOVICS VILÁG

[*Töredék*]

1874

Régi történet már ez. Egészen más idők voltak, egészen más alakok uralkodtak a tekintetes vármegyében.

Az öreganyám is talán még csak rövid ruhában járt, Sramko fiskális alkalmasint tolytat fosztott valahol odahaza Trencsén megyében, még akkor Zsiga bácsi is csak az anyatejet kóstolgatta: egyéb ital nem fordult meg szájában; legfeljebb az ősz Kelemen bácsi emlékezik még vissza arra a boldog korra, mikor egy váltógaras volt a bor iccéje, mikor az volt a legjelesebb szónok, ki a legnagyobb bunkós bottal jött a megyegyűlésre, az volt a legtekintélyesebb, kinek legkülönb tajtékpipa lógott szájában, s az tartatott a legszabadelvűbb hazafinak, ki egy szuszra tudta elfütyülni a »Rákóczi-nótát«.

Nobilis idők voltak azok!

Prókátorok nem nyúzták a világot, legfeljebb az volt honoráriumuk, hogy a katolikus kliens ebédre invitálta meg ügyvédjét, a lutheránus azt mondta: »köszönöm, barátom uram, legyünk per tu«, míg a kálvinista egyszerűen azzal a biztatással rőtta le perköltségeit: »aztán, édes úr, ha valami akar lenni a restoráción, itt vagyok én, csak nekem szóljon«. Finánc nem szaglászott a magyar ember dohányzacskójába, végrehajtó nem garázdálkodott tizgarasos »meghívásokkal«. A régi szolgabírák csak akkor hitták magukhoz a nemesembert, ha ebédet adtak.

Minden másképp volt.

Az ország összes évi irodalmát meg lehetett olvasni nyolc garason a kassai kalendáriumból, már t.i. aki olyan bolond volt, hogy nemcsak megvette, hanem még tetejébe el is olvasta. A tekintetes vármegye hatalmasabb volt, mint az ország, s annyira nem fért bőrébe, hogy a »karancskeszi vármegye« repedt ki belőle.

A két kopottfejű oroszlán a megyeházáról olyan méltó-

sággal bámult le arra a komisz Európára, mintha azon gondolkoznék, hogy ugyan hány világrészt egyék meg früstökre.

Minden hirdette a tekintetes vármegye nagy hatalmát!

A hajdú tarsolyára hímzett N. V. betűktől kezdve egész a székváros közepén emelkedő emeletes palotáig, melynek fedeléről egész sereg varjú károg rémletesen, mintha az is a teens megye büntető hatalmáról tartana tudós felolvasásokat: mert az a büszkén kiemelkedő fedél a börtön tetőzete.

Börtön, deres s a mogyorófa-pálca jelvényei alatt összpontosult a világtársadalom fennállásának logikája.

Nem az emberekért van a mogyorófa-pálca, hanem a mogyorófa-bot kedvéért vannak teremtve az emberek, hogy a szolgabírónak nemes passziója hevében legyen kin kitölteni a mérgét. Ez volt az uralkodó vélemény, minélfogva külön büntető-kódex volt minden egyes szolgabíró. Ha az emberfiára unalmában rádiktáltatott olvasatlan huszonötöt, pipogya újságírók ki nem kürtölhették a lapokban. Először, mert nem is voltak lapok, de másodszer, ha lettek volna is, úgysem olvasta volna senki, aztán meg harmadszor... statárium neki az akasztófárávalónak, ha a vármegye dolgába merné magát ártani.

Könyv, tudomány nem háborgatta álmainkat. Tudtunk mi mindent. Nem volt már a világon semmi megtanulni valónk: mert vagy arról beszél a bolondos ánglus ezer megírt könyvében, ami úgyis benne van a »Corpus Juris«-ban és akkor felesleges, vagy arról beszél, ami nincs benne, és akkor ostobaság. Tertium non datur. Ami pedig tudományos embert illet, ott van Széchenyi Pista. Azzal tessék diskurálni. Gondolkozik az mindnyájunk helyett.

Ezt a szót »haladás« kiküszöbölte a »vis inertiae« a nemzet szótárából. Ismeretlen pogány mondat volt az előttünk. Inkább nekitámaszkodtunk az ellenkezőnek. Még a »Hármas Kis Tükör« bölcse összecsinálója is ilyeket írt ékes carmenekben:

»N vármegyében kell járni nagy sáron.«

Még én is úgy tanultam valaha. A tiszteletre méltó sár, melybe belefűlnak a haszontalan új eszmék, beleolvadt a címerünkbe. Úgy néztük, mint megannyi aranyat. Jó volt az nekünk. Nem kell közlekedési út; mi az istennyilának?

Aranykorlat...
Közvetítő...
Közvetítő...
Közvetítő...

SZEGEDI NAPLÓ.

POLITIKAI, KÖZGAZDASÁGI ÉS IRODALMI NAPLAP

Munkatársak...
Közvetítő...
Közvetítő...
Közvetítő...

Szept. 15-én.

Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...

Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...

Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...

Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...

Aranykorlat helyét...

Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...

Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...

Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...

Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...

TÁRCZA.

A VÁRMEGYÉI RÉSZ.

Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...

Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...

Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...

Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...
Aranykorlat helyét...

Magunk csak kivontatjuk magunkat paraszt-forsponttal a szomszéd faluig, hol egy valamirevaló tarokk-kompanyia csak összetákolódik; idegen vármegyéből való ember meg hadd búsuljon rajta, mint jöjjön ide, ha — nem lehet.

Legalább a német nem akad ránk ebben az átkozott sárban.

És az igaz is, hogy a német nem is akadt ránk, hanem ahelyett idetalált egy a németnél is nagyobb hatalom — a »Liberalizmus«.

Az is úgy jött ide, hogy előbb megtanult röptüni.

... Világot borító szárnyait összecsapta felettünk, lehelete összevegyült az ország levegőjével, melyet ki magába szívott, elkezdett beszélni, mint a mákony-ivó, soha nem hallott, örült, bolondos eszmezagyvalékról, egyenlőségről, testvériségről. Fojtott lett a levegő, hogy elkezdett tőle köhögni a fél ország, mintha tüdővészben volna.

Új tüdő kellett az új levegőhöz. Az ország kezdett kivedleni régi bőréből, nem várva be, míg lehámozza róla az idő.

A megyeháza most is ott állott ugyan, hol előbb, a zsinóros hajdú most is oly begyesen lépkedett, mint hajdan, a szolgabíró dohányzacskójának sallangja most is olyan gavallérosan verdeste tekintetes lábszárait, mint régente, a feneketlen sár is ott lotyogott a gyilkos utakon, a deres is megmaradt kevélykedni a vármegyeház udvarán, s a főjegyzői kalamárisban is ott álmodott a tintába beszáradt toll azokról a gyűlésekről, miken mindig azt határozták, hogy majd határozni fognak; ...de a bolondos korszak új erkölcsöt teremtett, s mint mikor a földbe ültetett krumpli kitolja a rothadásba átment ősanyagot, az emberek kezdtek meg nem félni egymással. Az egyiknek az volt a kifogása a másik ellen, hogy nem liberális.

Liberalizmus!

Tudta is azt még akkor valaki: mi az? Aki tudta, az is elfelejthette. Hiszen olyan régen volt már, mikor a »Libertás« feliratú zászlókat csókolta a hazai levegő. Az a torony is évek előtt dőlt le már, amelyiken lobogtak!

Csak úgy derengett még akkor ez az eszme, mint a nyugtalanul alvók előtt a hajnal epedve várt szürkülete.

Aztán bajos dolog volt azt olvasni és elhinni is mind, ami annak a bűbajos tündérasszonynak homlokára volt írva, kit »Egyenlőségnek« hínak.

Ha akadtak udvarlói, bezzeg akadtak ócsárlói is.

És ezek az ócsárlók is kemény, szenvedélyes emberek voltak, kiket a megszokottság odaláncolt a mozdulatlan rög-höz, melyről meg voltak győződve, hogy az arany.

Küzdeni a félvilág ellen lovagiasságból, becsületből, könnyelműségből, királyné szép szemének felszárított könny-cseppeért, királynak kimondott kevély szavaért: annak van értelme; de az egyenlőségért, testvériségért harcolni, perorálni: az örület, eszeveszettség...

Így gondolkoztak a közönyösek, kiket a szép isten-asszony meg nem szűrt ragyogó szempillantásával; de hát azok hogy gondolkoztak még, akik gyűlölték tündéarcát...

A világ vége közelít. A százados logikát halomra készülnek dönteni az új emberek.

Avagy logika az, ha midőn meglátja az ember maga mellett a meztelen koldust, ő is meztelenre vetközzék, hogy legyen egyenlőség, vagy öleljen szívére minden földönfutót, odavarrva azt saját gallérjához osztályos atyafinak, hogy legyen testvériség.

Meg kell a mozgó földet állítani! Hogy mert megmozdulni a semmirekellő anélkül, hogy engedelmet kért volna rá akár a fenséges palatinustól, akár a tekintetes karok- és rendektől.

Sokan voltak, akik így gondolkoztak, s először morogni, későbbben pedig küzdeni is kezdtek az új emberek ellen.

Nem kell megmosolyogni e harcot azért, hogy sok tréfás, nevetséges, és kevés hősiesség van [benne]: nagy és szent volt az, mint akármelyik.

Harci kürt nem lelkesítette, megdördült ágyú nem üstökélte, kibontott zászló nem vezette, omló vérpaták bele nem bőszíté a harcba azokat a jó táblabírákat, kikre előszeretettel fogjuk rá, hogy csak »toasztirozni« tudtak; hanem egy néma gondolat, mit akkor kimondani sem tudtak, csak csírájában hordtak szívök alatt, egy gondolat, mit az ösztön érelt meg előbb s csak azután jegyezett el az észnek, gondolat, melyet nem ültetett, nem vetett senki, támadt, kikelt magától, mint

az ősröngyögek virágserege. Azokat ki ültette? ki parancsolta
meg az őserdőnek, hogy egy időben soha nem látott színű,
soha nem szagolt illatú virágokat hozzon?

A virágok az anyaföld gondolatai ; de hát a mi gondolataink
kinek a virágai?

**FALUNK VÉNEINEK
ÉDES VISSZAEMLÉKEZÉSE
AZOKRA A RÉGI BOLDOG IDŐKRE,
AMIKOR MÉG ROSSZABB VILÁG VOLT**

1879

Régi történet már ez. Egészen más idők jártak, más emberek éltek. Tán a só is sósabb volt még akkor! Tíz ember sok ha van a faluban, aki még emlékszik s emlegeti azt a boldog kort, mikor egy váltógaras volt a bor iccéje, mikor az volt a legjelesebb szónok, ki a legnagyobb bunkós bottal jött a megyegyűlésre, a legtekintélyesebb úr, kinek a legkülönb tajtpipa lógott a szájában, s az tartatott a legszabad-
elvűbb hazafinak, aki legszebben füttyülte el a »Rákóczi-nótát«.

Prókátorok nem nyúlták a világot ; legföljebb az volt honoráriumuk, hogy a katolikus kliens ebédre invitálta meg ügyvédjét, a lutheránus azt mondta : »köszönöm, barátom uram, legyünk per tu« ; — míg a kálvinista egyszerűen azon biztatással róttá le perköltségeit : »aztán hallja az úr, ha valami akar lenni a restoráción, csak nekem szóljon«. Finánc nem szaglászott a magyar ember dohányszacskójában, végrehajtó nem garázdálkodott tizgarasos meghívásokkal ; régi szolgabírák csak akkor hitták magukhoz a nemesembert, ha ebédet adtak.

Minden másképp volt. Az ország összes évi irodalmát meg lehetett olvasni nyolc garason a »kassai kalendáriom«-ból, már t. i. aki olyan bolond volt, hogy nemcsak megvette, hanem tetejébe még el is olvasta.

A vármegye hatalmasabb volt, mint az ország. A két kopottfejű oroszlán a megyeház homlokzatán olyan méltósággal bámult le erre a komisz Európára, mintha azon tűnődne, ugyan hány világrészt egyék meg früstökre.

Minden hirdette a megye hatalmát. A hajdú tarsolyára hímzett N. V. betűtől kezdve egész a székváros közepén emelkedő palotáig, melynek födeléről varjú-sereg károg rémletesen, mintha fölolvastat tartana észleleteiről, hogy a legszebb, legmagasabb ház mindenütt a börtön ; annak van legtöbb lakója.

A börtön, deres s mogyorófabot jelvényei alatt összpontosult a társadalom fönnállásának logikája. Nem az emberek kedvéért van a mogyorófa-pálca, hanem megfordítva, hogy a szolgabírónak nemes hevében legyen kin tölteni mérgét. Ez volt az uralkodó vélemény, minélfogva külön büntető-kódex volt minden egyes szolgabíró, ki ha unalmában rádiktáltatott az emberfiára olvasatlan huszonötöt, pipogya újságírók ki nem kürtölhették a lapokban. Először, mert nem is voltak lapok, de másodsor, ha lettek volna is, úgysem olvasta volna senki, aztán meg harmadszor. . . statárium neki, az akasztófárávalónak, ha a vármegye dolgába merné magát ártani!

Könyv, tudomány nem háborgatta álmainkat. Tudunk mi mindent: nem volt már a világon semmi megtanulni valónk; mert vagy arról beszél a bolondos ánglus ezer megírt könyvében, ami úgyis benne van a »Corpus Juris«-ban, és akkor fölösleges, vagy arról beszél, ami nincs benne, és akkor ostobaság. Tertium non datur. Ha pedig tudományos ember produkálásáról van szó — ott van Széchenyi Pista! Azzal tessék diskurálni! Gondolkozik az mindnyájunk helyett.

A »haladás« szót kiküszöbölte a »vis inertiae« a nemzet szótárából. Ismeretlen pogány mondat volt. Inkább nekitámaszkodtunk az ellenkezőnek. Még a »Hármas Kis Tükör« bölcse összecsinálója is ilyeket írt ékes karmenekben:

»Nógrád vármegyében kell járni nagy sáron.«

Még én is úgy tanultam valaha. A tiszteletre méltó sár, melybe belefűlnak a haszontalan új eszmék, beleolvadt címerünkbe. Úgy néztük, mint megannyi aranyat. Jó volt az nekünk! Nem kell közlekedési út; mi az istennyilának? — Magunk csak kivonatjuk magunkat paraszt-forsponttal a szomszéd faluig, hol valamirevaló tarokk-kompanya csak összetákolódik; idegen vármegyéből való ember meg hadd búsuljon rajta, mint jöjjön ide, ha — nem lehet.

Legalább nem akad ránk a német ebben az átkozott sárban.

És az igaz, hogy a német nem is akadt ránk, hanem ahelyett idetalált egy a németnél is nagyobb hatalom, a »Liberalizmus«.

Az is úgy jött ide, hogy előbb megtanult röpdülni. Világot borító szárnyait összezsápta felettünk, lehelete összevegyült a haza levegőjével, melyet ki magába szívott, elkezdett beszélni mint a mákonyivó, soha nem hallott, bolond, ábrándos eszmezagyvalékról, egyenlőségről, testvériségről. Fojtott lett a levegő, hogy elkezdett tőle köhögni a fél ország, mintha tüdővészben lenne.

Új tüdő kellett az új levegőhöz! Az ország kivedleni indult régi bőréből, nem várva be, míg erővel lehámozza róla az idő.

A megyeháza most is ott állott ugyan, hol előbb, a zsinóros hajdú most is oly begyesen lépkedett előtte, mint hajdan, a szolgabíró dohányzacskójának a sallangja csak oly gavallérosan verdeste tekintetes lábszárait, mint régente, a feneketlen sár is ott lotyog az utakon, a deres szintén megmaradt kevélykedni a vármegyeház udvarán, s a főjegyzői kalamárisban is ott álmodott a tintába száradt toll azokról a gyűlésekről, miken mindig azt határozták, hogy határozni főgnak; — de a bolondos korszak ezek hátamögött új erkölcsöt teremtett, s mint mikor a földbe ültetett krumpli feltolja magát a rothadásba átment ósanyagból, az emberek kezdtek meg nem félni egymással.

Az volt kifogása az egyiknek a másik ellen, hogy nem liberális.

Liberalizmus!

Tudta is azt még akkor valaki, hogy mi az! Aki tudta, az is elfelejthette. Hiszen olyan régen volt már, mikor a »Libertas« feliratú zászlókat csókolta a hazai levegő! A torony is csak dűledék már, amelyiken lobogtak!

Csak úgy derengett még akkor ez az eszme, mint a nyugtalanul alvók előtt a hajnal epedve várt szürkülete.

Aztán bajos dolog volt azt olvasni is, elhinni is mind, ami annak a bűbajos tündér-asszonynak homlokára volt írva, kit »Egyenlőségnek« hívtak.

Ha akadtak udvarlói, bezzeg akadtak ócsárlói is.

És ezek az ócsárlók is kemény, szenvedélyes emberek voltak, kiket a megszokottság odaláncolt a mozdulatlan röhöz, melyről meg voltak győződve, hogy arany.

... Küzdeni a félvilág ellen lovagiasságból, becsületből, könnyelműségből, királyné szép szemének felszárított

könnycseppjeért, királynak kimondott kevély szaváért, annak van értelme; de az egyenlőségért, testvériségért harcolni, perorálni: az örült eszeveszettség...

Így gondolkoztak a közönyösek, kiket a szép isten-asszony meg nem szúrt ragyogó szempillantásával; de hát azok hogy gondolkozhattak még, akik gyűlölték fényes homlokát?...

»A világ vége közelít: a százados logikát halomra készülnek dönteni az új emberek!»

»Avagy logika az, ha midőn az ember meglátja maga mellett a meztelen koldust, ő is meztelenre vetkőzzék, hogy legyen egyenlőség, — vagy öleljen szívére minden földönfutót, odavarrva azt saját gallérjához osztályos atyafinak, hogy legyen testvériség.«

»Meg kell a felfordulni akaró világot állítani. Hogy mert megmozdulni a semmirekellő anélkül, hogy engedelmet kért volna rá akár a fenséges palatinustól, akár a tekintetes karok- és rendektől.«

Sokan voltak, akik így gondolkoztak, először morogni, később küzdeni kezdve az új emberek ellen, kik folyton szaporodtak, s nem kicsinyeltek semmi fegyvert. A nyers katona csak örül a diadalnak, a szellemharcos szomjúhozik utána.

Nem kell mosolyogni e harcot azért, hogy sok tréfás, nevetséges és kevés hősies elem van benne: nagy és szent volt az, mint akármelyik.

Harci kürt nem lelkesítette, megdördült ágyú nem üsztökélte, kibontott zászló nem vezette, omló vérpatak bele nem bőszíté az ütközetbe ama jó táblabírákat, kikre előszeretettel fogtuk rá, hogy csak »toasztirozni« tudtak: hanem egy néma gondolat, amit akkor kimondani sem tudtak, csak csirájában hordtak szívök alatt, egy gondolat, mit az ösztön érelt meg előbb s csak aztán jegyzett el az észnek, gondolat, melyet nem ültetett, nem vetett senki, támadt, kikelt magától, mint az ősengeteg virágserege.

Azokat ki ültette? Ki parancsolta meg az őserdőnek, hogy egy időben soha nem látott színű, soha nem szagolt illatú virágokat hozzon?...

Honnan jött be a »szabadság« a mi kicsiny falunkba?

Az elpusztult úri házak hajdani lakói hozták azt be ide.
S mikor végigmegy a paraszt a labodával fölvert
kertek alján, hova most a zsidó árendás kukoricát ültetett,
s hol egy-egy kiüríthatlan, különös levelű cserje még most is
hirdeti a régi elpusztult nemes családok parkjait, meg-
lásítja léptét s néma kegyelettel veszi le fejjéről a kalapot.
»Istenem! . . . a só is sósabb volt valaha.«

SZEGEDEN

ELBESZÉLÉS

[Töredék]

1879

•

BEVEZETÉS

Ködös délután volt. Korán mentem haza az »Arany Oroszlány«-ból, s leheveredtem a kávészínű pamlagunkra. A spaléták le voltak eresztve, s félhomály uralkodott a szobában. A szó szoros értelmében misztikus félhomály, melyet virginiám füstje még inkább azzá nevelt.

A belső szobában a vén takarítónő csoszogott ; kívülről pedig elaltatólag hangzott be a szomszédasszony dajkájának melankolikus nótája :

»Arra jár a cimbalmos, cimbalmáva! cimbalmoz!»

Elkezdtem gondolkozni, nyugtalan képzeletem végig-suhant a politikai eseményeken, s láttam, hogy az egész politika nem egyéb, mint a királyok játéka a népekkel . . . s azok a nagy eszmék, miket mi dicsőítünk most, mindenik egy-egy rög, vérrel öntözött rög, mely az idők barázdájára gurul, hogy csakhamar szétmálljék.

S mi az a zászló, mely alatt küzdünk mi?

Selyem ma, rongy holnap. — Az a sorsa, ami az elavult báli ruhának, még hozzáérni is kéj volt egykor, és ma már a szemétdombra kerülnek foszlányai . . .

Egy pikáns történet jutott eszembe.

Egy főispán és egy album.

A főispán lemond hivataláról. Tisztviselőtársai összefőnnek s beösmérik, hogy »derék ember volt«, tehát illő lesz megtisztelni. Egy dísz-albumot csináltattak számára, melynek sorai beszélni fognak a fájdalomról, melyet a szerett főnök távozása kelt.

Oh, az nagyon szép, őszinte album lesz.

S el is készült az album — de a főispán nem távozott. A hatalom elvesztette az étvágyát — reá. Ő helyén maradt.

Már most mi történjék az albummal? Milyen nagy kár, hogy most már a szép albumnak nincsen gazdája.

A koporsó meg van csinálva : milyen nagy kár, hogy nem akadt bele prédikációs halott!

És íme, nem az történik, hogy széttörik a fölösleges koporsót, hanem elteszik szépen gondosan, és inkább bevárják türelemmel, míg az idő összetöri azt, akit abba a koporsóba szántak.

Mert hát mikor ők olyan nagyon szeretik azt a derék becsületes embert, hogy mindenesetre meg akarják tisztelni.

... És mikor idáig jöttem gondolataimban, megundorodtam a népszerűségtől, föltettem magamba, hogy abbahagyom a nyilvános pályát, s behunytam szemeimet, hogy ne lássam a világot.

*

Amint szemeim lecsukódtak, egyszerre világos lett sötét szobám ; valami földöntúli fény ömlött be a falak repedésein fölülről, s engem zsibbasztó édes lankadság fogott el.

Felhőszín ruhában, szivárvány-diadémmal fönséges homlokán, szép nő lépegetett felém ; picike lábain piros szattyán csizma, ruhája népies, hanem az arca királyi és olyan nagyon, nagyon ismerős. Ha oldalt néztem, úgy tetszett, hogy Borcsa ; ha az ablak felé fordult, a Marcsából láttam benne egy-két vonást ; mikor rám szegezte szemeit mosolyogva, egy régebbi ideálomat véltem fölismerni ; összetétele volt az mindannak, ami valaha női arcokon elbájolt... Amint azonban bizalmasan vállamra helyezte kicsike kezeit s szemrehányólag tekintett le rám, volt feleségemnek rémlett.

— Maga az, Ilonka? Hol vette ezt a szép parasztkosztümöt?

— Nem az Ilonka vagyok — szólott ezüst csengő hangon.

— Hát akkor kicsoda maga?

— Ösmeresz. Sokszor emlegettél. Múzsád vagyok.

— Igen, igen, most már rád ismerek — kiáltottam föl, szívem nagyot dobbant, s arcom kigyúlt. — Ilyen vagy tel

Ilyennek képzeltelek, ilyenek akartalak! A nép ruháját viseled, mint az én lelkem szép tőled, hogy eljöttél; csókolj meg!

A múzsa azonban nem csókolta meg, hanem fehér kötényét hamisan fölhajtotta az arcára s onnan beszélt ki; még így is csábító volt a hangja.

— Búcsúzni jöttem hozzád. Éppen ezelőtt két perccel fogamzott meg benned a szándék, hogy elhagysz engem, visszavonulsz a nyilvános irodalmi pályától.

— Higgye meg magácska, nem gondoltam komolyan.

— No tudod, hiszen tulajdonképpen én sem hagylak el komolyan. Vigyázok rád s meglátogatlak ezentúl is, de te arról ritkán fogsz tudni valamit. Csupán a szorosabb összeköttetést szüntetjük meg egy időre. S én addig is gondoskodni akarok rólad.

— Hogyan?

— Te hátat akartál fordítani múzsádnak, és a magánéletben kívánod fölkeresni a költészetet és az életörömeiket. Ám jó! Én ezennel magadra hagylak. Keresd a költészetet s az örömeiket, ahol akarod. Válassz a földi lények közül helyetted hármat, akiket akarsz; én segíteni foglak.

— Jól van, kis múzsám, én nem bánom; hanem ígérd meg, hogy nem haragszol meg.

— Ígérem.

— Ígérd meg, hogy akiket választok, azokat te haragban nem teszed szeplősekké, sem rútakká, és ígérd meg, hogy azokat én a te hatalmadnál fogva látni fogom, *egész lelkük mélyéig*.

— Azt nem tehetem. Sokat kívánsz. Először is az én hatalmam kevés ahhoz, s a te lelked kicsiny ahhoz. Ha meglátnád az embereket úgy, amint vannak, megundorodnál, és undorodban megőrülnél. Nem, azt nem tehetem. Eddig csak a nagy íróknak, egy Shakespeare-nak, egy Dickensnek engedte meg múzsájok hogy egészben lássák az embereket. Te nem tartozol a választottak közé. Hanem mégsem tagadom meg kérésedet egészen. Sűgd a fülembé azt a három egyént, akit választasz.

Három női nevet súgtam a múzsámnak.

A szemem közé nevetett.

— Tökéletes bolond vagy. A nőknél keresed a boldogságot, és pláne háromnál. No, te ugyan kötni való bolond vagy.

— Hadd legyek én kötni való bolond is, csak te ne beszélj bele, hanem ha szeretsz, tedd meg amire kérek.

— Hát jól van. Őket ugyan nem mutathatom meg, hanem fölfedek előtted egy olyan tükröt, ahol meglát-szanak.

— Hol van az? Miféle tükör?

— Járj, kelj az emberek közt, s amit hallasz, gondolkozzál fölötte. Akármilyen jelentéktelen szó, mindenik egy-egy szín, s az a tükör azokból a színekből áll. Ha valamennyi szín együtt lesz, állítsd össze, s ha ez sikerül, olyan leszel, mint egy kis isten, mindent látni fogsz.

— A három ideálomat is?

— Azokat legkésőbb; de mégis elég hamar.

— Fogsz-e segíteni te is a színek megválasztásában?

— Hát hogyan segítenélek!

— Akkor itt kell tartózkodnod Szegeden.

— Oh nem. *Itt az idén nem lesz virág a réten.*

— Miért nem?

— Mert a vén Neptun jön ide nyaralni. Ti, fiatal írók, persze nem ösmeritek már az öreg urat.

— Hát akkor hogy fogsz engem segíteni, ha nem leszel itt?

— Elküldöm hozzád a nagynénemet... az *unalmat*. Az majd örökké nógatni fog a gondolkozásra. Oh, a kedves nagynéni, az majd megtanít téged mindenre.

A kis bájos teremtés édesen föl kacagott.

— Maga rossz. maga gúnyolódik — mondtam és felé nyúltam, hogy szép gömbölyű orcáját megcsípjem.

De biz ott, ahova nyúltam, nem volt semmi más csak az íróasztal faragott angyalkája.

Hirtelen szétnyitottam a szemeimet. Az én műzám-nak híre-hamva sem volt. Talán csak úgy álmodtam én ezt összevissza.

A PETRIFIKÁLT MAMELUK

(Az elbeszélés tulajdonképpeni kezdete)

És lőn, hogy öreg Fércz Márton uram, a legpetrifikáltabb mameluk, Szeged városának a legszájasabb prókátora, s leghasznavetheőbb ócska ágyúja az álliberálisoknak, kezdett egyszerre megbolondulni.

Hüm! Csak gyarló teremtés az ember, ha szerelmes. Még az okos ember is. Még a megkövesült mameluk is. Sőt még a vén prókátor is. A reális egzakt irányból belemegy a regényességbe, mint valami törvényszéki írnok. Addig replikázik, allegál, egzektivál, licitál, likvidál, míg a legszendébb kliens úgy lefőzi két szép szem tüzes kacsintásával, hogy egyszerre elfelejt Corpus Jurist, telekkönyvi páténst, kúriai döntvényt, s nekimegy per analogiam a házasság bolondos aktusának, mely legföljebb annyiban bírhat érdekel józan prókátor előtt, amennyiben leendő válópöröknek szokásos alapját képezi.

Nem tudni bizonyosan, az ember gondolkozó tehetsége szünetel-e akkor, az agyveleje zavarodik-e meg, vagy járványos betegség talán, mely néha az öregeknél is jelentkezik, midőn egyszerre üresnek kezdi találni az »aktákkal« fölhalmozott »kancelláriát«, mely pedig olyan szűknek látszott ezelőtt, hogy az amice Lupcsek, Fércz Márton ügyvéd úr »adjunktusa« sem fért bele, hanem odakünn volt kénytelen hálni a Borcsa szolgáló kizárólagos tereumán, amiért annak persze eszeágába sem jutott »birtokháborítási pört« kezdeni amice Lupcsek ellen; de míg üres, sivár lesz a kancellária, azalatt a szív meg megtelik holmi hóbortos, ábrándos vágyakkal, amik félig szívdobogás, félig eszeveszettség, félig idea, félig semmi, félig hidegborzongatás; a nagy zsíros pörök aktáinak nyomatékos sorai közt a legokosabb argumentumnál egyet fordul vele a világ, szétfoszlik betű, jogtudomány, argumentum s egy szép, feketeszemű, hosszúkás barna leányarc mosolyog le mindenünnen. Az engedelmes kalamus kifordul a bágyadt kézről, a kopott táblájú perrendtartásban összevissza kuszálódnak a §§-ok, semmire sem bír ráakadni, a »végrehajtási kérvényt« rózsaszín papírra írja, a pör »stádiumai« helyett a holdat nézegeti, és morog, zúgo-

lódik minduntalan, mintha azon bosszankodnék, miért nem marasztalhatja el az egész világot makacsságban?

Ez az első stádiuma a szerelemnek, mitől a prókátor annyira reszket, hogy nem meri azt magának bevallani, hanem más okát adja nyugtalanságának: komisz politikai időjárás... a szélsőbal emelkedőben... s ezek a szemtelen újságlapok nekimennek a legjelesebb férfiainknak... szűkmarkúak a kliensek... rosszul állapítanak a bírák... az ördögnek legyen jókedve.

Most jön a második stádium.

Ez már sokkal erősebb.

Elmulasztja a »perfvételt«, szakadnak nyakába a »makacssági végzések«, mint a zápor. Dehát baj is az? Törődik is ő most a prrts 111-ik §-val? Nagyobb gondja neki most, ki van-e kefével az új fekete »gérok«, s jól van-e megkötve a dohányszínű atlasz-nyakkendő? Az adjunktustól megkérdi: van-e valami becsületes olvasmánya, mire az készségesen kikeres valami rongyos könyvet a Justinian novelláiról, mit a principális fitymálva dob el: neki a Jókai és Abonyi novellái kellene, neki oda ne hozza se Paulert, se Virozsilt, mert nyomban lehúz negyven forintot a »salláriumból«; ami már azért is nehéz matematikai művelet lenne, mert a domine Lupcsek havi fizetése csupán huszonöt osztrák értékű frt.

Ebből aztán domine Lupcsek is megtudja, hogy a principális szerelmes; amit pedig domine Lupcsek tud, ki Fércz Márton fiskális úr szerint semmit sem tud, azt már valóságos szégyen volna magának Fércz Márton fiskális úrnak nem tudni.

Tehát a fiskális úr a második stádiumban rájön, hogy az a szép leány, az a kis »feketerigó« maradandó nyomokat hagyott szívében, s bizony ha véletlenül még »res nullius«, nem lenne bolondság magához hozni az élet »felzetétül«... hiszen a prókátor úr is ember... az ő szíve sem egészen kő... azt is »szignálja« az Amor nyila, az ő világában is helyet foglalhatnak a szelidebb emberi örömek, legalább »sub clausula«.

Ekkor tehát legelőbb is fölveszi elméjében a »tény álladékát«: a kis feketeterigó egyetlen leány, az apja derék,

becsületes iparos volt, az isten megáldotta a két keze munkáját, úgy vonult vissza a mesterségtől, hogy egy szép háza van felsővároson, s gyönyörű tanyája odakünn, hát biz ez mind a kis rigóé lesz, ha az isten ő szent akaratának tetszeni fog kiszólítani ez árnyékvilágból őkiagyelmét Bike Ferenc uramat; ami meg másrésről őt magát (t. i. a fiskális urat) illeti, még mindig ér valamit ötven éve dacára is, van néhány ezer forintocskája a takarékpénztárban, csinos »klienturája« és egetverő mameluki nimbusza. A két vagyonka összetéve, meglehetősen »fundust« képezne a jövő számára, minélfogva elhatározta megtenni a kellő lépéseket.

Egy egész processzus ez is — de nagyon furcsa processzus!

Az ember itt is megírja az »alázatos kérelmet«, csak hogy magát kéri benne »elmarasztaltatni« a bájos alperes által, dobogó szívvel lesi a »választ«, s minél udvariasabban szerkeszti meg rá a »viszonzválaszt«, a kimaradhatlan goromba »tagadtatik« szó elő sem fordul benne, az alperest a világ kincseért sem cáfolja meg sehol, sőt inkább beismeri minden állítását, s ígér mennyet-földet. *Egyszóval ez egy egészen megfordított pör, melyet mindenáron el kell veszteni.* Az embernek egészen ki kell vetköznie természetéből, nyájasnak, előzékenynek, odaadónak lenni, ami pedig nagy megerőltetés egy — prókátortól.

Ha nincs valami nagyon infámis »ellenirat«, gyorsan következik utána a »végirat«, melyben kihúztatik s megbeszéltetik az esküvő napja s egyéb ezzel járó bolondság.

Ezen szerelem pedig csodálatos módon keletkezett, valamint a házasság eszméje is. Mert ha egy fiskális bolondul meg, annak nagyon furcsa az ő megbolondulása.

Fércz Márton régi ember Szegeden, s ügyvédi irodája egyike a legkeresettebbeknek, mert különb ügyvédet kívánni sem lehet, mint ő. Hallgatag, ravasz, titoktartó, kegyetlen és mindenre képes.

Egyszer egy árverési végrehajtáson, midőn hiába folyamodott annak elodázása iránt, behintett valami okmányt valódi szegedi paprikával, s mielőtt végrehajtáshoz hozzáfogott volna a bírói kiküldött, ki mellesleg legyen mondva, a rövidlátó emberek közé tartozott, átnyújtá neki az okmányt.

— Uram, mindenekelőtt olvassa ezt — kiáltá stentori hangon. A végrehajtó kezébe vette az iratot, közelívé azt szeméhez, s hogy more patrio leverje a porzót, két hatalmas fricskát adott annak alulról.

Hanem 'iszen egyéb sem kellett a végrehajtó úrnak. Egyszerre irtóztatóan marni kezdte valami a szemeit. Fölördított fájdalmában, mint a vadállat.

— Megvakultam.

Hirtelen ágyba kellett fektetni, orvosért futni, s a licitációt, mely délelőttre volt kitűzve, abbanhagyni. Fércz Márton a markába nevetett, mert a célját érte. Az árverésre új terminust kellett kitűzni s »qui habet tempus, habet vitam« — addig rendbe hozhatta a kliense ügyét.

Ez azonban csak egyike a Fércz Márton hírhedt fufangjainak: egész anekdotte-tár van ezekből.

Mint fogadott extra-vonatot, mikor a híres felsőmagyarországi »Csupik et Comp.«-féle cég bukásának híre Szegedre jött, pedig a rendes vonat előbb indult a különvonatnál. Arra persze senki se számított az érdekelt fiskálisok közül, hogy míg ők állomásonkint késnek itt tíz, amott húsz percet, addig a különvonat odaérkezik, s egész kényelmesen rá lehet vezetni Fércz úr kliense érdekében a fönmaradt vagyonra a végrehajtást, s a sero venientibus ossa.

De az ördög győzné mind fölelgetni a Fércz Márton prókátori cselszövényeit és találékonyságát, melyet mint városi bizottsági tag sokszor kamatoztatott ügyesen, de mindig a hatalom mellett, amiért a »petrifikált mameluk« elnevezés lett osztályrésze.

Mindezeket pedig azért kellett előre bocsátanom, miszerint annál valószínűtlenebb legyen ama tény, hogy a petrifikált mameluk szerelmes lett.

Nincs valami nehezebb a költők állításai szerint, mint az ébredő szerelmet rajzolni éppen keletkezésében. Támad, nem tudni mikor, nem tudni hogyan, megfoghatatlanul, lassan és mégis egyszerre . . .

Én végre abba a szerencsés helyzetbe jutottam, hogy túlhaladva Shakespeare-t is, egész korrekt vázolhatom: miként és hogyan támadt Fércz Márton uramban szerelem a szép Vilma iránt.

Biz ez egy okmány olvasása közben támadt, mégpedig az okmány második lapján, amikor is Fércz fiskális úr fölugrott fekete karosszékéből, megállt a tükör előtt, sokáig nézte magát, azután sebes léptekkel egyszer-kétszer végigment a szobán, s megállapodván a körmölgető amice Lupcsek előtt, azt — a világ eleje óta legelőször — egy garasos szivarral kínálta meg.

Nem tudni, megbánta-e később e szokatlan lelki fölindulást, annyi azonban tény, hogy szerelme e pillanatban született.

Azontúl napról-napra mindinkább elhatározóbb alakot kezdett ölteni; az utcán köszönni kezdett a kis Vilmának, ruházatára nagy gondot fordított, s azt a titokzatos okmányt, mely őt szerelemre indítá s melyet gondosan lezárt vasládában tartott, sokszor vette elő, új erőt merítve belőle a nagy vállalathoz, amibe ilyen hajlott korban belevágott.

AZ »ARANY OROSLÁNY«-BAN

Így álltak Fércz Márton uram szívügyei, midőn egy napon az »Arany Oroszlány« kávéházba vetődött a »Fővárosi Lapok« novella-folytatását olvasni (mert a fiskális úr, amióta szerelmes lett, ilyenekre is ráér).

Az »Arany Oroszlány« pedig két nevezetes dologról ismeretes. — Először arról, hogy ott a mameluk ember nem érezheti magát otthonosan, mert az »Arany Oroszlány« mindenkor a tigrisek főtanyája volt, s másodszer arról, hogy annak a szép kis leánynak, aki a fiskális úr öreg szívébe tavaszt ültetett, az édesatyja odajárt ebédutáni feketekávéra.

Mindenki elcsodálkozott, midőn Fércz Márton uram oda belépett, és mint minden rendkívüli esemény, ez is mozgást idézett elő.

A törzsvendégek kinyújtott nyakkal s kíváncsi pillantásokkal méregették. A pincér, ki éppen feketekávévit vitt nemzetes Csutak János uramnak, kiejté a csészét bámultában.

— Spicli! — sziszegé az öreg brigadéros, a »bumzerek királya« és még nagyobb füstmacskákat kezdett eregetni világhírű tajtpipájából.

A kártyázók, kik a kávéház belsejében ütik az asztalt, egyszerre kérdőleg néztek egymásra. Absolon Zsiga azonfölül még a »tercet királyig« is elfelejtette kimondani, ami miatt holta napjáig [nem szűnt] átkozni Fércz Mártont, mert ezen főbenjáró cselekmény elmulasztása ez egyszer döntő szerepet játszott a parti rossz kimenetelére is.

Fércz Márton uramat azonban mindez a legkevésbé sem confundálta; lassú, méltóságteljes léptekkel ment végig a kávéházon, a »Kassza« előtt megbillentette újdonatúj kalapját az ott ülő kisasszonynak, üdvözölte a biliárdozókat, azután leült Csipék-Bike Ferenc uram mellé, aki az említett leányzó törvényes édesapja gyanánt vala ismeretes.

— Jó napot, Bike Ferenc uram!

(— Ha jó, edd meg — dörmögé magában a megszólított, s egy szokatlanul nagyobb kortyot hörpintett ki a fekete-kávéjából, hogy annál előbb megszabaduljon tőle s következőképp az asztaltól is, melyen a findzsa állott, s mely mellé az ügyvéd úr letelepedett.)

— Hogy érzi magát, Bike uram?

— Hát csak úgy — felelte Bike vállvonítva.

— Éppen kegyelmedet keresem.

— Ugyan? — felelte Bike kedvetlenül, és nem kérdezte miért.

— Egy-két szavam lenne . . .

— Oh, oh . . . — dűnnyögé az öreg Bike, és nem kérdezte, vajon mi legyen az az egy-két szó.

— De csak négyszemközt mondhatom el. Azt is olyan helyen, ahol nincsenek a falaknak fülei, például otthon önnél.

— Nem szeretem a titkokat — szólott Bike. — Ha már meg kell lenni, isten neki, itt is végighallgathatom a fiskális urat.

— Hehehe! — kedélyeskedék Fércz, — pedig ez éppen egy nagy titok.

Az öreg Bike fölállt, megfogta a kávéskanalat és cscnetett.

— Fizetek! — mondá a pincérnek, azután Fércz felé fordult és amúgy foghegyről megjegyzé:

— Vagy itt mondja el az úr, mit akar, vagy sehol. Nem szeretem, ha a házamhoz olyan emberek mászkálnak . . .

— Milyen emberek — vágott közbe nyájas mosollyal a fiskális úr.

— Olyan emberek, akik ellenkező pártálláson vannak. Ha hozzám látja bemenni valaki most, a követválasztás idején, még azt hiszi majd, hogy a főispántól jön az én lelkemet is megvásárolni az ördögnek.

— Hüm! Hüm! Ön igazán szörnyű rebellis. Semmi közöm a kigyelmed lelkéhez, édes Bike uram. Eszemágában sincs a magas kormány részére hajlítani kigyelmedet. Egészen másnemű az én szándékom, amelyért úri házához kívántam bátorkodni. Hanem hát ha nem lehet, akkor nem lehet, csupán a segédemet küldöm el kigyelmedhez.

Bike nem is hallgatta tán végig az egész mondatot, hirtelen fölvette felsőkabátját s eltűnt a kávéházból, míg Fércz Márton uram maga maradt gondolataival az asztalnál.

Egyre jobban-jobban gyűltek a kávézó vendégek, az asztaloknál már nem lehetett helyet kapni, némelyek állva szürcsölték kávéjukat, de azért a Fércz uram asztalához mégsem ült senki, mert az »Oroszlány« tigrisei kérlelhetetlen emberek, akik végtelenül gyűlölik a kormányokat és azok embereit.

Fércz úr egy-kétszer fölkel, a tükörbe nézett, meg leült, aztán a padlót döfködte fehér elefántcsontos botjával s elábrándozva motyogta :

»Enyim lesz . . . Enyimnek kell lennie.«

EGY SZEGEDI POLGÁR ÉS HÁZATÁJA

Bike Ferenc uram a szegedi felsőváros legtiszteltebb polgárainak egyike, kinek mindene van, amire egy igénytelen embernek szüksége lehet. Van elegendő vagyona, népszerűsége és egy igen szép leánya. — Általánosan azt tartják róla, hogy ritka becsületes ember, és ami még többet ér, hozzá boldog ember is.

Ha van valami hibája, amit az emberek megrónak, az szertelen kevélysége, mely már úgyszólván a gűgbe csap át.

Házának külsejéről látszik némileg lelkének belseje. A homlokzaton egy hajadonfejú szent állott a mélyedésben : már a kőfaragó is úgy fundálta ki, hogy levett süveggel álljon ott őkegyelme tiszteletére, respektusból az alatta olvasható sorok iránt

»Ézt a házat építette Bike Ferencz Anno 1850. A saját erejéből.«

Ezzel aztán meg van mondva : kicsoda lakik bent! Egy ember, aki kevély önmagára. Egy vótuma a tekintetes városi bizottságnak, aki meg van szokva, hogy a főispán is messziről köszöntse s így szóljon hozzá, valahányszor találkoznak : »Hová, hová, édes Ferencem!« Mert hova Bike uram áll, ott van az egész felsőváros, sógor, kereszt-koma, minden hetedízigeni atyafi, meg aki ezután azzá akar lenni.

Pedig ki nem akarna! Egyetlen leány és szép leány. — És még milyen szép. Nem azon szépségek egyike, kiken szívesen pihen meg szemünk a korzón vagy a népkertben, kiken művészet, fényes hazugság mindaz, ami a szemnek tet-szetős, kiknek csinos külsejében a kémikustól kezdve lefelé mindenféle mesterember hozzájárul a maga tudományával. Vilmán valóság volt minden : a gazdag hullámozó fekete haj, a karminpiros ajk, az elevenségtől csattanó arc, a fehér fogsor és az a természetes naiv vidorság, melyet nem mérgezett meg az úri szobák pacsuli-szaga, hanem épen, frissen tartott meg az ártatlanság üde költészete.

Bike uram éppen künn pipázott a tornácon, midőn amice Lupcsek a ház elé érkezve, szerencsés jó estét kívánt s magát tek. Fércz Márton uram adjunktusa gyanánt mutatta be.

— Üzent talán valamit a fiskális úr? — kérdé Bike.

— Üzenni ugyan minél kevesebbet üzent, hanem küldött ahelyett egy bepecsételt levelet.

— Akkor hát menjünk be a pápaszememhez — szólott a gazda kedvetlenül, s maga menvén be előre, Lupcseket le sem ültette.

Ott benn aztán kikereste a pápaszemet, orrára igazította, levette megtörülgetni, újra föltette, akkor odalépett nagyobb világosság okáért az ablakhoz, s penecilusával

szép lassan fölbontogatván a pecséteteket, kihámozá azt hüvelyéből, s szokás szerint egy erőteljes fricskával megtisztítá a porzótól.

Biz abban a levélben szép meglepetés várt rá.

— De hát ápril 1-je van ma? — tört ki ingerülten.

— De bizony november 10-ike van — felelt egykedvűen Lupcsek.

— Hát megalondult a maga principálisa, hallja kend? Amire Lupcsek édesdeden vigyorgott.

— Tudja-e, hogy a lányom kezét kéri meg levelében? Lupcsek úr szánakozólag egyengeté a száját.

— Ejnye, ezer lámpás! ez rossz tréfa a maga principálisától, hallja kend. Nem szedtem én a lányomat a szemeten, hogy a legelső agglegénynek, ki apja lehetne, odadobjam. Viheti neki a kosarat. Fel is út, alá is út.

Amire Lupcsek majd meghalt nevéttében e pattogó szavakra: tetszett neki, hogy így szapulják a principális urat.

— A principális úr, kérem alásan, bizonyosan számított azon körülményre, hogy tisztelt Bike úr kevesellni fogja a prókatori állást és sokallni az ötven tavaszt, mely vállait nyomja; miután azonban azt, amit akar, ki is viszi — ezúttal sem volt rest, a föntebbi oknál fogva szerény helyettesét különféle argumentumokkal látni el. Ha a Nr. 1. nem használt, van szerencsém átnyújtani a Nr. 2-őt.

A Nr. 2. alatt Lupcsek úr átnyújtott egy leltárt, melyben bennfoglaltatott összeírva a fiskális úr összes ingóbingó és ingatlan vagyona, ami pedig sem több, sem kevesebb, mint kerek 40.000 forint. A leltár mellett ott volt a móringlevél is, hogy mivel ez a vagyon a Fércz Mártonné szül. Bike Vilma úrhölgy tulajdona stb.

— Szép, szép, — mondja átnézve az iratokat — de azért mégsem eszünk egy tálból cseresznyét. Mert nekem is vannak argumentumaim. Nem adom először, mert — nem adom, másodsor pedig nem adom azért, mert már odaadtam.

— Hát a harmadik argumentum — bátorkodék alázatosan megjegyezni Lupcsek úr.

— Hát még ennyi sem elég? Ki ne vegyen az úr a flegmámból — annyit mondok.

— Nem elég, kérem alásan, persze hogy nem elég. Nem elég pedig, instálom, először azért, mert a bizonyítás végtelen valami, s ha már egyszer végtelen, nagyon természetes dolog, hogy a második argumentummal nem végződhetik teljesen ; nem elég pedig másodszer azért, mert nekünk van ám harmadik argumentumunk is.

Azzal kivett zsebéből egy Sziráky-féle halformájú bicsakot s szétnyitván azt, meghasítá mellénye bélését, melyből egy másik ötpecsétes levél hullott ki különféle illatos papirokba takarva, mely kiváló gondoskodás nyilván annak fontos voltát volt hivatva mutatni.

— Ide hát velem! — mondá fél-bosszusan, fél-nevetve az öreg Bike.

De alig hogy olvasni kezdé, arca szederjes ónszínt váltott : minél tovább ment az öregbetűs sorokban, annál jobban ráncolta össze felhős homlokát. — Mikor végigolvasta, némán megrendülve tette zsebébe ; a pipája is kialudott, hozzáfogott, hogy újra megtömi, de a zacska helyett újra a levelet húzta ki és végigolvasta még egyszer. Biz abban csak az állott, ami előbb. Megtörülte homlokát reszkető kezével :

— Beleegyezem ! — nyögé kínosan, s arcán síri sápadtság ömlött el. Még ma szólni fogok a lánnyal is.

A TITOK

Szakítsuk itt meg történetünket egy darabon, hogy fölkeressük sötét odújában a múltat, mely beszélyünk meséjét szötte. Csak 17 évvel megyünk előbbre Bike bátyánkkal, ki még akkor élete javát élte, amennyiben nemrég nősülvén meg, úgyszólván a mézes évek örömeit élvezte, ha ugyan lehetséges, hogy a »hetek«, mint gumielasztikum, évekké nyúljanak. Itt azonban valószínűvé tette az a körülmény, hogy Bike uram nagynehezen jutott hozzá a feleségéhez — s amihez nehezebben jut az ember, az mindig becsesebb.

Az ifiasszony már tudnivaló, hogy azért sem maradhat ki e fejezetből, mert »titok« a címe. Márpedig hol titok van, ott keresd az asszonyt, és megtalárod a titok kulcsát.

Isten nyugosztalja meg szegény ifiasszonyomat a haló porában, de csakugyan ő volt oka mindennek! Minek ment férjhez Bike uramhoz, ha Karczy Pétert szerette? Minek hallgatott szüleire, kik elébe tették a falusi ispánnak a gazdag Bikét, ki azonfölül még gyermekes apa is volt, mert korán elhalt neje után két kis árva maradt.

Igaz, hogy a leányszív még az akkori idők szokásában nagyon kis potentát volt arra, hogy a szüle ellen merjen protestálni, — de ha ez lehetne is mentség arra, hogy hozzáment, vajon hol találhat mentséget rá, hogy még azontúl sem verte ki fejéből a csinos hettyke Karczy Pétert, ki sokat járt be Szegedre.

Nehéz a szerelemnek parancsolni, de nehéz a féltékenységnak is! Ezt kellett volna tudnia a szegény ifiasszornynak!

A sors úgy akarta, hogy a fiatal házásoknak mindjárt a mézeshetek után el kellett menniök egy rokonuk lakadalmára, ki egy Szegedhez közelfekvő faluban jegyzősködött.

A lakadalmas háznál ott volt Karczy Péter is.

A fiatal férj mindjárt az esküvő után fogatni akart: Veronka nem engedte.

— Oh, maradjunk még legalább egy óráig.

Bike sötéten bölintott: rossz génusza pokoli sejtelemmel kínozza.

— Jó! Maradjunk hát még egy óráig.

Az az egy óra kínos volt neki: nem találta helyét sehol. Feje égett, lábai roskadoztak, szíve hangosan dobogott. Izgatottan támaszkodott a falnak s behunyta vérben forgó szemeit. Gondolkozni akart, egy sötét terv érlelődött lelkében. A gyanú és düh rossz tanácsadó. Behunyt szemei előtt rendben végigvonultak a lelkében elképzelt víziók, lázas képzelet-alkotta képek a megcsalt szerelem hátterével, sötéten, fenyegetőn: kígyó alakban végződő női szörnyek, mik neje arcát viselték, aztán két irtózatoss szem, mely réabámult és égette mint a pokolkő.

Megrázkodék, megtapogatta homlokát, melyről izzadság csurgott. Arról gondolkozott, ébren van-e vagy álmodik? Lehetetlen, hogy ébren legyen.

Beliülről éppen e percben hangzott föl a zene: a régi jó idők csárdása.

Bike az ablakhoz lépett és benézett. Amit látott, abból nyomban megtudhatta, hogy ébren van.

Veronkája Karczyval táncol, kéz a kézben, szív a szívhez közel, feje a Karczy vállán pihen, míg a Karczy keze karcús derekát szorítja. Oh, kárhozat! Ki tudja, mit sugdoshatnak egymásnak!

Magánkívül rohant be s megfogta neje kezét, midőn az éppen a legügyesebben kacérkodott, hogy a táncosa meg ne foghassa. A csárdásnak ez a legköltségesebb része; mintha azt mondaná a táncosné: »fogj el s a tied vagyok«.

— Az egy óra elmúlt, — szólott Bike tompán — menjünk!

A menyecske kipirult lángoló arca egyszerre elsápadt, s nagy kék szemeit esdőleg emelte Bikére:

— Oh, még egy félóráig... csak egy félóráig. Olyan jól érzem magam.

— Olyan jól érzed magad! — szólott Bike gúnyosan.

Ez döntött. Semmi kétsége nem volt többé. A jelek beszélnek a legőszintebben annak, aki olvasni tud belőlük.

Az erős férfiú idegét mintha villanyfolyam öntötte volna el az egyik percben, míg a másikkban borzongató hideg futott rajtok keresztül. A kitörő düh festékezett arcán s egész valóján, de ajka nem árulta el.

Éppen a düh nagysága adta neki azt a gonosz tanácsot, hogy szedje össze magát, ne áruljon el semmit abból, ami belsejében forr.

— Nem bánom, — mondá látszólagos egykedvűséggel — maradjunk akár reggelig: magamnak sincs nagy kedvem elmenni.

Azzal hidegen hátat fordított nejének s úgy eltűnt, hogy egész este nem látták, az igaz, hogy nem is nagyon ügyeltek reá.

Úgy éjfél felé azonban újra látható lőn, szótlanul járva-keelve, az egyedüli komor alak a vigadók közt.

Ismerősei azt hitték, hogy sokat talált bevenni a jóból, s valahol a szénatartóban aludván ki a mámort, még mostanáig sem gombolódott ki teljesen a »katzenjammer«-ből.

Bike uramnak azonban jobban fájt a feje, mint a bortól szokott. Alig várta az alkalmat, hogy négyszem közé kerüljön Karczyval.

— Az úr nemesember, ugye? — szólítja meg halkán.

— Az vagyok — felelt az mogorván.
— Ha nemesember, akkor nem gyáva. Nem fog szólani senkinek, hanem egy félóra múlva kilopózik innen s lejön utánam a kertbe. Várni fogom a méhesnél. Egy kis számolni valónk lesz együtt.

— Ott leszek — ságá dacosan, s azzal egyet kurjantva, ott a Bike uram szemelättára tánra kapta annak feleségét. Akiért a számadás lesz a méhesben.

Hanem azért nem váratott magára sokáig ; a szomszéd pajta falára két sötét árnyék rajzolódék: a Bikeé és a Karczyé.

— Eljöttem! — mondá hetykén Karczy, a méhes egyik oszlopának támaszkodva. — Mit akar velem ?

— Nem valami találós mese — szólta a másik ; — bizvást elmondhatom

— Nos?

— Nekem úgy tetszik, hogy mi egészen fölősegesek vagyunk egymásnak ezen a világon.

— Magam is gondoltam már arra

— Úgy-e? annál jobb. Legalább könnyebben esünk át rajta. Tudja, hol voltam azalatt, míg a multság folyt?

— Nem vagyok kíváncsi.

Bike türelmetlen mozdulatot tett.

— Felültem az egyik lovamra, s hazavágtattam a pisztolyaimért.

Karczy hidegen mondá :

— Nagyon jól tette.

— Mind a kettő golyóra van töltve. Jöjjön utánam !

Karczy szóltanul követte. Egy széles ugaron mentek keresztül, melyet a sötétben is fehérítő gyalogösvény szelt át, feketén elterülő füzesbe vezetve a rajta menőket. Bike ment elől ; a füzes közepe táján megállapodott, mintegy gondolkodásba esve, de csakhamar ismét megindult gyorsított léptekkel.

Karczy törte meg a hallgatást.

— Nem látom át, miért menjünk olyan messzire?

— Majd átlátja.

— De mit mondanak majd, ha olyan hosszasan maradunk ki?

— Azt csak egyikünk fogja meghallani, hogy mit mondanak, mert a másik nagyon is hosszasan fog kimaradni.

— Körülbelül? — veté oda Karczy gúnyosan.

— Körülbelül az ítéletnapig.

A fűzes túlsó részén az Ér folyó kanyargott, mint egy óriás fodorba szedett csillámló ezüst szalag. A folyamot itt egy keskeny lóca hidalta át a gyalogosok számára ; ha szekéren akart oda eljutni az Éren túli dűlőbe, fél napi járóföldet került a vármegye hídjáig. Olyanok voltak akkoriban a magyar közlekedési viszonyok.

A parton egyszerre megállott Bike, s kihúzáván köpenye alul a hozott pisztolyokat, ellenfelének nyújtá választás végett.

Karczy taláalomra hozzányúlt az egyikhez, s fanyarul jegyzé meg :

— Én azonban tanúk nélkül nem lövök, mert nem akarok úgy halni meg a börtönben, mint gyilkos.

— Te nem lösz? — ordított föl dühösen Bike. — Amint akarod. De én esküszöm, lövök s ledurrantlak, mint egy megfutamult nyulat.

Karczy úgy érezte, hogy most legokosabb volna erre a dühöngő emberre rohanni, kicsavarni kezéből a pisztolyt s bedobni a magáéval együtt a vízbe ; de volt a dühöngő ember kitörésében valami igazságos, valami jogos, ami megbénítá a másik erejét és lehűté merészségét.

— Nem bánom hát. — szólt halkán — végezzünk, de szaporán.

Bike homlokára ütött és élénken mondá :

— Megálljon, csakugyan igaza van. Annak, aki életben marad, némi alkalmatlansága lesz a másik holttestével. Ezen segítsünk valahogy. Én azt indítványozom, álljon mindenikünk erre a keskeny lócára : akit a lövés ér, lebukik, eltemeti a víz, nem lesz vele a másiknak semmi baja. A víz hűsége titoktartó.

Karczy egy percreg gondolkozott.

— Elfogadom — szólt mohón. — Ki ló először?

— Mind a ketten egyszerre.

— Hogyan lehet az?

— Mindjárt megmondom. Hallja az éjféli kakas kukorékolását a faluból?

— Hallottam; de most éppen megszűnt.

— Nem tesz semmit, mindjárt megszólal. Az első kakasszóra lövünk.

— Igen, de mi biztosít, hogy valamelyik vissza nem él a helyzettel és bevárja...

— A saját becsületünk, Karczy uram! Az Isten reánk néz és látni fogja...

— Elég... én helyemre állok.

A karfátlan keskeny gyaloghíd lett tehát a csatatér. A két ellenfél kimérte a nyolc lépést lassan, tipegve az egymás mellé tákolt deszkákon, amiken nappal is vakmerő vállalat végiglépkedni, aztán fölhúzták a pisztolyokat, egymásnak szegezték és figyelő állásba tették magokat.

A várakozás nem volt hosszú, de borzalomteljes és fárasztó. A holdvilág hol-hol kibukkant, mintha búvosdit játszanék a csillagokkal az apró-cseprő felhőfoltok mögül, a fűzesben titokszerű zúgás kelt, mintha az alvó természet lélegzete lenne, az éji csendet csak egy-egy, a gyaloghíd-oszlophoz csapkodó hab loccsanása zavarta meg.

Éles kakasszó metszette át a levegőt, két pisztolydurranás hallatszott utána — s két emberi test zuhant a hullámokba.

A hold sietve bújt felhőtakarója alá.

Az egyik alak legyőzte a hullámokat s kiúszott a partra, a másikat pedig csendesen vitte a víz... a hűsége titoktartó víz.

Bike maradt meg. Megmerevülten állott a parton, szemei önkéntelenül utána veszték annak a mindinkább kisebbedő fekete pontnak, mely olyannak tűnt föl a csillámló ezüst szalagon, mint egy odacsöppent tintafolt.

Mi lehet az?

A halott feje, mely ki-kibukkan a habok közül.

Utána szeretne futni a part hosszában, de inai megtagadják a szolgálatot. A bosszú, düh, féltékenység, lelkének eddigi sötét lakói egyszerre semmivé váltak, rájuk nem emlékezik többé, mintha sohasem ismerte volna őket.

... Miért tettem? Miért tettem?

Csak a mogorva csend felel kérdésére, mit lelkéhez intéz; a fűzes most is titokszerűn zúg, mintha az egyik fűzfavessző a másíknak sugdosná a rejtélyes titkot, a habok

most is haragosan csapódnak a hídoszlophoz, mintha locsog-
nák : gyilkos! gyilkos!

Csitt! . . . Egész testében reszketni kezd : sóvárogva várja, mikor tűnik el a láthatárról végképp a lefelé úszó fekete pont.

Akkor tán megkönnyebbül.

Csalódik. A fekete ponttól sohasem válhat meg többé : lerajzolódott az lelkében s ezentúl örökkön-örökké magával kell cipelnie e gyötrő fotografiát.

HANG A TÚLVILÁGRÓL

Az előbbi fejezetben leírt esemény régen történt, olyan régen, hogy talán nem is igaz már. — Azelőtt ugyan sok mendemondára adott alkalmat a fiatal ispán gyors eltűnése, magyarázták különféleképp, különösen a környék vénasszonyai köszörülték rajta nyelvüket sok ideig : hova lehetett, mi történt vele, megölték-e, vagy ő ölte-e meg magát? De hátha Amerikába szökött, vagy áruhában jár-
kél a környéken, hogy így kerülgethesse a Bike uram szép feleségét.

Néhány hónap múlva aztán kifogtak az Érből egy holt-
testet, teljesen föloszlott, megismerhetlen állapotban.

A közvélemény meglegedett vele : a' bizony a szegény Karczy holtteste. Az isten nyugossa meg, hogy im most már az anyaföldben fog találni pihenőhelyet.

A bíróság ugyan hivatalosan konstataálta, hogy a holt-
test nem lehet a Karczyé, mert annak fekete haja volt, míg ezé sárgás, azonfelül Karczy magas termettel bírt, emezé meg alacsony. De hát utóvégre is mit tud ahhoz a bíróság? Tessék csak a szolgabíró úrnak két hónapig víz alatt tartani tekintetes fejét, valamint érdemes csontjait, s majd meglátja : mekkora változáson megy át becses úri személye.

A bagódi csász emlékezett arra, hogy a lakadalom estején éjfél tájban két úrféle ember ment el a kunyhója mellett, kisvártatva két pisztolylövést is hallott az Ér felől ; csakhogy a bagódi csász részeges ember, s mióta húsz évig — mire nagyon büszke — a császárt szolgálta, annyira

megrögzött benne a katonærkölc, hogy egyetlen szavát sem lehet hinni.

A szomszédos kackari bakter pedig mennyre-földre esküszik, hogy azon éjszaka egy lucskos kísértet ment át falujukon, a víz úgy csepegett róla, mint az ereszről, csipkés nyomokat hagyva a poros úton. Eleinte — úgymond — neki akart menni, de aztán eszébe jutott, hogy a komenciójában nincs benne a kísértet-fogdosás, minélfogva behunyta szemeit és áhitatos keresztetket vetve magára, hagyta a rossz lelket a maga útján menni.

Karczy özvegy volt. Neje, kivel alig élt egy évig, éppen azon percben veszté el életét, midőn újat adott a kis Miklósának. Miklóska második évében járt és már nagyon tisztán ki tudta mondani az »apa« szót, (a »mama« szóra nem volt szüksége szegénynek!) midőn egyszer az apa csak nem volt sehol. Jó emberek, kik már tizenhét év óta is megfogytak, gondoskodtak az apátlan-anyátlan árváról, mígnem egy napon valami felsővidéki kabátos ember jelent meg a faluban, ki magát Karczy rokonának vallotta, s a gyermeket magával vivé.

Mindössze ennyi vált köztudomásúvá e szomorú dologból, de lassanként, mint mindent, e halvány részleteket is elfeledték az emberek. A tények is csak olyanok az idő marékában, mint a festett kelme, mely lassan-lassan színét veszti.

Csupán Bike lelkében maradt örökké újdontatúj a borzalmas kép.

De ha foglya is annak a képnek, ha nyomja is lelkét ez a kép, ha fölijeszti álmaiból, ha arcul csapja, mikor a legédesebben mosolyoghatnék, ha ürmöt vegyít italába, mérget kever ételébe, ha a jótékony feledést elhessegeti is tőle — legalább ne tudja senki! A titoktartó víz ne szóljon soha, soha!

És íme ma, évtizedek múlva váratlanul megszólal a víz feneke.

Fércz uram azt írta a levélben :

»Tisztelt Bike uram! A kenderesi lakadalom éjjelén két férfi állott a bagódi gyaloghídon fölfont pisztollyal. Hogy mi lett a két férfi sorsa, azt csak »mi ketten« tudjuk.

Ha tudjuk, minek meséljem tovább. Okos emberek a kevéből is értenek. Tisztelt uramat tán nem is valami nagyon interesszálja ez a dolog? Régen volt — bizony el lehetett volna már felejteni is azóta! Meghiszem, ha a dokumentumoknak nem volna olyan fatális hosszú memóriájuk! De mit beszélek én itt összevissza, mintha a kosárért aprehendálnék? Az első gondolat nem mindig a legjobb gondolat, tudom tehát, hogy nem marad mellette, hanem szívesen elfogad vejjél. Dátum stb.«

Ez volt a prókátor sorainak tartalma, melyektől Bike mozdulatlan maradt székén, mint a villámsujtott, ki nem hall, nem érez, nem gondol, nem él; amice Lupcsek kezeit dörzsölte s még egyszer kérdé az öregtől:

— Tehát beleegyezik a házasságba ugye?

Dejszen kérdezhetette már az öreg Bikétől! Nem felel az már többé a vallató bírónak sem... Nagy megüvegesedett szemei ostobán meredtek az ifjúra, mintha azt mondanák: »nem értem miről van szó«. Végre megmozdul a nyelve s érthetetlen bömbölő hangot ad, mint a beszélni tanuló gyermeké.

— Ezt a szél érte — mekegé hüledezve Lupcsek s az ajtóhoz szaladva elkiáltotta magát: — Segítség!

Lupcsek kiáltására az öreg cseléd, Boris szaladt be legelőszőr, de rémültében nyomban vissza is futott az udvarra, föllármázva az egész környéket.

— Jaj istenem! Ki hitte volna? Ilyen hatalmas embert is hogy meglátogat az isten! De csak erős vagy, én teremtőm! Hogy meg tudsz birkózni mindenkivel. Emberek, népek, felsővárosiak! — ordított kezeit tördelve — ha van lelketek: segítetek, fussatok! A Jancsi hadd menjen orvosért a Palánkba. Jobb volna ugyan a bába, mert az külön ember az orvosnál, de a nemzetes úr nem szereti, — te Teca, te! ... te meg szaladj szaporán a sánta molnárnéhoz, a Tyúk-bögy-utcába, egy kis jóféle fűért. Te meg mit báméskodsz itt, fiam, Kató. Jobb bizony, ha hirtelenébe egy kis zabot melegítesz a nemzetes úr gyomrára, — ki tudja, hátha megállítaná a költözködő páráját...

Lupcsek éppen a kalapját vette s távozni készült, midőn Vilma sugar alakja megjelent a küszöbön.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- MK** = Mikszáth Kálmán
MKm. = Mikszáth Kálmán Munkái. (Borítéklapon : Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1—33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889—1908.
Jk. = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái, 1—32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi. = Hátrahagyott Iratok. (A Jk. folytatása.) 1—19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
MKmR.-Fr. = Mikszáth Kálmán Művei. 1—50. köt. Bp. Révai—Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül [1929—1931].
Krk. = a jelen kritikai kiadás
K. = kézirat (kizárólag Mikszáth Kálmán műveinek kéziratai)
M. = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban)
OSzK = Országos Széchényi Könyvtár
MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
[Szögletes zárójelek között] a sajtó alá rendező kiegészítései.

BEVEZETÉS A JEGYZETEKHEZ

E kiadás alapelveit a Magyar Tudományos Akadémiának a magyar klasszikusok kritikai kiadására vonatkozó 1954. évi Szabályzata határozza meg.

Ennek megfelelően a kiadás alapjául az író életében megjelent utolsó szövegközlések szolgálnak, általában a *Mikszáth Kálmán Munkái* című sorozat, amely 1889-től 1908-ig jelent meg, a Révai Testvérek kiadásában. Ez volt a legutolsó gyűjteményes kiadás, amelynek szövegét Mikszáth Kálmán még személyesen ellenőrizte. Az 1910. évjelzéssel megjelent jubileumi sorozat — Rubinyi Mózes szóbeli közlése szerint — Mikszáth Kálmán személyes irányításával és rendelkezéseinek megfelelően készült; de e kiadást már nem maga az író gondozta, hanem — Révai Mór János, Mikszáth Kálmán László és Molnár Imre közreműködésével — Rubinyi Mózes szerkesztette és rendezte sajtó alá. A jubileumi kiadás szövegeltéréseit a jegyzetek között soroljuk fel. A *Mikszáth Kálmán Munkái* című sorozatban ki nem adott szövegeket 1910 előtti utolsó megjelenési formájukban közöljük.

Mikszáth Kálmánnak *kiadatlan kéziratai* — egy-két töredéken és levelein kívül — nincsenek. A fennmaradt *nyomdai kéziratok* tehát csak mint szövegváltozatok kerülnek bemutatásra.

A műveket műfajok szerinti ciklusokba sorolva, a ciklusokon belül szoros időrendben adjuk. Az egyes ciklusok a következők: Regények és nagyobb elbeszélések. Elbeszélések. Versek és mesék. Cikkék (politikai karcolatok, irodalmi, színházi, művészeti tanulmányok, cikkek stb.). Levelezés.

Az egyes kötetek anyagához tartozó, a művek kialakulását jelző vázlatokat, témaváltozatokat és töredékeket Függelékben közöljük.

Az ide utalt írások többnyire a főszövegben található művek egyes részeinek variánsai. Mégsem sorolhatók egyszerűen a Szövegváltozatok közé, mert nem egy-egy kész műnek az újabb kiadások alkalmával szokásos átdolgozásai, hanem éppen ellenkezőleg: kísérletek, próbák egy-egy készülő műhöz. Az író műhelymunkájának tanulságos dokumentumai.

Részint azért, mert ezeket Mikszáth Kálmán önállóan is közölte, részint pedig — a terjedelmes egyezések mellett is — igen jelentős szerkezeti és szövegeltéréseik miatt teljes egészükben publikáljuk. Csupán »szövegváltozatokként«¹ való kezelésük esetén a főszö-

vogekkel való egybevetésük szinte áttekinthetetlen párhuzamokat tenne szükségessé.

Minthogy e kiadás a tudományos követelmények mellett az olvasóközönség érdekeit is szem előtt tartja : a mai akadémiai helyesírás következetes alkalmazása látszott az egyedül helyes megoldásnak. Mikszáthnak nem volt sajátos, egyéni helyesírása. Kéziratai többnyire az ékezetek és egyéb írásjelek pontos feltüntetése nélkül kerültek nyomdába. Ezért szövegeinek helyesírása a különböző kiadások során, évtizedeken keresztül állandó hullámzást mutat. A központosítást szintén a mai helyesírási elveknek megfelelően alkalmaztuk, arra törekedve, hogy az írásjelek is a mondanivaló minél jobb megértését segítsék elő. A régebbi kiadásokban ugyanis sokszor éppen az írásjelek hiányos vagy helytelen feltüntetése okozott súlyos értelemteljesítő hibákat.

Természetes, hogy minden egyéni nyelvi sajátosságot (régies vagy tájnyelvi, egyes hangok vagy szavak nyomatékos megkülönböztetését stb.) kiadásunk híven megőriz.

A hibásan írt neveket és idegen szavakat helyesbített alakjukban közöljük, de a jegyzetekben, a Szövegváltozatok lajstromában minden efféle helyesbítést feltüntetünk.

Általában e kiadás főcélja az, hogy Mikszáth Kálmánnak, a magyar széppróza egyik legnagyobb mesterének, írásait eredeti hűségükben tegyük közkinccsé, megtisztítva azoktól a nagyszámú nyomdai hibáktól, amelyek a sokféle kiadás következtében műveire évtizedeken át rárakódtak. Minden egyes művét végigkísérjük első közlésétől 1910-ig, az író haláláig. A különböző szövegekben mutatkozó módosításokat, javításokat és romlásokat — a legcsekélyebb betűeltérésekig — jegyzeteinkben egyenként felsoroljuk. Ilyen módon kívántuk — az olvasók által is könnyen ellenőrizhetően — megállapítani írásainak leghívebb, legjobb szövegét.

Egyedül a kétféle alakú szavak (fel — föl, fenn — fönn stb.) változatait nem soroljuk fel. Ezeket Mikszáth vegyesen használta, majd mindenik újabb kiadásban hol ezt, hol amazt módosítva. Az ilyen szavakat abban a formájukban közöljük, ahogyan az alapul vett kiadásban előfordulnak.

A jegyzetanyag minden egyes műnél általában a következő sorrendet követi : 1. Kéziratok és kiadások felsorolása. (Az író néveléseit csak akkor tüntetjük fel, ha művét nem teljes névalakkal közölte.) 2. A mű keletkezésének körülményei. Források. 3. Szövegváltozatok. 4. Tárgyi magyarázatok és vándormotívumok. 5. A műre vonatkozó irodalom. A kötet sajtó alá rendezőjének megjegyzései.

Az adatgyűjtés munkáját *Kozocsa Sándor*, a képanyag összeállítását *Soltész Zoltánné* állandó közreműködésével végezzük. *Kozocsa Sándor* teljes Mikszáth-bibliográfiája alkotja majd a sorozat zárókötetét.

AMI A LELKET MEGMÉRGEZI

(A római számok a szövegegységeket jelzik. Az ugyanazon római szám alatt felsorolt kiadások teljesen azonos szövegűek.)

- M. I. *Igazmondó.* (Szerk. Jókai Mór.) 1871. (4. évf.) Öt folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. július 2. (27. sz. 217–218. old.): Elejétől »Az öreg Gyurka bácsi, aki testvérbátyja volt...« kezdetű szakaszig. (I. fejezet.)
 2. július 9. (28. sz. 226–227. old.): Az említett szakasztól »Hej! nem olyan ám igazán a zsvány-élet...« kezd. szakaszig. (II. fej.)
 3. július 16. (29. sz. 233–236. old.): Az eml. szakasztól »Gyurka bácsi úgy adta elő a dolgot...« kezd. szakaszig. (A III. fej. egy része.)
 4. július 23. (30. sz. 241–242. old.): Az eml. szakasztól »Mindegy. A huszárregula szerint...« kezd. szakaszig. (A III. fej. befejező része és a IV. fej. első fele.)
 5. július 30. (31. sz. 249–251. old.): Az eml. szakasztól végig.

Kötetkiadások:

- II. [1. kiad.] 1892. *MKm.* 7. köt. 171–214. old. *A két koldus-diókkal együtt.* Az elb. címe a címlapon is feltüntetve.
- III. [2. kiad.] 1894. *ua.*
 3. kiad. 1901. «
 4. kiad. 1903. «
 5. kiad. 1908. «
- IV. a) *Hi. 18. köt.* (Jk. 50. köt.) 1917. 179–214. old. A kötet vegyes tartalmából a címlapon csak *A vármegye rókája van* feltüntetve. A kötet Jegyzetei ehhez az elb.-hez nem fűznek magyarázatot.
 - b) E kiadást a Révai Testv. kiadó sorozat-címlap nélkül, többféle kötéstáblával ismételtelen forgalomba hozta az 1920-as és 1930-as években.
 - c) *MKmR-Fr. 31. köt.* [1930.] A IV. a) kiadásnak csupán címlapjában módosított, egyébként változatlan lenyomata (úgynevezett »címlapkiadás«).

A II—III. sz. (1—5.) kiadások 205. oldalán (a »Mindörökké! — szólt a gazda . . .« kezdetű szakasz utolsó szavához fűzve) a következő hibás lábjegyzet olvasható: »E beszélt a szerző még a hetvenes évek végén [!] írta, mint kezdő író.« Ezt a jegyzetet valamennyi újabb kiadás (IV. sz. a—o) helyesbítés nélkül átvette!

Francia fordításban:

Le bandit. Traduit du hongrois par E. Horn. (Le Siècle. 58. évf. Paris, 1893: 21174, 21175, 21177, 21179, 21181, 21182. sz.) (L. Heinlein István: MK művei idegen nyelveken. Akadémiai Értesítő, 1910: 563. old.)

Keletkezése

Jókai »A Hon« című politikai napilapjának melléklapja, a vasárnaponként megjelenő *Igazmondó* (»a baloldal néplapja«) 1869. dec. 26-i számában (2. évf. 52. sz. 416. old.) pályázatot hirdetett »népies beszélyre«. Szövege a következő:

Pályázat

Midőn az »Igazmondó« harmadik évfolyamát megkezdí, egyúttal megkezdí a pályadíjak kitűzését is. Á politika mellett szem elótt tartjuk az irodalom emelését is. Erre legüdvösebb a verseny.

Hat darab aranyat tűzünk ki egy népies beszélyre. Beküldési határidő március utolsó napja. A munkák idegen kézzel írva, jelmondatos, bepecsételt levélkékkel küldendők az Igazmondó szerkesztői hivatalába (Pest, Barátok tere 7.).

Bírálok: a lapra felügyelő pártbizottmány tagjai. A pályadíjat nyert mű lapunkban fog megjelenni, különben az író tulajdona marad.

Egyidejűleg (ugyanazon oldalon) az Előfizési felhívásban ígéri a lap, hogy: »Olvasnivaló tárházunk [vagyis a tárcarovat] gazdagodni fog . . . ; közölni fogunk benne több népies elbeszélést is.«

A pályázati határidő lejártával, az 1870. ápr. 3-i sz. (14. sz. 93. old.) *Pályamunkák* címmel beszámol az eredményről. Tíz pályamű érkezett be. Közli címüket és jeligéjüket. Közük van, 10. sz. a. MK »A kemény ember« o. elbeszélése is (természetesen csak a jeligének s nem egyszersmind a szerző nevének feltüntetésével).

Az 1870. május 22-i sz.-ban (21. sz. 154. old.), a hírvonat élén újabb tudósítás:

A hat darab arany pályadíjra beérkezett népies beszélyek bírálatával a pártbizottság tagjai a napokban elkészülnek; jövő héten már megtudjuk az eredményt.

A következő számban (május 29-én, 22. sz., 157. old.) beszámoló a pályázatról: *Mi lett a pályázat eredménye?* címmel. »A munkák közül egy sem felelt meg egy népies beszély kellékeinek minden tekintetben, oly mértékben, hogy a pályadíj oda lehetett volna ítélni.« »A kemény ember« c. novellát a bíráló bizottság közlésre méltónak ítélte.

Ezekután a bíráló bizottság az irodalom fejlesztése szempontjából indulva ki, abban állapodott meg, hogy *új pályázatot* nyit, mire nézve ezek lesznek a feltételek:

A bennmaradt 6 db. arany mellé még 4 db. arany járul, tehát az új pályázatra ezennel kitűz a szerkesztőség *tíz darab aranyat* csakugyan [ugyancsak] egy *népies beszélyre*.

A pályamunkák beküldési határideje 1870. december 31-dik napja, bezárólag.

A pályadíj csak általános irodalmi beccsel bíró műnek adatik ki, — és lapunkban fog közöltetni. [Aláírva:] *Az »Igazmondó« szerkesztősége.*

Az 1870. évf. utolsó számában (52. sz., dec. 25-én, 404. old.) a hírovtat élén előzetes közlemény:

A tíz aranyra eddig csak két pályamunka érkezett be. A határidő 31-én lejár. A beérkezett művek, úgy látszik, kiállják a versenyt.

A beérkezett pályaművekről az 1871. jan. 1-i sz. (4. évf. 1. sz. 4. old.) ismét a hírovtatban tájékoztat:

A tíz aranyra a kitűzött határidőig beérkezett és pályázat alá bocsátott művek:

1. »*A mi a lelket megmérgezi.*« Népies beszély. Jelige: »A népnek a legjobb olvasmány sem elég jó.«

2. »*Bíró Kata.*« Népies beszély. Jelige: »Ne menj rózsám a tarlóra.«

3. »*A vén rektor.*« Népies beszély. Jelige: »Tizenkettőt ütött az óra.«

4. »*Vidorfalvy Vig Menyus.*« Beszély. Jelige: »A beszélyem hosszú, s tán unalmas vagyok?! — Jaj pedig be szépek a sárga — aranyok!...«

Közel egy fél évig tartott a pályaművek elbírálása. A döntést 1871. június 18-án (4. évf. 25. sz., 199. old.) tették közzé, a lap címlapján:

A pályázat eredménye

Az »Igazmondó« által 1869-ben egy népies beszélyre kitűzött 6 db arany első alkalommal a múlt évben kiadható nem lévén, ez év első napjára a pályadíj 10 db aranyra emeltetett.

A beérkezett pályamunkák közül a bíráló mértéköt csak egy ütö meg, e címmel: »*A mi a lelket megmérgezi.*» Népies beszély. Jelige: »A népnek a legjobb olvasmány sem elég jó.«

A bíráló bizottmány tagjai a tíz darab arany pályadíjt e mű írójának ítelték oda. A lepecsételt jeligés levélke felbontatván, abban *Mikszáth Kálmán* neve találtatott.

Eszerint a *10 db aranyat* Mikszáth Kálmán úr nyerte el. *A pályadíjt nyert mű lapunkban fog megjelenni.* Közlését jövő hóban, az új félévvel kezdjük meg.

A többi pályamunka, valamint a múlt pályázatok bennmaradt munkák is septemb. 1-ig szerkesztőségünkben átvethetők; azontúl nem gondoskodunk róluk.

A lapra felügyelő pártbizottmány tagjainak, mint bírálóknak megbízásából jegyzette

Pesten, 1871. jún. 15-én

Bakcsi Ferenc.

»A lapra felügyelő pártbizottmány tagjai« a következők voltak: Podmaniczky Frigyes, Tisza Kálmán, Várady Gábor, Jókai Mór. Az ő nevükben történt a döntés. Bakcsi Ferenc író és hirlapíró, Jókai mellett a lap szerkesztője volt.

A beszélyt július folyamán az *Igazmondó* öt folytatásban közölte.

Mikszáth tehát ezt az elbeszélését Jókai lapjának pályázatára írta. Műfaját, irányzatosságát, népies hangját a pályázat feltételei úgy szólván előre meghatározták.

De vajon mi ösztönözte éppen ennek a témának — a ponyvafüzetek kártékony hatásának — feldolgozására?

Gyermekkorában MK is oly mohón olvasta a ponyvafüzeteket, mint Arany vagy Jókai. Ő maga említi, hogy rimaszombati diákkorában, 1860 körül, buzgón forgatta Boross Mihály népies munkáit. Boross Mihály (1815—1899) jószándékú népi kiadványai mellett azonban jól ismerte Mikszáth a főleg betyárhistóriákat népszerűsítő »ártalmas ponyva« termékeit is; ezt a portékát akkoriban a Tatár Péter álnévvvel írogató Medve Imre (1818—1878) gyártotta nagy bőséggel. (A MK jelen elbeszélésében említett »verses krónika« is rá vall!)

A népkönyvek és nélapok, jó és rossz könyvek, hasznos és haszontalan olvasmányok ügye már a reformkor óta foglalkoztatta az írókat és politikusokat. A kérdés egyre gyakrabban került szőnyegre a sajtóban, olykor még a képviselőházban is. A kötelező elemi oktatás bevezetése (1868) idején jelentős irni-olvasni-tudó s olvasmányigénnyel fellépő tömeggel kellett számolni.

MK mindezen kérdéseket hallomásból és tapasztalásból jól ismerhette. Mégis — úgy tetszik — az *Igazmondó* egyik közleménye adott neki közvetlen ösztönzést e téma feldolgozására.

Az 1870. márc. 7-i számban (3. évf. 10. sz. 65. old.) érdekes cikket találunk erről az akkor oly időszerű problémáról: *Milyen*

könyveket kell olvasni? A cikkíró — az egyóbként teljesen ismeretlen Tancsovic József — abból a programból indul ki, hogy »oszlattni kell a sötétséget!« A sötétség oszlattásának pedig leghatalmasabb tényezője: a jó könyveknek olvasása.* Főlveti a kérdést: »Mely könyvek jók?« Felelete: »Jók az irodalomnak azon termékei, melyek tágitják az értelem korlátait, melyek a jó, a nemes és a nagyszerű iránt lelkesedést nyújtanak« és amelyek az igazságot terjesztik. Majd így folytatja: »Vannak azonban ezekkel ellentétben »hitvány« könyvek, melyeknek ismertető jeleit felesleges adnunk. Rémes mesék, hajmeresztő — igaznak keresztelt — elbeszélések, melyekben tömérdek ördög, hétféjű sárkány, boszorkány, kísértő szellemek hemzsegnek. Az ilyen könyvek legmagasztaltabb hősei rablók, betyárok, kik csak a gazdagokat és a zsidókat fosztogatják ki. Ezen ponyván árult köteteknek általában igen zagyva, értelem nélküli tartalmúak.« Óhajtanónak tartja, hogy »Tatár Péter és más ponyva-emberek értelem-ölk füzeteit tűzbe dobálja a népe« s helyettük szintén olcsó, de értékesebb könyveket kezdjon olvasni, »melyeknek áldásos hatása lesz a népre; mert pallérozzák a lelket s terjesztik a tudományt...«

Tancsovic József cikkéhez Jókai, mint szerkesztő e megjegyzést fűzte: »Örvendünk, hogy vidéki ügybarátaink is velünk egy nézetben vannak ezen a népnevelésre valóban fontos kérdésben. Óhajtjuk, hogy a mag ne essék sziklára.«

Amikor e közlemény megjelent (márc. 7), a hat aranyra kitűzött »népies beszély«-pályázat határideje (márc. 31) már közel volt. Mikszáth a pályázatra akkor már készen levő egyik novelláját (A kemény ember címűt) küldte be; novellája azonban csak dicséretben részesült. A tíz aranyra fölemelt pályadíjat újból kitűzték, dec. 31-i határidővel; erre a megismételt pályázatra írta azután szóban levő elbeszélését.

Tancsovic cikkének tárgya (a rabló- és betyárhistóriák kárhoztatása), sőt nem egy ötlete (az ily ponyvafüzetek tűzbedobása stb.) az ő novellájának is vezérfonala. Jókai zárószavai külön is serkentették, hogy *ilyen tárggyt* »népies beszély« kidolgozásával próbáljon szerencsét! Számításában nem is csalódott.

MK tehát minden valószínűség szerint az *Igazmondó* e cikkéből nyert közvetlen, döntő indítékot. (E lapot rendszeresen kaphatta; hiszen verseivel már 1869 óta munkatársa volt!)

A tárgy részleteit illetően bizonyára egyéb aktuális közlemények is ösztönözték. Az egykorú lapokban (köztük az *Igazmondóban* is) sűrűn jelentek meg hírek s visszaemlékezések a betyárvilágról, melyet éppen abban az időben számoltak fel.

Mindenesetre jelentős tény, hogy a magyar széppróza egyik legnagyobb képviselője egy a népnek szánt hosszabb elbeszéléssel tűnt fel, s jellegje külön is hangsúlyozta a legmagasabb igényt a népi kultúra szolgálatában!

Szövegváltozatok

(Rövidítés: Igm. = Igazmondó, 1871.)

Az Igm.-ban I–IV. sorszámozott fejezetekre tagolva. A fejezetek a következők:

I. »A Jancsi gyerek felkapaszkodott...« kezdetű szakasztól »Az öreg Gyurka bácsi...« kezd. szakaszig.

II. Az említett szakasztól »Hej! nem olyan ám igazán a zsvány-élet...« kezd. szakaszig.

III. Az eml. szakasztól »Volt egyszer valamikor egy háború...« kezd. szakaszig.

IV. Az eml. szakasztól végig.

A kötetkiadásokban (1892-től) MK a sorszámokat * csillaggal cserélte föl.

Az 1892. évi első kötetkiadás az Igm.-hoz viszonyítva már módosított, de még nem végleges szöveg. A második kiadás (1894) az 1892. évihez viszonyítva tovább módosított és egyúttal végleges szöveg.

E Krk. az 1894–1908. évi végleges szöveget adja; az eltéréseket, javításokat az alábbiakban külön feltüntetjük.

Oldal Sor

7: 1 *esténként* (Igm: *esténkint*)

„ 3 *azt a tudományt* (Igm: *azt a tudományt*)

„ 10 *megörült* a szónak (1894-től hibásan: *megörül*...)

„ 30 Azután megint tovább olvas a gyerek; szép, derék legény volt... stb. (Igm: Azután megint tovább olvas a gyerek; *halomszámra áll előtte a sok szebbnél szebb könyv, amit Kata néni, Judit anygom, Gyurka bácsi hordozgatott össze innen-amonnan, a selmeci búcsúról, a kékkői vásárról és a lévai kompaktortól.*

Az eleje mindenkinek egyforma: szép, derék legény volt... stb.)

8: 21 ember (Igm: emberré)

„ 25 — *Bíró lesz valaha!* (Igm: — *Ez a Jancsi még bíró lesz valaha!*)

9: 12 *Miért* (Igm. és 1892: *Mért*)

„ 18 *elpirult* (Igm: *pirult*)

10: 10 *szerethetik* (1892: *szeretik*)

„ 19 *lenni!*... (Igm: *lennie!*...)

„ 31 *leányhoz* (1892: *lányhoz*)

11: 27 *Erzsit.* (Igm. és 1892: *Erzsét.*)

34 *s előjáróba egy-két bodor karikát* eresztett a pipaszárból. (Igm: *s egy bodorat* eresztett a pipaszárból.)

12: 5 *akkor nem voltam* (Igm: *akkor én nem voltam*)

„ 10 *meg kell tartani* (Igm: *meg kéne tartani*)

„ 18 *a fejét* (Igm: *fejét*)

„ 23 *a vén* huszár (Igm. és 1892: *a volt* huszár)

- Oldal Sor
- 12 : 29 ráblóbanda *van.* (Igm : ráblóbanda *létezik.*)
 „ 35 Ahogy hazatért (Igm : Ahogy hazaért)
- 13 : 8 mert mind hamis (Igm : mert *hát* mind hamis)
 17 szava *nem* egyéb (Igm : szava *semmi* egyéb)
 34 megmondhatója. (Igm : megmondhatója, *Erzsém.*)
 38 merengő kék szemekkel, (Igm : *szelíd*, merengő kék szemekkel,)
- 14 : 7 itt kell hagyni! (Igm : itt kell *neki* hagyni!)
 10 erőszakkal *bontakozott* ki az ölelő karokból. (Igm : némán *bontakozik* ki az ölelő karokból. Erőszakkal.)
 13 jutott eszébe (Igm : jut eszébe)
 23 megfordult, elkezdett futni. (Igm : megfordult *s* elkezdett futni.)
- „ 32 háza tája (Igm. és 1892 : háztája)
- 15 : 6 kimaradhatatlan (Igm. és 1892 : kimaradhatatlan)
 33 a többivel adós (Igm. : a többivel *pedig* adós)
- „ 36 szűrsallangjával (Igm : szűre sallangjával)
- 16 : 13 *el*felejt (Igm. és 1892 : *kifelejt*)
 27 társaul (Igm : társaiul)
 28 és varjút (Igm : és *a* varjút)
- „ 34 *a* fülébe (Igm. és 1892 : fülébe)
- 17 : 6 *a* sorsán (Igm : sorsán)
 15 másnap *meg* (Igm. és 1892 : másnap *pedig*)
 35 Ehhez az elvhez ragaszkodtak (Igm : Ehhez az elvhez *asztán* ragaszkodtak)
- „ 37 No, de természetes is, (Igm : No, de *kérem* az természetes is,)
- 18 : 31 *az* a (Igm. és 1892 : *ez* a)
 „ 38 hallasz (Igm : hallsz)
 „ 39 *a* füleit (Igm : füleit)
- 19 : 5 — Ühüm! (Igm : — Ühm!)
 „ 14 kiáltá (Igm : kiálta)
 „ 16 szaladhattak (Igm : szaladtak)
 „ 26 *a* legjobb (1892: legjobb)
 „ 27 három oldalról rohanni (Igm : három oldalról *is* rohanni)
 „ 35 női sikoltást (Igm : *kétségbeesett* női sikoltást)
 „ 36 térdre rogyott tőle. (Igm : térdre rogyott tőle. *Irtóztató!*)
 „ *irtóztató!*)
 „ 37 hasonlított (Igm : hasonlít)
- 20 : 1 *a* karja (Igm és 1892 : karja)
 2 merőn (Igm : merőn)
 9 kiknek (Igm. és 1892 : akiknek)
 12 De ez nem minden. (Igm : De *még* ez nem minden.)
 18 *imára* kulcsolta össze (1892. óta a legújabb kiadásokig hibásan : *simára* kulcsolta össze)
 22 haldokló ereibe *a friss* vérpezsgés (Mindenik kiadásban hibásan : haldokló *friss* ereibe (1892— : ereiben) a vérpezsgés) Javítottuk!
 30 — A *benyelei* puszta (Igm : — A *Benyelei* puszta)

Oldal Sor

- 20: 30 aztán (Igm: azután)
 „ 32 tudta (Igm: tudja)
 „ 33 Ne tudja meg (Igm: Ne tudja azt meg)
 21: 4 megbecsülni, nem (Igm: megbecsülni, az nem)
 „ 9 meg az a (Igm: még az a)
 „ 11,16 katica-bogár (Igm: katinka-bogár)
 „ 19 szívébe (Igm. és 1892: a szívébe)
 „ 22 büszke lehet az ő anyja. (Igm. és 1892: büszke volna az ő anyja.)
 25 Aztán... legközelebb haza. (Igm: Azután... közelebb haza. 1892: Azután... legközelebb haza)
 „ siető léptekkel ügetett (1894-: ügető léptekkel ügetett)
 „ 33 Egy veszendő lélek (Igm. és 1892: Egy elveszendő lélek)
 22: 6 vissza, elkezdett (Igm: vissza, hanem elkezdett)
 „ 9 léptek (Igm. és 1892: lépések)
 „ 11 azon vette észre magát (Igm: azon vette magát észre)
 „ 15 állottak (Igm. és 1892: álltak)
 „ 20 elhalványodott (Igm: elhalaványodott)
 „ 22 - Hiszen kegyelmed az, Gyurka bácsi! (Igm. és 1892: - Hiszen az kegyelmed, Gyurka bácsi!)
 „ 25 azon veszi észre magát, (Igm: azon veszi magát észre,)
 „ 28 Előlem ugyan hiába (Igm: Előlem hiába)
 „ 31 nem is lehetett másképp! (Igm: nem is lehetett az másképp!)
 „ 37 (a kard ugyan nem volt ott az oldalán, de ő azt mindig oda-képzelte) Az Igm.-ban még nincs meg ez a zárójelbe tett mondat.
 23: 1 Véreddel festem (Igm: Tele festem)
 „ 10 a kezét (Igm: kezét.)
 „ 12 az öreg huszár (Igm: a vén huszár)
 „ 16 levágom a saját karomat (Igm. és 1892: levágom a saját markomat)
 „ 22 a két ujját (Igm: két ujját)
 „ 34 a gyalázatát (Igm. és 1892: gyalázatát)
 24: 3 lecsüggő (Igm: lecsüggő)
 „ 7 sziporkázó (Igm. és 1892: sziporkáló)
 „ 10 Aztán még nem is voltál igazán zsvány. (Igm: Aztán nem is voltál még igazán zsvány.)
 „ 14 Nem volt az valami (Igm: Nem volt valami)
 „ 22 A kocsmáros kint áll az ivó ajtajában s nagyot emelint a fekete bársony sapkán. (1892-: A kocsmáros kint áll az ivó ajtajában s nagyot emelintett...)
 „ 30 azután (Igm: aztán)
 „ 33 a tapló (Igm: az a tapló)
 „ 34 Taljánországban (1892-től hibásan: Taljánországba)
 „ 6 s csak akkor nézett fel az ő-módú kalap alul (Igm: s csak azután néz fel az ő-módú kalap alól)
 „ 13 kedves Jancsi fiam! (Igm: Jancsi fiam!)
 „ 26 ilyen nagy embert már mégsem akart belőle csinálni.

- (1892-től hibásan: ilyen nagy embert már mégsem akart csinálni.)
- 25: 35 pozíciója (1892. sajtóhibával: ponciója)
- „ 36 azt a (Igm: ezt a)
- 26: 10 fordított (1894 –: forgatott)
- 16 már azt a (Igm: már azóta azt a)
- 23 tanácslom (Igm. és 1892: tanácsolom)
- 25 énekelik ki (Igm: énekelik ki)
- 29 – Nincs itthon. (Igm: – Nincs otthon.)
- 30 Legfeljebb holnap jönnek haza a vásárról. (Igm: Holnap-
utánál nehezen jönnek előbb haza a vásárról.)
- „ 32 neki a (Igm: az a)
- „ 33 menjünk valahova; (Igm: menjünk mégis valahova;)
- „ 36 mikor a kérőjét (Igm: mikor ez kérőjét)
- „ 38 nem adlak hozzá! (Igm. és 1892: mert nem adlak hozzá!)
- 27: 8 ki (Igm: aki)
- „12-13 – *Dicsérteessék!* – köszöntött be Gyurka bácsi.
– *Mindörökké!* – szólt a gazda,
(Igm: – *Adj isten jó estét!* – köszöntött be Gyurka bácsi.
– *Fogadj isten!* – szólt a gazda.)
- 15 nem nézheti »közélről« (Igm: nem szereti »közélről« nézni)
- 28 nem ismerhettem rád. (Igm: nem ösmertem volna rád. 1892:
nem ösmerhettem rád)
- „ 34 aztán (Igm: azután)
- „ 34 egy fél óráig (Igm. és 1892: egy jó fél óráig)
- 28: 4 Az öregember megtörölte (Igm: Az öreg megtörülte)
- „ 10 huszár előtt (Igm: huszár mellett)
- „ 18 méltatlankodék a legény. (Igm. és 1892: méltatlankodék
megsemmisülten a legény)
- „ 38 szegényt! (Igm: a szegényt!)
- 29: 1 levették (Igm. és 1892: s levették)
- „ 7 éppen jókor jött (Igm: éppen jókor ért)
- „ 9 György úr. (Igm: György bácsi.)
- „ 14 – El az utolsó krajcárig, (Igm: – El az, az utolsó kraj-
cárig,)
- „ 15 a Bíró Ferié. (Igm: Bíró Ferié.)
- „ 28 a gondolatait (Igm: gondolatait)
- 30: 1 a tarisznya? (Igm: az a tarisznya?)
- 17 Míg a két öreg gondolkodik, (Igm: Míg az a két öreg gon-
dolkodik,)
- 22 bajszán. (Igm: bajszán.)
- 30 Az öreg Mihály bácsi nem szedte ráncokba homlokát, ifjú
mosoly ült ki tisztességes arcára. (Igm: Az öreg Mihály
bácsi ráncba szedte homlokát, azután elgondolkozott soká,
míg végre kisimult a sok ránc s egész ifjú mosoly ült ki a
tisztes arcra.)
- 38 csüng (Igm: csügg)
- 39 Gyurka bácsi (Igm: Gyurka úr)

Oldal Sor

- 31: 1 ezalatt (Igm : azalatt)
2 mohorai borral (Igm : gocsovai borral)
6 igyunk egyet. (Igm : igyunk rá egyet.)
10 hogy nem (Igm : miszerint nem)
15 miután elébb (Igm : miután előbb)
20 a gyermekeken, (Igm : a gyerekeken.)
25 elsápadt (Igm : elsápadott)
26 miután leoldá (Igm : azután leoldá)
29 aztán (Igm : azután)
33 mint lelte meg élte fordulópontján az értékes tarisznyát . . .
(1892-től hibásan : mint lelte meg élte fordulópontját, az
értékes tarisznyát . . .)
35 mindennek az átkozott rossz könyvek (Igm : mindnek azok
az átkozott rossz könyvek)
32: 4 méltóságos urak, (Igm : méltóságos nagy urak,)
5 s mik (Igm : s amik)
6 hordatták (Igm : hordták)
7 Annak a tűznek a lángjánál (Igm : Annak a tűznek láng-
jainál)
11 és szigorú (Igm : s szigorú)
14 ahelyett odanyújtotta (Igm : ahelyett azonban odanyúj-
totta)
16 – Te derék és becsületes (Igm : – Te derék becsületes)
17 Büszke vagyok rád. Fel bírtál kelni, mikor leestél. (Igm :
Büszke vagyok rád. Fel bírtál kelni, amikor leestél.)
19 a lelkéről (Igm : lelkéről)
23 a vásár alkalmával (Igm : vásár alkalmával)
26 és restellnéd (Igm : s restellnéd)
28 a könyv olyan, (Igm : a könyv is olyan,)
29 émelgő méreg (Igm : émelgős méreg)

*

Néhány szokatlan szóhasználat és mondatfűzés:

- 11: 34 előjáróba – előjáróba helyett
14: 31 Minden csendesen volt a faluban, még a Kerekesék háza
tája is . . .
17: 30 egyiránt – egyaránt helyett
24: 4 régen-régen – réges-régen helyett
32: 17 Fel bírtál kelni, mikor leestél. (. . . elestél helyett)

Tárgyi magyarázatok

- 7 – 18: Bogár Imre, Zöld Marci, Rózsa Sándor, Rigó Ferkó, Galamb-
Pista, Macsvánszki, Csillag Gábor, Mákos Palkó: a múlt
század betyárromantikájának hősei. Kalandjaikat a vásári
ponyva-füzetek élénken kiszínezték. Legismertebb köztük
Rózsa Sándor (1813 – 1878). 1848-ban a magyar kormánytól

- mentességet nyerve, szabadcsapatot alakított és a délvidéken sikeresen portyázott. A szabadságharc után folytatván a betyáréletet, kétszer is elítélték; 1856-tól — kevés megszakítással — börtönben töltötte életét. A szamosújvári fegyházban halt meg. Regényes alakját — különböző fel-fogásban — Jókai, Krudy Gyula, Móra Ferenc és Móricz Zsigmond örökítette meg. *Zöld Marci*: képzelti alak. Gaal József és az ő nyomán Petőfi a lovagias betyár típusát testesítették meg benne.
- 18 : 21 *Pintye Gregor* rablóvezér volt Erdélyben, a XVIII. sz. elején. Neve már a XIX. sz. első évtizedeiben szerepel az irodalomban és a ponyván. Emlékét a mármarosvidéki nép legendákkal fonta körül.
- 19 : 29 *Moltke, Helmuth* (1800—1891) porosz hadvezér; az 1870—71. német—francia háború hadműveleteit irányította, a francia sereget III. Napóleon császárral együtt bekerítette és elfogta.
- 21 : 10 *borzag bokor* — bodza bokor
- „ 11 *a katicabogár*, mint a szerelmesek vagy más kedves hozzátartozók küldönce, MK-nál többször is előfordul. A *Homályos ügy* c. elb. (1875) bevezető részében: »a katinka-bogár a népköltészet szerelmi postása«. *Az igazi humoristák* o. köt. (1879) *A magyar nép bogarai* c. közleményében: »a hét pöttyes böde: a szerelmesek üzenetvivője. Szófogadó, hűségos, titoktartó szolga a Katinka-bogár . . .«. *A Kavicsok* c. köt. (1883) *A Rékiék Borcsája* c. elbeszélésében is: »a Kata bogár: szerelmes legények üzenetvivője.«
- 24 : 11 »*Volt egyszer egy háború . . .*«: az osztrák—olasz háború, amelyben a Habsburgok elvesztették olaszországi tartományait (1859).
- 27 : 16 *külli* — zubbony. A történet idején (az 1850-es években) a császári katonaság fehér zubbonyt viselt
- 31 : 2 *Mohora* — kisközség Nógrád megye balassagyarmati járásában. MK hivatali főnökének, későbbi apósának, Mauka Mátyásnak kúriája és egy kis birtoka volt itt
- 32 : 5 »*magyar-bankó*« — a Kossuth-bankó.

Irodalom

Először *Várdai Béla* foglalkozott ezzel az elbeszéléssel (»Mikszáth Kálmán« c. könyve, Bp. Franklin-Társ. 1910. 54—57. oldalán). Közli első megjelenésének körülményeit s hangsúlyozza, hogy: »Ez Mikszáthnak az első, nyomtatásban megjelent novellája s nem *A batyus zsidó lánya*, ahogy ezt Törs írja . . . s nem is *A lutri*, amint ezt kiadói mondják . . .« (Várdai is téved, mert MK-nak *A kedves Gaillard apó* c. novellája valamivel korábban, 1871. május 21—júni. 4., jelent meg. Igaz viszont, hogy a szóban levő »népies beszély« az író első nagyobb elbeszélése.) Vázolja a kezdő Mikszáth nép-irodalmi

lőrekvéseit, a novella tendenciáját s végül így méltatja: »Az elbeszélés meglepően könnyed stílusban van írva, a néplelet és néplelek nem egy kitzindón ellesett vonásával szolgál s főleg egy parasztszerelemnek érzelmes és egy rablótamadásnak dramatikus rajzában nyújt művésziileg figyelemreméltót.«

Gyöngyösi László is említi (»Mikszáth Kálmán« o. könyve, Bp. Franklin-Társ. ny. 1911. 36. oldalán) anélkül, hogy az elbeszélés tartalmát ismerné. Szerinte: »Mikszáth a pályázati feltételeknek megfelelőleg irányművet írt. A pálinkaivás áldozatairól.« [1] Súlyos tájékoztatatlansága ellenére kritikát is gyakorol: »A tanító iránnyon kívül — úgymond — alig van egyéb érdeme a széles és terpedt elbeszélésnek. Mikszáth maga sem találta érdemesnek arra, hogy felvegye első kötetébe.« — De egy későbbibe felvette!

Szemák István (Magyar Középiskola, 1918. XI. évf. 34—35. old.) a Hi. 18. kötetének tartalmából kiemelve ismerteti ezt az elbeszélést. Oktató-nevelő szempontból méltatja: »Minden elméleti érvelésnél szemléltetőbben és meggyőzőbben bizonyítja be a zseniális író egy az életből merített példával a rossz könyvnek káros, romboló hatását különösen a tapasztalatlan, még ki nem forrott elméjű és minden benyomásra könnyen fogékony ifjúságra nézve.«

Mikszáth Kálmánné (Visszaemlékezései, 1922: 25—26. old.) följegyezte a fiatal Mikszáth e novellával aratott első fővárosi sikerének hatását balassagyarmati szűkebb környezetére. (Jegyzetben, 230. old., az első megjelenés adatai.)

Zsigmond Ferenc (1927: 5—6. old.) a késői romantika szempontjából elemzi ezt az elb.-t. »Mikszáth ekkor még nem volt túl írói fejlődésében a didaxis művészietlen álláspontján, a kalandos rablóhistóriák elleni hadakozásra tehát akkor még nem a Cervantes-féle fegyvert, nem a gúny és humor szinte kivédhetetlen fegyverét választotta ki, — pedig később ennek kezeléséhez talán minden magyar írónál ügyesebben értett — hanem holmi tanulságos ellenhistóriával próbálja a magyar nép rokonszenvét elfordítani attól a betyár-életmódtól, amelyet a ponyvatermékek a hazug romantika szemképrázató nimbuszával sugároztak be... A novella befejező sorai a magától értetődő tanulságot még külön is levonják s az olvasót figyelmeztetik a ponyvairodalom lélekmérgező voltára. A későbbi, az igazi Mikszáth világnézetének legalapvetőbb jellemvonása éppen az ilyen *kategórikus* erkölcsi ítélkezésmód elleni következetes állásfoglalás lesz. A rablóromantika ellen még egyszer fölemeli szavát egy hírlapi cikkben (Lásd: A rablóromantika — fölmelegítve. PH. 1882. és A saját ábrázatomról o. kötetben) ...«

Bátszray Gyula »Népnevelő írónk a XIX. században« c. tanulmánya (Demokrácia és köznevelés, Bp. 1945.) Mikszáth ily irányú munkásságával foglalkozva (175—6. old.) kiemeli e népnevelő tendenciájú elb.-t, mellyel Jókai lapjában feltűnt. Ugyanott említi *A lutri-t* is.

A BATYUS ZSIDÓ LÁNYA

M. I. Fővárosi Lapok. (Fel. szerk. Vadnai Károly.) 1871. (VIII. évf.), kilenc folytatásban, az alábbi részletezés szerint :

1. november 16. (263. sz. 1195. old.) Elejétől »A zsidós pör devalválódik« c. fejezet »Majd meglásuk!« kezd. szakaszáig.
2. november 17. (264. sz. 1199. old.) Az eml. szakasztól ugyanazon fejezet »Makacssági végzés terhe alatt . . .« kezd. szakaszáig.
3. november 18. (265. sz. 1203. old.) Az eml. szakasztól »Az egzékúció« c. fejezet »Leszállt ő is . . .« kezd. szakaszáig.
4. november 19. (266. sz. 1207. old.) Az eml. szakasztól ugyanazon fejezet »Az agglegény mosolygott . . .« kezd. szakaszáig.
5. november 21. (267. sz. 1215. old.) Az eml. szakasztól a »Középkori lovagok« c. fejezet »Eszter mereven, némán állott . . .« kezd. szakaszáig.
6. november 22. (268. sz. 1219. old.) Az eml. szakasztól ugyanazon fejezet »Ha Feri esküdt véletlenül . . .« kezd. szakaszáig.
7. november 23. (269. sz. 1223—1224. old.) Az eml. szakasztól az »Öt évvel később« c. fejezet »Alphonsine futott az ajtóhoz . . .« kezd. szakaszáig.
8. november 24. (270. sz. 1227. old.) Az eml. szakasztól a »Befejezés« »Kéry Béla leveléhez . . .« kezd. szakaszáig.
9. november 25. (271. sz. 1231. old.) Az eml. szakasztól végig.

Kötetkiadások :

II. *Elbeszélések.* (Bp. 1874.) II. köt. 17—68. old.

III. A batusz zsidó leánya [!] címmel, 1904. Bp. »Érdekes Könyvtára kiadóhiv., 64 old. (Adat: Petrik—Barcza: Magyar Könyvészet 1901—1910. L—Z. 168. old.) Példány egyetlen bp-i nagykönyvtárban sincs.

Szöveg

A jelen kiadás (Krk.) az *Elbeszélések*, Bp. 1874. II. köt. (röv.: *Elb.*) szövegét közli. Zárójelben a *Fővárosi Lapok* 1871. évi szövege (röv.: *FövL.*). Ahol a *FövL.* szövege helyesebb, ott a sorrendet fölcseréltük, külön is megjelölve a forrásokat.

Oldal Sor

- 35 : 13 feküsznek. (*lefeküsznek.*)
 „ 14 *szeret* kirugni. (*szokott* kirugni.)
 „ 17 *odakint* (*odakinn*)
 36 : 6 rejtett (*elrejtett*)
 12 valamely (*valamelyik*)
 „ 21 itt valóságos (itt *már* valóságos)
 „ 26 FövL. és Krk : kackiásan (*Elb.* : kackisan)
 „ 31—32 vagy otthon van a *szolgabírójok*, (vagy *pedig* otthon van a *szolgabírójuk*.)
 37 : 32 már leírtam *valahol*. (már leírtam *máskor és máshol*.)

- Oldal Sor
- 37 : 35 Itt ül a tollam tetején ; hallom, hogy hümmög. (Itt ül a tollam tetején, *nagyot hunyorgatva vastag szempilláival*; hallom, . . .)
- 38 : 4 ott ül a Féri, asztala előtt, (ott ül asztala előtt a Féri)
- „ 5 kandalló (kályha)
- „ 7 s görbe botjával (görbe botjával)
- „ 13 nagy ember (nagy macher)
- „ 15 az a tulajdonsága (az a furcsa tulajdonsága)
- 39 : 3 az árverés terminusát (az árverési terminust)
- 6 seidlic-port. (seidlici port.)
- 15 amelyhez (amelyikhez)
- 18 *pedig* meghosszabbodott ábrázattal (meghosszabbodott ábrázattal)
- „ 31 *odakint* (odakinn)
- 40 : 8 Stofi bácsi (Stofi úr)
- „ 9 Hej (Tyjü!)
- „ 14 elszállítsa. (elindítsa.)
- „ 15-16 s olyan szilajat vág *oldalbordájára a fakó lónak*, (s olyan szilajat vág *az oldalbordáján keresztül a fakóbbnak*.)
- 17 hogy hát tulajdonképp (hogy hát *hiszen tulajdonképpen*)
- 30 No egy legyet se találjatok, kívánom tiszta szívomból! (No egy legyet se *ne találjatok, kívánok tiszta szívemből!*)
- „ 38 a nyakában (nyakában)
- 41 3 keresztény. (keresztény.)
- „ 9 visszasóhajtott (visszasóhajtozott)
- „ 12 én már (én *meg* már)
- „ 17 — A szíve? (— Szíve?)
- „ 23 — Hohó (— Hóha)
- „ 26 ismerte Béla (ismerte *már* Béla)
- „ 34 stb. »kuruci« csárda (»kurutyi« csárda)
- 42 : 1 FővL. és Krk : *tobákpikszisét* (Elb. : *tobákpikszisét*)
- 12 jó zsélyi borral (*vjó»* zsélyi borral)
- 20 palacknak (palack bornak)
- 31 (FővL. és Krk : alak volt, akit . . . *látunk*: (Elb. : alak volt az, akit . . . *lítottunk*:)
- 43 : 3 burnótszelencéjét. (a burnótszelencéjét.)
- „ 6 ilyen. (olyan.)
- „ 9 stb. Csernavoda (Csjernavoda)
- „ 20 Rothschild (FővL. és Elb. : Rotschild) Javítottuk!
- „ 22 elmosolyodott (elhalványodott)
- „ 23 az ajkaira. (ajkaira.)
- „ 38 — Hova lett (— *Hát* hova lett)
- 44:23 stb. füttyülő (füttyölő)
- „ 25 füttyöli *ama* (füttyöli *azokat az*)
- „ 36 egy pár garas lóbálódzik (egy pár garas *nyereség* lóbálódzik)
- „ 37 stb. utolsó (utósó)
- 45 : 1 »Csöndesen, Szálilében, (»Csöndesen, *csöndesen*, Száli-lében,)
- „ 3 odébb (odább)
- „ 5 feléje. (rá.)

- Oldal Sor
- 45 : 7 Krk : *Kupferkohl* (FővL. : *Kupferkhol*; Elb.: *Kupferkhol*)
10 melyet (miket)
- „ 16-17 az összes (az az összes)
22 majd kiprélhetnék (majd csak kiprélésnek)
24 sem mai gyerek már, (sem mai gyerek ám,)
- „ 26 van neki, *mely* (van neki, *hogy*)
- 46 5 midőn (mikor)
- „ 15-16 visszatolta egy órával hátrább a köpenye alatt. (visszatolta az *időt* egy órával hátrább a *köpenye* alatt.)
22 — Nagyon egyszerű, mert (— Nagyon egyszerű. *Azért, mert*)
31 két nekiállított (két *részit* nekiállított)
33 zsíros lapjával (*egyik* zsíros lapjával)
35 itten (itt)
- 47 : 19 megtörölte (megtörülte)
„ 23 gyerek (gyermek)
„ 25 szemeiben (*fénytelen* szemeiben)
- „ 27-28 FővL. és Krk : a Szálíka (Elb. s Szálíka)
28 zsebeit (zsebét)
- „ 29 fölkúszott (fölmászott)
- 48 : 1—2 s erőszakolt mogorvasággal rázta le (erőszakolt mogorvasággal *rázza* le)
„ 13-14 FővL. és Krk : Nagy, fekete szemei vannak, mint az *éjjel*, (Elb. : . . . mint az *éjjel*,)
„ 16 FővL. és Krk : korál ajkakka! (Elb. : korál ajakkal)
„ 26 almárium (almárjom)
„ 28 *egy* asztal (asztal)
„ 37 elrongyolt (elrongyollott)
- 49 : 7 ne írjon föl semmit, írjon föl *tehát* teljes vagyontalanságot. (Ne írjon *hát* föl semmit. Írjon föl teljes vagyontalanságot.)
„ 14-15 kezét valahonnan nadrágzsebéből (kezét valamelyik nadrágzsebében)
30 fegyverét. (fegyvereit.)
36 ötszáznap börtön. Hüm! (Hüm! Ötszáznap börtön.)
37 kényelmetlenül *érezte* magát az *általános* fölindulás között, (kényelmetlenül *érezve* magát az *általános* fölindulás *közt*,)
- 50 : 5 testvérem nem evett reggel óta (testvérem reggel óta *nem evett*)
13 s átkulcsolta térdét. *Milyen* szép (és átkulcsolta térdét. *S milyen* szép)
„ 28 Egy mód van atyját a börtöntől *mégis* megmenteni, (Egy mód van *mégis* atyját a börtönből megmenteni,)
„ 31 a lehetségről (a lehetségesről)
„ 39 az ügyvéd (a vén ügyvéd)
- 51 : 6—7 határozta, (határozza)
19 azt *lefoglalni*, amit (azt *foglaltatni* le, amit)
22 mesterségéhez (a mesterségéhez)
24 a tintát szét az asztalon. (szét a tintát az asztalon.)
25 — No, jól van, foglaljuk *le hát* a füttyült. (— Na, jól van, foglaljuk *hát* le a füttyült.)

Olda Sor

- 51: 26 — Helyesen, nagyon helyesen! (— Helyes, nagyon helyes!)
- 28 a garasos sípot *nyakúró*, (a garasos sípot.)
- „ 30-31 meg fogja fizetni (megfizeti)
- 52: 8 FővL. és Krk: megállította (Elb.: megállította)
- „ 12 nyitva. (*kinyitva*.)
- „ 21 *egy* korcsmát (korcsmát)
- „ 23 *zsibóledány* (*zsibóledány*)
- „ 34 leány (leánya)
- 53: 2 *hog*y minek jött (minek jött)
- „ 13 ez az úr (ez úr)
- „ 21 csudálkozók (csodálkozók)
- „ 33 Akinek kedve lenne (Akinek *pedig* kedve lenne)
- 54: 6 Ezzel kezénél *fog*ta Esztert és elindult vele. (Ezzel kezénél *fogva* Esztert, elindult vele.)
- „ 8 gondolá (gondolta)
- „ 10 gondolják, (gondolták,)
- „ 15 semmi esetre *sem* (semni esetre *nem*)
- „ 19 melyek *közöl* (melyek *közül*)
- „ 20 lévén (lévén)
- 55: 2-3 fűtötték be vele a kályhát. (fűtöttek be vele a kályhába.)
- „ 4 kivezette (kivezeté)
- „ 9 fejével (*a* fejével)
- „ 10 FővL. és Krk: ezt a leányt *mégis* meg kell őrizni. Azt kívánja (Elb.: ezt a leányt *meg is* kell őrizni. Ezt kívánja)
- 16 Kálmán arcát. (*a* Kálmán arcát.)
- 23 Kálmán kezét. (*a* Kálmán kezét.)
- 29 különben nem *tudott* volna *itten* elaludni. (különben nem *bírt* volna *aludni itten*.)
- „ 31 az ajtó oszlopjaihoz (az ajtó oszlopjaihoz)
- 56: 3 szólt (szólott)
- „ 4 aztán (azután)
- „ 6 *majd* elnyomja (elnyomja)
- „ 10 FővL. és Krk: a holdra, (Elb.: a holdba,)
- „ 13 Egy lámpa, *amely* (Egy lámpa, *mely*)
- „ 17-18 *pirulva* húzódnak a prózába. (... prózához.)
- „ 22 FővL. és Krk: röpködő bogár *zirzegésében*. (Elb.: ... *sziszegésében*.)
- „ 26 felőle (rőla)
- „ 28 FővL. és Krk: megfázhatik (Elb.: megázhatik)
- „ 38 *fuvalaszerű* hangon: (*fuvalatszerű* hangon:)
- 57: 6 *aztán* elment ... a *színházigazgatóhoz*, (*azután* elment ... a *színházigazgatóhoz*.)
- 9 joviális ember volt, (joviális *magyar* ember volt,)
- 32 FővL. és Krk: — Ez a gyermek *főler* *akkora* darab gyémánttal, mint a fejem. (Elb.: — Ez a gyermek *felér* *akkora* gyémántot, mint a fejem.)
- 58: 4 stb. utoljára (utójára)
- 6 szempillái (*szép* szempillái)

- Oldal Sor
- 58 : 10 senki át. (át senki.)
 11 hozzád senki. (senki hozzád.)
 18 csinál magának komédiát. (csinál magának *egy kis* komédiát.)
 20 átérezni *látszik*, hogy neki mindene *az a piciny* (átérezni *látszék*, hogy neki mindene *ez a kicsi*)
 „ 23 még ott látszanak (ott látszanak még)
 „ 27 leányhoz, (lányhoz.)
 „ 27-28 benne levő (bennlevő)
 „ 29 nekieresztelek (nekieresztlek)
 „ 31 Azt majd *egyszer* vissza kell fizetned. (Azt majd *neked* vissza kell *egyszer* fizetned.)
 32 Haszontalanságra ne *költs* ! (Haszontalanságra ne *költsd* !)
 „ 34 ereszté (ereszti)
 59 : 4 végezhetünk. (végeztünk.)
 12 kezdé (kezdte)
 „ 14 tinta (tinta)
 „ 18 *mindig* odair (*mindenütt* odair)
 „ 27 az opera-igazgató ; (az opera igazgatója ;)
 „ 31 csak mind érdekesebbé (mind csak érdekesebbé)
 60 : 3 indul : (rándul :)
 11 elméletben. (*az* elméletben.)
 13 bármily egyforma is volt élete, (bármily egyforma volt is élete,)
 16 A *nagy* mulatságok (A *jó* mulatságok)
 25 s juxból vagy emlékezet okáért akasztott oda. (Juxból vagy emlékezet okáért odaakasztotta a szögre.)
 „ 28-29 *elvitte* Stofi bácsitól, csak *nagyon ritkán* (*elvette* Stofi bácsitól, csak *nagyritkán*)
 32 a Rókus-kórházban. (*valahol* a Rókus-kórházban.)
 33 FővL. és Krk : az már a világ *sorja* ! (Elb. : az már a világ *sorsa* !)
 61 6 annak *a* jelül (annak jelül)
 12 *a* cilindert (*a* cilindert)
 13 az csak mind bliktri. (ez mind csak bliktri.)
 15 *vagy* öt év (*mintegy* öt év)
 „ 30-31 *elutazott* Bécsbe. (utazott Bécsbe.)
 62 : 1 stb FővL. és Krk : a kis *gnóm* (Elb. : a kis *groom*)
 keze ügyébe (kézügyébe)
 6 tevén (tévéen)
 12 *Úgy* lenyesem azt a nagy füledet (*Úgy* lenyesem *én ezt a te két* nagy füledet)
 13 ebédre akár visszaeheted őket (ebédre *még* akár *visszaehed* őket)
 21 lehetett volna egyszerre mellette. (lehetett *mellette* egyszerre.)
 23 haját (*a* haját)
 25 egészségesebb. (*azóta* egészségesebb.)
 29 másüvé, (másüvé,)

Oldal Sor

- 62 : 31 *s mégis (mégis)*
63 : 1 hangjegyekre (hangjegyekbe)
,, 5 ez a névjegy? (ez a név?)
,, 14 ezt (azt)
,, 16 Odakünn (Odakinn)
,, 20 megnyitott az sebesen, (megnyitott az,)
,, 27 jegyzőkönyvet, (jegyzőkönyveket,)
,, 28 velők (velük)
,, 29-30 mint kezdje beszédét, (min kezdje a beszédet,)
,, 33 – Ah, ah!... (–Ah!... Oh!)
,, 36 fölrigott (sajtóhibával: fölugrott)
,, 37 a szájába, (szájába,)
64 : 1 fordult a világ vele. (fordult vele a világ.)
,, 4 kezénél fogta (kézen fogta)
,, 19 FővL. és Krk : arcáikon. (Elb. : arcáikon.)
,, 21 ezelőtt? (azelőtt?)
,, 23 kiszorítani (kiszorítani)
,, 36 tanácsát. (tanácsait.)
,, 38 szemekkel, (szemével,)
65 5 a királynő (királynő)
8 egyikök (egyikük)
10 azoknak a szüneteknek, (azon szüneteknek,)
10 FővL. és Krk : a némaság beszél. (Elb. :... beszél.)
15 mért (miért)
19 FővL. és Krk : elszégyelte magát (Elb. : elszégyenelte magát)
27 kerestek (találtak)
35 dicsérte Stuchecz szolgabíró kordt, ... mégsem (dicsérte a szegény Stuchecz szolgabírót, ... még nem)
66 : 3 Béla esküdt esküdözött, (Csak Béla esküdözött,)
15 A záradékban fölkeri (A záradékban nagyon fölkeri)
16 ezelőtt, (azelőtt,)
,, 21-22 személyesen is elment Csernavodára tudakozódni, de nem jutott (személyesen elment tudakozódni Csernavodára is, de nem juthatott)
24 feltalálni! Makótól Jeruzsálemig (föllelni! Makótól Jeruzsálem)
25 kóborog! (kódorog!)
26-27 Sásdynak Bécsbe, (Bécsbe Sásdynak,)
,, 27-28 nem találhatta meg sehol. Sásdy pedig azt felelte, hogy (nem találhatta meg. Sásdy pedig azt felelte vissza, hogy)
,, 30 a lakodalmán! (a lakodalmomon!)
67 : 8 az üres kezét nincsen joga megfogni. (az üres kezét megfogni nincsen joga.)
,, 14 legöregebb (öregebb)
,, 16 FővL. és Krk : őseimmél, (Elb. : hibásan : öcsémmél,)
68 : 7–8 leányom?... a teens úr (lányom?... teens úr)
9 keresztény (keresztényen)
17 könnyű (könnyei)

- Oldal Sor
 68 : 20 kezét. (kezeit.)
 „ 21 azt, (azokat,)
 „ 24 a batyumat (*odakinn* a batyumat)
 „ 35 bekeveredik (keveredik)
 69 : 9 mondta (mondá)
 12 Olyan *processzus* (Olyan *egzekució*)
 25 FővL. és Krk : a *mostani* menyasszonyt *magasztos* pályájára.
 (Elb. : hibásan : a *mostani* menyasszonyt *mostani* pályá-
 jára.)
 28 FővL. és Krk szintén (Elb. : szinte)

Tárgyi magyarázatok

Már első méltatói kiemelték novelláinak – köztük ennek is – triss környezetrajzát és alakjainak életszerűségét. Závodszy [Széchy] Károly szerint : »Itt minden ember közeli ismerőse, szinte elhisszük, hogy köztük növekedett, velök gyerekeskedett, s nem egy alakot oly hűséggel, oly keresetlen egyszerűséggel, de jellemzőleg rajzol, hogy magunknak sem látszik idegenül.« – Törs Kálmán (1882), mint MK gyermekkori barátja, pontosan ismerte a nógrádi környezet befolyását : »Az öreg urak dikcióit tele tüdővel szívta be itt – írja –, de csak azért, hogy kihumorizálja . . . Minden alakja karikatúrája egy-egy valósággal létező személynek s a Sramkó és Stofi fiskálisok ma is élnek azon a vidéken.«

Stofi és *Sramkó* fiskálisok alakja MK írásaiban később is gyakran felbukkan ; indokolt tehát, hogy most, első feltűnésük alkalmával figurájukat közelebbről megvilágítsuk. – Gyöngyösy László (1911 : 43–45. old.), Mikszáth Kálmánné (1922 : 26. old.) és Rubinyi Mózes (1917 : 39–40. old., s MKné Visszaemlékezéseinek jegyzetei közt, 230. old.) tájékoztatnak felőlük. MKné találó megjegyzése szerint : »Ezek a kisvárosi szürke alakok az ő ragyogó fantáziájában megnöttek, érdekes emberekké váltak.«

Stofi bácsi eredeti neve : Turánszky Kristóf ; tekintélyes ügyvéd volt Balassagyarmaton. (A szóban levő elb. színhelye is Gy. . . , vagyis Balassagyarmat!) Főleg a Bach-korszakban működött, később már lejárt a magát, éppen azért szidta is az új »alkotmányos« érárt. Ismerte a francia filozófusokat, de ezekből csak bizonyos cinizmus ragadt rá. Népes családjá volt. Akit ki akart tüntetni, azt sajátkezűleg faragott bottal ajándékozta meg. Egy időben Balassagyarmat el volt árasztva ilyen »Stofi-botokkal«. MK is kapott egyet.

Ellenlábasa, *Sramkó* fiskális szintén nevezetes alak. Igazi neve : Wladár Samu. Turóci származású volt, idegenszerű kiejtéssel beszélt. Jól megtermett, daliás alak volt. Negyvennyolcban kapitányságig vitte. Később az ügyvédség mellett még állatokat is kúrált, mert megszerezte az állatorvosi diplomát is. Gyöngyösy László szerint : »Szomorú vége lett a daliás ügyvéd-állatorvosnak. Egy szép asszonyba volt szerelmes, aki bizonyos módon nagy vagyonhoz

jutott s ekkor kiadta az utat Sramkónak. Emiatt aztán nagy bűnnek adta fejét: ivott, míg csak ki nem itta magát e világból.»

MKNé Visszaemlékezései szerint (65. old.) *A batus zsidó lánya* c. elb.-ben Mikszáth egyik balassagyarmati esküdt-társát, Bobok Ferencet örökítette meg mint *Sásdy Feri*. Ezt tudva, könnyen föltételezhetjük, hogy az elb.-ben szereplő első-esküdtnek: a borissza *Kéry Bélának* figuráját alighanem Gyura Béla nevű esküdt-társáról mintázta, akiről MKNé sem nyilatkozik sok elismeréssel (ld. Visszaeml. 20., 22. old.). Az elb.-ben is, a valóságban is — Mauks Mátyás főszolgabírói hivatalában — ő volt az öregebb esküdt. A harmadik esküdt: *Lábas Kálmán* maga Mikszáth, akit Mauks Mátyás csak utóbb fogadott szolgálatba, midőn hivatali teendői megszaporodtak (ld. MKNé Visszaeml. 22—23. old.). A jelen elb.-ben bizalmas elnevezésük: *az audiat Béla* (hallja maga, Béla!), *az amice Ferenc* (Ferenc barátom!) és *Kálmán öcsénk*.

Oldal Sor

- 37: 24 *Török József gyógyszerész* — Pest leghíresebb patikusa a múlt század második felében; készítményeit, piperecikkeit országszerte ismerték.
- 31 Stofi bácsi viaskodását Snapsz Augusztinnal »már leirtam valahol« — *Miért fél Stofi bácsi a porostól?* c. elbeszélésében. (Elbeszélések, 1874. I. köt. 24—62. old.)
- 38: 14 *Stuchec szolgabíró* — itt: a Bach-korszak hivatalnok-típusának megszemélyesítője (»Bach-huszára«)
- 39: 6 *seidlic-por* (Seidlitz-por) — pezsgőpor (hűsítő- és gyógyszer)
- 42: 12 *Zsély* — kisközség Nógrád megye balassagyarmati járásában
- 45: 13 *»hőher Péter!«* — egy kártyajátéknak a esőkevénye. Jelen-tése kb. ez: — Többet, hékás!
- 59: 6 *M. [Mlle] Alphonsine* — A név Jókai hatására vall: »A köszívű ember fiai« (1869) egyik szereplőjét Plankenhorst Alphonsine-nak hívják.
- 60: 1 *Trattner-Károlyi naptár* — Trattner Mátyás és veje: Károlyi István pesti nyomdászok a könyvkiadók a múlt század derekán; többek között naptárkiadványaik is voltak.
- 62: 9 *Szentillényi gróf* — ezen a néven szerepelteti MK *Mikor utolsó földesurunk a deszkán jeküdt* c. elbeszélésének hőst is. L. még *Rajzok a régi vármegyéből*. III. fejj. (Krk. 2. k.)
- 39 *m. esküdt* — megyei esküdt

Irodalom

Az »Elbeszélések« c. kötetnek két egykorú bírálata egyazon napon jelent meg:

Gáspár Imre (G—r I—e betűjegyekkel) a Nógrádi Lapok 1874. május 24-i sz.-ban (2. évf. 21. sz.) ismerteti. *A batus zsidó lánya* c. elb.-ről azt írja, hogy: »kissé reminiscencia a Fekete gyémántok-ból, hanem alakjai (ismét az állandó Stofi bácsi, a zsidó, s az esküdték) igen jók.«

Závodszy [Széchy] Károly »Négy fiatal novellairó« o. tanulmányában (Figyelő, 1874. május 24., 4. évf. 21. sz. 244. old.) foglalkozik az »Elb.« I–II. kötetével. Szerinte: »Novellái közt még most nincs kifogástalan, annál kevésbé tökéletes, de a *Kemény ember*, *A batyus zsidó lánya* [így!] s különösen a *Lutri* minden hiányosságuk dacára elolvasásra érdemesek.«

Törs Kálmán (»MK« o. cikkében, Vas. Újs. 1882. ápr. 16., 16. sz. 242. old.) tévesen MK »első beszélynéke« nevezi, melyet »1872-ben« [helyesen: 1871-ben] küldött a Fővárosi Lapokba.

Várdai Béla »MK« c. könyvében (1910: 54. és 57. old.) helyreigazítja Törs Kálmán téves közlését s röviden méltatja ezt az elbeszélést. *A batyus zsidó lánya* — szembeállítva az *Ami a lelket megmérgezi* c. elbeszéléssel — Várdai szerint: MK-nak »első szorosan vett szépirodalmi, nem etikai tanulságok kedvéért írt dolgozata... A történet kuriózusan regényes, erősen érzik rajta a papíron kitaláltság s az egyébként könnyed, folyékony előadás sem emeli egészében művészi jelentőségű magaslatra. De mozgolódnak már jó mellékalakok benne...«

Gyöngyösy László (1911: 47. old.) MK első novellás kötetéből ezt és *Mikor az új kastély füstbe ment* c. elbeszélését emeli ki; ezekben jelentkezik »legtisztább vonásokban Mikszáth tehetsége. Dicséri az elb. első felében »az üde, természetes humort, az élénk megfigyelő tehetséget«, de a továbbiakban az elbeszélés hősönjének tulajdonképpeni történetéről úgy vélekedik, hogy »ez már csinált romantikumusával szöges ellentétben áll az első rész természetességével. Hozzá még Mikszáth ezt a romantikus dolgot a legszárazabb, majdnem kuriális prózában mondta el.«

A novellát legrésztetesebben *Radó István* ismerteti (Zsidó vonatkozások Mikszáth műveiben. Az Izr. M. Irodalmi Társulat Évkönyve, 1913: 173–179. old.). Törs Kálmán nyomán tévesen »Mikszáth legelső nyomtatásban megjelent elbeszélésének« tartja; évszámjelzése is hibás. »Úgy ez, mint a többi első időből kelt elbeszélések még nagyon romantikus dolgok — úgymond. De a stíluson és az emberek, valamint a helyzetek megrajzolásán már látszik Mikszáth keze és ereje. A történet érzelmes és romantikus, de az alakok élők.« A bő tartalmi kivonat után megállapítja, hogy: »ebben az elbeszélésben még az a Mikszáth mutatkozik, aki a zsidókérdésben oly fontos politikai szempontoktól még teljesen független és akit még a lapnak — amelybe ír — iránya sem kötött, mint később számos esetben.« Gelstein és Eszter jellemzését követően Radó István így foglalja össze mondanivalóit: »Mikszáth később sohasem érezte át és adta vissza ilyen közvetlenül a zsidó érzéseket és lelkiállapotokat. Mint minden munkájába, minden alakjába, úgy a zsidókkal foglalkozó munkáiba és a zsidókra vonatkozó megjegyzésekbe behúzódott a politika és az a stílus, amellyel Mikszáth a politikát kezelte...« Végül a következő relációra utal: »Amint *A batyus zsidó lánya* című elbeszélésben a szegényebb zsidóknak a dzsentrihez való viszonyát vázolta, úgy a *Szent Péter esernyjében*, másik nagyobb — zsidó alakokat tartalmazó — munkájában, a zsidó-

nak a falu és kisváros lakóival szemben elfoglalt helyzetét rajzolja. Közigazgatásilag lehetne legjobban érzékeltetni a dolgot, amennyiben Gelbstein Dávid és a családja a megyével és alakjaival, Münz Jónás és hozzátartozói pedig a faluval vannak összekötötésben.»

Rubinyi Mózes (1917) Bibliográfiájában a 99. oldalon említi *Kráhl Vilmos* »Mikszáth, a jogász« c. munkájában, Bp. 1941. 133—135. old.) az elbeszélés jogi vonatkozásait vizsgálja.

A LUTRI

M. I. *Igazmondó*. (Szerk. Jókai Mór.) 1872. (5. évf.) Az »Olvasnivalók Tárháza« c. tárcarovatban, hat folytatásban, az alábbi részletezés szerint :

1. július 23. (31. sz. 244—247. old.) Elejétől »Ha valaki le akarná a tehénpásztor életét írni . . .« kezd. szakaszig.
2. augusztus 4. (32. sz. 252—255. old.) Az eml. szakasztól »Egész félnapokon át elült . . .« kezd. szakaszig.
3. augusztus 11. (33. sz. 260—261. old.) Az eml. szakasztól »Szentséges isten, mitévő leszek?« kezd. szakaszig.
4. augusztus 18. (34. sz. 268—270. old.) Az eml. szakasztól »Lassan fogyott a hatvan nap . . .« kezd. szakaszig.
5. augusztus 25. (35. sz. 276—278. old.) Az eml. szakasztól »Apátok sokszor el fogja mondani . . .« kezd. szakaszig.
6. szeptember 1. (36. sz. 284—286. old.). Az eml. szakasztól végig.

Kötetkiadások :

II. *Elbeszélések. II. köt. 1874.* Bp. Vodiáner F. ny. 120—184. old.

III. *Tavaszi rügyek* c. elb.-kötetben. MKm. 5. köt.

[1. kiad.] 1890. 108—177. old.

IV. 2. kiad. 1893. 110—180. old.

3. kiad. 1901. ua.

4. kiad. 1903. «

5. kiad. 1905. «

6. kiad. 1906. «

V. a) *Hí. 18. köt.* (Jk. 50. köt.) 1917. 215—273. old. A kötet vegyes tartalmából a címlapon csak *A vármegye rókája* van feltüntetve. A kötet Jegyzetei ehhez az elb.-hez nem fűznek magyarázatot.

b) E kiadást a Révai-Testv. kiadó sorozat-címlap nélkül, többféle kötéstáblával ismételten forgalomba hozta az 1920-as és 1930-as években.

c) *MKM-R. Fr. 31. köt.* [1930.] Az V. a) kiadásnak csupán címlapjában módosított, egyébként változatlan lenyomata.

A III—IV. sz. kiadások (*Tavaszi rügyek*, 1—6. kiad.) az elb. címéhez fűzve a következő téves lábjegyzetet tartalmazták : »Szerző legelső [1] elbeszélése ; azért tartottuk érdekesnek e gyűjteménybe venni. A kiadók.«

Források, ösztönzések

MK-nak ezt az elbeszélését alighanem ugyanazon külső indítékok ösztönözték, mint *Ami a lelket megmérgezi* c. novelláját. Az elsőnek sikere sarkallhatta újabb, hasonlóan irányzatos mű készítésére, miután Jókai külön is programba vette »népies elbeszélések« közlését »néplapja« tárcarovatában.

A két elb. részben tárgyilag is összefügg. Az elsőben a betyárromantikát terjesztő *ponyva-füzetek* ellen küzd, itt egy másik ártalmas ponyvaterméknek, az *álmoskönyvnek* káros, butító hatását mutatja be. A népi ponyva ez ágának kipellengérezésére némileg Tancosvics József említett cikke is buzdíthatta (Milyen könyveket kell olvasni? Igazmondó, 1870. márc. 7.), minthogy e cikk az álmoskönyvek ellen szintén kifakad. A *lutri* meséje álomfejtésből, a babonás »Sánta Erzsók álmodása«-ból indul ki; a történet jámbor áldozata előtt igen nagy becsben áll az álmoskönyv, »hol minden betű egy édes titok a jövőendő rózsás kertjéből...«

De az Igazmondónak (melyet MK évek óta rendszeresen olvasott) más közleményei is hozzájárulhattak a mese kialakításához. Az 1872. június 30. szám (218. old.) pl. a következő hírt közli:

»*Megbolondult a lutri miatt egy asszony.* A budai Krisztinavárosban lakott egy Dalkóné nevű özvegyasszony, ki már húsz éve folytonosan rakosgatta a lutrira férje születése, halála számait s mindig remélte, hogy végre mégis könyörül a sors és egy ternóval megörvendeztetí. A ternó meg is érkezett, hanem oly kommentár kíséretében, melytől a szegény asszony eszét veszítette. Ugyanis a bécsi lottériába tevén a számokat, egy reggel azon vette észre, hogy a grácin jöttek ki. Azóta ott ógyeleg a szegény asszony folytonosan a lutris boltok előtt és nevetve nézegeti a kijött számokat, s minden elmenőnek mondogatja, hogy minő gazdag lett, mennyit nyert, most már semmire sincs többé gondolja.«

MK elbeszélésének főalakja, Fodros Márton is hosszú éveken át rakosgatta lutrira a pénzét, remélve, hogy végül »ternó« csinál, s szintén amiatt bolondult meg, hogy a megálmodott szerencsés számokat a lutrin véletlenül elszalasztotta stb.

A *lutri* forrásait és ösztönzéseit vizsgálva, Tolnai Lajos egyik elbeszélésére is rá kell mutatnunk. Ez: »A lutris mester« című népies beszélye, amely először Arany János Szépirodalmi Figyelő c. folyóiratában jelent meg (1862. május 1., 2. évf. 26. sz., 409—416. old.). Tolnai önvallomása szerint (A sötét világ. Bp. 1942: 96. old.) nemcsak Arany János dicsérte novelláját, hanem Eötvös József is »el volt ragadtatva beszélye által«. Ennek későbbi áldolgozása Méhner Vilmos könyvkiadó »Magyar Mesemondó« c. jószándékú ponyvasorozatában is megjelent, mint e sorozat 7. sz. füzeté, bővített címmel: »A lutris mester, vagy Mi történt Vadason?« (1886. 16 old.)

Tolnai Lajos 1862-ből való népies elbeszélésének hőse (vagy inkább: áldozata) egy Jónás nevű falusi tanító, aki elégedetten, boldogan élhetne viruló családjá körében, ha nem ragadná el a lutrizás szenvedélye. Megálmodott öt »szerencseszámot« s azokba ölte minden

keresését. Makacsul áltatta magát a főnyeremény reményével; családját gazdag, úrii élethez akarta juttatni. Leányainak iparoskerőit, a derék szabót, takácsot és vargát elutasította, mert a kissasszonyokat uraknak szánta; ezért munkához sem szoktatta őket. Házát, kertjét fölverte a gaz, — ő csak a főnyereményt leste! Végre pénzzé tette maradék vagyonát, hogy személyesen ellenőrizhesse a sorsjátékot Budán. Szómai nem nyertek, pénze elfogyott, felsége a nélkülözések miatt meghalt, gyermekei szétszóródtak a világban. A szerencsétlen Jónás, mint csendes örült, legkisebbik lányánál élte le hátralevő éveit. Utolsó perceiben is a szerencseszámokat morgogta magában...

Tolnai Lajos lutris mestere tehát tragikus véget ért. Egyébként elbeszéléésének főbb mozzanatait Mikszáth Kálmán tíz évvel későbbi, hasonlóan irányatos novellájában is megtaláljuk.

MK-t még évek múlva is foglalkoztatta a lutri problémája. Amikor a Magyar Néplap c. újságot és annak Mulattató c. társlapját szerkesztette (1874 — 1875), ismételten közölt lutri-ellenes cikkeket.

A Mulattató 1874. jan. 2. számában hosszabb cikket találunk ily címmel: *A lutri és annak története*. A cikk alatt Vithalm G[usztáv] neve olvasható. Vithalm VKM-számtiszt és kereskedelmi szaktanár s szakíró volt; meghalt 1883-ban. — Cikke azért figyelemre méltó, mert bevezető része élénk, színes leírásával erősen eltér a lutri (lottéria) kialakulásának történetét vázoló száraz ismertetésétől. A bevezető rész és a zárómondat oly feltűnően emlékeztet *A lutri* c. elb. stílusára és tendenciájára, hogy joggal feltételezhetjük: ezeket a részeket maga a szerkesztő, MK írta hozzá Vithalm G. cikkéhez. Íme a bevezető rész:

•Furcsa a világ, adót fizetünk még álmainkért is.

Ángyomasszony azt álmodta az éjjel, hogy 3 almát evett, 87 szentjánosbogár sétálgatott a lába szárán, s 23 kecske nyalta meg a tenyerét.

Hűgomasszony szent áhitattal hallgatja a bolond álmot, s elhatározza, hogy a numerusokat a lutriba teszi, mert az bizonyos, hogy százakat, ezreket fog nyerni, hiszen az öreg néne olyan buzgó keresztyén, bizonyosan az isten sugallta neki a számokat.

Nyerni kell. A fiatal asszony, bölcs férje beleegyezésével összeszedegeti a tulipántos ládából az utolsó filléreket, hogy lutriba tegye, mert bizonyosan nyerni fog, hiszen ángyomasszony álmodta a numerusokat.

Főlszedelőzködik aztán, elmegy a városba, hogy azt a néhány fillért, amiből faluhelyen pár jó napot csinálhattak volna, lutriba tegye.

Be is teszi, mert ángyomasszony álmodta!

Egész héten nyugtalankodnak a háznál; alig várják a húzás napját, akkor ismét bemegy a menyecske a városba, hogy fölvegye a biztos nyereményt.

De szomorúan tér vissza, mert bizony egyetlen egy numerus se jött ki; elveszett a jó pénz; van aztán bánkódás, jobb lett volna a pénzt más hasznos dolgokra fordítani.

De már késő!

Késő biz az, azonban ebből az az üdvös tanúság, hogy ne várjunk a véletlen szerencsére, hanem munkálkodjunk, s élvezzük munkálkodásunknak édes gyümölcsét, mert az legbiztosabb nyereségünk.

A lutri tehetetlen, tudatlan, lusta népnek való; józan munkás nép szegyenlené jövőjét s jólétét a véletlen szerencsére bízni.

Aki dolgozik, munkálkodik, nincs annak szüksége a véletlen szerencsére.

S mégis sajnosan kell tapasztalnunk, hogy nálunk is annyira elharapódzott a lutrijáték, hogy sokan meggondolatlanul egész vagyonukat föltették arra lassankint, s ekképp megszerezték maguknak a koldusbotot.

Olyan rossz jószág a lutri, hogy a világ értelmes országainak nagy részében egészen megszüntették, csak nálunk, Német-, Olasz- és Spanyolországban virágozik még a vénasszonyok nagy öröme.

Hogy mit kellene tenni a lutrik kiküszöbölésére hazánk minden egyes községében, azt elmondom jövőre.

Ezúttal elbeszélésem, hogy miképp keletkezett ez az utálatos s gonosz játék...*

Következik a sorsjáték kialakulásának száraz ismertetése, nyilván a kereskedelmi szakember munkája. De a zárómondat ismét MK-ra vall:

»Hihető, miszerint kormányunk vezetői se fognak soká késni, hogy a népet e kizsákmányoló intézménytől mielőbb megmentseék.«

Ezt a mondatot vö. *A lutri* utolsó fejezetével, ahol Szent-Tamássy képviselői programjába iktatja »a népet kizsákmányoló ezen hamis játék« kormányzati úton való eltörlését.

A Magyar Néplap 1875. május 15-i számában újabb cikket közölt MK *A lutriról*. Az N. H. betűkkel jelölt cikkíró rendkívül aggasztónak tartja a lutrijáték magyarányú elterjedését. »E szenvedély valóságos ragály«, mely mind erkölcsi, mind gazdasági tekintetben súlyos károkat okoz népünknek. Szerinte: »a betétekből kerülő jelentékeny nyereség legnagyobb, mondhatni 7/8-ad részben nem saját állampénztárunk, hanem az osztrák pénztárak javára esik.« Ilymódon az osztrák lottók tőlünk évenként néhány milliót vonnak el teljesen terméketlenül. »Ha már kincstári érdekeink ez idő szerint a lottó-játéknak teljes eltörlését nem engedik meg, — mondja a cikkíró — legyünk azon legalább, hogy az ebből befolyó jövedelem hazánkban maradjon. Bizony ránk fér.«

MK nemcsak szerkesztői, hanem későbbi szépirodalmi munkásságába is beleszővi reflexióit a lutriról és a lutri ellen.

Az *igazi humoristák* c. kötetének *A magyar nép bogarai* c. fejezetében (1879: 27—28. old.) elmondja, hogy a keresztes pók, mint »a nép lutristája«, üvegbe zárva miképpen hozza felszínre azokat a szerencseszámokat, »melyek a legközelebbi húzáson kijönnek«.

A lutri bevezetésében olvassuk: »A lutrit a felséges császár találta fel...« Két évtizeddel később, 1891-ben, *A kis prímás*ban is felújítja ezt a megjegyzését (Jk. 139. old.):

»A királyoknak minden sikerül. Igazán rezeszertű az ...
 Egyszer egy királynak mi jutott eszébe? Talán nem volt pénze
 és nem kapott kölcsön sehonnan; kérdés a miniszterétől:
 — Hát már most honnan vegyek pénzt?
 — Próbálja meg felséged az álmok országát.
 És onnan hozott pénzt. Ez volt a *lutri*»

Szövegváltozatok

(Rövidítések : *Igm.* = Igazmondó, 1872. *Elb.* = Elbeszélések, II. köt. 1874.)

- Az *Igm.*-ban I—VII. sorszámozott fejezetre tagolva. A fejezetek:
 I. »Magas gondviselés, aki virrasztasz ...« kezdetű szakasztól
 »A mindszentnap (Krk : Mindszentnap) vásár volt ...« kezd. szakaszig.
 II. Az eml. szakasztól »Valami három éve lehet ...« kezd. szakaszig.
 III. Az eml. szakasztól »Ezer poéta énekelte meg ...« kezd. szakaszig.
 IV. Az eml. szakasztól »És a remény nem volt hasztalan« kezd. szakaszig.
 V. Az eml. szakasztól »Pedig bizony el volt érzékenyülve ...« kezd. szakaszig.
 VI. Az eml. szakasztól »Ez az eset akkoriban ...« kezd. szakaszig.
 VII. Az eml. szakasztól végig.
 Az *Elb.*-ben I—VIII. fejezetre tagolva. A fejezetek:
 I. »Magas gondviselés ...« kezd. szakasztól »Ha valaki le akarná a tehénpásztor életét írni ...« kezd. szakaszig.
 II. Az eml. szakasztól »Mindszentnap vásár volt ...« kezd. szakaszig.

III—VIII. fej. egyezik az *Igm.* II—VII. fejezetével.

A *Tavaszi rügyek* szövegében (1890-től) MK a sorszámokat * csillagjeggyel cserélte föl, s az *elb.*-t hat fejezetre osztotta. Az itteni első négy fej. egyezik az *Elb.* I—IV. fejezetével, az ötödik fej. az *Elb.* V—VII. fejezetével, a hatodik fej. pedig az *Elb.* VIII. fejezetével.

Az *Igm.*-hoz viszonyítva az *Elb.* és az 1890. évi kiad. már módosított, de még nem végleges szöveg. Az 1893. évi kiad. tovább módosított és egyúttal végleges szöveg.

A Krk. az 1893—1906. évi végleges szöveget adja; az eltéréseket, javításokat az alábbiakban külön is jelezzük.

Oldal Sor

- 73 : 13 *se* legyen (*Igm.*, *Elb.* : *sem* legyen)
 „ *vesződsége* (1890-től hibásan : *vesződséged*)
 27 *négyszáz kötel szántója* (*Igm.* : *négy kötet szántója*)
 32 Okos ember volt, szerette a szegény embert, mikor olyan boltot emeltetett, hol az éjjeli álmait bankóra váltják fel.
 (*Igm.* : Okos ember volt, *derék ember volt*, szerette a szegény embert, mikor olyan ember boltot emeltetett, hol a *szegény ember*

- Oldal Sor
- éjjeli álmait bankóra váltják fel. Elb.: Okos ember volt, szerette a szegény embert, ... stb. az Igm. szövege szerint.)
- 74 : 4 szórhatja; az álmoskönyvet pedig... (Igm, Elb.: szórhatja, az *álmokat a jó isten bocsátja az emberre*, az álmoskönyvet pedig...)
- 20 az éjjel... (Igm, Elb, 1890: *ez éjjel...*)
- 25 Kata ángyom, *Órzi* néni (Igm: Kata ángyom, *Orsa* néni)
- „ a falu túlsó *végiről* (1890-től hibásan: ... *végeiről*)
- 27 ezt az egész föld kerekességét, (Igm, Elb: ezt az egész *komisz föld kerekességét*)
- 30 hegyi gulyibájából. (Igm, Elb: hegyi gulyibájából, *mely olyan mogorván pislog le a vidékre, mintha legalábbis valami vármegyeháza volna.*)
- 75 : 4 *Órzi* néni (Igm, Elb, 1890: *Órse* néni) Később is föl-fölcseréli a két névalakot.
- 15 – Tudom, ki is vájné *kend a szemeit* (Az Elb.-től kezdve mindenik újabb szövegben hibásan: – Tudom, ki is vájné *a kend szemeit*)
- „ 31 Egyen meg a *toportyán* (Igm. hibásan: ... *kopoltyán*)
- 76 : 5 talán ez okból (Igm, Elb: talán *éppen* ez okból)
- 23 reá illet, mert (Igm, Elb: reá illet *ő kelmére*, mert)
- 30 szeretőkre nem költött. Jégeső nem verte el... (Igm, Elb: szeretőkre nem költött, *mégis elpusztult észrevétlenül, mint a szuhai malom*. Jégeső nem verte el...)
- 77 : 2 vallják és hiszik, mégsem (Igm, Elb: vallják és hiszik, *tudom, mégsem*)
- „ 5 elfelejtett (Igm, Elb: elfelejt)
- „ 23 Amint mondom, (Igm, Elb: *Hanem*, amint mondom,)
- „ 24 *hogy* az olyan (Igm, Elb: *miszerint* az olyan)
- 78 : 7 magát kitisztázn. (Igm: magát kitisztítani.)
- „ 32 minden utánjárás, *fáradtság* nélkül. (Az Igm.-től kezdve mindenik kiadásban: ... *fáradtság*...)
- 79 : 1 ha ternót csinál, (Igm, Elb: ha ternót *csinált volna*,)
- „ 5 a szerencsését. (Elb. és 1890: szerencsését.)
- „ 20 A köztisztletben álló (Igm, Elb: *Fodros Márton*, a köztisztletben álló)
- 39 pénzt jelentenek, a holtak (Igm: pénzt jelentenek, *hol a holtak*)
- 80 : 8 A híres *Hatvani* professzor (1890-től kezdve hibásan: A híres *hatvani* professzor)
- 14 száz esztendőben virít (Igm: száz esztendőben *egyszer* virít)
- 26 elérhetlen (Igm, Elb: elérhetlen)
- 29 kifizethetetlen (Igm, Elb: kifizethetlen)
- 34 Ha egyszer *sikerült* (Igm: Ha egyszer *sikertül*)
- 37 hever a ládája fenekén, (Igm, Elb: hever a *Fodros Marci* ládája fenekén,)
- 81 : 12 De nemcsak a bankó fogyott meg, a föld is. A szép réteket, ... (Igm: De nemcsak a bankó fogyott meg, *hanem*

- lassankint a föld is, egyik darab a másik után, mert a gondallan ember birtoka olyan, mint az özvegyasszony csókja: ezer helyen lyukad ki. A szép réteket... Elb. ugyanígy, de a nyilvánvaló sajtóhiba javításával:... mint az özvegyasszony zsákja:...*
- 81 : 18 eltakarta *előlünk* a napfényt, (1890 – eltakarta *előtünk* a napfényt,
23 azon *veszi* magát észre, (Igm, Elb : azon *vette* magát észre,)
27 egy halottat, *kinek* (Igm, Elb : egy halottat, *egy elköltözött*,
meg nem siratott halottat, *kinek*)
28 az *ősi házat* (Elb : az *ősi házat*)
29 Fodros Marciék ; amely név alatt hét lélek értetődik,
(Igm, Elb : Fodros Marciék ; *pedig ez alatt a név alatt*
»Fodros Marciék» hét lélek értetődik)
- 82 : 10 azt a *szolgálatot*, amelyik kínálkozott (Igm : azt a *kínálatot*,
amelyik kínálkozott)
„ 20 ismételle, (ismételve),
„ 34 másra gondolok, (Igm, Elb : másra spekulálok,)
83 3 Sánta Erzsók álmodása. Ha száz forintom volna... (Igm,
Elb : *Úgy megálmodta őket Sánta Erzsók, hogy igazi gyönyörűség*.
Ha száz forintom volna...)
6 Futó paszuly (Igm, Elb : *Valóságos futó paszuly*)
8 – Úgy lesz, apjuk, úgy. (Igm, Elb : – *Úgy tesztek, mint kend akarja.*)
31 Mi ehhez képest a horgony-óra? (Igm, Elb : *Suvix ehhez képest az órák-óra.*)
- 84 : 6 most már *jó* lesz kérődni, (1890 – : most már *jól* lesz kérődni,)
14 valami fekete alak közeledik, *ami* (Igm, Elb :... *aki*)
18 veres szélű *piros* abrosz (Igm : veres szélű abrosz)
19 hordozni (Igm : hordani)
23 elmélyed (Igm : elmélyedt)
30 *fogyasztó* mogorvaság (1890-től hibásan : *fogyasztó* mogorvaság)
- 85 : 5–6 Mindszentnapi vásár volt a *szomszéd városkában* a – szegény emberek vásárja. (Igm : *A mindszentnapi* vásár volt *Gy...-ben* a szegény emberek vásárja. Elb : *Mindszentnapi* vásár volt *Gy...-ben*, – a szegény emberek vásárja.)
23 napja van ma, fele áron (Igm, Elb : napja van ma, *miszerint* fele áron)
„ 27 oly portéka (Igm, Elb : olyan portéka)
- 86 : 10 ködmönt, rásaszoknyát. (Igm, Elb : ködmönt *és* rásaszoknyát).
12 Meg is *őrült* neki (Igm : Meg is *őrülne* neki)
20 a lányát (Igm : a leányát)
23 El nem felejtette (Igm, Elb, 1890 : El nem felejtette)
35 úgy a szívéhez *szoritott*, hogy ezer csodája, *ha* oda (Igm : úgy a szívéhez *szoritotta*, hogy ezer csodája, *miszerint* oda... ;

- Oldal Sor
- Elb: úgy a szívéhez *szorított*, hogy... stb. Igm. szövege szerint.)
- 87: 10 A gyufatartó pakfong-skatulyát, melynek a fedele magától pattan fel (Igm, Elb: a gyufatartó pakfong-skatulyát, melynek *az egyik végiben szalmavékony gyertya van, a csodás kalamárist, melynek a fedele magától pattan fel*)
- 14 nagy imposztor (Igm, Elb: nagy kalefaktor)
- 17 édesatyját (Igm: édesapját)
- 30 egész (Igm, Elb: egészen)
- 35 csodagyerek (Igm, Elb, 1890: csodagyermek)
- 37 — *Miért szalad oda... — kérdi Kati.* (Igm, Elb: — *Miért szalad oda... — kérde Kati.* 1890: — *Miért szalad oda... — kérdi Kati.*)
- 88: 1 — Mit akar mondani? — *kérdi* (Igm, Elb: — Mit akar *kend* mondani — *kérdé*)
- 8 Aztán összejövünk (Igm, Elb: Aztán *csak* összejövünk)
- 16 Egy ember szörnyethal (1893-tól kezdve hibásan: Egy ember szörnyethal)
- „ Azt nézi a sok ember. (Igm: Azt nézi *az* a sok ember.)
- 18 hasonlított a *török basák* névalírásához. (Igm, Elb: hasonlított a *brazíliai császár* névalírásához.)
- 33 s egyet (Igm: és egyet)
- 38 *abban* a szempillantásban... (Mindenik kiadásban: a szempillantásban...) Kiegészítettük!
- 89: 7 *ex tempore* kell adni a szerepet (1893-tól kezdve hibásan: *ex tempóra*...)
- „ 25 isten haragjának *jelül* (Igm, Elb: isten haragjának *tettül*)
- 90: 1 szaladt (Igm, Elb: szalad)
- „ 12 az alélttal (Igm: az *elaléttal*)
- 91: 12 Varratok *belőlük* (Igm: Varratok *belőle* Elb: Varratok *belőlők*)
- „ 24 felkacagott nagy *édesden* (Igm, Elb:... nagy *édesdeden*)
- „ 35 suhintott a levegőben (Igm: suhintott *egy*et a levegőben)
- 92: 18 merőn (Igm, Elb: merőn)
- 19 Aztán dünyögé (Igm, Elb: Aztán *azt* dünyögé)
- 26 nehogy leguruljon (Igm: nehogy *az* a könnycsepp leguruljon)
- 28 letörülnie (Igm, Elb: letörölni)
- 31 és mégis nyoma mindenütt (Igm, Elb: és mégis nyoma *legyen* mindenütt)
- hadd legyen *az* a selyemszál (Igm, Elb: hadd legyen *az* az a selyemszál)
- 32 szegény földhözragadt (Igm, Elb: szegény *nyomorult* földhözragadt)
- 93: 3 azzal a kérdéssel (Igm, Elb: azzal *az egy* kérdéssel)
- „ 13 Ily elmés (Igm, Elb: *Ilyen* elmés)
- „ 16 egy parasztemberrel (Igm, Elb: egy *bolond* parasztemberrel)
- 94: 4 *az igazsága* van eltéve. (1890-től kezdve hibásan: *ez igazság*...)

Oldal Sor

- 94 : 13 *dült*, összekuszált vonásaival, (Az Igm-től kezdve minden kiadásban hibásan : *dült*, összekuszált vonásaival.)
24 az öreg leültette (Igm, Elb : az *apró* öreg leültette)
30 hátha még lehet belőle *embert csinálni*. (Igm, Elb : . . . : *csinálni embert*.)
38 – Adja elő szaporán. (Igm, Elb : – Adja elő *kend* szaporán.)
95 : 23 ujjaival (Igm : az ujjaival)
„ 34 papiroskák (Igm : papirkockák Elb : papirocskák)
96 : 1 Az öreg úr összeráncolta homlokát. (Igm, Elb : Az öreg úr összeráncolta homlokát. – *Ez a bolond mégsem olyan nagy bolond, mintha még egyszer akkora volna.*)
4 logikai összhangzatát, a halovány arca. (Igm, Elb : logikai összhangzatát, *mely legalább jelenleg korrekt volt, mert a halovány arca*)
5 s a fekete szemekben, melyek beesett üregeikből . . . (Igm : s a fekete szemek, *mely* beesett üregeikből . . . Elb : s a fekete szemek, *melyek* . . .)
10 – Megértettem jogos kívánságát. Majd *intézkedem*, (Igm, Elb : – Megértettem a *kelmed* jogos kívánságát. Majd *intézkedni fogok*.)
23 összezsugorodott ott, mint egy óriási gombolyag, (Igm, Elb : összezsugorodott ott, *mint a sündisznó. Úgy nézett ki, mint egy óriási gombolyag*.)
„ 31 maradt (1893-tól : *marad*)
97 : 14 Az Igm-ban e szakasz végén (*arra úgysem hallgat senki. szavak után*) tévedésből egy oda nem tartozó mondatot is nyomtattak!
„ 24 prédikációjának (Igm, Elb : prédikációinak)
„ 38 *felette* nagyon (Igm : *valami* nagyon)
98 : 1-2 elérhetlen *találmányt*. (Igm : elérhetlen *tudományt*.)
13 akármít mondjon (Igm, Elb : akárki mit mondjon)
15 ennek a *fiatalságnak* (Igm, Elb : ennek a *mai* fiatalságnak)
20 *hogy* szegény szerencsétlen (Igm hibásan : *ahogy* . . .)
21 azaz mondta (Igm, Elb : azaz *amint azt* mondta)
22 mert *amondója* vagyok (Igm, Elb : mert *annak a mondója* vagyok)
28 *napszámban kerestek* az anyáddal. (Igm : *napszámba* . . . 1890-től kezdve hibásan : *napszámban kerestetek* . . .)
34 – De hát hol van akkor Péter? (Igm, Elb : – De hát akkor hol volna Péter?)
35 leány, (Igm, Elb : lány.)
37 étvágyat kapott. Jól tudom én, hol van. (Igm, Elb : *dupla* étvágyat kapott. Jól tudom én, *hogy* hol van.)
99 : 4 *Hát te még ezt sem tudod?* (Igm, Elb : *Hát még ezt sem tudtad?*)
„ 5 *kötényével* (Igm, Elb : *kötényébe*)
101 : 8 rettentően (Igm, Elb : *rettentőn*)

- Oldal Sor
- 101 : 32 kezében a levél! (Igm, Elb : kezében *az* a levél!)
- „ 33 a piros pecsétet. (Igm, Elb : *azt* a piros pecsétet.)
- 102 : 9 prédikációt, (Igm, Elb : prédikációit)
- 16 *És* a szép (Igm, Elb : *Ez* a szép)
- 22 könnyeidet látva, miket (1893-tól kezdve hibásan : *könnyedet látva, miket*)
- 28 Budapestre (Igm : Pest-Budára)
- 37 *azt* a kezét. Utoljára... (Igm : *azt* a kezét. *Sem híre, sem hava elveszett apádnak sehol.* Utoljára... Elb :... *sem híre, sem hama*... stb. Igm. szövege szerint.)
- „ 39 újságban, (1890 – : újságba,)
- 103 : 16 hetven falu termi (Igm, Elb : hetven falu *határja* termi)
- 37 kisebb koromban az esperesnél (Igm, Elb : kisebb koromban *odahaza* az esperesnél.)
- 104 : 3 de jó az Isten (Igm : de a jó isten)
- „ 18 Péteredhez. (Igm : Péterhez.)
- „ 27 *suvixolása* (Igm, Elb : *subixolása*)
- „ 28 a várakozás (Igm : *egy* várakozás)
- „ 33 Új választás lesz. Megint lesz jobboldal, baloldal... (Igm, Elb : Új választás lesz. *Megint lobogni fognak a szép nemzeti-szín zászlók a faluk tornyairól.* Megint lesz jobboldal, baloldal...)
- „ 35 A nagyméltóságú urak (Igm : A nagy méltóságos urak)
- 105 : 23 *kinn* ültek (Igm : *kint* ültek)
- „ 26 lábukat (Igm : lábokat)
- 106 : 9 a lábszárába. (1890 : a lábaszárába.)
- 17 hozzá lehetett szokva az *utóbbi* (Igm, Elb : hozzá lehetett *már* szokva az *előbbi*)
- „ 29 átértzett (Igm, Elb : átérezett)
- 107 : 6 Van még isten (Igm, Elb, 1890 : Van mégis isten)
- „ 16 a nagyságos úr odatámaszkodott (Igm : a nagyságos úr *pedig* odatámaszkodott)
- 29 megsimítva ősz haját. (Igm, Elb : *megsimítván* hosszú ősz haját.)
- „ 35 kiszelni (Igm, Elb : kistudirozni)
- 108 : 2 te Péter, te pedig elvezetsz (Igm, Elb : te Péter, pedig el fogsz vezetni)
- 4 önkéntelen (Igm : önkénytelenül Elb.-től minden kiadásban : önkénytelen)
- „ 15 régi gazdái felé (Igm : a régi gazdájuk felé)
- „ 28 Jó ideje (Igm, Elb : *Már* jó ideje)
- „ 30 rendre vásárolgatta (Igm, Elb : rendre *vi*sszavásárolgatta)
- 109 : 35 *kezén* fogva (Igm : *kézen* fogva)
- 110 : 11 s mikor (Igm : s *hogy* mikor)
- 14 van neki szép tanulsága. (Igm, Elb : van neki szép tanulsága *is*.)
- 30 megérdemli a lányt! (Igm, Elb : megérdemli *azt* a lányt, *hallja kend Fodros Márton!*)

- Oldal Sor
- 111 4 Az a tudat édesítheti *csak meg* (Igm, Elb: ... *meg csak*)
 24 válnak, az öreg (Igm, Elb: válnak, *akkor az öreg*)
 28 sietve ugrott a hintójába. (Igm: sietve ugrott *odaért* hintójába.)
- 113: 30 s részt sem vett a *tanácskozásokban, miknek célja* ... volt *irányozva*. (Igm: ... a *tanácskozásokba*, miknek célja ... Elb: ... a *tanácskozásokban*, miknek célja ... 1890 óta minden újabb kiadásban hibásan: ... a *tanácskozásban*, miknek célja ... volt *előirányozva*.)
- 114: 2 Fodros Marcival. (Igm: Fodros Marcival *is*.)
 „ 12 programjából (Igm: programjaiból)
 „ 13,23 nem értelek (Igm: nem *értek*, Elb. előbb: nem *értelek*, majd: nem *értek*)
 „ 28 *meg* semmit. (Igm, Elb: *még* semmit.)
 „ 35 az egybegyűlt (Igm, Elb: egybegyűlt)
- 115: 17 ki (Igm: aki)
 „ 18 óriási munka. (Igm, Elb: az óriási munka.)
 „ 29 Az Igm. és Elb. szövegében az — *Od'adom neked*. szavakat követően, három csillag-jel után, még a következő zárómondat olvasható:
- A báró Csönitakycak ősi kastélyán másnap egy nagy nemzetiszín zászló lengedett e felirattal:*
 »Éljen Szent-Tamássy Miklós!«

*

Néhány szokatlan szóhasználat és mondatfűzés:

78. old. 1. sor: *mindenik* beletörüli ...

89. old. 37. sor: *azért a bűneiert*, hogy ...

93. old. 22. sor: a szegény ember igazságát nem merik a korona *felé* tenni

Tárgyi magyarázatok

- 73: 22 *Ebeck* — kisközség Nógrád megye balassagyarmati járásában, alig negyedórányira MK szülőfalujától, Szklabonyától. Ebeckről származott az író édesanyja, farádi Veres Mária.
- „ 27 *kötel* — földmérték. Egy kötel föld: egy hold föld
- 80: 8 *Hatvani István* (1718—1786) — a debreceni kollégium tanára, sokoldalú tudós; a *magyar Faust* (Jókai is írt róla)
- 93: 29 *a diéta a Sándor utcában* — utalás a régi Országházára, a Sándor (ma: Bródy Sándor) utca 8. sz. a. A palota Ybl Miklós alkotása. A kiegyezés utáni évtizedekben itt tartották az országgyűléseket.
- 103: 15 *olyan nagy úrral esik most beszédem, kinek hetven falu termi az asztalra valóját*. — Vö. *Az apám ismerősei* IX. fejezetének és e tárgy két változatának (*Mikor utolsó földesurunk a deszkán feküdt, Homályos ügy, valamint Az a fekete*

- holt* o. elbeszélésének nagyuraival: »*hetven faluban harangoznak, ha meghal, »hetven falunak az ura fekszik halva*« stb.
- 107, 111 »*Igenis, »Igenis értelm...*« Szent-Tamássy szólása. — MK Vas Gerebentől kölöcsönözte; nála (Nagy idők, nagy emberek) Festetics György állandó szavajárása.
- 108 : 36 *Ugrik (vagy Ubrik) Borbála* — »a krakkói befalazott apáca szomorú története« a vásári ponyvafüzetek egyik kedvelt témája volt. Az előkelő származású Ubryk Borbálát huszonkét évig (1848—1869) tartották sötét pincéhelyiségben, a zárdai fegyelem megsértése miatt. Börtönében megírult. Históriaját nálunk is többször ismertették verses ponyvafüzetek (1869) és »regényes« feldolgozások (1871) stb.

Irodalom

Gáspár Imre és *Závodszy [Széchy] Károly* említik először, az »Elbeszélések« két kötetét ismertetve.

Gáspár Imre (G—r I—e. betűjegyekkel) a Nógrádi Lapok 1874. május 24-i számában (2. évf. 21. sz.) A lutri-t A kemény ember és Mikor az új kastély füstbement c. novellákkal együtt »elhíbizott, elhamarkodott beszélyek«-nek nevezi.

Závodszy [Széchy] Károly »Négy fiatal novellaíró« c. tanulmányában (Figyelő, 1874. május 24., 4. évf. 21. sz. 244. old.) ellenkező véleményen van. Ld. A batyus zsidó lánya c. elb. jegyzetei közt! Ott idézett szavait következőképpen folytatja: »Az utóbbi [tudniillik *A lutri*] irány-novella, melyben a nyereszkesedési hajlam tönkretjuttat egy telkes családot, melyet az erkölcsiség újra feleml. Néhány szép lapja van, amennyiben Mikszáth gyalog prózája mellett ez lehetséges, — s e néhány szép lapja érző, meleg kedélyre vall. Ez elbeszélés a két kötet legügyesebb darabja, melyben már a kompozíció nemcsak megpróbálva, de kivive is jól van, jóllehet nem egészen sikeresen«.

Kiss Ernő »MK« c. füzetében (Kolozsvár, 1910. 12—13. old.) teljes tájékozatlansággal szól erről az elb.-ről. Az 1890—1906. kiadások megtévesztő kiadói jegyzete alapján MK »első művének« nevezi és — vagy az elb. keletkezésének, vagy MK szegedi működésének idejét nem ismerve — azt mondja: »Mikor szülőföldjéről elkerül, az új vidék, az új város, meg az új környezet adnak neki tárgyakat. Első művének, A lutrinak tárgyát már az alföldi élet inspirálta...« stb. Hozzáteszi továbbá (26—27. old.): »... a részek miatt túlságosan terheltté válik meseszövése az arányosság és egyszerűség rovására«.

Várdai Béla (1910) ezúttal is kénytelen helyesbíteni a téves adatokat (54. old.); majd pedig elég részletesen elemzi az elb.-t (57—58. old.): »A lutrit, népjavitó főcélú szolgálván, nem nevezhetni ugyan egészében műalkotásnak, de a művészi részletek szaporodásával, fejlődött előadásával határozottan emelkedést jelent... Az író szerencsés ötlettel, mindkét népi elbeszélésében [Ámi a lelket meg-

mérgezi, A lutri] a szóban forgó szenvedélyeknek nemesak romboló hatását rajzolja, hanem a belőlük való kigyógyulást is, minek következtében mind a kettőben nem a rémitgetés hangján dörög, hanem a javítani óhajtás altruisztikus megatottságával gyakorol vonzó hatást». — Várdai szerint (65. old.): A fiatal Mikszáth stíljén, mely A lutriban a legjobb, igen előnyösen meglátszik a Jókai művein való iskolázottsága. Várdai a 118. és 135. oldalon is említi A lutrit.

Gyöngyösy László (1911 : 46—47. old.) ellenkező nézetben van. Szerinte A lutri az »Elbeszélések« c. gyűjtemény »gyengébb« novellái közé tartozik : benne »ami jó van is, elfödi a morális tendencia, amely áradozásra, unalmas kitérésekre csábítja.«

Mikszáth Kálmánné Visszaemlékezéseiben (1922 : 26. old.) tévesen írja, hogy A lutri »már előbből [tudniillik] ami a lelket megmérgezi c. elb. előtt!] megjelent a Fővárosi Lapokban [!]. E hibás adatokat *Rubinyi Mózes* kiigazítja a Visszaemlékezésekhez fűzött jegyzetekben (230. old.).

Az újabb MK-monográfiák nem említik A lutrit.

TAJÉKOZTATÓ A VÁRMEGYE RÓKÁJA CÍMŰ ELBESZÉLÉSHEZ ÉS VÁLTOZATAIHOZ

A vármegye rókája — a pályakezdő MK műhelymunkája szempontjából — igen figyelemre méltó, érdekes alkotás. Változatai hiven jelzik az író kísérletezését, viaskodását a témával.

Meséje: egy öreg prókátor és egy fiatalember vetélkedése egy szép leány kezéért, egy választási harc keretében.

Ezt a mesét teljes egészében csak *A vármegye rókája* c. elbeszéléséből (1877) ismerjük. Ennek első — tartalmilag befejezetlen — kísérlete a *Nibelungok harca* (1873). Ötödik és egyben utolsó — szintén befejezetlen — változata a *Szegeden* c. elbeszélés-töredék (1879).

Közbeesik az elbeszélés korfestő Bevezetésének két különálló közlése. Ezek egyike (*Pécsovics világ*, 1874) talán már tovább akarta fejteni a mesét a *Nibelungok harcától* *A vármegye rókájának* bonyodalma felé, — de folytatása elmaradt. A Bevezetés másik önálló közlése (*Falunk véneinek édes visszaemlékezése* . . . 1879) : MK egyik fiatalkori kötetének csupán járulékos darabja; adalék ifjúkori kísérleteihez. Ezt a sikerült korfestő Bevezetést, melyet minden alkalommal többé-kevésbé átdolgozott, időközben (1878) *Az apám ismerdsei* c. regényébe is beiktatta, I. fejezetnek. (Ld. Krk. 2. k.)

A Nibelungok harca és *A vármegye rókája* egybevetéséből megállapítható, hogy az elb. bonyodalma csak fokozatosan alakult ki. Annak alig van négy-öt főbb szereplője (Makkfői, Kalap István, Erzsébet, Feri öcsénk és Lupcsek); bonyodalma is még kizárólag két párt választási küzdelmére, s az öreg fiskális és a fiatal jogász szerelmi vetélkedésére szorítkozik. Előadása mindvégig humoros, mert a második, a teljes kidolgozás tragikus mozzanataiból (Kalap István és Karózy Péter párbaja, Kalap István lelkiismeretfurdalása stb.) még halvány körvonalak sem mutatkoznak.

Abban, hogy e négyéves témáját 1877-ben ismét elővette, Jókainak — legfőbb mesterének — egy némileg rokontárgyú regénye is közrejátszhatott. Jókai »Az élet komédiásai« c. regényét az 1875. év folyamán írta és folytatásokban közölte az általa szerkesztett »A Hon« c. lapban, könyvalakban 1876-ban adta ki először. MK nem egy rokonvonást és tovább szöhető közös motívumot talált saját töredék-beszélye és Jókai regénye között. Kétségtelen, hogy Jókai Zárkány Napóleonja határozottan továbbformálta a *Nibelungok harca* »Feri öcsénk«-nek nevezett ifjú hősét, aki *A vármegye rókájában* Karczy Miklós néven jelenik meg...

Legproblematisabb a *Szegeden* c. töredék. MK a Pesten, 1877-ben közölt elb. alakjait, 1878-ban Szegedre költözködván, szegedi környezetbe helyezte. A szegedi köntösbe öltöztetett elb. azonban — éppen a bonyodalmat indító fejezettel — hirtelen, minden magyarázat nélkül megszakadt. Nem tudjuk tehát, hogy vajon magát a mesét is akarta-e módosítani?

Általában MK regényei és elbeszélései — főleg képviselősége előtt, amikor kizárólag írásaiból élt, tehát nagyrészt anyagi okokból — gyakran jelentek meg, csekély változtatásokkal, más-más címeken a különböző kiadványokban.

*

Érdekes a *színhely* és a *szereplők névsorának* alakulása a mese különböző változataiban.

I. A *Nibelungok harcát* Balassagyarmaton írta s az ott megjelenő Nógrádi Lapokban közölte. A kérők is Nógrádból kerülnek Debrecenbe, Kalap István házatájára.

II. A *vármegye rókáját* mint pesti újságíró publikálta először. Ennek meséje egy névszerint meg nem nevezett vármegyében zajlik.

III. A *Szegeden* c. változatban új lakóhelyére igyekeznek átültetni MK immár hétéves témáját.

(A továbbiakban a fenti elbeszéléseket I—III. sorszámmal jelöljük.)

A *szereplőknek* többé-kevésbé azonos elnevezése, ugyanazon vagy hasonló neveknek minduntalan való felújítása : a fiatal MK-ra szintén jellemző vonás.

Az I—II.-ben a szerelmes fiskális *Fogtői Marci*, illetőleg *Fogtőy Márton* néven lép a színre. (Az I.-ben utóbb *Makkfői Demeter* névalakban állandósul.) Neve a III.-ban *Fércz Mártonra* változik. (A II.-ben Fogtőy fő-fő kortesét *Fércz Pistának* hívták!)

A fiskális adjunktusa : *domine Lupcsék* az I—II—III.-ban mindvégig állandó szereplő. (Más egykorú elbeszéléseiben is előfordult!)

Az apa : az I—II.-ben : *Kalap István*. (Előbb debreceni óvis, utóbb karikási hentes.) Neve a III.-ban *Bike Ferenc*. (Az apám ismerősei c. regényében a juhászbojtárt *Bige Ferkónak* hívják!)

A gazdag óvis leánya az I—II.-ben *Erzsébet* (Erzsike, Örzsike), a III.-ban *Vilma*.

Karczy Péter és fia Miklós neve a II—III.-ban fordul elő. Az I.-ben *Feri öcsénknek* hívják az öreg fiskális fiatal vetélytársát.

Jellemző, hogy az otthoni környezetben játszó I–II.-nek egy-egy arisztokrata szereplője is van. (I: gróf Őzelédy, II: gróf Illárdy); ők pénzelik a pecsovics-tábort. Viszont az alföldi metro-polisban játszó III. változatban ez a figura hiányzik.

Ez alakok és nevek csoportosításával részint a mese változatainak kialakulásához, részint a fiatal MK regényhőseinek típusaihoz és modelljeihez vezetnek el a további szálak.

*

MK ezeket az elbeszéléseit napilapok és folyóiratok számára, folytatólagosan írta. Súlyos viszonyai és újságtírói hamar-munkája magyarázzák, hogy az egyes folytatások között helyenként zökkenők, következetlenségek, ellentmondások mutatkoznak.

Ezek különösen szembetűnők a nevek használatában.

Pl. a *Nibelungok harca* eredeti szövegében (mindjárt a * után) a szerelmes öreg fiskális *Fogtdi Marci* néven lép föl, majd valamivel később neve hirtelen *Makkfői Demeterre* változik.

Hasonló névcserével találkozunk a *Szegeden* c. elb.-ben is. Itt a tekintélyes polgár, a szépleány apja, előbb *Tardos János* néven, majd *Bike Ferenc* néven szerepel.

E névcseréket a szövegben mindenütt kijavítottuk, de javításainkat a jegyzetek közt (a Szövegváltozatok megfelelő helyén) egyenként feltüntettük.

Még egypár szembeszökő ellentmondás:

A *vármegye rókájának* VII. fejezetében (144—5. o.) Karczy Péter *kétgyermekes* özvegyember; a VIII. fej. szerint azonban (150. old.) rövid ideig tartó házasságából *csak egy kisfia* született.

A *Szegeden* c. változatban MK ki akarta küszöbölni ezt az ellentmondást. Itt Bike Ferencből lesz *kétgyermekes* özvegyember, holott az elb. korábbi fejezeteiben éppen azt hangsúlyozta, hogy Bike uram lánya *egyellen gyermek*, apjának egyetlen örököse.

A *vármegye rókájának* másik hasonló pontatlansága: A III. fejezetben (129. old.) azt sejteti, hogy Kalap uram ifjúkori párbaját fokossal vívta meg; ámde a VII. fej.-ben fokes helyett pisztolyt ad hősei kezébe. Később maga is észrevette ezt az ellentmondást, s a *Szegeden* c. változatban már mellőzte a fokesről szóló részt.

Az efféle elírások már oly szorosan összefüggnek a szöveggel, hogy változatlanul kell hagynunk, s csak itt, a jegyzetekben utalunk rájuk. Köztudomású, hogy ilyen tollbotlások Jókainál s más írónál is előfordulnak.

*

Itt jegyezzük meg, hogy MK szegedi éveiről (1878 második felétől 1880 végéig) és a Szegedi Naplónál kifejtett munkásságáról az *Elbeszélések* és a *Cikkek* ciklusában szólunk majd részletesen.

A VÁRMEGYE RÓKÁJA

M. I. *Magyarország és a Nagyvilág*. (Szerk. Ágai Adolf.) 1877. (XIV. évf.) Hat folytatásban, az alábbi részletezés szerint:

1. augusztus 26. (34. sz. 531—534. old.) Elejétől a III. fej. »Erzsike letörülgette kis kötényével a port...« kezd. szakaszáig.
2. szeptember 2. (35. sz. 546—550. old.) Az eml. szakasztól az V. fej. »A párolgó vacsorát behozták...« kezd. szakaszáig.
3. szeptember 9. (36. sz. 562—565. old.) Az eml. szakasztól a VIII. fej. »Ez volt a prókátor sorainak tartalma...« kezd. szakaszáig.
4. szeptember 16. (37. sz. 579—582. old.) Az eml. szakasztól a IX. fej. »Az orvos nem nevetett többé...« kezd. szakaszáig.
5. szeptember 23. (38. sz. 594—595. old.) Az eml. szakasztól a X. fej. »A beteg becsukta szemeit...« kezd. szakaszáig.
6. szeptember 30. (39. sz. 611—614. old.) Az eml. szakasztól végig.

Ebből szemelvényt közöl a *Budapesti Napilap* (szerk. Kakujay Gyula) 1877. augusztus 27-i száma (1408—237. sz.), tárcarovatában, ily címmel: *Mikor a nemzet megifjodott. Korrajz*. Ezzel a jegyzettel: »Lapunk belmunkatársa, Mikszáth Kálmán »A vármegye rókája« című s a »Magyarország s Nagyvilágban« most folyó regényéből.« — Közli a Bevezetést a második mondattól (»Egészen más idők jártak...«) a legutolsó szakaszig (»— de hát a mi gondolataink kinek a virágai?«)

II. *Szegedi Napló*. (Szerk. Enyedi Lukács.) 1880—1881. (III—IV. évf.)

Húsz folytatásban, az alábbi részletezés szerint:

1. 1880. december 30. (305. sz.) Az I. fej.
2. december 31. (306. sz.) A II. fej. és a III. fej. e szakaszig: »Egy estefelé kint a tornác-ajtóban pipázott...«
3. 1881. január 1. (1. sz.) Az eml. szakasztól ugyanazon fej. e szakaszáig: »Az utas belépett...«
4. január 4. (2. sz.) Az eml. szakasztól a IV. fej. e szakaszáig: »— Ösmertem hát... hogyan ösmertem volna...«
5. január 5. (3. sz.) Az eml. szakasztól ugyanazon fej. e szakaszáig: »— Hát igazságosnak tartja azt, hogy a hatalmasabb...«
6. január 6. (4. sz.) Az eml. szakasztól az V. fej. e szakaszáig: »Közben a csendet legfeljebb...«
7. január 8. (5. sz.) Az eml. szakasztól a VI. fej. e szakaszáig: »— Tudja-é, hogy leányom kezét...«
8. január 11. (7. sz.) Az eml. szakasztól a VII. fej. e szakaszáig: »— Oh, maradjunk még legalább...«
9. január 12. (8. sz.) Az eml. szakasztól ugyanazon fej. e szakaszáig: »Karczy egy percig gondolkozott.«
10. január 13. (9. sz.) Az eml. szakasztól a VIII. fej. e szakaszáig: »Mindössze ennyi vált köztudomásúvá...«
11. január 14. (10. sz.) Az eml. szakasztól ugyanazon fej. e szakaszáig: »Az abroncsokat szétverték s amice Lupcek...«
12. január 15. (11. sz.) Az eml. szakasztól a IX. fej. e szakaszáig: »Erzsi nem felelt. Tompa érzéketlenségbe esve...«

13. január 19. (14. sz.) Az eml. szakasztól ugyanazon fej. e szakaszáig : »— Nem, én gazdasági ispán vagyok...«
14. január 20. (15. sz.) Az eml. szakasztól ugyanazon fej. e szakaszáig : »— Hozzák-e a zászlókat?«
15. január 21. (16. sz.) Az eml. szakasztól a X. fej. e szakaszáig : »Hazaérve legelső dolga volt Bojthost hivatni...«
16. január 26. (20. sz.) Az eml. szakasztól ugyanazon fej. e szakaszáig : »Az idő most érkezett meg.«
17. január 29. (23. sz.) Az eml. szakasztól ugyanazon fejezet e szakaszáig : »A beteg becsukta szemeit és összeszorítá fogát...«
18. február 1. (25. sz.) Az eml. szakasztól a XI. fej. e szakaszáig : »Már csak egy nap volt hátra a választásig...«
19. február 2. (26. sz.) Az eml. szakasztól e szakaszig : »A kocsi megállott. Százan meg százan...«
20. február 4. (27. sz.) Az eml. szakasztól végig.

Kötetkiadások :

- III. a) *Hi. 18. köt. 1917.* (Jk. 50. köt. 1—79. old.) Sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes. (Jegyzetekkel.) E kiadás szövege sok tekintetben eltér a Szegedi Napló szövegétől.
- b) Ua., sorozat-címlap nélkül, többféle kötéstáblával az 1920-as és 1930-as években.
- c) *MKMR-Fr. 31. köt. [1930.] A III. a)* kiad.-nak csupán címlapjában módosított, változatlan lenyomata.
- Kiadásunk a II. sz. (Szegedi Napló, 1880—1881) szövegét közli.

Szövegváltozatok

Kiadásunk a Szegedi Napló 1880—1881. évf. (röv.: SzN) szövegét vette alapul. Zárójelben a Magyarország és a Nagyvilág 1877. évf. (röv.: MN) szövege. Ahol a MN őrzi a helyesebb szöveget, ott ennek kifejezéseit tartottuk meg. Az ilyen esetekben a sorrendet fölcseréltük, s a SzN szövegét tettük zárójelbe.

Megjegyzendő, hogy a MN szövege a kétféle alakú szavaknál általában az e-ző alakokat, míg a SzN szövege többnyire az ő-ző alakokat használja (fel — föl, fenn — fönn, felesleges — fölösleges, fedél — földél, veres — vörös stb.).

Oldal Sor

- 119 : 6 *szájában*, (SzN : *szájába*,)
 „ 9 *honoráriumok* (honoráriumuk)
 „ 14 *szaglált* (szaglászott)
 120 : 3 *és mogyorófa*-bot (*s mogyorófa*-bot)
 „ 24-25 *nekitámaszkodtunk* (SzN : *neki támaszkodunk*)
 „ 26 *ékes* karmenekben (SzN. hibásan : *érdekes* karmenekben)
 „ 32 *kivontatjuk* magunkat (SzN : *kivonhatjuk* magunkat)
 121 : 11 *A megyeháza* (SzN : *A megyeház*)

- Oldal Sor
- 121: 33 Aztán bajos dolog *volt* azt olvasni is (SzN: Aztán bajos dolog *volna* azt olvasni is)
- 123: 26 amiért annak *persze* esze ágába (SzN: amiért annak esze ágába)
- „ 29 a szív megtelik (a szív *meg* megtelik)
- 124: 24 »Himfy szerelmei« (mindkét kiadásban: »Himfi szerelmei«) Javítottuk!
- „ 25 neki oda *ne* hozza (SzN: neki oda *se* hozza)
- „ 25 Mackeldey (mindkét kiad.-ban: *Makeldey*) Javítottuk!
- „ 34 az az ici-pici (SzN: *az* ici-pici)
- 125: 13 magát kéri *benne* elmarasztaltatni (magát kéri elmarasztaltatni)
- „ 20 ki kell *vetköznie* (SzN: ki kell *vetközni*)
- „ 21 odaadónak *kell* lenni (odaadónak lenni)
- „ 32 süvegtelen (süvegtelen)
- 126: 15 az a hullámozó fekete haj (*a gazdag* hullámozó fekete haj)
- 20 a *tornác-ajtóban* pipázott (SzN. hibásan: a *tornác útjában* pipázott)
- 25 tajt-pipájából (tajték-pipájából)
- 26 valami apró német *monarcha* birodalmába. (MN és SzN hibásan: valami apró német *monarchia* birodalmába.) Javítottuk!
- „ 39 megemeltve (SzN: megemeltve)
- 127 21 s egyik lábával (s az egyik lábával)
- „ 32 gondolkozni (gondolkozni)
- „ 36 az udvaron (*egy* az udvaron)
- „ 37 előre *bocsájtá* (előre *ereszté*)
- 128: 16 *nyíltott*. (MN. és SzN. hibásan: *nyitott*.)
- „ 20 közepén (középen)
- „ 31-32 ezen *óvatossága* dacára (ezen *óvatosság* dacára)
- 129: 3-4 A falat megyei főispánok *képei* díszíték (SzN: A falat megyei főispánok díszíték)
- 16 szóltanul (szóltalanul)
- 17 szemei felragyogtak s *tekintete* érdeklődve fordult (SzN. hibásan: szemei fölragyogtak s *szemei* érdeklődve *fordult*)
- 130: 8 e névre. (a névre.)
- 14 Erzsike *nem* lépett be (SzN: Erzsike lépett be)
- 17 behalló (behangzó)
- 35 az *járt* eszében, (MN és SzN hibásan: az *jár* eszében) Javítottuk!
- 131: 6 komor kedélye (mogorva kedélye)
- 16 *legurítani* készül azt a nagy követ (SzN. hibásan: *leugratni* készül . . .)
- 132: 31 irtóztatóan (irtóztatón)
- 133: 23 öcsémuram (*édes* öcsémuram)
- 134: 21 *Itt van* becsületes parolám. (*Itt a* becsületes parolám.)
- 135: 14 *a* szárnyam alá veszem (szárnyam alá veszem)
- „ 18-19 valami olyat, (*valami kivetnivalót*, valami olyat,)

Oldal Sor

- 136 : 15 ez állapot, melybe mi nemesek (ezen állapot, melybe *mint* nemesek)
 „ 26 hol *van* a fokosom . . . (hol a fokosom . . .)
 „ 28-29 a nemes számmal (*e nemesi* számmal)
 138 : 30 Látod, én örülök (Látod, én *úgy* örülök)
 139 : 4 hogy meggyőződjék, *nem* hiányzik-é (SzN : hogy meggyőződjék, *hogy* hiányzik-é)
 „ 20-21 kínáló szóval *zavarja a gazda*, (SzN. hibásan, alany nélkül hagyva a mondatot : kínáló szóval *zavarja meg*,)
 141 : 10 *szóltanul* nézett szeme közé (*szóltanul* nézett a szeme közé)
 14 fordult a világ (SzN. hibásan : *fordul* a világ)
 17 szorongatta kezét (szorongatta *az ifjú* kezét)
 22 avval a lóval (azzal a lóval)
 39 megölelte volna *ma* örömében (SzN : megölelte volna örömében)
 142 : 7 csak a principális úr (SzN : csak *princípális* úr)
 „ 15 az aztán *az* okos ember (az aztán okos ember)
 „ 17 Igaz-e vagy *sem*, (SzN : Igaz-e vagy *nem*,)
 „ 18, 20 Lupsek (MN. sajtóhibával : *Stupsek*)
 „ 23, 24 *egyét-kettőt* köhenteni. (*egy-kettőt* köhenteni.)
 „ 26 maga *jön* el a válaszáért. (maga *jövé*n el a válaszáért.)
 „ 28 menjünk *be* a pápaszememhez. (SzN : menjünk a pápaszemhez.)
 143 5 *leányom* kezét (*a lányom* kezét)
 8 Lupsek (Lupsek *úr*)
 12 — föl is *út*, alá is *út*. (— fel is, alá is *út*.)
 20 különféle argumentummal (különféle argumentumokkal)
 28 — Gratulálok önagságának (SzN : — Gratulálok nagyságának)
 „ 30 másodsor *meg* nem adom (másodsor *pedig* nem adom)
 „ 34 flegmából (*a* flegmából)
 145 3 a leányszív még az akkori *idők* szokásában (SzN. hibásan : a leányszív még az akkori szokásában)
 „ 16-17 — Oh, maradjunk még legalább egy óráig. Az az egy óra . . .
 (— Oh, maradjunk még legalább egy óráig.
Kalap sötétlen bölintott ; rossz génusza pokoli gondolatokat sugdosott füleibe . . .
 — *Jó, maradjunk hát még egy óráig.*
 Az az egy óra . . .)
 26 *égette*, mint a pokolkő. (SzN. hibásan : *égett*, mint a pokolkő.)
 33 *nyomban* megtudhatta (SzN. hibásan : *nyomba* megtudhatta)
 146 : 2 **fogj* meg, a tied vagyok . . . (*fogj meg *s* a tied vagyok . . .*)
 „ 18 *maradjunk* (SzN : *maradunk*)
 147 4 *a* Kalapé és a Karczyé. (SzN : Kalapé és a Karczyé.)
 „ 23 szóltanul (*szóltanul*)
 „ 24 a sötétben *is* fehérülő gyalogösvény (SzN : a sötétben fehérülő gyalogösvény)

Oldal Sor

- 147 25 a rajta elmenőket. (a rajta menőket).
 „ 39 óriási fodorba (óriás fodorba)
 148 2 az odavaló ember (SzN: az odavaló)
 „ 31 Mindketten (Mind a ketten)
 149 15 metszette (metszte)
 „ 23 mint egy tintafolt. (mint egy odacseppentett tintafolt.)
 „ 31-32 az egyik *fűzjavesző* a másiknak (SzN. hibásan: az egyik a másiknak)
 „ 33 a hid oszlopához (a hid-oszlophoz)
 150: 8 megismerhetetlen (megismerhellen)
 151 15 legédesebben (legédesdebben)
 „ 19 És ime, évtizedek múlva (És ime, *ma*, évtizedek múlva)
 152: 30 fizesse az adót és szolgálja a robotot. (SzN. hibásan: fizesse az adót, az szolgálja a robotot.)
 „ 37 ezen véleményben (SzN. hibásan: azon reményben)
 „ 38 elámitatni (elámitani)
 153: 19 hazafiaság (hazafiság)
 „ 20-21 példás megadással túrték... *ficánkodásait* (SzN: példás magatartással túrték... *fickandozását*)
 154: 10 mégis rájött: hisz... (mégis rájött, *hogy* hisz...)
 18 *humánisztikus* szempontból (SzN. sajtóhibával: *humorisztikus* szempontból)
 20 a benne lévő egyéniség az ő tulajdon patvaristája (a benne lévő egyéniség — *kinek* egyébiránt *vizsgálásul* szolgálhat, *hogy* *alkotmányos* úton *jutott* e *kellemtelensége* — az ő tulajdon patvaristája)
 155: 4 a csizmaszárból (a csizma-szárából)
 „ 14-15 úgy találom: kissé (úgy találom: *hogy* kissé)
 „ 19 a nemzetes úr *nem* fog *délutánig* beszélni (SzN. hibásan: a nemzetes úr fog beszélni...)
 „ 33 hátrált (hátrál)
 156: 7 Ilyen gazdag embert is meglátogat (Ilyen gazdag embert is *hogy* meglátogat)
 157: 12 szemét (szemeit)
 „ 29 *mint* a téli tájék (*mit* a téli tájék)
 158: 8 többet akarok ígéretemnél tenni. (többet akarok tenni ígéretemnél.)
 18 — *Olyanformán*, — *mondá* Miklós (— *Olyanforma*, — *mond* Miklós)
 „ 27 jött az úrhoz (jött az *öreg* úrhoz)
 159: 24 állapotába (SzN: állapotba)
 160: 1 Megvan az a levél? (SzN: Megvan a levél?)
 19 Kalap uram *beleegyezése* (SzN. hibásan: Kalap uram *beleegyezésével*)
 161: 19 amint az adott viszonyok (amint *azt* az adott viszonyok)
 „ 31-32 megválasztotta *már* követeit (SzN: megválasztotta követeit)
 „ 39 *mintsem* itt győzhessenek (SzN: *miní* itt győzhessenek)
 162: 1 az utolsó pozíción, hol (az utolsó pozíción, *azon* a pozíción, hol)

- Oldal Sor**
- 162: 1 száz arannyal fizetnek (száz arannyal fizethetnek)
- 163: 29 vőlegényről (SzN. hibásan: vőlegényéről)
- 164: 2 *vénül* arca fölelevenedni... kezdett: megfiatalodott... (A MN. és SzN. szövegében – bizonyára a kézirat helytelen olvasása miatt: *vénül* arca... A *Hi.* szövegében meg éppen: *rémül* arca...) Javítottuk!
- 23 *hagyták* (MN. és SzN. hibásan: *hagyják*) Javítottuk!
- 31 ha itt nyernek, mindent *nyertek*, (SzN: ha itt nyernek, mindent *nyernek*,)
- 165: 11 De hát a viszonyok belekényszeríték, (De hát a viszonyok, ezek az *átkozott viszonyok* belekényszeríték,)
- 13 hogy ő főispánja (hogy ő főispánja is)
- 30 Óvakodjék az ilyen (SzN: Óvakodjék ilyen)
- 33 – Én is azt a könyvet olvasom, *kegyelmes* úr, (MN. és SzN szövegében: ... *méltóságos* úr,) Helyesbítettük!
- 166: 16 ajkába harapott (ajkaiba harapott)
- 167: 22 Az az idő (SzN: Az idő)
- 29 életében is tágitották már (életében is *nagyon* tágitották már)
- 170: 32 Erzsike most *sem* felelt (SzN. hibásan: Erzsike most *nem* felelt)
- 36 *várakozó figyelem* tükröződék vonásain (SzN. hibásan: a *figyelem* szó nélkül!)
- 171: 5 *amaz pedig* (*amaz meg*)
- „ 28-29 de hogy a szent korona *gyöngyeinek*, a *nemességnek* *trás-tudatlan nagyobb* része is tájékozva legyen (SzN. hibásan de hogy a szent korona része is tájékozva legyen)
- 173: 29 mert az is *megettörténhetik* (mert az is *megeshetik*)
- „ 37 *Nagyon* festői kép (MN. hibásan: *Nagyban* festői kép)
- 175: 11 elokvenciájával (*szép* elokvenciájával)
- „ 25 *Lélegzetet* elfojtva (Lélegzet-elfojtva)
- „ 29 *Fogtályben* bizott. (MN. és SzN: *Fogtálybe* bizott.) Javítottuk
- ua. old. 18. sorának hasonló szövege nyomán!
- „ 36 De nagy vagy! (De *nagyon* nagy vagy!)
- 176:10-II azon meghagyással, hogy *Kalapnak* életben levő örökösait (MN. és SzN. szövegében hibásan: azon meghagyással, hogy *Karczynak* életben levő örökösait) Helyesbítettük!
- „ 17-18 vagyis inkább fiam (vagyis inkább *kedves* fiam)
- 177: 6 sok boldonság esett *valaha* (SzN: sok boldonság esett *vala*)

Tárgyi magyarázatok

- 119: 27 *N. V.* – Nemes Vármegye
- 120: 25 *Hármas Kis Tükör* – Losonczy István (1709–1780) ceglédi és kőrösi iskolaigazgató rendkívül népszerű tankönyve, amely a múlt század közepéig volt használatban

- Oldal Sor
- 120 : 27 *N vármegyében* — Nógrád vármegyében
- 123 : 3 *A vármegye körirata sorba járta az ötvenegyed . . .* — értsd :
a többi ötvenegy vármegyét
- 124 : 7 *makacsságban elmarasztalni és makacssági végzés* — a peres
félnek a kitűzött tárgyalásról való elmaradására vonatkozó
jogi kifejezések
- 11 *Nagy Pál* — Felsőbüki Nagy Pál (1777—1857) politikus,
szónok, a reformkorszak egyik vezéralakja
- 23 *Justinian novellái* — a Corpus juris civilis c. törvény-
gyűjtemény, amelyet Justinianus keletrómai császár (482—
565) idejében gyűjtöttek össze
- 25 *Virozsól Antal* (1792—1868) — jogi író, pesti egyetemi tanár ;
munkái jogi tankönyvek voltak
- 25 *Mackeldey, Ferdinand* (1784—1834) — német jogtudós,
egyetemi tanár ; főmunkája, A római jog tankönyve,
magyarul is megjelent (1863—64)
- 126 : 1 »*Ezt a házat építette Nemes Kalap István uram — saját
erdejéből hozott fából Anno 1805*« — Ld. még *Az igazi humo-
risták* c. köt. Humor az utcán c. fejezetét (1879 : 10), »egy
sárgótarjáni házról : »Ezt a házat építette Fazekas András
Itt helyben a saját erdejéből hozott fából.« MK más alka-
lommal is felhasználja ; pl. a *Szegeden* c. változat Egy
szegedi polgár és házatája c. fejezetében : »Ezt a házat
építette Bike Ferencz Anno 1850. A saját erejéből.« ; meg-
ismétli a *Nemzetes uraimék* c. regény III. fejezetében is.
- 127 : 10 *Dugonics András könyveinek fejezetei* — Nem Dugonics,
hanem Csokonai osztotta föl egyik művének, »A béka és
egér-harc« c. költeményének fejezeteit így : »Első pipa
dohány«, »Második pipa dohány« stb.
- 128 : 34 *az Alvinczy leszármazásti instrumentum* — régimódi puska.
(Alvinczy József tábornagy, Magyarország főhadikormány-
zója volt a napóleoni háborúk idején)
- „ 36 *kamós szög* — kampós szög (palóc tájszó)
- 139 : 24 »*Százaz-Brezón egyszer a ludak nem ittak, csak ettek*« — vö. MK
A brézói ludak c. elb. (Jk. 28. köt. 73—83. old.)
- 148 : 1 *lóca* — itt : palló, gyaloghíd
- 153 : 12 *verébijesztő »bakusz«* — madárijesztő báb (Bacchus nevéből?)

Irodalom

MK-nak ez az elbeszélése csak 1917-ben jelent meg könyv-
alakban. A két folyóiratbeli közlés feledésbe ment, azért a Mikszáth-
irodalomban négy évtizeden át nem is említik.

Elsőnek *Rubinyi Mózes* foglalkozott vele, midőn e munkát
— MK három más fiatalkori művével együtt — kiadta. (Hi. 18. köt.
1917.) Kiadványának Jegyzeteiben (274—277. old.) rámutatott

A vármegye rókája és Az apám ismerősei Bevezetésének egyezésére, érintvén egyúttal a két mese többi feldolgozásait is (*Nibelungok harca, Szegeden, Egy homályos történet* stb.), Mikszáth-tanulmányában (1917: 24. és 27. old.) röviden kivonatolja a Hi. 18. köt. jegyzeteiben elmondottakat. A vármegye rókájának első közlését (Magyarország és a Nagyvilág, 1877) nem ismeri, csupán a Szegedi Naplóra (1880. évf.) hivatkozik. Helyes az a megjegyzése, hogy: »mint teljes kidolgozás első».

A vármegye rókáját *Kráhl Vilmos* ismerteti legrészletesebben (»Mikszáth, a jogász«. Bp. 1941: 136, 152, 153—4. old.). Bő tartalmi kivonatot nyújt, de a nevek egy részét hibásan idézi (Karczy helyett: Korczy, Bojthos helyett: Bojtay). Helyesen látja, hogy Fogtöy fiskálist és Stofi fiskálist (ld. A batyus zsidó lánya c. elbeszélésben) MK azonos modellről mintázta. Hasonló eszközökkel dolgoznak: mindketten zsarolással akarnak célt érni. Ez a prókátor-típus az író balassagyarmati emlékképeiből való, bár kétségtelen, hogy MK ügyvéd-alakjaira Dickens művei is hatottak, kivált a Pickwick-club ügyvéd-figurái.

Köröly István (1952: 45—46. old.) MK-nak a Szegedi Naplónál kifejtett munkásságával kapcsolatosan említi A vármegye rókáját.

FÜGGELÉK

A VÁRMEGYE RÓKÁJA CÍMŰ ELBESZÉLÉS VÁZLATAI ÉS VÁLTOZATAI

I.

NIBELUNGOK HARCA

- M. *Nógrádi Lapok*. Politikai, társadalmi és közgazdászati hetilap. Balassagyarmat. (Fel. szerk. Harmos Gábor.) 1873. (I. évf.) A tárcarovatban, tíz folytatásban, az alábbi részletezés szerint:
1. január 1. (1. sz.) Elejétől »A világ vége közelít...« kezd. szakaszig.
 2. január 12. (2. sz.) Az eml. szakasztól »Ekkor tehát legelőször is...« kezd. szakaszig.
 3. január 19. (3. sz.) Az eml. szakasztól »Nem maga küldte el...« kezd. szakaszig.
 4. január 26. (4. sz.) Az eml. szakasztól »És érte nem volt szégyen harcolni...« kezd. szakaszig.
 5. február 2. (5. sz.) Az eml. szakasztól »A nagy pecsovicus szónokból...« kezd. szakaszig.
 6. február 9. (6. sz.) Az eml. szakasztól »A jó ember erre a szóra...« kezd. szakaszig.
 7. február 16. (7. sz.) Az eml. szakasztól e mondatig bezárólag: »Igazi fejedelmi passzió!«

8. február 23. (8. sz.) A Nógrádi Lapok 1873. évf.-nak az OSzK-ban levő, egyetlen ismeretes példányából ez a szám hiányzik. Rubinyi Mózes annak idején még ismerte ezt a számot, idéz is e folytatásból egy oldalnyi részt A vármegye rókája jegyzeteiben (Hi. 18. köt. 1917. 274—275. old.). Az általa idézett szemelvényt két-két vonalkázott sor között iktattuk be szövegünkbe. — Alig remélhető, hogy ez az 1917 utáni csonkítás következtében elveszett szám előkerüljön, s így MK ez egyik legrégebbi hosszabb elbeszélését teljes szövegében olvashassuk . . . (Hiába kerestém a fővárosi nagykönyvtárakban : az Egyetemi, M. Tud. Akadémiai, Fővárosi, Parlamenti és Statisztikai Hiv.-könyvtárban, valamint Balassagyarmaton, Sárospatakon, Miskolcon és Debrecenben, továbbá Pozsonyban, Kassán, Kolozsvárt, Nagyváradon és Aradon.) — A hiányzó — feltehetőleg nem terjedelmes rész — arról szólhat, hogy a beborozott Makkfői fiskális este, a sötétben, saját választóinak tanyája helyett az ellenfélnek, a liberális Kabalaynak tanyájára került. A következő folytatás már Makkfői ottani kellemetlen helyzetét ecseteli.
9. március 2. (9. sz.) »Makkfői urat torkonragadta . . .« kezd. szakasztól »Ajka elkékült, arca zölddé . . .« kezd. szakaszig.
10. március 9. (10. sz.) Az eml. szakasztól végig. Kötetben most először.

Szöveg

A szöveget a *Nógrádi Lapok 1873. évfolyamának* (röv. : NL) az OSzK-ban található egyetlen ismert példányából vettük, a vonalkázott sorok közé iktatott rész kivételével, amely a Hi. 18. köt. 274—275. oldaláról való. A NL szövegének hibás írásmódját és kifejezéseit kiigazítottuk, az alábbiak szerint :

Oldal Sor

- A címben és a szövegben : *Níbelungok* (NL : *Niebelungok*)
 184 : 16 *mogyorófa-pálca* (NL itt : *mogyoró-pálca* ; de egybűt : *mogyorófa-pálca*) Javítottuk!
 : 17 a világtársadalom *fennállásának logikája*. (NL : a világtársadalom *logikájának fennállása*.) A *Pecsovics világ*, *A vármegye rókája* és *Falunk véneinek édes visszaemlékezése* hasonló szövege szerint javítottuk!
 „ : 36 Széchenyi (NL : Széchényi)
 185 : 27 *levegőhez*. (Itt így. A későbbi változatokban már : *levegőhöz*.)
 „ : 38 *rohadásba* (A későbbi változatokban : *rohadásba*)
 186 : 17 az *őrület*, *eszeveszettség*. (Így van még a *Pecsovics világban* is. De már *A vármegye rókájában* és *Falunk véneinek édes visszaemlékezésében* : az *őrült eszeveszettség*.)
 187 : 32 a vén *Makkfői*, (NL, ez egy esetben : *Fogfői Marci*.)
 A továbbiakban mindvégig *Makkfői*; ezért javítottuk.

Oldal Sor

- 188: 4 *még* egyszer (NL: *még* egyszer)
 „ 20 *de még* a kancellária (NL: *de még* a kancellária)
 „ 22 *amik* (NL. sajtóhiba: *a még*)
 „ 35 *Ez az első stádiuma* (NL. sajtóhiba: ... *studiuma*)
 189: 14 *Himfy szerelmei* (NL: *»Himfi szerelmei*)
 „ 16 *Mackeldej* (NL: *Mækeldei*)
 „ 24 *stádiumban* (NL: *studiumban*)
 „ 28 *res nullius* (NL: *res nullus*)
 „ 30 *az Ámor nyila* (NL: *ez Ámor nyila*)
 „ 38 *klientélája* (NL: *klientexiája*)
 190: 8 *»vizontválaszt* (NL: *»vizonválaszt*)
 „ 36 *szimptómákat* (NL: *simtómákat*)
 191: 8-9 *a kezdődő pálya küszöbén* (NL: *a kezdődő pálya küszöbön*)
 „ 19 *Ebben bizott Makkfői*, (NL: *Ennek bizott Makkfői*,)
 192: 10 *Paraszt-pártoló szavai* (NL: *Panaszt pártoló szavai*)
 „ 15 *fiziognómiáját* (NL: *fizonomiáját*)
 „ 16 *a korteseknek, és volt gondja rá*, (NL: *a korteseknek is volt gondja rá*)
 194: 1 *Pedig abban* (NL: *Pedig abba*)
 196: 37 *Bernát Gazsi* (NL: *Bernáth Gazsi*)
 198: 2 *De meg* (NL: *De még*)
 201: 32 — *Kiosoda kend?* — rivallt *Makkfőire* parancsolólag. (NL. hibásan: — *Kiosoda kend!* — rivallt *Makkfői rá* parancsolólag.)
 202: 22 *esengő hangon* (NL: *sajtóhiba: esengő hangon*)

Tárgyi magyarázatok

A tárgyak és nevek egy részének magyarázatát ld. *A vármegye rókája* jegyzetei közt.

Nibelungok harca — Az elb. címének értelmezését a bevezető részben találjuk. A reformkor 1847 körüli utolsó szakaszát, a maradt, régi Magyarország és a haladó, új Magyarország »súrlódását«, a konzervatív (pecosovics) és a liberális politikai pártok küzdelmét akarta felvázolni MK a történet háttéréül.

183: *Stofi bácsiról* és *Sramkó fiskálisról* ld. *A batus zsidó lánya* c. elb. jegyzeteit.

Mády Károly — Mádi (Smolka) Károly balassagyarmati plébános. »Valóságos szónoklási mániában szenvedett. Bombasztikus toaszjtairól volt híres.« MK Imády Károly néven is szerepelteti. (Ld. Gyöngyösy László: MK. 1911: 45. old.)

Ákos bácsi — Botló Ákos másodalispán

Zsiga bácsi — Plachy Zsigmond, a Mauks-család rokona, »doyenja«. (Ld. MKné Visszaeml. 17. old.)

az ősz Kelemen bácsi — az előbbi kettővel együtt a »Photographiák a vármegyéből« c. elb. alakja

Oldal Sor

- 184: 5 *»karanccseszi vármegye«* — utalás a karanos palócok mozgalmára: el akartak szakadni Nógrádtól, hogy önálló vármegyét létesítsenek. MK többször is foglalkozik a karanos palócokkal (pl. *Az igazi humoristák*, 1879. 13. old.)
- 189: 36 *Péterfia utca* — a régi Debrecen főutcája
- 195: 36 *makkuz* — makkász. Itt egyszersmind szójáték Makkfői nevével
- 196-197: *»a fenséges nádor«* utazása — István főherceg-nádor 1847. évi magyarországi körutazása. Ez az adat pontosan megjelöli a cselekmény idejét
- 196: 37 *Bernát Gazsi* (1810–1873) — író, az 1850-es években népszerű humorista
- 197: 23 *drapák* — szlovák szó, jelentése: káros bor, vinkó
- 198: 2 *kalkulus* — itt: kalkuláció (számítás, számvetés) értelemben
- 199: 2 *Németh Zsuzsánna* (Wigandné) — magyar és német nyelvű népszerű szakácskönyvei 1834-től 1898-ig számos kiadásban jelentek meg
- 32 *Nellke* — Mauks Kornélia, MK hivatalfőnökének leánya, később az író sógornője

Irodalom

E novellát a MK-irodalomban egyedül *Rubinyi Mózes* ismerteti: *A vármegye rókájához* fűzött jegyzeteiben (Hi. 18. köt. 1917: 274–5. old.), továbbá MK-tanulmányában (1917: 24. és 28. old.), és MK-bibliográfiájában (uo.: 104. old.). A jegyzetekben a Nógrádi Lapok vonatkozó számaint is részletezi, de felsorolásából a jan. 26-i sz. hiányzik. Rámutat arra, hogy *A vármegye rókája* o. elb. tárgya MK-t többször foglalkoztatta, s a *Nibelungok harca* a mese első feldolgozása: »Egy a kort jellemző általános bevezetés után, mely lényegében és sok helyt kifejezéseiben egyezik elbeszélésünk [tudniillik *A vármegye rókája*] Bevezetésével, az öreg *Foktői* [az eredetiben: *Fogtői*, ill. Makkfői] szerelmének keletkezését jellemzi. Az ifjú azonban nem Karozy Miklós, hanem »Feri öcsénk« és a viszony is más köztük, mint *A vármegye rókájában*.« Rubinyi megjegyzi: »E feldolgozást csak onokán ismerjük. Majd ismét: »Ezt a feldolgozást csak eddig ismerjük, valószínűleg több nem jelent meg belőle. A Nógrádi Lapok egyetlen fentmaradt, bár hiányos példányában, mely rendelkezésünkre állott, a folytatást nem láttuk. Ezt a föltevést megerősíti a febr. 23. folytatás, mely humoros és szellemeskedő formában bár, de mutatja, hogy mint vergődött Mikszáth e témájával.« — Ezután közli Rubinyi az előttünk ismeretlen febr. 23-i (8-ik) számból a kiragadott szemelvényt: »Ha az emberrel sohasem történnének...« kezd. szakasztól eddig: »Ilyen pofával nem érezhetem az országgyűlésre...« Rubinyi csak »valószínűnek« tartotta, hogy az elb.-ből nem jelent meg több folytatás. Pedig a márc. 2. szám közlése külön is jelzi, hogy *Vége köv.*, a márc. 9. szám közlése pedig ezzel a szóval

zárul: *Vége*. Az elb. tehát ha tartalmilag nem is, de formailag lezárt, befejezett közlemény.

MK-tanulmányában, a fentieket részben megismételve, Rubinyi így jellemzi e művet: »Egy szubjektív biográfiai regény-féle lebeghetett a költő előtt, ha ugyan cél egyáltalán lebegett valami más előtte, mint hogy írjon; a vármegyei élet első széles rajza akart ez lenni, első kidolgozása lett ugyanannak a témának, melyet posthumus kiadású regénye: *A vármegye rókája* című már nagy erővel fejtett ki.»

II.

PECSOVICS VILÁG

M. *Mulattató*, a Magyar Néplap társlapja. (Mindkettőt szerk. Mikszáth Kálmán.) *1874 augusztus 14.* (6. évf. 33. sz. 129—131. old.) A közlemény végén ezzel a megjegyzéssel: *Folytatjuk*. De folytatása nincs. Kötetben most először.

A *Pecsovics világ* a *Nibelungok harca* bevezető részének nem szözszerinti újraközlése, hanem többé-kevésbé módosított változata, mint ahogy a többi változat is mind különbözik egymástól. A *Nibelungok harcát* (1873) kifejezetten »a Nógrádi Lapok tisztelt olvasóinak« írta; ennek kezdő szakaszaiban még szinte zsúfolja a helyi vonatkozásokat. A *Pecsovics világot* (1874) már egyik fővárosi lapjában kezdte közölni; itt tehát elhagyta a balassagyarmati vonatkozások felét. A harmadik alkalommal, *A vármegye rókája* Bevezetésében pedig (1877) végleg mellőzte a kisvárosi figurák említését.

A *Pecsovics világ* töredékéből nem állapítható meg biztosan, hogy vajon MK csak a *Nibelungok harca* meséjét akarta-e fővárosi közönsége elé vinni, vagy tovább szötte volna azt *A vármegye rókájának* bonyodalma felé? Ismerve azonban ifjúkori munkamódszerét, joggal föltehetjük ez utóbbit; ahányszor egy-egy régebbi témáját elővette, rendszerint továbbszötte a szálakat. A cselekmény lényegében így is, úgy is hasonló maradt volna, hiszen mind a *Nibelungok harca*, mind *A vármegye rókája* a »pecsovics vér«, a »pecsovics tábor« komikus választási küzdelmét rajzolja.

Szöveg

A *Mulattató* szövegén a következőket változtattuk és javítottuk: (Zárójelben az eredeti kifejezések).

Oldal Sor

207 : 13 »Rákóczi-nótát« (»rákóczi« nótát).

208 : 9 *mogyorófa-pálca* (mogyoró-pálca: hibás átvétel a *Nibelungok harcának* a Nógrádi Lapokban megjelent szövegéből. A közleményben egyebütt: *mogyorófa-pálca*. Eszerint javítottuk).

: 28 Széchenyi (Széchényi).

: 37 *haszontalan* új eszmék (sajtóhiba: *hasztalan* új eszmék)

- Javitottuk a *Nibelungok harca* és *A vármegye rókája* hasonló szövege nyomán.
- 209 : 18 *bőrből (kőrből)*. Ez a sajtóhiba utóbb belekerült a *Falunk véneinek édes visszaemlékezése* c. közleménybe is.)
- „ : 35–36 »Libertás« (sajtóhiba : liberális).
- 210 : 20 öleljen (ölelje).
- : 30 hősiesség van benne (a kiemelt szó nélkül; betoldottuk *A vármegye rókája* és *Falunk véneinek* ... hasonló szövege nyomán).
- 211 : A szöveg végén két vonalkázott sorral a közlemény befejezetlenségét, töredék-voltát jelezzük.

*

Néhány szokatlan, illetőleg a többi változat szövegétől eltérő kifejezés :

- 207 : 4 *tolyat* fosztott (Nibelungok harca : *tollut* fosztott).
- : 10 az volt a legtekintélyesebb (Nib. harca és a A vármegye rókája : a legtekintélyesebb *férfi*; Falunk véneinek ... : a legtekintélyesebb *úr*).
- 208 : 5 emeletes palotáig (Nib. harca : *négymeletes* palotáig).
- 210 : 32 *üszítőkélte*. Itt és a Falunk véneinek ... c. változatban így, tájszóként használta. A többi szövegben : *üszítőkélte*.

*

A *Pecaovics világot* Rubinyi Mózes MK-bibliográfiája 104. oldalán ezzel a magyarázattal említi : A régi jó idők dioséréte.

III.

FALUNK VÉNEINEK ÉDES VISSZAEMLEKEZÉSE AZOKRA A RÉGI BOLDOG IDŐKRE, AMIKOR MÉG ROSSZABB VILÁG VOLT

M. »MK : *Az igazi humoristák* — Cikkek a magyar nép humoráról — c. kötetében (Bp. 1879. Grimm Gusztáv kiad. 95–101. old.) ; »A mi falunk« c. ciklus V. sz. darabja.

Az igazi humoristák c. gyűjteménynek a Hi. 2. kötetében megjelent újabb kiadása, és a Révai Testvéreknek egy csupán címlapjában változtatott, *Igazi humoristák* [!] c. kiadványa ezt a cikket kihagyta. Mellőzését az új kiadás sajtó alá rendezője, Rubinyi Mózes, a kötet 153. oldalán közölt jegyzetében így indokolja meg : »A mi falunk c. ciklusban több ifjúkori emléke van feldolgozva, de ezeket újra nem adhattuk itt, mert maga a szerző felhasználta őket korábbi vagy későbbi munkáiban.« Így : »*Falunk véneinek édes visszaemlékezése* (Az ig. hum. 95–101.) nem más, mint *A vármegye rókájá-nak* s *Az apám ismerősei-nek* korfestő bevezetése ... «

1879 óta tehát csak ezúttal jelenik meg újból.

Az 1879-i közlés két értelemzavaró sajtóhibáját kijavítottuk:

215 : 24 : A két kopott fejű oroszlán a megyeház homlokzatán (1879. hibásan : ... a megye homlokzatán)

217 : 8—9 : Az ország kivedleni indult régi bõrébõl, (1879. hibásan : ... régi körébõl,)

Megjegyzendõ, hogy a 218. old. 28. sorában az *üszitõkélte* szót így, tájszóként használta, éppúgy mint a *Pecsovics világ* c. töredékben. A többi változatban már módosította, így : *öszitõkélte*.

IV.

SZEGEDEN

M. *Szegedi Napló*. (Szerk. Eisenstädter [Enyedi] Lukács), 1879. (II. évf.)

Ezzel a név- és műfaj-jelzéssel : *K. A. (Nr. 3.) elbeszélése*.

A tárcarovatban, nyolc folytatásban, az alábbi részletezés szerint :

1. május 22. (113. sz.) a *Bevezetés* és *A petrifikált mameluk* c. fej. első szakasza.
2. május 25. (115. sz.) *A petrifikált mameluk* e szakaszától : »Hüüm! Csak gyarló teremtés az ember, ha szerelmes...« ugyanazon fej. e szakaszáig : »Ezen szerelem pedig osodálatos módon keletkezett...«
3. június 11. (128. sz.) Az eml. szakasztól *Az »Arany Oroszlány«-ban* c. fej. e szakaszáig : »— De csak négy szemközt mondatom el...«
4. június 12. (129. sz.) 4. jelzésű folytatásként. Az eml. szakasztól *Egy szegedi polgár és házakója* c. fej. e szakaszáig : »A Nr. 2. alatt Luposek úr átnyújtott...«
5. június 20. (135. sz.) 5. jelz. folytatásként. Az eml. szakasztól *A titok* c. fej. e szakaszáig : »Az erős férfiú idegét...«
6. június 21. (136. sz.) 6. jelz. folytatásként. Az eml. szakasztól ugyanazon fej. e szakaszáig : »A két ellenfél kimérte a nyolc lépést.«
7. június 22. (137. sz.) 7. jelz. folytatásként. Az eml. szakasztól *Hang a túlvilágról* c. fej. e szakaszáig : »Fércz uram azt írta . . .«
8. június 27. (141. sz.) 8. jelz. folytatásként. Az eml. szakasztól »Én, én.« szaváig. Ezzel a közlemény megszakad, bár alája van írva : (*Folytatás követhet.*)

Kötetben most először.

Szöveg

Oldal Sor

225 : 5 kötetnyét hamisan fölhajtotta az arcára (SzN : ... fölhajtotta ...)

Oldal Sor

- 227: cím, *petrifikált* (SzN: *petrefikált*)
stb. Minthogy az összes fejezetek közül csak *A petrifikált mameluk* és *Az Arany Oroszlány-ban* című van sorszámozva (I. és — a II. kihagyásával! — III.): egyszerűség okából mellőztük ezt a két fejezetszámot.
- „ 13-15 mely... szokásos alapját képezi. (SzN: mely... képezik.)
- 229: 5 ölkigyelmét *Bike Ferenc* uramat; (SzN. itt, ez egyetlen esetben: ölkigyelmét *Tardos János* uramat;) *A továbbiakban* mindvégig *Bike Ferenc*, ezért javítottuk!
- 13 de nagyon furcsa *processzus!* (SzN: de nagyon furcsa *processzió!*) Jav. a *Nibelungok harca* és *A vármegye rókája* hasonló szövege nyomán!
- 231 5 *Lupcsek* (SzN. sajtóhiba: *Lupicsek*)
„ 36 *tajtőpipa* — A korábbi két feldolgozásban (1873, 1877): *tajtőkőpipa*. E szegedies szóalakra minduntalan figyelmeztetnek a SzN egykorú számaiban a »tajtőpipa-készítők« hírdetései.
- 232: 4 ami miatt holta napjáig [*nem szűnt*] átkozni Fércz Mártont (SzN: a mondat hiányos.) Kiegészítettük!
- 234: 23 az elevenségtől (SzN: ez elevenségtől)
- 235: 1 *kihámozód* azt hüvelyéből, s szokás szerint... (SzN. hibásan: *kihámozván* azt hüvelyéből s *azt* szokás szerint...) Jav. *A vármegye rókája* hasonló szövege nyomán!
- 236: 12 *fél-bosszúsan*, *fél-nevetve* (SzN. hibásan: *félbosszúsan fél-nevetve*) Jav. *A vármegye rókája* nyomán!
- 23 síri sápadtság ömlött el. (SzN: ... ömlött.) Javítottuk *A vármegye rókája* hasonló szövege nyomán.
- 239: 24 hazavágtattam a pisztolyaimért (SzN: ... a pisztolyomért) Jav. *A vármegye rókája* hasonló szövege nyomán!
- 240: 14 nem *lövök*, (SzN. sajtóhiba: nem *jövök*.)
- 241: 33 *lelkének* eddigi sötét lakói (SzN. hibásan: *lelkében*...) Jav. *A vármegye rókája* nyomán!
- 243: 30 mikor a *legédeasdebben* mosolyoghatnék — MK sajátos táj-szóhasználata.
- 244: 17 szemei ostobán meredtek az *ifjúra* (SzN: ... az *ifjúrra*)
- 245: A szöveg végén két vonalkázott sorral az elb. befejezetlenségét, töredék-voltát jelezzük.

Tárgyi magyarázatok

A tárgyak és nevek egy részének magyarázatát ld. *A vármegye rókája* jegyzetei közt!

K. A. (Nr. 3.) = Kákay Aranyos (Nr. 3.) (vagy: No. 3.) — MK egyik írói álneve. Ezzel az álnévvel két önálló kötete is megjelent: *Még újabb fény- és árnyképek* (Pest, 1878), *Szeged pusztulása* (Szeged, 1879). A Kákay Aranyos álnévet legelőször Kecskeméthy Aurél használta. Utána No. 2. jelzéssel: ifj. Ábrányi Kornél.

Oldal Sor

- 223 : 1-2 Az *Arany Oroszlány*-ról MK önálló tároacikket is írt : *Kövész az Arany Oroszlány-hoz* (Szegedi Napló, 1879. május 18.) Kötetben is : Szeged könyve. II. köt. 52—56. old. 1914. Hi. 7. köt.)
- 224 : 29 *volt feleségem . . . Ilonka . . .* — Mauks Ilona, Mauks Mátyás szolgabírónak, MK balassagyarmati hivatalfőnökének leánya. 1873. július 13-án vette nőül Pesten. Nemsokára — súlyos anyagi viszonyaik miatt — közös megegyezéssel elváltak ; de amikor MK *A tót atyafiak* és *A jó palócok* c. kötetivel országos híre emelkedett, e művei díszpéldányával megjelent feleségénél. Ajándékkönyvébe ezeket az ajánló sorokat írta : *»A gyerekek c. rajz Annájának, az én volt kedves feleségemnek Ilonkának, Kálmán.«* Ekkor újból megkérte volt felesége kezét és 1882. dec. 31-én ismét megesküdtek. ezúttal a mohorai templomban.
- 226:20-22 *Itt az idén nem lesz virág a réten . . . Mert a vén Neptun jön ide nyaralni.* — Utalás a szegedi nagy árvízre (1879 márc.). MK ugyanazon év május—júniusában írta ezt az elbeszélést.
- 228: 14 *prrie* — perrendtartás
19 *Abonyi* — Abonyi Lajos regényíró (1833—1898)
20 *Pauler* — Pauler Tivadar (1816—1886) jogtudós, egyetemi tanár, igazságügyminiszter ; munkái (jogi enciklopédiája, Büntető jogtana stb.) fontos jogi kézikönyvek voltak. Ezekre utal MK
- 231: 24 *úgrisek* — Tisza Kálmán hívei, a »balközéppárt« tagjai ; vidékről Pestre jöve, a »Tigris« szállodában laktak, innen ez a nevük
34-35 a »*bumzerek királya*« — az ütések mestere, aki »veri a blattot«, vagyis : nagy kártyás.
- 236: 7 *Sziráký-féle bicsak* — »Sziráký uram«-ról, a híres szegedi bicskakészítőről karcolatot is írt MK, ily címmel : *Milyen a magyar iparos ?* (Ld. »Az apró gentry és a nép« c. kötetében.)
- 244: 31 *Palánk* — Így hívták a XVIII—XIX. században Szeged mai belvárosának területét. Palánknak nevezték eredetileg azokat a földerődítményeket, melyekkel — a törökök kiverése után — a várost körülvették.

Irodalom

Ezzel az elbeszéléssel egyedül *Rubinyi Mózes* foglalkozott, és pedig *A vármegye rókája* c. köt. jegyzetei közt (Hi. 18. köt. 1917 : 275—6. old.), valamint MK-tanulmányában (1917 : 28. old.) és MK-bibliográfiájában (Hi. 19. köt. 111. old.).

A vármegye rókája c. elbeszélés tárgyát MK először 1873-ban dolgozta föl, *Nibelungok harca* címmel. »Hat év múlva, 1879-ben

újra nekifogott a költő az ifjú lány kezéért versengő ravasz vén fiskális szerelmének a megrajzolásához — írja Rubinyi. Mikszáth akkor már Szegeden volt s az egész milieut áttetette Szegedre, az is művének a címe: *Szegeden* (Szegedi Napló, 1879. évf. május 22-től). Még ezúttal sem tudott megbirkózni a tárggyal... — Rubinyi a *Szegeden* c. töredéket a téma második feldolgozásának tartja. De láttuk, hogy *A vármegye rókáját* MK már 1877-ben teljes egészében megírta és közölte a *Magyarország és a Nagyvilág* c. folyóiratban, Pesten. Szegeden nem tett egyebet, mint megpróbálta kisregényét harmadszor is átírni, olyanformán, hogy a mese színterét Szegedre helyezte. Így kerültek be elbeszélésébe a különféle szegedi vonatkozások, kezdve a szegedi paprikától az *Arany Oroszlány* kávéházon át egy szegedi polgár házatájáig... Ismerve most már a téma egyes feldolgozásainak helyes időrendjét, fölvetődik a kérdés miért nem fejezte be MK a *Szegeden* c. változatot? Az utolsó részlet végén is feltüntetett szokásos figyelmeztetés (*Folytatás követkeik.*) arra enged következtetni, hogy a közlés beszüntetése egészen váratlanul, úgyszólván máról-holnapra történt. A szerkesztő az elb. hirtelen megszakításáról mégcsak utólagos magyarázatot sem adott. — Rubinyi közli (Hi. 18. köt. 275—6. old.), hogy a jelzett *Folytatás*-t nemcsak ő maga kereste, hanem fölkerésére Tömörkény István is; de az a SzN-nak sem 1879., sem 1880. évfolyamában nem található. E kötet sajtó alá rendezője is eredménytelenül kutatta. Teljesen bizonyo-

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. Mikszáth Kálmán szülőháza Szklabonyán, az emléktáblával. Az eredeti fénykép a MTAK kéziratárában. Hasonló, de még az emléktábla elhelyezése előtti képet közöl a Vasárnapi Ujság 1910. május 15. sz. 414. old. (Jelfy Gyula fölvétele.)
- II. Mikszáth Kálmán szülőháza az udvar felől. Az eredeti fénykép a MTAK kéziratárában. Közölte a Vasárnapi Ujság uo. (Jelfy Gyula fölvétele.)
- III. Mikszáth Kálmán lakóháza Szklabonyán. Eredetije az MTAK kéziratárában. Hasonló, de már az emléktáblával jelölt házról készült képet közöl a VasUjs. 1910. május 15. sz. 415. old. (Jelfy Gyula fölvétele.)
- IV. Mikszáth Kálmán lakóháza Szklabonyán, az udvar felől. Közölte a VasUjs. uo. (Jelfy Gyula fölvétele.)
- V. Mikszáth Kálmán vőlegény korában (1873). Közölte 1: Új Idők, 1910. márc. 6. sz. 232. old. és újból 1910. június 5. sz. 568. old. 2: MKné Visszaemlékezései, 1922. (II. képmell.)
- VI. Mikszáth Kálmánné Mauks Ilona menyasszony korában (1873). Közölte: Új Idők, 1910. június 5. sz. 568. old.
- VII. Az »Igazmondó« 1871. június 18-i száma. A címlapon a »népies beszély«-re hirdetett pályázat eredményének közlése: A 10 aranyas pályadíjat MK Ami a lelket megmérgezi c. elbeszélése nyerte.
- VIII. A »Szegedi Napló« 1881. évf. egyik száma. (A tárcarovatban: A vármegye rókája.)

Jegyzet a III—IV. sz. melléletekhez: MKné Visszaemlékezéseinben (1922: 95. old.) szintén van egy kép »A szklabonyai ház«-ról.

TARTALOM

Az első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal

AMI A LELKET MEGMÉRGEZI	5	251
A BATYUS ZSIDÓ LÁNYA	33	263
Bevezetés	35	
A zsíros pőr devalválódik	38	
Az egzékúció	46	
Középkori lovagok	52	
Öt évvel később	59	
Befejezés	65	
A LUTRI	71	272
A VÁRMEGYE RÓKÁJA	117	284
I. Bevezetés	119	
II. Mikor a vén prókátor szerelmes	123	
III. Egy kurtanemes ember	125	
IV. A vármegye dolga	131	
V. A szabadság elmélete	135	
VI. Két kérő egyszerre	140	
VII. A titok	144	
VIII. Hang a túlvilágról	150	
IX. A zászlók	156	
X. Az eljegyzési ünnepély	163	
XI. Választás előtt	171	
<i>Függelék</i>		
NIBELUNGOK HARCA	181	294
PECSOVICS VILÁG	205	298
FALUNK VÉNEINEK ÉDES VISSZAEMLEKEZÉSE	213	299
SZEGEDEN	221	300
Bevezetés	223	
A petrifikált mameluk	227	
Az »Arany Oroszlány«-ban	231	
Egy szegedi polgár és házatája	233	
A titok	236	
Hang a túlvilágról	242	

